Kadir Mısıroğlu

Sebil Yayınevi

Sultan Vahiddettin, Mustafa Kemal
ve hılâfet meselesi hakkında
müthiş vesikalar...
Ulemanın vatan yolundaki
muazzam fedakârlıkları...
Zafer ve sonrası...

ISBN 975 - 7480 - 00 - 2

-SARIKLI MÜCÂHİDLER-

KADİR MISIROĞLU

KURTULUŞ SAVAŞINDA

SARIKLI MÜCÂHİDLER

DOKUZUNCU BASIM

Sebil Yayınevi
Bâb-ı Âlı Cad. Vilâyet Han Kat:1
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: 526 38 96 - Fax: 527 20 99

İÇİNDEKİLER

SEBİL YAYINLARI No : 152
KAPAK TERTİBİ : AYZİN GÖRGÜN
DİZGİ : UKAZ
BASKI - CİLT : UYGUN MATBAACILIK TESİSLERİ
MONTAJ : HÜSEYİN TURAN

İlk Basım 1967

Cataloging in Publication data
Mısıroğlu, Kadir, 1933
Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler
1. Turkey - History - Revolution,1918 - 1923
I. Tittle
956.102

ISBN 975 - 7480 - 00 - 2

İSTANBUL 1992

İTHAF

Yüksek İslâm Enstitüleri, İmam - Hatip Mektepleri ve Kur'an-ı Kerim dershânelerinin milli şahsiyet ve mefkûremize dönüşü sağlayacak müstakbel mücâhidleri, nûr yüzlü gençlerimize !...

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM: ANKARA'DA MİLLÎ MECLİSİN AÇILIŞINDAN ZAFERE KADAR

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ZAFER VE SONRASI

MÜELLİFİN YAYINLANMIŞ ESERLERİ :

- İSLÂMCI GENÇLİĞİN EL KİTABI (1981)
- CEMRE (1992)
- HİCRET (1990)
- ALİ ŞÜKRÜ BEY (1978)
- ZAFERDEN ZAFERE (1978)
- OSMANOĞULLARI'NIN DRAMI (1974)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C.I. (1965)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C.II. (1973)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. III. (1979)
- YUNAN MEZÂLİMİ (TÜRK'ÜN SİYAH KİTABI) (1966)
- MACAR İHTİLÂLİ (1966)
- AMERİKA'DA ZENCİ MÜSLÜMANLIK HAREKETİ (1967)
- KURTULUŞ SAVAŞINDA SARIKLI MÜCAHİDLER (1967)
- MOSKOF MEZÂLİMİ C.I. (1970)
- MOSKOF MEZÂLİMİ C.II.(1972)
- MUSUL MES'ELESİ VE IRAK TÜRKLERİ (1972)

KISALTMALAR :

Sh.	:	sahife
C.	:	cild
p.	:	page(sahife)
V.	:	Volume (cild)
S.	:	Sayı
a.g.e	:	adı geçen eser
v.d.	:	ve devamı
müt.	:	müteakip
a.y.	:	aynı yerde
a.g.t.	:	adı geçen tefrika
a.g.m.	:	adı geçen makale
bkz.	:	bakınız

İKİNCİ BASIMIN TAKDİMİ

Yakın tarihimizin gerçeklerini girift bir bilmece haline getiren, yalan ve tezvir kampanyasının resmî ve ḥususî âmilleri, dehşetli bir hüsranla karşılaşmak üzeredirler. Hakikaten elli yıldan beri devlet imkânlarının kullanılması suretiyle nisyan ve karanlığa boğdurulan gerçeklerin şafağı sökmek üzeredir.

Bu keyfiyetin en aldatmaz delillerinden biri de bu nâçiz eserin gördüğü muazzam alâkadır. Gerçekten "Sultan Vahideddin", "Kurtuluş Savaşı" ve bu savaşın kazanılmasında "dinin rolü" etrafındaki hakikatleri çok eksik bir sûrette ifâde eden "Sarıklı Mücâhidler"in birinci tabı dört ay gibi çok kısa bir zamanda tamamen tükenmiştir. Ne yazık ki yayınevimizin mahdud mâli imkânlara sahip olması sebebiyle vâkî ısrarlı taleplere rağmen ikinci tab'ı bir çok ilâvelerle birlikte ancak şimdi yapılabilmektedir.

Birinci tab'ından bu güne kadar geçen zaman zarfında ele geçen birçok yeni ve ehemmiyetli vesika bile bu eseri eksiksiz bir hale getirmeye kifâyet etmemiştir. Çünkü aradan oldukça uzun bir zaman geçtikten sonra yapılan bu tesbit ve araştırma birçok canlı şahidin, artık silinmeye yüz tutan zayıf izleri üzerinde yürünerek ortaya çıkarılmıştır. Zaferden sonra dine ve din adamlarına karşı takınılan yakışıksız ve zalimane menfî tavrın tabiî bir neticesi olarak, evlerin basıl-

DAHA ÖNCEKİ BASIMLARDA İŞBU ESER HAKKINDAKİ MAKALELERİ DERLEYEN BİR BÖLÜM VARDI. MUHATAPLARIMIZIN EKSERİYETLE DAR GELİRLİ TALEBELER OLDUĞU DÜŞÜNÜLEREK GİTGİDE ÇOĞALARAK MALİYETİ ARTIRAN ESERİMİZ HAKKINDAKİ YAZILARIN İKTİBASINDAN BU DEFA SARFINAZAR EDİLMİŞTİR.

Ö N S Ö Z

Cibril'in mübârek Hira Dağı'na kadar sonsuz bir mesafeyi tarayan tül kanatları, Kâinatın Fahr-i Ebedîsiyle, Rabb'in mutlak varlığı arasında en saltanatlı esrar ve gerçeklerin akımını sağlayacak nûrânî bir şerâre teşkil eylemişti. Bu mecradan, O'nun muazzez varlığında bütün insanlığa lütfedilen, nasiplerin en büyüğü KUR'AN'dı. Müteâl'in "kelâm"la zarflandırılarak beşerî idrake yaklaştırılan esrar ve irâdesinin ummanı olan KUR'AN... O esrar ve irade ki; topraktan halkedilmiş bulunan insanın gitgide arınıp şeffaflaşarak Rabb'e ulaşmasının, bütün insanlığa şâmil mes'ud usûl ve esasıyla kurtarıcı davetini ihtiva etmektedir. İnsan için şereflerin en büyüğü, önce bu davete bütün mevcudiyetiyle icabet etmek, sonra da iman armasını taşıyan temsilciler kadrosuna katılmakdır.

Mâverâünnehir'in yeşil vâdilerini kuşatan bembeyaz çadırlarda ilk büyük metafizik ihtilâçlarını yaşayarak İslâm'ın ebediyete varacak olan mücadihler kafilesine katılan büyük Türk Milleti, millî tarihinin bin yılını bu şerefli davete tahsis etmek gibi müstesna bir mazhariyete nâil olmuştur. Bu mazhariyetin şanlı gâzileri, İslâm'ı şahıslarında

dığı ve Kur'an-ı Kerim'lere kadar dinî temayüllerle ilgili her şeyin suç sayıldığı inkâr mevsiminde hiç bir hoca efendi, ortaya çıkarak hizmet ve fedakârlıklarından bahsedemediği gibi, çoğu tavan araları nev'inden izbe köşelerde saklanan birçok vesâik de mahvolup gitmiştir. Hizmetlerini sırf Cenab-ı Hakk'ın rızasını elde etmek için ifa etmiş bulunan din adamlarının şiar ittihaz ettikleri tevazu ve istiğnaları da bu neticeyi kolaylaştıran mühim bir âmil olmuştur. Bu itibarla okuyucularımızdan bu eseri itmam ve ikmale yarayacak vasıfta olmak üzere karşılaşacakları vesâik ve hatıraları adresimize postalamaları hususunda birinci tab'da vâki ricalarımızı bir kere daha tekrarlamak isteriz.

Bu vesile ile bütün okuyucularımıza en candan teşekkürlerimizi takdim eder, Cenab-ı Haktan, idrak etmekte olduğumuz uyanışı, İslâm'ı ebedî payidar kılacak hizmetlere âmil olabilecek vüs'at ve kuvvete iblağ buyurmasını niyaz eylerim.

Kadir MISIROĞLU
20 Ağustos 1969
Serencebey- İSTANBUL

Millet Meclisi'ni bir papatya tarlası gibi süsleyen bembeyaz sarıklılardan bazıları çeşitli ifsad ve ihanetlere âlet olmak mevkiine düşmekten dahi kurtulamamıştır. Yetişme şartları, tarih muhasebesinden mahrum bulunmaları ve teknik terakki karşısında esaslı bir tavır alarak amme vicdanını tatmin edecek doğru bir izah ve değerlendirme yapmaya muktedir olamamaları gibi çeşitli sebepler yüzünden onların kuramadıkları bu cephe, Türk Milleti tarafından -kısmen pasif ve kısmen de aktif bir surette- kurulmuş ve bugüne kadar devam ederek "İslâm'a karşı" bütün taarruz ve tahrip hamlelerini akamete uğratmıştır. Bugün, her tarih ve din şuuruna bağlı vatanseverin katılmaya mecbur bulunduğu bu manevî savaş, onların bir çoğunun kavrayamadığı, bazılarının da darağaçlarında veya çekildikleri uzlet köşelerinde mağlubiyetini temsil ettikleri; Türk'ün kendine dönme, millî şahsiyet ve mefkûresini devam ettirme savaşıdır. Bu, aynı zamanda İslâm'ın, Rabb'in kefaleti altında bulunan temadisine ve büyük Türk Milletinin "i'lâ-yı kelimetullâh" davâsından vazgeçirilemeyeceğine dâir mûcizevî bir tecelli ve delildir.

Kara günlerin ağır bâdirelerini atlatabilmek için gerekli olan azîm, tesellî ve ümidin yegâne kaynağı dindir. Tarihen sabittir ki; büyük ve harikulâde şahlanışlar sadece bu menba'dan fışkırabilmektedir. Maddî ve aklî hesaplar, iradeye ister istemez bir tutukluk verirler. Din ise; kitleleri manevî mükâfatların cazibesiyle sihirleyip coşturarak milyonların, büyük bir iştiyakla ateş ve ölümleri kucaklamasını sağlar. Esasen maddî ölüme meydan okunmadıkça manevî ölümden de kurtuluş imkânı yoktur. Bu yüzden milletlerin hayat-memat bâdirelerinde yegâne istinadgâhları, azim ve fedakârlıklarının kaynağı olan dindir. Bu âmili harekete getirerek onun "te'minat fonksiyonu"nu gerçekleştirenler din

en derin ve asil bir seviyede yaşayıp temsil etmek sûretiyle gazâ meydanlarına "i'lâ-yı kelimetullâh" davâsının aşk ve heyecanıyla atılmışlardır.

Bizi, İslâm'ı böylesine temsil ve muhâfaza mevkiinden uzaklaştırmak için müşterek bir "Cihan-ı husûmet" halinde hareket eden Hıristiyanlık Dünyası, Birinci Cihan Harbini müteâkıben en son ve kudretli darbeyi vurmak için büyük bir fırsat elde etmişti. Çünkü, tarihin yenilmez Türk'ü yeni bir hâdise olan "sanayi inkılâbı"nı zamanında gerçekleştirememek yüzünden perişan bir halde idi."Cihan-ı Husûmet" bu neticeyi elde edebilmek için içeriden ve dışarıdan asırlarca çalışmış ve bu suretle, bir birine eklenen düşmanlık ve hıyanetlerin semeresini toplamak mevsimine gelmişti.

Türk Kurtuluş Savaşı, İslâm temsilcisi Türk'ü bu mevkiden uzaklaştırmak gayesini güden saldırışların bu en son ve en önemlisine milletçe canhıraş bir karşı koyma hareketidir. Millet, bu mücadeleyi büyük imkânsızlıklar içinde bulunmasına rağmen emsalsiz bir zaferle sonuçlandırabilmiştir. Fakat mânevî rehberlerden mahrum bulunduğu için bu kavganın iç maksadını kavrayarak ona karşı gerekli tedbirleri alamadığından düşmanın menfur emellerine kendi iradesiyle râmolmuş ve bu suretle İslâm temsilciliğinden âdeta istifa eylemiştir. Daha doğrusu, zafer sarhoşu bir kadronun millet adına icra ettiği bu istifaya karşı çıkılamamış, dehşetli bir inkâr siyâsetinin tedhiş ve hengâmesi içinde Türkün kudret kaynağı olan bütün hasletler tahrip ve imha olunmuştur. Çünkü, bu eserde hizmet ve fedakârlıkları nakledilen "Sarıklı Mücahidler" asıl zaferi bir manevî cidale bağlamak ve onu gerçekleştirmekte maalesef kısır kalmışlar, düşmana karşı gösterdikleri celâdeti, memleketin gitgide İslâm ahlâk ve inanışından uzaklaştırılması karşısında yeniden ortaya koyamamışlardır. O kadar ki; Birinci Büyük

adamlarıdır. Gerçi böyle fevkal'âde hallerde dinî bir sıfatı hâiz olmıyan,hatta şahsî hayatlarında dindârane yaşamayan sâir liderler bile halk psikolojisinin tuğyanı için bir din adamı gibi hareket ederler. Türk Kurtuluş Savaşında da böyle olmuştur. Bu mevzuda kumandanların bir çok dualı merasim ve beyannâmelerinden, Bayar'ın başına bir sarık sararak Galip Hoca adıyla ortaya çıkmasına kadar bir çok vak'a zikrolunabilir. Fakat halk, ötedenberi bu vasıfla tanımadığı kimseleri önce çok yadırgamış ve bu tereddüd, muteber din adamlarını onların yanında görünceye kadar devam etmiştir. Bu gerçeği zamanında ve çok iyi bir surette gören Mustafa Kemal'in Samsun'dan Ankara'ya kadar her adımını attığı yerde ilk uğrağı müftülük daireleri ve câmiler olmuştur. Onun gibi diğer birçok kuvva-yı milliyecinin de böyle hareket ettiklerine dâir kitabımızda pek çok vak'a zikredilmiştir.

Vatan sevgisi ve cihadı, bir iman vecîbesi olarak benimsemiş bulunan halk ve hak rehberi din adamları, her yerde milli kurtuluş hareketinin ilk tatbikatçıları olmuşlardır. Bu yüzden doğrudan doğruya imanın eseri olan "zafer"de en büyük hisse onlarındır. Kurtuluş Savaşı'nın gayesini halka anlatarak herkesi dâvâya ve kumandanlara inandırıp harekete geçirebilecek olanlar gerçekten, dinî heyecana alemdarlık eden sarıklılardı. Fakat, bizi bin yıllık mefkûremizden uzaklaştırmak isteyenler, sarıklıların şahsında İslâm'ı itibardan düşürmek için bu gerçeği tamamen tersine çevirmişlerdir. Bu maksatla yakın tarihimizde resmî ve husûsî her vasıta kullanılarak ulemâ hâin ilân edilmiş ve bu hususta insafsız bir iftira kampanyası açılmıştır. Halbuki, onlardan bir çoğunun, düşmanın asıl maksadının bizi madden değil fakat daha ziyade tabiî görünen bir gelişme ile mânen işgal etmek olduğunu kavrıyamıyarak, askerî zaferlerden

sonra bu harekâtı manevî istikametlere tevcih edememek ve tarih şuurunu yok edici davranışları önliyememekten başka hiçbir kusurları yoktur. Buna mukabil maddî ve fiilî sahada en büyük fedakârlık ve kahramanlıklar onlar tarafından gösterilmiştir. Bu, henüz canlı şahidleri tamamen kaybolmamış bulunan tarihî bir gerçektir. Büyük bir haknâşinaslık teşkil etmek üzere bu gerçeğin genç nesillere naklinde çok geç kalındığını esefle belirtmek gerekir. Elimizdeki kitapta ulemânın muazzam hizmet ve fedakârlıklarından ummanda bir katre nev'inden nakledilenler bile, onlara revâ görülmüş olan haksızlığın anlaşılmasına kâfi gelse gerektir. Balkan Harbi'nden itibaren on yıla yakın bir müddetle devam etmiş, maddî ve manevî kıymet ve kuvvetlerin iflâsına müncer olmuş çetin bir mücadeleden sonra kitlenin yekvücûd bir halde yeniden şahlandırılması ve bu suretle vatanın kurtarılması bin yıllık alışkanlıklar sebebiyle ancak onlar sayesinde mümkün olabildiği halde "Vurun Kahpeye" ve "Gâvur İmam" gibi sefil iftiralar, bugüne kadar maâlesef cevapsız kalmıştır.

Maddî başarıları manevî zaferlerle taçlandırmadıkça neticenin gerektiği şekilde tecelli edemiyeceğini, bu sarıklı mücâhidlerin hikâyeleri dolayısiyle bir kere daha kavrayıp değerlendirmek fırsatını buluyoruz. Hakikatte maddî ve askerî zafere rağmen ruhları kemirmekte bulunan aşağılık duygusu yenilememiş ve bu yüzden işgâl ve istilâ kuvvetlerinin dahi cesaret edemiyeceği ölçüde İslâm'ın tahribine şahid olunmuştur.

Bizi millî ve tarihî şahsiyet ve mefkûremizden koparmak maksadını güden dahilî ve haricî düşmanlıkların şimdi şekil ve kılık değiştirmiş olan tasallutundan korunmak için bir hayat-memat mücadelesi içinde bulunmaktayız. Bu mücadelenin sarıklı sarıksız bütün mücâhidleri bu kitapta

hikâye edilenleri basiret ve ibretle mütaleą etmeli ve aynı hatâlara düşmekten korunmalıdırlar. Aksi halde düşmana karşı kazanılan başarılar, başka kimse ve dâvâlara hukukî ve manevî bir müstenidat olmakta ve ters neticeler vermektedir.

Cenâb-ı Hakk'dan bu yeni cidalin savaşçılarına büyük ve şerefli başarılar dilerken ancak bir kısmının hizmet ve kahramanlıklarını ibret nazarlarınıza sunabildiğimiz Kurtuluş Savaşı Sarıklı Mücâhidlerin'den hayatta olanlarına sıhhat ve selâmet, vefat etmiş bulunanlarına da rahmet ve mağfiret niyaz ederim.

Kādir MISIROĞLU
9 Ağustos 1967
Serencebey-İSTANBUL

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

BİR KEHÂNET

Gök ve deniz yarı açılmış bir midyenin iki kabuğu gibi masmavi yarımküreler halinde ufukta birleşiyordu.Gelip geçen bembeyaz yelkenliler ise, onlar arasında parıldayan incileri andırıyordu. Kışı, hemen hemen hiç hissetmeyen bu şehirde, taze bir yeşillik coşkun bir akış hâlinde sâhile vurarak denizin koyu mavisi ile kucaklaşıyordu. Tabiat, insanı her türlü meşgale ve sıkıntılarından alarak sihirli güzellikleriyle oyalayıp dinlendirmek için bu şehirdeki kadar belki de hiç bir yerde câzibeli değildi. Fakat "Zeytinlik İlk Mektebi" nin bitişiğindeki çalışma odasının penceresinden Karadeniz'in ürpertici güzelliklerine dalan genç miralayın zihni, karşısındaki manzaranın sihrinden uzak bir âlemde dolaşıyordu. Hakikaten, gayet gamlı ve düşünceli gözüküyordu. Bakıyor, fakat görmüyordu. Bu şehir vaktiyle, bütün İslâm Dünyası'nı Türk'ün liderliği altında toplayıp birleştiren, Büyük Cihangir **Yavuz Selim Han**'ın şehzâdeliğini geçirdiği Trabzon'du. Kaç gündür, burada O'nun

devâsâ hayalleri tarafından kovalanıyormuşcasına ürpertiler içinde dolaşıyordu. Sanki her sokağın dönemecinde O'nunla karşılaşacak ve hesaba çekilecekti. İmparatorluğun **"ebed müddet"** namlı tahtına oturunca bütün Dünya'yı iktidarına az görecek kadar coşkun bir cihangirlik meyli gösteren bu celâdetli padişahla bir karşılaşsa, O'na ne cevap verebilirdi. Dört cephede dövüşen ordular artık yorgun ve perişandılar. Din, vatan ve milletin müşterek ve mübârek varlıkları ile birlikte Türk'ün tarih sahnesindeki itibarını da korumak için elden gelen her gayret sarfedilmişti. Yalnız "Ç a n a k k a l e "nin çorak sırtlarında bu emelin gerçekleşmesi için dörtyüz bin yetişmiş vatan evlâdı, şehâdet şerbetini içmeği varlığına şeref saymıştı. Ne yazık ki; İttihatçılar, devleti hakikaten çok fena idare ediyorlardı.

Tamamen gizli ve korkunç kuvvet " y a h u d i" ye tabi idiler. Bunu, büyük imparator **Gâzi Sultan Abdülhamid Han**'ı tahttan indiren heyete safkan yahudi ve fitne kumkuması olan **Emanuel Karasu Efendi**'yi dahil etmekle açığa vurmakta hiç bir beis görmemişlerdi. İlk icraat olarak da Yıldız Sarayı'nı "y a ğ m a" etmekle işe başlamışlardı.[1] Genç miralay "Bu resmî soygundan itibaren İttihatçı güruhunun icraatı hep aynı gaflet ve şekâvetle yürüyor" diye düşündü. Zihni, yakın hadiselerin ibret kesimleri üzerinde gezinmeğe başladı. Hakikaten, herşey İttihatçılar'ın destanlaşan ahmaklığını göstermekteydi. Bunun en ibretli misali de muhakkak ki, Birinci Cihan Harbine girişleriydi. Günün birinde iki alman harb gemisi, " G o b e n " ve " B r e s l a v " İstanbul Limanı'na sığınarak bizim için tehlikeli bir durum meydana

---

1- Bu resmi soygunun tafsilâtı için bkz. İkdam Gazetesi Nu: 7929 17 Nisan 1335 (1919) tarihli nüsha. Gerçekten bu o kadar aşırı ve çirkin bir hareketti ki, kendilerini bütün mevcudiyetiyle desteklemiş bulunan **Tevfik Fikret** bile:

"Yiyin, efendiler, yiyin bu hân-ı iştiha sizin.
"Yiyin, yemezsiniz bugün, yarın kalır mı kimbilir
"Bu hakkıdır gazânızın evet o hak da elde bir!
"Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!..."

diyerek isyana mecbur kalmıştı.

getirmişlerdi. Buna, dâhi (!) İttihatçı liderler, şahâne bir çare bulmuşlardı. Bu gemiler, gûya geçici olarak bizim tarafımızdan kiralanmıştı. Başlarına birer fes giydirilen zabitan ve mürettebat da Osmanlı hizmetine girmişlerdi (?!..) Rus, Fransız ve İngiliz sefirlerinin bir çok müracaat ve protestoları hiç bir netice vermemişti. Halbuki bunlar, savaş sonuna kadar tarafsız kalmamız şartı ile mülkî tamamiyetimiz için garanti vermişlerdi. Bu vak'a Alman Erkân-ı Harbiyesi'nin bir tertibi idi. Gâye, bir emrivâki ile Osmanlı Devleti'ni harbe sokarak Almanya'nın yükünü hafifletmekti. Bu sırada İttihatçı liderlerden **Enver Paşa,** Balkanlardaki kayıplarımızı telâfi için Rusya'dan emin olarak harekete geçebilmek maksadıyle Rus sefiriyle temastaydı. [2] Alman entelijansı bunu haber aldığı içindi ki; derhal bir emrivâki ile bizi kendi safında savaşa sokmak çarelerini aramış ve bu taktiği bulmuştu. Pek tabiî olarak Alman millî menfaatlerine göre hareket etmekle mükellef bulunan bu gemilerin mürettebat ve zabitanının başlarındaki festen başka herşeyleri Almandı. Gemi kumandanı **Suşon** (Souchon) **Paşa** gûya manevra yapmak maksadı ile Karadeniz'e açılmıştı. İlk hareket olarak bir Rus nakliye gemisine hücum etmiş, sonra da S i v a s t o p o l 'u bombalamıştı. Gemiler, altıyüz elli yıldan beri Cihan ufuklarında şerefle dalgalanmış " O s m a n l ı S a n c a ğ ı "nı taşıyorlardı. Bu sebeple artık ok yaydan çıkmış ve Türkiye bu emrivâki ile Almanya safında harbe girmişti.

Osmanlı Devleti gibi yüzyıllardan beri yerleşmiş idâre ve siyâset an'aneleri bulunan bir devlete, bu derece basit emrivâkilere imkân verebilecek kadar hesapsız ve tedbirsiz bir kadronun hâkim olabilmesi, şimdiye kadar asla görülmemişti. Bu öyle gözü kara ve hesapsız bir harbe girişti ki; İttihatçıların her biri Alman Amiralinin emrivâkisini öğrendikleri zaman çılgına dönmüşlerdi. Başkumandan Vekili **Enver Paşa,** Harbiye Nezaretinin büyük ve tantanalı salonlarını çınlatırcası-

---

2- Albay Hüsamettin ERTÜRK - İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1957, sh. 121.

na "Bu bir alçaklıktır!..." diye bağırıyor, sadrazam **Prens Said Halim Paşa** ise, aczinden hüngür hüngür ağlıyordu. Fakat artık iş işten geçmişti. Herşeyleri ile Alman olan ve başlarına fes giydirmekle Osmanlı - Türk menfaatlerini düşünür hale getirilemeyecekleri muhakkak bulunan bu gemilerin mürettebatının Alman menfaatine göre hareket etmeleri en normal şeydi. Bunu bile hesap etmekten âciz olan İttihat ve Terakki kodamanları, artık hâdiselerin akıntılarında yalpalayan dümensiz bir gemi gibi mukadderata boyun eğmek mecburiyetindeydiler. Fakat ne yazık ki, kendileri ile birlikte bütün bir Millet'i de bu bâdireye sürüklemiş oldular. İhtimal ki; bir milletin kaderi üzerinde bu ölçüde tehlikeli bir kumar oynamak imkânı, bugüne kadar **Alman Amirali Suşon**'dan başka hiç bir ecnebiye nasip olmamıştır.

Millet, herşeye rağmen yedi cephede dokuz ordusu ile tarihinin en büyük fedakârlıklarını yapmak suretiyle varlığını koruyabilmek için canhıraş kahramanlıklar gösteriyordu. O güne kadar bütün savaşlarda başı sarıklı, eli tesbihli, mübarek ve pîrifânî ihtiyar din adamları, sırf Ordu-yu Hümayun'un hareketinden evvel "zafer" için, zaferden sonra da "şükür" için gâzilerin önüne geçer ve riyazatla süzülüp incelmiş ellerini semaya kaldırarak duâ ederlerdi. Hatta ordu, "İslâm Hayat Nizamı" nın yayılması ve korunması için kurulmuş en müessir bir müessese olduğundan, temelinde de bu mübarek din adamlarının duâ ve müjdeleri bulunmaktaydı. Bütün millî tarih boyunca Allah'ın yüce namını duyurup tanıtmak için girişilmiş bulunan cihadın kaynağı ve kuvveti, dinî heyecandı. Bu yüzden, Büyük İmparatorluğumuzun en kudretli askerî teşkilâtı olan "Yeniçerilik" in kuruluşunda, devrin manevî sultanı, **Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri**'ne düşen vazife, -umûmiyetle kabul edilen bir görüşe nazaran- bu yeni teşkilât askerlerinin sırtlarını sıvazlıyarak: **"Bunların ismi** yeniçeri **olsun, Allah yüzlerini ak etsin!...Kollarını güçlü, kılıçlarını keskin, oklarını delici, kendilerini üstün kılsın!..."** duâsından ibaretti.

Genç Miralay, "Halbuki bu gün öyle mi?" diye düşündü. Artık

başı sarıklı, eli tesbihli insanlar bile, vatanın karşılaştığı bu büyük felâketten kurtulabilmesi için kılıca sarılmış bulunuyorlar. Bugün din adamına düşen vazife; sadece zafer için veya zaferden sonra şükür için el açıp duâ etmek değil, Mehmetçiğin önünde şehâdet şerbetini iç-meğe büyük bir iştiyakla atılmak suretiyle O'nun ruhundaki iman vec-dini coşturup galeyana getirmektir. İstanbul'dan ayrılmadan önce bu

Ney Çalarak cepheye giden "mevleviler"
+ Resimli Münih Mecmuasında +

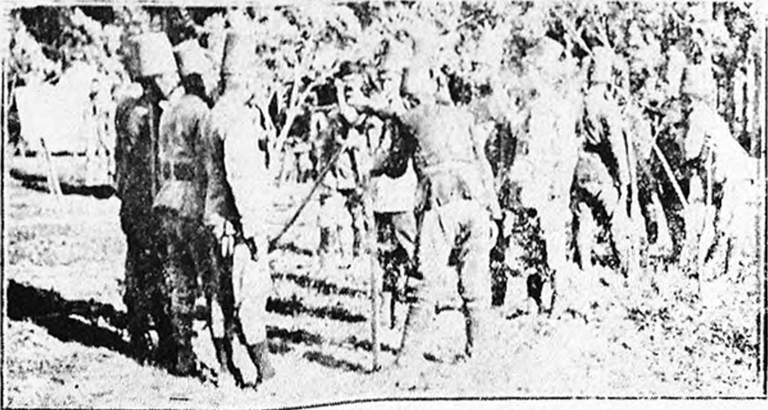
Mücâhidin-i Mevlevîye Alayı Kumandan Vekili
Abdulbâki Efendi (sağda) mücâhid arkadaşlarıyla

maksadla Harbiye Nezareti'nin kapısında yapılmış bir merâsim gözünün önüne geldi.Nüvesini İstanbul'un muhtelif semtlerindeki "Mevlevi Tekkeleri" mensuplarının teşkil ettiği bir **"Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı"**kurulmuştu. Bu alaya mevlevî şeyh ve dervişlerden başka hemen hemen bütün tarikatların mensupla-

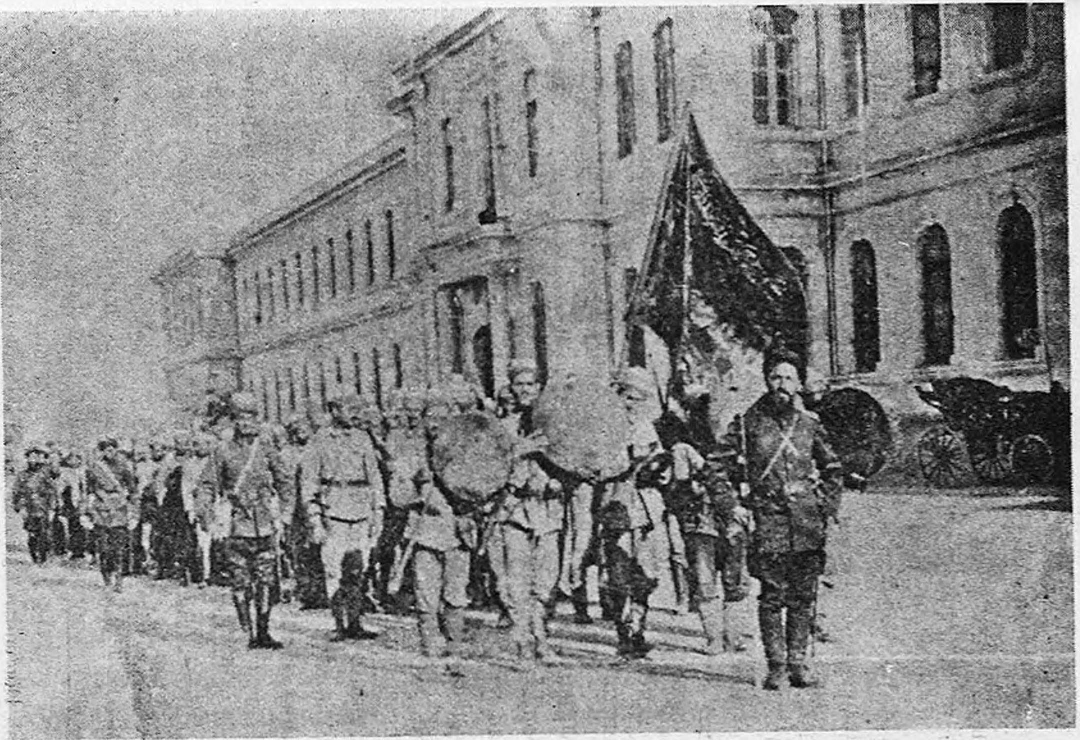
Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı Alay Kumandanı Veled Çelebi (İzbulak) Efendi

rıda katılmışlardı. Fakat çoğunluk mevlevî olanlarda idi. Vatanı ateşle kuşatan Cihan Harbi'nin getirdiği büyük felâketin anlatılabilmesi için, yıllarca sükûnet ve tevekkülle kehribar tesbihler üzerinde gezinmiş bulunan bu mübarek eller, birer kılıç kabzasına yapışmış olarak "Harbiye Nezareti" önünde toplanmışlardı. Hepsinin başında mevlevî sikkesi, sırtlarında derviş cübbesi vardı. Kurtarılmış ve sükûneti tesis edilmiş vatan üstünde derinleştirmeğe memur bulundukları imân, aşk ve tefekkürünün canlı timsalleri olan bu mânâ erleri, iş başa düşünce birer delikanlı azim ve kararı ile cepheye gönderilmek üzere bu alayı teşkil etmişlerdi. Alayın sancağı, Alay Kumandan Vekili **Yenikapû Mevlevîhânesi Şeyhi Abdülbakî Efendi**'ye merâsimle tevdi edilmişti. Alayın kumandanı ise, Konya'da oturan ve Mevlevîlerin en büyüğü sayılan **Veled Çelebi (İzbudak) Hazretleri** idi. Alay Harbiye Nezareti kapısında (şimdiki İstanbul Üniversitesi Merkez Binası (önünde) yapılan bu merâsimden sonra yola çıkarılmıştı.

Dördüncü Ordu emrine verilen Mevlevîler bir talim esnasında

(Harb Mecmuası s.10)

Mevlevî Alayı'nın "Kadiri Bölüğü" harbe giderken

Yol boyunca diğer zâviye ve tekke mensuplarının da kendilerine katılmasiyle Konya'ya kadar alabildiğine genişleyip kalabalıklaşan **Müchidin-i Mevlevîye** Alayı, **Hazret-i Mevlâna**'nın türbesi önüne varınaca durmuştu. Burada bütün Konya halkının da iştirakiyle yeniden bir merâsim yapılmıştı. Fetih Sûresi okunmuş, **Hazret-i Mevlâna**'nın ve bütün mâneviyat kahramanlarının himmetleri niyaz olunduktan sonra, alayın zafer âyetleri ile donatılmış sancağı, Alay Kumandanı **Veled Çelebi Hazretleri**'ne teslim edilmişti. O'nun kumandası altında yola çıkan Mücahidîn-i Mevlevîye Alayı, karargâhı "Şam"da bulunan Dördüncü Ordu emrine verilmişti. Fakat muntazam bir askerî talim görmemiş olan bu alay, mecburen diğer birliklere birer ikişer dağıtılmak suretiyle savaş hattına sokulmuşlardı. Esasen onların asıl vazîfeleri, askerlerin dinî heyecanlarını galeyana getirerek celâdetlerini arttırmaktı.

Milletin, loş tekke köşelerinde Allah aşk ve muhabbetiyle ferden derinleşme yolunu tutan bu en sâkin ve kendi dünyalarında tevekkülle yaşayan fertlerini dahi, savaş saflarına koşturan bu korkunç bâdire acaba atlatılabilecek miydi? Artık harbin son demleri yaklaşmış gözükmekteydi. İttihatçı kodamanların her biri, ihtimâl nereye kaçacaklarını hesaplamakla meşguldüler. Altıyüz elli yıllık büyük ve azametli imparatorluk, temellerinden sarsılıyor ve gösterilen ölçüsüz fedakârlıklara rağmen ufukta müthiş bir tehlike beliriyordu. Genç Miralay, aklına gelen kötü ihtimâllerle mağmumlaşan yüzünü önündeki yarı açık pencerenin bir ayna gibi şeffaf camında seyrediyor, fahrî yaver sırmaları ve birçok madalyanın parlak renklerini solmuş ve matlaşmış gibi görüyordu. Eğer misafir bulunduğu evin bitişiğindeki " Zeytinlik İlk Mektebi " nin küçük çocukları büyük bir âvâze ile sınıflarından boşalarak O'nu, derin ve sıkıntılı düşüncelerinden alıkoymasalardı, kimbilir daha ne kadar düşünecek ve hayal kuracaktı. Fakat bu çocuklar da gerçekten çok yaramaz ve gürültücü idiler. Sarayın altıyüz yıldan beri süzülüp incelen zarif ve asîl üslûbu içinde yetişen Genç Miralay'a bu halk çocuklarının birbirlerine karışan

Sadece "**Mevlevîler**" değil, diğer tarikat mensupları da cephelere koşmuşlardı. Bunlardan biri olan "**Rufâîlir**" de bir alay teşkil etmişler ve "**Dördüncü ordu**" emrine verilmişlerdi. Yukardaki resimde bu "Rufâî Alayı" mensuplarının bir tâlim sonrası dini âyinlerini icra edişlerini görüyorsunuz.

vâveylâları, tahammül edilmez bir asabiyet ve sıkıntı veriyordu. Eline kalemi alarak mektebin müdürüne iki satırlık bir tezkere yazdı:

"Mektebinizin, yahudi havrasından farkı yok. Bu gürültü istikbalde sine-i vatanda kopacak isyanın mukaddeme-i ihzârâtı mıdır?"

Fahri Yâver-i Hazret-i Şehriyârî

Şehzâde Miralay Cemaleddin[3]

Bu âdeta bir kehanetti. Çünkü 30 Ekim 1918 de imzalanan " M o n d r o s Mütarekenâmesi" Türk'ün tarihî düşmanlarının kolayca kötüye kullanılabilecekleri pek çok tehlikeli hükümler ihtiva etmekteydi. Bilhassa yedinci maddesi **"Müttefikler emniyetlerini tehdid edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir sevkulceyş noktasını işgâl hakkını hâiz olacaklardır"** tarzında kötüye kullanılmaya gayet müsâid bir ifâde taşıyordu. Uzun süren Birinci Cihan Harbi boyunca pek çok insanüstü fedakârlıklara katlanmış bulunan Türk Milleti, sulh olacak diye sevinirken vatanı, harimine kadar kuşatacak olan asıl büyük felâket ve yangın meğer yeni başlamaktaydı.

Bu maddeye istinaden 13 Kasım 1918 de "İ t i l â f D e v l e t l e r i " nin donanmaları savaşarak geçemedikleri Çanakkale'yi masa başında elde ettikleri böyle hileye müsâid bir imkânla geçip üç grup halinde İstanbul Limanı'na girdiler. " D o l m a b a h ç e S a r a y ı"nın karşısına gelip toplarını saraya doğru çevirdiler. Burada önemle belirtilmesi gereken tarihî bir hakikat vardır ki, o da ,bir ihânete kurban gittiğimiz " F i l i s t i n C e p h e s i" hariç tutulursa, her tarafta başarılı müdafaalarla vatanımızı koruyabilmiş olmamızdır. Yani, harb, Türk Orduları'nın yenilmesi ile değil müttefiklerinin daha evvel silâh bırakması sebebiyle sona ermişti. Ordularımızın gösterdikleri insanüstü

3- **Kazım KARABEKİR** - İstiklâl Harbimiz - İstanbul 1960 sh 21

-Millet böyle aldatıldı!...-

Zaferden sonra,fakat henüz hâkim-i mutlak kesilmeden Konya'yı ziyâret eden **M.Kemal Paşa** başında mevlevî siklesi ile Konya Mevlevîleri arasında...

Bu tavır,zaferi müteakıp **"halife"** olmak istediği devreye âiddir. Eserimizin son sayfalarında "Libya" kıyafeti ile ve hocalar arasında ki resim gibi...O'nun üzerine de kendi el yazısı ile **"Mefkûre hatırası"** ibâresi yazılı olduğu mâlumdur. Acaba bu "mefkûre" şu nâhud "lâiklik" mi idi?!..

kahramanlık ve fedakârlıklara rağmen harbe tek başımıza devama imkân olmadığı için mütâreke istenmişti.

Gerçekten Bulgarlar, henüz harb devam etmekte iken 28 Eylül 1918 de müttefiklerle bir mütarekenâme imzalayarak cephe dışına çekilmişlerdi. Bu durumda Osmanlı Orduları'nın, Alman ve Avusturya kuvvetleri ile irtibatı kesilmişti. 8 Ekim 1918 de hükûmet çekilerek Millet'i harbe sokmuş olan İttihatçı liderler başlarının çâresine bakmağa koyulmuşlardı. Sadrazamlığa getirilen **Tevfik Paşa,** kabine kurmağa muvaffak olamadı. Daha sonra 14 Ekim 1918 de "F il·i s t i n H e z i m e t i " dönüşü Adana'nın "B a h ç e K a s a b a s ı"ndan **M.Kemal**'in Saray'a çektiği telgrafla teklif ettiği eşha'sla kurulan **İzzet Paşa** kabinesi de işte bu tehlikeli mütârekenâmeyi imzalamaya mecbur olmuştu. Tahtta, Osmanoğulları âilesinin en büyük fakat en talihsizlerinden biri oturmakta idi. **Sultan Vahideddin.**

Bu eserde maksadımız Türk Kurtuluş Savaşı'nın tarihini yazmak değildir. Bu yüzden bütün vak'aları teferruatıyle nakletmeğe girişmeyeceğiz. Üçbuçuk yıl süren ve topyekûn bir milletin mücadelesi olan " K u r t u l u ş S a v a ş ı"nın bir numaralı faktörü, dinin ve bu faktörü harekete geçiren başı sarıklı kahraman din adamlarının müessir ve müstesna rollerini belirtmekle iktifa edeceğiz. Fakat bu mücadele, yapıcılarına sağladığı itibarla, sonraları içtimaî hayatımızda meydana getirilen değişiklikler için âdeta bir sermaye olarak kullanıldığından pek çok hakikatler taktik icabı değiştirilmiş veya saklanmıştır.

Bu içtimaî değişikliklerin yerleşip oturmasını temin için hakikate kıyılmış ve Kurtuluş Savaşının gerçek yüzünü örten şal, aradan elli yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen hâlâ bir türlü kaldırılamamıştır. O kadar ki; kurtuluştan sonra memleketin mukadderatına hâkim olanlar, **Kâzım Karabekir Paşa** gibi menkûp olan bir çok silâh arkadaşının bile, bu mevzudaki neşriyat ve beyanlarına tahammül edememişlerdir. O'nun, **İstiklâl Harbimiz** isimli değerli eserinin ilk defa gün yüzüne çıkması demek olan 1930 lardaki iptidâî (muhtasar) tab'ı toplatılıp yakılmış, çok sonra ve asıl hüviyetiyle ortaya konan yeni tab'ı hakkında da toplanma kararı verilmiş olması, bu yönde-

ki muannid ve hakikate saygısız tatbikatı gösteren bir misaldir.[4] Ne O, ne başkaları ve ne de bu satırların nâçiz muharriri, Türk Kurtuluş Savaşı'nın gerçek veçhesi üzerine resmen çekilmiş bulunan örtüyü kaldırmağa muktedir değildir. Kanunlar, bu gün için böyle bir şeye asla imkân vermemektedir. Fakat biz kimseyi tahkir etmeden ve kanunların cevaz hududlarının azamisi içinde bu örtüyü aralamaya çalışarak birçok müphem noktanın okuyucularımız tarafından anlaşılmasını temin edecek ipuçları vereceğiz. Bu ipuçları Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve O'nu takiben girişilmiş bulunan inkılâp hamlelerinin anlaşılabilmesi için birer nirengi noktalarıdır. Bunların mümkün olduğu kadar belirtilmesini, mücerred hakikate sevgi bakımından olduğu kadar, yarınki Türkiye'nin emin bir istikâmete tevcihi için de son derece lüzumlu saymaktayız.

Kanaatimizce Türk Kurtuluş Savaşı'nın böyle nirengi noktalarının başında **Sultan Vahideddin**'in durumu gelir. Hâlâ mektep kitaplarında "V a t a n s a t a n b i r a l ç a k (!)" olarak anlatılan bu büyük Osmanlı sultanının, "S e v r S u l h P r o j e s i" teklifi alınınca buna karşı ilk tedbirleri düşünüp plânlayan, bunun için **M.Kemâl Paşa**'yı fevkalâde selâhiyetlerle donatıp Anadolu'ya gönderen hadiseler gelişerek "T ü r k Y u n a n H a r b i" ne müncer olunca ortaya çıkan Türk Kurtuluş Savaşı'nın temeline böylece ilk harcı koymuş bulunan, başarıya ulaşabilmesi için de " H i l â f e t" ve " S a l t a n a t"ın kendisine sağladığı bütün selâhiyet ve imkânları kullanarak tepesindeki işgâl kuvvetlerinin üç yıl süren baskılarına göğüs geren büyük bir vatansever olduğunu ne yazık ki; Türk çocuklarına söyleyip öğretmekten hâlâ korkuyor ve yalan tarih okutmayı mübah sayıyoruz. Rejimin henüz oturmamış bulunduğu yenilik zamanlarında bu tutum hoş görülebilse

---

4- Mezkûr eserin on seneye yakın bir müddetle devam eden bir muhakeme safahatından sonra nasıl çetin bir mücadele ile serbest bıraktırılabildiğini öğrenmek için bakınız: **Tahsin DEMİRY - İstiklâl Harbimizin Müdafaası** - İstanbul, 1969.

dahi bugüne kadar devam edip gelmesini izah etmeye imkân olmadığı meydandadır. O derecede ki; aradan bunca zaman geçtikten ve ortaya bir yığın vesika çıktıktan sonra her nasılsa **Sultan Vahideddin** hakkında nispeten müspet bir ifâde kullanan "Türk Ansiklopedisi"ne karşı yaylım ateşine geçilmiştir. Gerçekten mezkûr ansiklopedisinin **"Ferid Paşa"** maddesinde **Sultan Vahideddin**'e "zeki ve namuslu" denmesine sinirlenen bir devrimbaz [5] resmen neşredilen böyle bir ansiklopedide bu ifadenin nasıl yer alabildiğine bir hayli hayıflandıktan sonra "belgeler" diye mâlûm vesikaları tekrarlıyor; Bunlar; **M. Kemal** ve arkadaşları için malûm idam kararları, fetvalar vs....dir.

Bir başka solcu yazar da **Sultan Vahideddin** etrafındaki gerçeklerin ortaya çıkmasına karşı duyduğu öfkede o kadar ileri gidiyor ki; Suudi Arabistan'dan Amerika'ya kadar tezvirine had hudud tanımıyor. [6] Halbuki, mantığını bu derece zorlayacağı yerde, biraz ciddî araştırmaya yönelse belki gülünç duruma düşmekten kurtulabilirdi. Biri çıkıp da, bu yazarcıklara biraz tarih, biraz da hakikat sevgisi dersi verse acaba faydası olur mu? Ne dersiniz!...

Bu vesile ile "Hilâfet" gibi dinî bir müessesenin rolünün belirtilmesini de mevzuumuz bakımından lüzumlu saymaktayız. Bu da böyle bir dinî müessesenin iktidarını elinde tutan şahsın, Türk Kurtuluş Savaşı karşısındaki durumunu belirtmeyi icap ettirir. Ancak yakın tarihimizi en câlib-i dikkat ve ibretli noktalariyle alâkadar eden bu meseleyi ileride müstakil olarak ele almayı düşündüğümüz için, burada hulâsa olarak ve sırf asıl mevzuumuzla alâkalı hususları kaydetmekle iktifa edeceğiz.

5- Bak: **Sami N. ÖZERDİM** - Türk Ansiklopedisi ve **Sultan Vahideddin** - Milliyet Gazetesi 9 Haziran 1960 tarihli nüsha.

6- Bak: **İlhan SELÇUK** - Dünkü Peyam-ı Sabah'tan Bugünkü Peyam-ı Sabahlara - Cumhuriyet Gazetesi 15 Aralık 1968 tarihli nüsha ve aynı yazarın, aynı gazetede 15 Aralık 1965'de yayınlanan **"AP ile Vahdettinciler İttifak Halindedir"** isimli makalesi.

TÂLİHSİZ BİR PÂDİŞAH

"BU BİR FELÂKET!..."

Sultan Vahideddin 25 Ramazan 1336 (4 Temmuz 1918) de tahta çıkmıştır. O zaman harbin bitmesine sadece birkaç ay kalmıştı. Bu durumda O'nu uğranılan felâketlerden mes'ul tutmağa mantıken imkân yoktur. Devrin her türlü musibetinden, devlet idaresini bir mâcera hevesiyle yürüten İttihatçılar mes'uldürler. Bunların her biri, büyük ve azametli Türk İmparatorluğu'nu batırdıktan sonra, uzak bir ülkeye kaçarak orada kendilerinin eski silâhları olan komiteci usullerine kurban gitmek suretiyle, hayat ve maceralarını tamamlamışlardır. **Sultan Vahideddin** ise, kendinden evvel devlet dizginlerini baskın suretiyle ele geçirmiş bulunan bu güruhun mes'uliyeti gerektiren hiç bir yanlışına katılmış değildir. Vak'aların kısa ve mantıkî tahlili bunu riyazî bir kat'iyyetle ortaya koyar.

Tahta çıktığı gün, "B î a t M e r â s i m i" için mâiyet erkânı ile birlikte " T o p k a p ı S a r a y ı"na gitmişti. O esnada elli sekiz yaşında ve romatizmadan muzdarip bulunuyordu. Bu yüzden sarayın kapısından ilk adımını atmıştı ki; mâiyet erkânından bastonunu istedi. Etrafta telâşlı koşuşmalar oldu. Göğüsleri parıltılı yâver sırmaları ile

süslü paşalar, acz ve telâş içinde bastonun "Ç e n g e l k ö y ü"nde unutulmuş olduğunu haber verdiler. Müzmin romatizmanın verdiği ıstırapla yürümekte gayet güçlük çeken padişah **"bu bir felâket (!)"** diyerek yoluna devam etti.[7] Bu O'nun padişah sıfatiyle " T o p k a p ı S a r a yı"na adımını attıktan sonra söylediği ilk söz olmuştur. Öyle bir söz ki; âdeta, devrinin en yakışan bir ifadeyle tavsifidir. Fakat Cihan tarihinin en büyük imparatorluğunun tahtına oturan, altıyüz elli yıllık saltanat hanedanının mensubu ve o andan itibaren de hükümdarı olan bir şahsın, bu hadisede bir kusur payı olabilir miydi? Elbette bastonunu kendisi düşünüp hatırlayacak değildi. Bundan; azametli tahtının etrafında, Dolmabahçe Sarayı'ndan vatan topraklarına kadar derece derece halkalanan " a l â k a l ı e t r a f"tan başkası mes'ul olabilir mi? Bu vak'anın bir kusur olarak bütün bu alâkalılara nispeti mümkündür, fakat padişaha asla. O'nun durumu sadece bir şeref temsilciliğidir. Herşeyi hazır bulur ve sırf devleti temsil eder. Padişahlığın icabı ve mânâsı budur. İşte bu baston hâdisesi öyle bir "t i p h â d i s e"dir ki; **Sultan Vahideddin'i** ve O'nun etrafındakileri anlayıp tanımaya son derece yarar. **Yavuz** devrinde öyle bir ihmal, ihtimal ki birçok kelleye mal olabilirdi. Bu yüzden de belki böyle bir unutkanlık zaten ortaya çıkmazdı. **Sultan Vahideddin,** dâima bu ilk bîat merâsiminde bastonunu unutmuş olan " e t r a f"ın kurbanı olmuştur. Fakat aradan aşağı yukarı altmış - yetmiş yıl gibi uzun bir müddet geçtikten sonra da gerçekler böylesine gizli kalmış olmalı mıydı? Rejimlerin hatır ve icabı için şahısların harcanabileceğini kabul etsek bile bu işin zaman ve zemin bakımından bir sınırı yok mudur?

Tarihî gerçekleri şöyle bir hatırlayarak insaf ile düşünelim; şu Osmanoğulları âilesi bizim yüzümüzden neler çekmemiştir: İçlerinde normal bir ecel ile vefat edebilenleri parmakla sayılabilecek kadar azdır. Bir kısmı " H i k m e t - i H ü k ü m e t " in garip bir cilvesine kurban giderek nizâmulalem endişesi ile hayatlarının baharında, hatta

---

7- **Ali Fuad TÜKGELDİ** - Görüp İşittiklerim - Ankara 1951, sh. 138

bazıları da kundakta iken öldürülmüşlerdir!...O kadar ki; tahta oturanların bile başı musîbetten ekseriya kurtulamamıştır. Sırası gelmişken şu hususu da belirtelim ki; "evlât ve kardeş katli" öyle ulu orta tenkid edildiği gibi bu âilenin bir kusuru değil, bilâkis millet için katlanılmış büyük fedakârlıklarından biridir. İnsanlık icabı ortaya çıkması mümkün olan taht ihtirasları sebebiyle millet ferdlerinin ikiye ayrılmaları ve birbirlerine silâh çekmeleri ancak ve mümkün mertebe bu yolla önlenebilmiştir. Bu yüzden bizim tarihimizde başka milletlerde olduğu gibi yaygın ve derin iç harpler görülmemiştir. Eğer böyle bir taht kavgası zuhur edip de, millet ikiye bölünerek birbirlerine silâh çekmiş olsalardı, ihtimal evlât ve kardeş katli cevâzına istinaden öldürülmüş bulunan şehzâdelerin adedini milyon kere aşan masum insan ölebilirdi.

Muhakkak ki; her kaide gibi bunun da sûi istimal edilmiş olması mümkündür. Fakat yine de muhtemel büyük ve derin ihtilâfları önlemesi bakımından şerlerin en ehveni olduğu gibi Osmanoğulları âilesinin millet yerine fedakârlığı kendi sinelerine çekmelerinden başka bir mânâ ifade etmez. Bu itibarla, bu kaideden olsa olsa "Osmanoğulları âilesi" müşteki olabilir. Halbuki onlar bugüne kadar her fedakârlığı din ve vatan için şeref telâkki ederek, hiç bir şikâyette bulunmamışlardır. Böyle olduğu halde biz bir taraftan onları kötülerken, bir taraftan da millete gelecek zararı bertaraf etmek için âile olarak katlandıkları bu fedakârlığı sanki onları müdafaa etmek maksadını taşıyormuşuz gibi aleyhlerine kullanmak gibi iki katlı bir haksızlık içinde bulunmaktayız. Tabiatiyle bizi bu tarzda düşünmeğe sevk eden telkinler, ustalıkla körpe dimağlara zerkedilerek, milletimizde tarih şuur ve mirasından kopma gibi devası pek güç bir illetin zuhuruna âmil olmuştur. Bu evlât ve kardeş katlinin hakiki mânâ ve ehemmiyetini sokak adamı haline gelen bugünün yarı münevveri anlıyamaz ve anlıyamamaktadır. Çünkü onun sakat tarih görüşü ve devlet telâkkisi buna mânidir.

Şu bir gerçektir ki, büyük Türk Milleti'nin tarihi devamlılığının

temini için hemen daima en büyük fedakârlıkları bu âile göstermiştir. Ve ne hazindir ki: kendilerine kusur olarak izâfe edilen hemen her şey onların misilsiz faziletlerini göstermektedir. Bunlardan biri de, Onlar'ın rejim ve post kavgalarını önlemek için ekseriya yabancı âilelerden kız almaları, yerli âilelere sadece kız vermiş olmalarıdır. Üstelik de taht üzerinde iddiaya medar olabilecek bir maddî ve manevî kuvvet ve tavır kazanmalarını önlemek için aynı âileye üst üste bir kaç kız vermemeye de son derece dikkat etmişlerdir. İhtimal ki, bu tedbir olmasaydı tarihimizde **Kavalalı Mehmet Ali Paşa**'nın pek çok emsali bulunacak ve devlet çok daha evvel parçalanıp dağılacaktı.

Bu âilenin durumunu en realist bir şekilde **Sultan Vahideddin** ifâde etmiştir. "Bizim hanedanımızdan her türlüsü gelmiştir; sarhoşu gelmiştir; zâlimi gelmiştir, delisi gelmiştir; aptalı gelmiştir; fakat dinsizi gelmemiştir. İçimizde en mübalâtsızı olan **Sultan Abdülaziz** bile son nefesinde Kur'an'a sarılarak öyle teslim-i ruh etmiştir. Kanı ile mülemma olan Mushaf-ı Şerifi Yıldız Kütüphânesinde siz de gözlerinizle gördünüz. [8] " Üstelik, **Sultan Aziz** merhum da din bakımından en mübalâtsızı değil, bilâkis en dindarlarındandır. **Sultan Aziz** merhumun muârız ve hasımları, **Sultan Vahideddin**'in hasımlarının yani Kemalistler'in bir nevi mübeşşirleriydiler. Böyle olduğu halde O'nun da bir takım kasdî telkın ve propagandaların tesir çemberi dışına çıkamadığı bu beyanı ile anlaşılmaktadır. Ama neyse bahsi değiştirmeyelim.

Bizim elimizden en çok ezâ ve cefâ çeken ve haksız ithamlara uğratılan Osmanoğulların'dan biri de **Sultan Vahideddin**'dir. O'nun devrine âid birçok vak'aların canlı şâhidleri henüz aramızda mevcud bulunmaktadır. Buna rağmen O'nun hakkında hakikati ters çevirmek suretiyle korkaklıktan, vatan satıcılığına kadar uydurulmadık yalanlar, yapılmadık iftiralar bırakılmamıştır. Bu görgü şâhidlerinden pek çoğu sükûtu tercih ederek rejim endişesi ile konuşmamış ve yazmamış ise de; konuşup yazanlar, O'nun vatanseverliği ve hakkındaki ithamların yersizliği hususlarında birleşmektedirler. Ancak uzaktan ve yeni rejimin müdafaasını üzerine almış bulunan bazı kalemler O'na hücum etmekte, fakat gerçeğe saygılı hatırat sahipleri, büyüklüğü üzerinde itti-

8- **Ali Fuad TÜRKGELDİ** - a.g.e. sh. 278

fak etmektedirler. **Sultan Vahideddin**'in başkâtipliğinde bulunmuş ve hatıratı da yarı resmî bir müessese olan **Tarih Kurumu** tarafından bastırılmış olan **Ali Fuad Türkgeldi,** O'nu, tarih önünde berâat ettirmiştir. **Ali Fuad Türkgeldi**'nin müşahedeye istinad eden **"Görüp İşittiklerim"** isimli kitabında **Sultan Vahideddin**'in gerçek hüviyetine âid beyanlar cerh edilmedikçe hâlâ O'nu hâin ve korkak gibi sıfatlarla tavsif etmek ilmî düşünceye de, edep ve insanlığa da aykırıdır.

Ali Fuad Türkgeldi O'nu **Sultan Reşad** ile karşılaştırırken şu câlibi dikkat bilgiyi vermektedir. "...**Sultan Vahideddin** ise, bilâkis cin fikirli ve serîülintikâl olup yanına girince ruhundaki inbisat ve inkıbazı gözlerinden hisseder ve bugün sizin canınızın bir sıkıntısı var derdi."[9] Birçok kereler Dahiliye Nazırlığın'da bulunmuş olan **A. Reşid Rey**'in hatıratında da aynı şekilde O'nun zekâ ve dirayetine şehadet edilmektedir: "Tab'an oldukça zeki, fakat fazla müteenni ve mütereddítti. Diyebilirim ki zihni idrak ve intikalde serî, karar ve harekette batî idi." [10] **Ali Fuad Türkgeldi** gibi hem **Sultan Reşad**'ın ve hem de **Sultan Vahideddin**'in başkâtipliğinde bulunmuş olan **Lütfü Simâvi Bey** de, O'nun dirayet ve zekâsına dâir çeşitli örnekler vermektedir. Değerli tarihçi **İsmail Hâmi Danişmend, Sultan Vahideddin**'in şehzâdeliği zamanında Almanya'ya yaptığı seyahat dolayısıyla **Lütfi Simâvi Bey**'den şu bilgiyi nakletmektedir: "Bu seyahat hakkında **Lütfi Bey** Sadaret Makamı'na gönderdiği bir raporda da Müşârünileyh Hazretleri'nin Viyana'ya vukû bulan memuriyetlerinde Devlet ve Millet'in "şân-ü şeref ve haysiyetini i'lâ buyurduklarını ve kendileriyle temasta bulunanlara kıymetli bir hatıra bıraktıklarını arzetmeyi bir vecibe-i vicdâniyye addettiğinden bahsetmektedir. İşte bu "vicdâni" te'minattan dolayı , **Lütfi Simavî Bey,** İstanbul'a geldiği zaman Dahiliye Nazırı **Talat Bey,** kendisine: Size bütün memleketin emniyet ve itimadı vardır. Bu satırları başkası yazmış olsaydı inanmazdım. Demek ki **Vahideddin Efendi** tahminimiz gibi değilmiş! diye, İttihatçıların onu kendileri gibi dirâyetsiz ve zekâsız bir şey zan-

---

9- **Ali Fuad TÜRKGELDİ** - a.g.e. sh. 274

10- **Ahmed Reşit REY** (H. Nâzım) Gördüklerim - Yaptıklarım - İstanbul 1945, sh. 256

netmiş olduklarını itiraf etmiştir. Gene **Lütfi Bey ,Veliahd Vahideddin Efendi**'nin Almanya seyahatinden bahsederken :

" Müşârünileyh Hazretleri'nin meftûr oldukları nezâket, akl-u kiyâset ve evsâf-ı bergüzîde ise, İmparator Hazretleri'nden bed ile kendileriyle temasta bulunanlarca fevkalâde takdir olunmuştur demiştir." [11]

Devrine âid kusurların hemen hepsi etrafına âiddir, demiştik. Bu etraf içinde en mes'ul ve hatalı olanlardan biri **Damad Ferid**'tir. Gerçekten gayet bilgili ve kuvvetli bir şahsiyete sahip olan **Damad Ferid Paşa** kat'iyyen hâin olmamakla beraber burada izahı imkânsız olan çeşitli sebeplerle çok hatalı bir siyaset takip etmiştir. O devrin pek buhranlı olan şartlarının getirdiği şaşkınlık ve mecburiyetlerin tahlil ve münâkaşasına bu eserde imkân yoktur. Ancak şu kadarını belirtmekle iktifa edelim ki, **Sultan Vahideddin**'in O'nu birkaç kere arka arkaya sadrazamlığa getirmiş olmasını ulu orta tenkid edenler, İstanbul'da herşeye hâkim olan işgâl kuvvetlerinin baskısını unutmakta veya bilmemezlikten gelmektedirler. **Ali Fuad Türkgeldi** bu noktayı da aydınlatacak bir vesika vermektedir. O'nun şehzâdeliğinde **Damad Ferid** için şu beyanda bulunduğunu bildirmektedir: "Dünyada üç melûn vardır. Bunlar sacayağıdır; Biri bizim hemşire, biri zevci olan **Ferid Paşa,** diğeri de oğlu **Sâmi**" [12] Hakkında böyle bir kıymet hükmüne sahip bulunduğu bir insanı birkaç kere Sadrazamlık Makamın'a

---

11- **İsmail Hâmi DANİŞMEND** - İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi - İstanbul 1961, Cild IV, Sh. 441

12 - **Ali Fuad TÜRKGELDİ** - a.g.e. sh. 273 Namuslu bir adam olan **Ali Fuad TÜRKGELDİ** ' nin naklettiği bu beyanın **Sâmi Bey** ve annesi hakkında doğru olmasına imkân yoktur. Zira **Sultan Vahideddin** merhumun gurbette ölene kadar beraber bulunduğu kızkardeşi **Mediha Sultan** ve O'nun oğlu **Sâmi Bey**'le yakınlık ve bağlılığı burada izahı imkânsız bir tafsilâtı gerektirir.

Sultanzâde Sâmi Bey'in de **Sultan Vahideddin** gibi şedid bir **"İttihadçı düşmanı"** olmasından doğmuş bulunması muhtemel olan bu sözün ayrıca uzun uzun tahlil ve tamikı gerekir. Esasen Ali Fuad Bey de "Refik Bey"den işittiğine nazaran" diyerek rivâyetin kaynağını açıklamaktadır.

خليفهٔ ذيشان شوكتلو پادشاهمز سلطان محمد خان سادس حضرتلرى

S. M. I. le Sultan MEHMED VI

Talihsiz bir padişah

SULTAN VAHİDEDDİN

getirmiş olması elbette sebepsiz değildir. O zaman hükûmet, işgâl kuvvetleri elinde bir nevi kukla durumundaydı. Hükümeti bu duruma getiren de ne **Sultan Vahideddin**, hatta ne de **Damad Ferid Paşa** idi. Bugün kabahati bunlara yıkan kalemşör ve politikacıların üstadları olan İttihatçılardı. **Sultan Vahideddin, Damad Ferid'i** bilhassa İngilizlerin zoruyla işbaşında tutmuştur. Birçok kereler O'nu bu makamdan uzaklaştırmışsa da işgâl kuvvetlerinin icbarı ile yeniden tayine mecbur kalmıştır. **Damad Ferid Paşa** da her nasılsa İngilizlere inanmış, onların asıl maksadlarının "**Ankara Hükûmeti**"ni değil, "**İstanbul Hükûmeti**"ni suçlu duruma sokarak "H i l â f e t"in yıkılmasını teminetmek olduğunu anlamakta çok geç kalmıştır. Hükûmet merkezi işgâl edilmiş ve elinden her türlü selâhiyet ve iktidarı fiîlen alınmış bulunan bir hükûmdar, böyle bir cebir altında **Ferid Paşa**'yı sadrazamlığa getirmiş bulunmaktan dolayı kınanamaz. Üstelik, O, **Damad Ferid Paşa** riyâsetindeki hükûmet'in birçok icraatına icabında karşı çıkmak suretiyle şahsiyet ve vatanseverliğini mümkün olduğu kadar göstermekten de geri kalmamıştır. Bu davranışların başında " S e v r M u â h e d e n â m e P r o j e s i"nin tasdik makamında imza edilmesine karşı gösterdiği direnme gelir.

Bugüne kadar üzerinde durulup hakkı verilmemiş olan bu hareket, özene bezene meydana getirilen " S e v r S u l h M u â h e d e T e k l i f i" 'nin kuvveden fiile çıkmasını önlemiş ve onu "P r o j e" halinde bırakmıştır. [13] Bu muahedenâmenin tek başına bir tarafını teşkil eden Türkiye'nin bu suretle tasdikten imtina etmesi sebebiyle diğer devletler de bunun tek taraflı olarak, imzalanmış olsa bile bir hüküm ifade etmeyeceğini mülâhaza ederek tasdik etmemişlerdir. Bu yüzden Yunanistan, Sevr Muahedenâmesini tasdik eden yegâne devlet olarak yapayalnız kalmıştır. Hukuken muteber bir vesika haline getirilemiyen Sevr Muahedenâmesini böylece **Sultan Vahideddin** bertaraf etmiştir. Memleketimizin işgâli ise " S e v r P r o j e s i" ne göre değil, " M o n d r o s

13 - **Prof . Dr. Charles GROZAT** - Devletler Umumi Hukuku İstanbul 1950, C. I. sh. 399

Namuskârâne beyanlarıyla **Sultan Vahidedden'i** tarih sahnesinde beraet ettiren en yakın müşâhid **Mâbeyn Başkâtibi**

ALİ FUAD BAŞGELDİ

M ü t a r e k e n â m e s i"nin yedinci maddesine istinaden vukû bulmuştur. Günümüze kadar devam eden tarih tahrifkârlığı, O'nun bu vatansever hareketini unutturmuştur. Üstelik müşahedelerine istinaden konuşan ve yazan birkaç kişi hilâfına, o devri kötülemek maksadından hareket eden kalemşörler **Damad Ferid** hükûmetlerinin veballerini de O'na yükleye gelmişlerdir. Ne gariptir ki; vatanın işgâline gayet tehlikeli yedinci maddesi hukukî mesned teşkil eden " M o n d r o s"u imzalıyanlardan meselâ **Rauf Bey (Orbay)** e toz kondurmayıp kendisini Başvekilliğe kadar yükseltmiş olanlar, bu işgâllere esas olmayan S e v r'i üstelik tasdik etmemek için direnen **Sultan Vahideddin**'i hâin ilân etmekten geri kalmamışlardır. Asıl felâkete sebep olan mütarekenâmeyi imza edeni suçlamadıkları halde hiç bir fiilî netice vermeyen bir muâhede projesini, hem de tasdik etmeyenin hıyânetine hükmeylemeleri ne ölçüde hissî ve kasdî hareket ettiklerini gösteren tipik bir misâldir.

Sırası gelmişken şunu da belirtmek isteriz ki, " S e v r"den dolayı **Ferid Paşa** ve hükûmetinin de ittihamı pek öyle sanıldığı kadar haklı bir tenkid değildir. Bu mevzuda gelgeç siyâsetin hususî maksadlar ve hisler üzerine kurulmuş kıymet hükümleri ve telkinlerinden âzâde kalarak düşünürsek görürüz ki, bu kötü sulh projesi istiklâl savaşına zaman kazandırarak imkân vermiştir. Şöyle ki, İngiliz, Fransız ve İtalyanları saf dışı ederek bizi sırf Yunan'dan ibaret bir hasımla uğraşmak gibi bir imkâna nâil etmiştir. **Sultan Vahideddin** ise, İttihatçı hükûmet erkânının baskı ve ısrarlarına rağmen muhakkak ki, iyi bir diplomasi vesikası olmıyan Sevr Muahedenâmesi'ni tasvip etmemekte ısrar etmiştir. Buna dâir red ve cerhi imkânsız bir delil zikredelim. O devrin Dahiliye Nazırlarından ve Sevr Konferansı'na giden sulh murahhaslarımızdan **Reşid Rey Bey,** 1945 yılında İstanbul'da hatıralarını "Gördüklerim, Yaptıklarım" ismiyle yayınlamıştır. Bu kitapta en selâhiyetli bir müşâhid sıfatıyla **Sultan Vahideddin**'in Sevr Muâhedesini imza etmemek için hükümete rağmen direndiği belirtilmiştir. Adı geçen eserin 299 ncu sahifesinde bu husus hiç bir tereddü

de meydan vermeyecek bir sûrette ortaya konmuştur: **"Zat-ı Şâhânenin bu muâhedeyi Sadrazamın ibrâmına rağmen tasdikten suret-i kat'iyede içtinap ettiği şüpheden beridir."** [14] Memleketin en seçkin simalarının katıldığı bir istişarî toplantı olan "**Saltanat Şurası**"nda bile bu muâhedenin sadece bir tek muhalife mukabil topyekûn kabul edilmesine rağmen, **Sultan Vahideddin**'in bu muâhedenâmeyi üstelik de hükûmetin ısrarına rağmen, tasdikten imtina etmesi hiç mi takdire değer bir hareket ve hizmet değildir? Buna rağmen yeni rejimi yerleştirmek vazifesini üzerine alanlar, bilerek veya bilmeyerek gerçekleri tahrifle tersyüz edip onu kötülemektedirler. Vak'alar hakikaten vahim ve ıstırap vericidir. Fakat **Sultan Vahideddin** vatansever bir insan olarak dâima yapılabilecek olanı yapmaktan geri kalmamıştır.

Daha tahta çıktığı gün, **Eba Eyyüb-el Ensarî** Hazretlerinin Türbesinde yapılan an'anevî "k ı l ı ç k u ş a n m a m e r â s i m i " nde o merâsimin vekar ve icabını unutarak hüngür hüngür ağlıyordu. Vatan hududlarından gelen mağlûbiyet haberlerinin derin ıstırabı ile kıvranarak "Bu günler için mi kılıç kuşanıyoruz?" diyordu. Devrin başı göklerde, din adamı **Şeyh Sünusî Hazretleri** tarafından yapılan bir duâ ile kendisine **Hazret-i Ömer**'in Kılıcı takılırken O, ağlamaktan merâsimi takibedemez bir hale gelmiş ve **Yâver Ömer Paşa**'nın, bu tavrın padişahlık vekâr ve mehâbetine yakışmıyacağı hususundaki niyâzını kulağına fısıldaması suretiyle kendine gelebilmişti. Fakat O'nun saltanatı müddetince ağlaması yalnız bu güne inhisar etmiş değildir. İzmir'in Yunan orduları tarafından işgâlinden sonra vatanın selâmetini temin etmek üzere lüzumlu tedbirleri ittihaz için memleketin ileri gelenlerini "Yıldız Sarayı"na davet etmişti. **Saltanat Şûrası** adı verilen bu toplantıda yaptığı kederli konuşmadan sonra da hüngür hüngür ağlamış ve ancak son halife **Abdülmecid Efendi**'nin koluna girmesi sureti ile salondan güçlükle çıkabilmişti. Bu hâdise **Ali Fuad Türkgeldi**'nin hâtıratında şöyle anlatılmaktadır: " Yunanlıların İzmir'i

---

14 - **A. Reşid Rey** - a.g.e. sh. 299

قوزم بلا ماضیه‌کی ادیه آجی ، جمیع سپاهه
تکرار فاطرلاته‌لرکه ، برتدبا بشقه زمانه براقالم . زاتا
ملکنزه بو ... پادشاه وحیدالدینه مرحومک
قیلیجی قوشاندی مراسمنده بنده حاضر بولوندیغم ایچون ،
فکرمده ، دشیخ سنوسینک دعا ناز ... قیجلانی بر سویله‌ی ،
پادشاه او درجه متأثر ایدی که ، کندیسی طوتاماداه ، اغلدی
حالنده ، بناتچوقنه (بر کونده ایچنده قیلیچ قوشاندیرز) دیدی .
برکت دیسنگ . مرحوم هر یاده ، پاشانک کزلیجه خلکاته
قولاقنه سویلدیکی سوزه امداده یتشدیه مراسمه دوام ایلدی .

Bir görgü şahidinin, **Sultan Vahideddin**'in kılıç kuşanırken ağladığını anlatan satırları
(**Şehzâde Mahmud Şevket Efend**inin hususî arşivimizdeki mektuplarından)

işgâl ve Anadolu içerisine tecâvüze ibtidar etmeleri üzerine Zât-ı Şâhâne ahval hakkında teâti-i efkâr ve ittihaz-ı karar edilmek üzere Sarayda bir Şûray-ı Saltanat akdini irade etmişti. Heyet 26 Mayıs 1336 tarihinde Yıldız Sarayının üst katındaki büyük salonda içtima etti. İçtimadan evvel hey'et-i vükelâ, Sarayda Vükelâ odasında toplanmışlardı. Bazı hanımların ezcümle **Halide Edip Hanım'ın** içtimada bulunacağını haber almış olduklarından bunun cevaz ve adem-i cevazı hakkında beyinlerinde münakaşat cereyan eyledi. Meclis-i vükelâya memur, **Reşid Akif Paşa,** kadınların meclise iştiraklarının adem-i cevazından bahsetmekte, **Çürüksulu Mahmud Paşa**, bunda beis görmemekte idi. Nihâyet kadınların gelmiyeceği anlaşılınca münâkaşaya nihayet verildi. Hünkâr, refakatinde Veliahd **Abdülmecid Efendi** olduğu halde bizzat hazır olarak âtideki nutukla meclisi küşâd eylemiştir.

"Devletin dûçar olduğu vaziyet-i hâzıraya dâir müşâvere edilmek üzere vükelâ, âyân ve mütehayyizân-ı memleketi davet ettim. Devlet-i Osmaniyyemizin mâruz kaldığı müşkilât hakkında âcilen lâzım gelen tedâbiri ittihaz eylemeleri ve huzzar-ı kirâmın her birerlerinin lâyih-i hâtırı olacak fikirlerini ve re'y-ü mütaleâlarını beyan etmeleri itibariyle bu içtimaı müteyemmen ve mes'ud addediyorum. Bu meclisi, cümlemiz hakkında bâis-i intibah ve hidâyet buyurmasını Cenâb-ı vâhib-ül atayâ'dan niyaz ederim. Riyâseti, Sadr-ı âzâm Paşa'ya havâle ettim."

Ben meclis salonunda olmadığımdan nutk-ı hümâyunu ve müzâkerât-ı vâkıayı bizzat istimâ edemeyip ertesi günki gazetelerin neşriyatından ıttıla hasıl eyledim. **"Bu mebhasi dercden maksadım ise nutkun irâdını müteâkip Hünkârın, meclisi terk ettiği sırada re'yülayn görmüş olduğum bir halini tasvirdir: Müşarünileyh meclisten çıkarak Abdülmecid Efendi de koltuğuna girerek, orta kattaki dâire-i hususiyyelerine avdet etmek üzere melûl ve mahzun bir halde servis merdiveninden inerken, iki gözünden yaş akıp "Karılar gibi ağlıyorum!.." diyordu.** [15]

15- **Ali Fuad TÜRKGELDİ** - a.g.e. sh. 215

Muhakkak ki **Sultan Vahideddin** vatanın içine düştüğü felâketler karşısında sadece böyle ağlamakla iktifa etmiş değildir. O, tepesindeki işgâl kuvvetleri kumandanlarının tahakkümlerine rağmen milletin işgâl ve istilâlara karşı birleşip kendisini kurtarabilmesi için elden gelen herşeyi yapmıştır. Bu güne kadar, Anadolu'da millî bir kıyam hazırlayarak vatanın kurtuluşunu temin eden kadronun başında gözüken **M. Kemal Paşa**'yı bu harekete memur eden insanın **Sultan Vahideddin** olduğu pek yazılıp söylenmiyordu. Bu da rejim bakımından şimdilik açıklanmaması gereken nâzik bir nokta telâkki edilmekte idi .

Fakat son günlerde yayınlanan bir kaç eserle, birkaç değerli hatırat bu gerçeği de artık ortaya koymuş bulunmaktadır. Esasen bu durum öteden beri o devri yaşamış insanlar tarafından kulaktan kulağa hususî meclislerde fısıltı halinde dolaşıyordu. Fakat bir türlü yazılamıyordu. Halbuki gerek "Birinci Büyük Millet Meclisi"nde ve gerekse "Erzurum Kongresi"nde bu hususta pek çok münakâşalar cereyan etmişti. Ortadaki mevsuk vaziyete rağmen **M. Kemal Paşa** da bu tarzda hareket etmiştir. Çünkü Türkiye'de bin yıllık bir idarî ve siyasî rejimin an'anelerini kaldırıp atmak için "**Halife**" ve "**Sultan**" sıfatlarını hâiz bulunan **Vahideddin**'in hâin gösterilmesi icab etmekte idi.

Tabiatiyle her rejim, kendini oturtup yerleştirmek için evvelki idareyi usûl ve kadro itibariyle kötüleyip batırmak mevkiindedir. Bı işte, çok kere ifrata gidilmesi de tabiîdir. Zira eski rejimin doğru veya yanlış yerleşmiş alışkanlıklarını yıkmak elbette kolay değildir. **Sultan Vahideddin**'in talihsizliği de buradan doğmaktadır. Yoksa Türkiye'de "**Saltanat**" kaldırılıp, yerine "**Cumhuriyet**" kurulacak olmasa veya diğer bilinen inkılâplar gerçekleştirilecek bulunmasaydı, hiç kimse çıkıp da **Sultan Vahideddin**'i kötülemek ihtiyacını duymayacaktı. Evvelâ, şunu belirtelim ki, veliahdlığı zamanından beri tanıdığı **M.Kemal Paşa**'ya itimad etmek ve işgâl kuvvetlerini aldatıp,gözlerini boyayacak sun'î bir memuriyet ihdas eylemek suretiyle onu Anadolu'ya bizzat **Sultan Vahideddin** göndermiştir. Üstelik **M. Kemal Paşa** bu sırada Anadolu'ya gitmeyi değil, kabineye girmeği düşünü-

yor ve bunun için çalışıyordu. [16] **İzzet Paşa**'nın sadrıazam, kendisinin de Harbiye Nazırı olmasını temin için harekete geçmiş bulunuyordu. [17] Bu durumda onu Anadolu'ya gitmeye razı etmek için **Sultan Vahideddin**'in güçlük çektiğini, yâverlerinden **Ali Nuri Bey** bize sarahaten ifade ettiği gibi **N.Fazıl Kısakürek Bey**'e de tekrarlamış ve bu gerçek, O'nun **"Vahidüddin"** adıyla yayınlanan eserinde şu şekilde yer almıştır:

"...**Mustafa Kemal Paşa**'nın huzuruna kabul edilişinden bir iki saat sonra Başyâver **Naci Paşa** (Naci Eldeniz) yâverler odasına geldi ve haykırdı: "Hünkâr **Mustafa Kemal Paşa**'yı iknâ edebildi!... Bu haykırış kelimesi kelimesine kulaklarımdadır. " İknâ " tabiri yerindedir." [18]

Sultan Vahideddin'in **Mustafa Kemal Paşa**'yı Anadolu'ya göndermek için çok uğraştığını ve "ısrarla ikna edebildiğini" o zaman kabinede bulunan Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi** de sarahaten teyid ve ifade etmektedir. [19]

Ancak unutmamak gerektir ki bu "iknâ ediş" Milli Mücâdele " için değil, "serv"in ishahını temin edebilecek bir takım protesto hareketleri içindi. Yunan'ın İzmir'e çıkartılması ve bundan dolayı bir "Milli Mücâdele" ihtiyacının doğması , **Kemâl**'e bu vazife verildikten sonra Perepalas'ta olan bir takım gizli pazarlıkların eseridir ki bunun izah edileceği yer burası değildir..

Sultan Vahideddin bununla kalmamış "bu iş için lüzumlu parayı da şahsî atlarını satarak" temin etmiştir. Çok iyi bir binici olan **Sul-**

16 - **Kâzım KARABEKİR** - İstiklâl Harbimiz - İstanbul 1960, sh.18

17- **Sultan Vahideddin** merhumun yaverliğinde bulunmuş olan **Ali Nuri Bey** (Sadrazam **Tevfik Paşa**'nın oğlu) **Mustafa Kemal**'in bu sırada Harbiye Nazırı değil sadrazam olmak için faaliyet gösterdiğini söylüyor. Bak: **N. Fazıl Kısakürek** - Vahidüddin - İstanbul 1968, sh.154

18- **N.F. KISAKÜREK : a.g.e. sh. 154**

19- **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi** - Mevkuf-ul Akli vel ilmi ve Âlim min Rabbilâlemiyn ve İbadihil Murseliyn - Kahire 1950 c.1 sh. 468

tan Vahideddin, gayet kıymetli yarış atları beslerdi. Bu suretle elde edilen kırk bin altını **M. Kemal Paşa**'ya vererek, [20] O'nu Millî Mücadelenin başında ma'nen olduğu kadar madden de teçhiz etmiştir. Bu kadar büyük bir meblâğın normal bir harcırah veya müfettişlik vazifesiyle alâkalı herhangi bir tahsisat telâkki edilmesine de imkân yoktur. Üstelik halen Fransa'da ikamet etmekte bulunan "Osmanlı Hanedanı"nın çok değerli bir ferdi: **Mahmud Şevket Efendi** [21] bu meblâğın müteaddid yardımlarla "Dörtyüz bin altın"a yükseldiğini ifşa etmiştir. [22] Dörtyüz bin altın lira ne demektir düşününüz...Üstelik bir başka dörtyüz bin lira mes'elesi daha var. Onu da **M. Kemal Paşa** bizzat itiraf ediyor. Aydın Cephesinin ihtiyacı için kullanılmak üzere "**Donanma Cemiyeti**"nin elinde bulunan paralardan dörtyüz bin lira" talep etmiş, İstanbul Hükûmeti de bu isteği yerine getirmiştir. [23]

Bu kadar parayla neler olmaz. Buna bir de biraz ileride naklettiği-

---

20- **ATSIZ** - Türk Ülkesi - istanbul 1956, sh. 86

21 - **Mahmud Şevket Efendi, Sultan Abdülaziz Han**'ın evlâtlarından **Seyfeddin Efendi**'nin oğludur. Gurbette geçen ıstıraplı hayatında dâima milli duygularla meşbû olarak Türkiye ve Türkler için çırpınmış vatansever bir Osmanoğlu'dur. Mısır'da bulunduğu sıralarda oradaki Türk talebelerine karşı sahip olduğu imkânlarla kıyaslanamıyacak derecede maddî ve mânevî müzaheret gösterdiği bu talebelerin ifadeleri ile sabittir. Bu muhterem şehzâde çeşitli hastalık ve sıkıntılara musab olan biricik evlâdı **Nermin Sultan Efendi** ile birlikte Fransa'da ikamet etmekte ve millî asabiyeti yüzünden Fransız tabiiyetini kabul etmediği için her türlü iş ve sâir imkanlardan mahrum bulunduğundan sıkıntı içinde yaşamaktadır. Son günlerde öğrendiğimize nazaran da evinde resim yapıp satmak suretiyle hayatını idame ettirmeğe çalışmaktadır ki, bu durumun Türk Milleti hesabına ecnebilere karşı cidden yüz kızartıcı bir keyfiyet olduğunu söylemeye hacet yoktur. (Bu değerli şehzâdemiz ne yazık ki, aziz vatanına kavuşamadan 31 Ocak 1973 tarihinde vefat etmiş ve Bangols Sur Ceze kasabası'nın mezarlığına defnolunmuştır. Mevlâ rahmet eyleye!)

22- Tercüman Gazetesi - 5 Temmuz 1967 tarihli nüsha.

23- **Mustafa Kemal**: Nutuk - Ankara 1927, sh. 206

miz "**Ferman-ı Hümâyûn**"u eklerseniz, kurtuluş savaşının ana istinadgâhını kavrarsınız. Bırakın **M. Kemal Paşa** ve arkadaşları hakkındaki idam kararını da, el altından işleyen desteğe bakın. **Sultan Vahideddin** zâhirde Kurtuluş Savaşı'nın aleyhinde gözükmese ve öyle hareket etmeseydi, işgâl kuvvetleri bunu kendisine neye mal ederlerdi, hesap edebilir misiniz? Size bu hususta Türkiye'de ilk olarak **M. Kemal Paşa**'ya **Sultan Vahideddin**'in emriyle verilen bu paralardan birine âid olup **Mustafa Kemal** tarafından tanzim ve imza edilmiş muvakkat bir makbuzu sunuyoruz:

DÂHİLİYE NEZÂRETİ

HUSÛSÎ

Adet

1.000

Yalnız bin liradır

Âsayiş-i dâhiliyyede görülecek lüzum üzerine sarf edilmek ve ba'dehu teferruatlı hesap ile tebdil olunmak üzere işbu bâlâda muharrer bin lira-yı Osmanînin Dâhiliye Nezâret-i Celile'sinden alındığını mübeyyin makbuzdur.

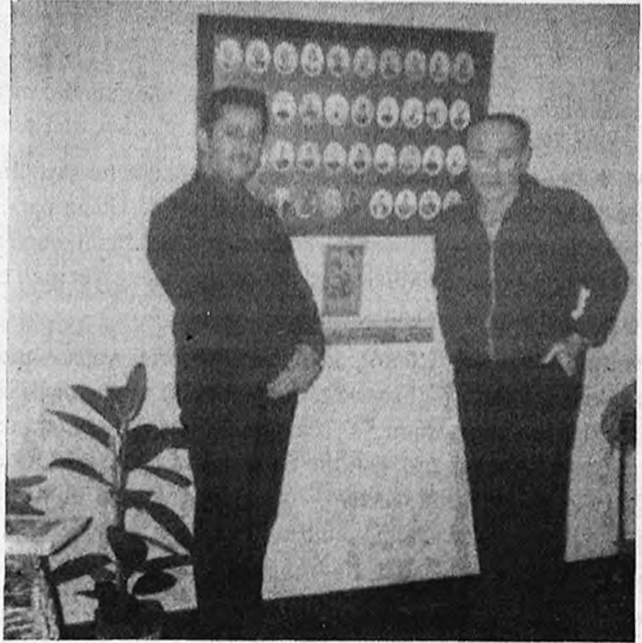
Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi

Mirliva

Mustafa Kemâl

Anlaşıldığına göre hangi vekâlette ne kadar para varsa toplayıp kendisine vermişlerdir. Zira sağdan soldan başka makbuzlar da ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birini daha zikredelim: **M. Kemal Paşa** Anadolu'ya giderken kendisine makbuz mukabili olarak Dahiliye Nezareti, tahsisat-ı mestûresinden yirmibeşbin lira vermiş bulunan o zamanın Dahiliye Nazırı **Mehmed Ali Bey** sonradan "**yüzellilikler**" listesine dahil edilmiştir. Fransa'da yaşamaya başlayan **Mehmed Ali Bey** orada "**Zincire Vurulmuş Cumhuriyet**" (La Republique Enchainee) isimli bir

M.Kemal'in Anadoluya gönderilirken Dahiliye Vekâletinden aldığı paraya kendi elyazısıyla tanzim edip verdiği makbuz

-GURBETZEDE BİR BÜYÜK ŞEHZÂDEYLE (MAHMUD ŞEVKET) YÂDELLERDE HASBİHAL-

Efendi'nin bu resmin arkasına kendi el yazısıyla düştüğü not:

"Çok kıymetli **Kadir Mısıroğlu** evlâdıma ... 2 Kânûn-i sâni 1968 tarihinde (Banyol) kasabası'ndaki evimizde birlikte çıkardığımız fotografımız... Acaba o mes'ud gün bir daha gelecek mi?!

28.12.1968
(İmza)

En güzide Osmanlı şehzadelerinden biri olan **Mahmud Şevket Efendi** (1903-1973) Hazretleri ile bu eserin müellifi **Kadir Mısıroğlu**'nu Güney Fransa'da küçük bir kasaba olan Bagnols Sur Cezè'de vâki mülâkatları esnasında tespit eden bu resim 1968 yılı Ocak ayının ikinci günü çekilmiştir.

gazete çıkardı. Bu gazetede bir çok vesika meyânında mezkûr meblâğa âid makbuzun fotokopisini neşretmiştir. [24]

M. Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderen hükümette şeyhülislâm sıfatıyle vazifeli bulunan **Mustafa Sabri Efendi** de O'nun para, ferman, geniş imtiyaz ve selâhiyetler verilerek gönderildiğini, eline verilen bu fermanın Mondros Mütarekesi muvacehesinde gayet gizli tutulduğunu sarahaten teyid eylemektedir. [25]

Mahmud Şevket Efendi, kendisiyle röportaj yapan gazeteci **Murat Sertoğlu'na** [26] bu hususta ehemmiyetli iki vesika tevdi etmiş, bunlar Tercüman Gazetesinin 5-6 Temmuz 1967 tarihli sayılarında yayınlanmıştır. Bunlardan biri **Sultan Vahdeddin**'in **Mustafa Kemâl**'e verdiği ve düşmana karşı "**asker**", "**memur**" ve "**halk**"ın yekvücud olarak mücadele etmelerini bildiren hatt-ı hümâyundur:

Hatt-ı Hümâyûn sûreti:

Yâverân-ı şehriyârimden Erkân-ı Harbiye Mirlivası **Mustafa Kemal Paşa**'ya:

Harb-i umûmînin müttefikin hesâbına ziyâı üzerine tahassül eden

---

24 - Bak: Sabahaddin SELEK - Anadolu İhtilali - İstanbul sh. 127.

25 - Bkz: Şeyhülislâm **Mustafa SABRİ** - Mevkuf-ul Akli vel İlmi vel Âlim min Rabbilâlemiyn ve İbadihil Mürseliyn - Kahire 1950, cild I. sh. 469

26 - Bu röportaj **"Gurbette bir Şehzade"** adıyla Tercüman Gazetesinde 27 Haziran - 4 Temmuz 1967 tarihleri arasında yayınlanmıştır. **Murat Sertoğlu,** ilk defa burada Türk umûmî efkarına açıklanmış bulunan vesikaların **Mustafa Kemal ve Sultan Vahideddin** hakkında alışılmış kanaatler muvacehesinde hazmedilip hoş görülebilmelerini temin için Şehzadeye **Mustafa Kemal** mevzuunda söylemediklerini de söyletmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu hususta muhterem **Mahmud Şevket Efendi**'nin Türkiye'deki bir dostuna yazdığı, mektup mahfuzumuzdur. Hâla "geç yiğitim geç" üslubuna mahkûm oluşumuz memleket fikir hayatı bakımından elem verici bir keyfiyettir.

vaziyet-i siyâsiye, ecdadı izamım mülkünü ve Makâm-ı Hilâfet ve Saltanatımı müşkül ve tehlikeli bir sahaya sürüklediğinden, Hükümet-i Seniyemin kararı vechile tâyin olunduğunuz mıntıkada asâyişi temin ve maraza-i şâhâneme mugâyir ahvâlin hudusunu men'ile cümleten def-i sâile bezl-i cehd-ü gayret ederek Milletimizin masuniyetini te'yid ve mülkünün eyâdi-i mütearrızından tahlisi için yekvücud olarak hareket edilmesini, selâmı şâhanemle asker ve memûrine ve ahaliye tebliğini irâde ettim.

Mehmed Vahideddin

Bu vesikanın tarihi 14 Mayıs 1335 (1919) dir. Yani İzmir'in işgâlinden bir, **Mustafa Kemal**'in hareketinden iki gün öncesinin tarihidir.

Bilhassa gençlerin, bir bu "Hatt-ı Hümâyun"daki "...millet ve memleketin saldırıcı ellerden, yani düşmandan korunması için yekvücud olarak hareket edilmesinin, selâm-ı şâhânemle birlikte askere, memurlara ve halka tebliğini irade ettim." ibaresini, bir de mektepde okudukları yalanları hatırlayıp karşılaştırmaları hayli alâka çekici olsa gerektir!...

Bu tarihî vesikanın doğru olup olmadığı mevzuunda tereddüdler izhar eden bir devrimbaz kalemşör [27] ve O'nunla birlikte bütün okuyuculara kısa bir izahatta bulunmak istiyoruz: Bu fermanın yayınladığımız sureti, Bahriye Nazırı ve bir zaman da yâver-i ekrem olan **Avni Paşa**'nın elyazısıdır. Bunu istinsah etmesinin sebebi de şudur: **M. Kemal Paşa** kendisini Anadolu'ya götürecek geminin kumandanına gereken emirleri verebilmek için **Avni Paşa**'dan gemi kaptanına hitaben yazılı bir emir istemiştir. **Avni Paşa** da bu emri yazıp vermekle beraber bir ihtiyat olmak üzere **M. Kemal Paşa**'nın elindeki fermanın bir suretini alıp hıfzetmiştir. Sonradan gurbette **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi**'ye verdiği bu ferman sureti nihayet bizim elimize kadar

---

27 - **Sabahaddin SELEK** - Anadolu İhtilâli - İstanbul 1966 ve sh. 209.

خط همایون صورتی :

یاوران شهریارانه‌مدن ... مصطفی کمال پاشا ؛

حرب عمومیده تشقق ایدن خلاص اوزره تحصل ایدن وضعیت سیاسیه اجداد

عظاممدن مکتسب ومقام خلافت وسلطنتی شکل ویرلدکلری بر ساحه یه سوق وحلقه کلندیکی

حکومت سنیه‌نک قراری وجهله تعقیب اولنمقده اولان منطقه‌ده آسایشک تأسیسی و

رعایای شاهانه‌مه قارشی احوال حدوثنی منع ایلمک جهتیله دفع حادثه بذل جهد

و غیرت ایدرک ملتک مصونیتی تأمین و ممکن آبادی مقرضه‌یه تخلیص اجرای

یکوعدد امورده حرکت ایدلمسی سلام شاهانه‌مه عسکر و مامورینه و اهالییه

تبلیغی اراده ایلدم .

محمد وحیدالدین

١٤ مایس ٣٣٥

Sultan **Vahideddin**'in **M.Kemâl**'e verdiği veSerdar-ı Ekrem **Avni Paşa**'nın el yazısı ile istinsah ettiği **Ferman-ı Hümâyun**'un sûreti

gelmiştir.

Esasen **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi**'nin bu fermanının varlığını ve gizli tutulmuş olduğunu beyan etmiş bulunduğundan da evvelce bahsetmiştik[28]

İleride **Sultan Vahideddin** etrafındaki bütün gerçekleri müdellel bir surette ortaya koymak üzere neşredeceğmiz eserde görüleceği üzere **M. Kemal** ile saray arasında ehemmiyetli rölü oynayan **Avni Paşa** olmuştur. Gayet dürüst bir insan olan **Avni Paşa**'nın bu iş için **M. Kemal Paşa**'yı seçmesi, padişah ve sadrazama takdim etmesi, bir çok tesir altında ortaya çıkmış hikâyesi uzun bir vak'a olarak o eserde yer alacaktır. Yine orada neşredileceği üzere, son güne kadar aldığı ferman ve paralara rağmen Anadolu'ya gitmemek için direnen **M. Kemal Paşa**'nın ingilizlerin kendisini tevkif edecekleri hususunda şâyi olan yalan haber üzerine gitmeye razı olmasına ve bu babda **Avni Paşa**'nın gayret ve faaliyetleri ile İngilizler, **M. Kemal Paşa** ve Saray arasındaki üçüzlü muammaya dair bir çok bakir hakikatler tarafımızdan tespit edilmiştir.

Yalnız **Sultan Vahideddin**'in değil, aynı zamanda veliahd (son halife) **Abdülmecid Efendi**'nin bile Kurtuluş Savaşı ile ne ölçüde ilgilenmiş bulunduğunu teyid eden şu satırları da ibret nazarına sunmak isterim:

"Veliaht **Abdülmecid Efendi,** muhakkak ki; işgâle tahammül edemiyordu. Başka bir yazımızda tafsilâtını nakledeceğimiz veçhile, Darülfunun Konferans Salonun'da İzmir'in işgâlini protesto eden büyük bir kalabalığın muvacehesinde ateşli hatip **Süleyman Nazif**' in hitabesini dinlediği zaman, ayağa kalkarak hatibe hak verir mahiyette konuşması, bütün işgâl orduları kumandanlarının hayretini mucip olmuş, **Sultan Vahideddin** de Veliahdini ondan sonra tam mânâsiyle

28 - **Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi** a.g.e. sh. 469 ve devamı.

herkesten ve herşeyden "mecburen" tecrid eylemişti. Yalnız **Abdülmecid Efendi**'nin Anadolu'ya geçmek arzusu da samimî idi.Topkapı ve Şehremini semtlerinde ilk millî teşkilâtı kurmuş olan arkadaşım piyade yüzbaşısı **Emin Ali Bey**' e müracaat eden **Ruşen Eşref Bey,** Veliahdın bu isteğini açıklamış, fakat Anadolu ile yapılan muhabere neticesinde **Mustafa Kemal Paşa daha Havzada iken hanedanın kaldırılacağını beyan etmiş olduğundan** bu hususta verilecek cevabın menfi olarak tecelli eyleyeceğini biliyorduk. **Emin Ali Bey** arkadaşım bana gelerek **Ruşen Eşref Beyefendi**'nin bu müracaatını söylemiş, ben de kendisine **"Mustafa Kemâl**'in fikirleri aşikârdır. Bu mâlum iken Veliahdi Anadolu'ya geçirmeğe kalkarsak memleketi ikiye ayırmış olacağız, " diyerek bu teklifin müspet neticelenmeyeceğini söylemiştim.

Bunlardan başka **Veliaht Abdülmecid Efendi**'nin Seccâdecibaşı **Zeki Bey,** gizli teşkilâtımıza dahildi. Bana müteaddid defalar, Veliahdin Anadolu'ya geçmek istediğini söylemiş her defasında kendisini, bu arzunun tahakkukuna imkân olmadığı yolunda ikna eylemiştim. Bundan başka **İsmail Hami Danişmend Beyefendi**'nin gizlice tabettirerek İstanbul halkına tevzi ettirdiği Memleket gazetesinde **Veliahd Abdülmecid Efendi'nin Padişah** Vahideddin' e takdim etmiş olduğu lâyihanın sureti vardı. Burada Veliaht, Millî Mücâdele hareketine açıkça taraftar olduğunu bildirmekte idi."

Sultan Vahideddin'in vatanın kurtuluşuna memur ettiği **Mustafa Kemal**'e karşı gözüken sonraki tavır ve hareketlerini nasıl izah edebileceğimiz sorulabilir. Evvelâ şu husus bilinmelidir ki; **Sultan Vahideddin, M. Kemal Paşa**'nın **"Saltanat"** ve **"hilâfet"**e bağlılık ifade eden beyanlarına önceleri tamamen inanmıştı. Halbuki o, bu vazife ile Anadolu'ya gönderilmeden çok evvel Saltanatın da, Hilâfetin de aley-

---

29- **Albay Hüsameddin ERTÜRK** - İki Devrin Perde Arkası İstanbul 1957, sh. 318

hinde bir hissiyat taşımaktaydı. Bu hususu, eski teşkilât-ı mahsusacılardan **Albay Hüsamettin Ertürk**'e çok daha önce Akaretlerdeki evinde açıklamış bulunmaktır. [30] Ayrıca **M. Kemâl Paşa**'nın Samsun'a muvasalatından sonra Rus heyeti ile Havza'da yaptığı görüşmeyi de nakleden **Albay Hüsamettin Ertürk,** bu görüşmelerde de onun o gün için mevcud olan rejime karşı düşünceler taşıdığını ve Rus heyeti ile bu hususta anlaşmalar yaptığını beyan etmektedir. [31]

Havza, O'nun Anadolu'ya ilk ayak bastığı yer demektir. Daha ilk adımında hilâfet ve Saltanat aleyhtarlığını-zımnî de olsa- ortaya koyunca, **Sultan Vahideddin** elbette kendisine cephe alacaktı. Onun sırf şahsına karşı olan bu tavır ve hissiyatında da kendi açısından haklı sayılması gerekir. İş bu şekle girince, O, millî hareketin başına Hanedandan birinin geçmesini arzu etmiş ve bu maksadla **Şehzâde Ömer-Faruk Efendi**yi Anadolu'ya göndermiştir. Veyahut da **Ömer Faruk Efendi**'nin re'sen Anadolu'ya gitmiş olduğu kabul edilse bile **Sultan Vahideddin**'in en azından bu harekete muvafakat etmiş kabul edilmesi gerekir. Çünkü **M. Kemal Paşa** tarafından geri çevrilerek İstanbul'a gönderilen **Ömer Faruk Efendi**'yi huzuruna çağıran **Sultan Vahideddin**'in O'na cevabı şu olmuştur:

"-Seni kabul etmeyeceğini biliyordum, oğlum!... Fakat **M. Kemal Paşa**'nın "Saltanat" ve "Hilâfet"e karşı kötü emeller beslediği bir kere daha teeyyüd etti." [32] Demekle iktifa etmiştir. İzni veya muvafa-

---

30- **Albay Hüsamettin ERTÜRK** a.g.e. sh.79

31- **Albay Hüsamettin ERTÜRK** - a.g.e. sh. 79

32- **Şehzade Ömer Faruk Efendi** tarafından Mısır'da **Şehzade Mahmud Şevket Efendi**'ye bizzat nakledilen ve O'nun tarafından da Fransa'nın Bağnols sur-ceze şehrinde bize anlatılan bu vak'a **Sultan Vahideddin**'in **M. Kemal Paşa**'nın istikbalde, yapacağı işleri doğru olarak tahmin edebildiğini ve bu sebeple O'nun şahsına karşı itimadını kaybettiğini göstermektedir. Bu durum, **Vahideddin**'in Kurtuluş Savaşına "karşı" görünen hareketlerinin daha doğru bir surette anlaşılmasında oldukça mühimdir. Demek ki, **Sultan Vahideddin** harekete değil; **M. Kemal Paşa**'ya karşı olmuştur. Nasıl harekete karşı olabilirdi ki başından beri onu bizzat tedbir eylemişti.

kati haricinde gitmiş olsaydı O'na ceza vermesi icab etmez miydi? Böyle buhranlı bir zamanda hanedana mensup ve Padişah'ın damadı olan bir şehzâdenin Anadolu'ya gitmesi, elbetteki bir çok tefsir ve hadiselere yol açabilirdi. Düşünüp taşınmadan yapılabilecek basit bir iş değildi.

Yukarda bahsi geçen ve **Şehzâde Mahmud Şevket Efendi** tarafından tevdî edilen ikinci vesika da bu hususu aydınlatmaktadır. **Sultan Vahideddin**'in "Millî Hareket"in, başına geçmesi maksadıyla Anadolu'ya gönderdiği **Şehzâde Ömer Faruk Efendi** İnebolu'dan geri dönmüştü. Bunun sebebi de **M. Kemal Paşa**'dan aldığı şu siyasî (!...) telgrafı:

6/497 Makine başında

İnebolu'da şehzâde-i necâbetpenah **Ömer Faruk Efendi**

Hazretlerine:

Ankara: Bilâ 27 Nisan 1337 16/15 **Abdi.**

"Telgrafnâme-i necâbetpenahilerini kemâli memnuniyetle aldık. Zatı fahimânelerinin Anadolu'yu teşrif buyurmaları, emsâli müessife-i tarihiyye delâleti ile sâbit olduğu üzre erkân-ı saltanat-ı seniyye arasında bazı sû-i telâkkiyata mahal verebileceğine ve vahdet-i milliyeyi yeniden teşevvüşe düşürmek suretiyle de fevkalâde dâi-i mahâzır olacağı muhakkak olduğundan vatan ve milletin bütün Hanedân-ı Saltanat-ı Seniyye erkânının hizmetlerinden istifade edecekleri zamanın hulûlüne intizaren şimdilik İstanbul'da temdid-i ikâmet buyurmaları meftûr oldukları muhabbet-i vataniyye iktizasından görüldüğü maalihtiram arzolunur efendim."

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

27 Nisan 1337

M.Kemâl Paşa'nın Şehzâde Ömer Fâruk Efendi'yi İnebol'dan geri çeviren telgrafı

Bu telgrafın tarihine dikkat edilirse 27 Nisan 1337 (1921) olduğu görülür. Yani henüz hiç bir zafer kazanılmış değildir. Meclis açılalı da henüz 4 gün olmuştur.

Bu telgraf **M. Kemal Paşa** hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirmiş ve **Sultan Vahideddin**'i asla tatmin etmemişti. Hattâ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "İkinci Grup" nâmı ile anılarak muhafazakârlıklariyle temâyüz etmiş bulunan muhalif mebusların ısrar ve sıkıştırması üzerine Meclis adına **Mustafa Kemal** imzası ile bütün millete hitaben bir beyannâme dağıtılmıştı. [33] Diğer birçok tarihî

---

33 - "BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN BEYANNAMESİ"

Anadolu'nun her köşesinden gelen Vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi, olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeğe lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hâinler sizi aldatmak için türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir Vilayeti'nin, Antalya'nın, Adana'nın, Ayıntap ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silâhına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için **Padişah ve Halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi Halife ve Padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak,** Anadolunun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mani olmak, payıtahtımızı yine Anavatana bağlamak için çalışıyor. **Biz vekilleriniz Cenab-ı Hak ve Resül-i Ekremi namına yemin ederiz ki: Padişaha, Halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir,** ve bundan maksad vatanı müdafaa eden kuvvetleri, aldatılan Müslümanlar'ın elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz müdafaasız bırakarak elde etmektir. Hind'in, Mısır'ın başına gelen halden mübârek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarına sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını, velhasıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri, din ve milletlerinnin şerefi için kan döken kardeşlerinizi arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisi'nin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin, tâ ki din, son yurdunu kaybetmesin tâ ki milletimiz köle ol-

vesikalarda olduğu gibi, bunda da Hilâfet ve Saltanat'a bağlılık açıkça teyid olunuyor ve bu hususta millete karşı " Allah ve Resûlü adına yemin" dahi ediliyordu. Esasen tâ " Erzurum Kong-

---

masın. Biz birlik oldukça düşman üzerimize gelmiyeceğini resmen ilân etti. O'nun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır. Allahın lâneti düşmana yadım eden hâinlerin üzeine olsun ve rahmet ve tevfiki, Halife ve Padişahımızı, Millet ve Vatanı kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın!.

Büyük Millet Meclisi emriyle
Reis
MUSTAFA KEMAL
(Zabıt ceridesi c.I, 6 celse, Ankara 1940, sh. 60)

Bir de Meclis tarafından sultan Vahideddin'e arz edilmek üzere tanzim ve Meclis Kürsüsün'den okunan şu manidar arizayı dikkatlerinize sunalım ki; başta Kemal Paşa olduğu halde bütün mebusların Padişah'a nasıl iltica etmekte oldukları daha iyi anlaşılsın:

REİS - Efendim, ekseriyetimiz hâsıl oldu. Celseyi küşad ediyorum.

3 - **Meclis nâmına hâk-i pâ-yi şâhâneye çekilen telgraf:**

REİS - Müsaadenizle dördüncü madde kıraat edilmeden evvel meclis-i Âlinizin bir kararı var idi. Hâk-i pây-i şâhâneye arzedilmek üzere bir ariza takdimi emredilmişti. Divan-i Riyâset yazdı. Müsaadenizle **Hamdullah Subhi Bey** tarafından okunacak.

MUSTAFA KEMAL Paşa (Ankara) - Meclis-i Âli bu telgrafnamenin yarılıp Hâk-i pây-i Hümâyun'a arzı için Divan-i Riyâsete salâhiyet vermişti. Mezkur telgraf yazıldı. Meclis-i Âlice malumat husulü zımnında okunacaktır.

HAMDULLAH SUBHİ B. (Antalya) - Halife ve Hakan-ı Akdesimiz Efendimiz!... İstanbul'un işgali ve bunu takib eden fecâyi üzerine vaziyeti tetkik ve hukuk-i saltanat-ı seniyyelerini ve istiklâl-i millimizi müdafaa

resi " nden beri her türlü teminat verilmek suretiyle Makamı Hilâfet ve Saltanat'a bağlılık izhar edilmekteydi. Erzurum Kongresi'nin "maksad" matlâblı ikinci maddesinde bu husus şu şekilde ifade edil-

---

ve temin etmek maksadıyle bu defa Ankara'da Büyük Millet Meclisi halinde içtima ettik. Anadolunun düşman istilası altında olmayan her köşesinden gelen ve Millet tarafından salâhiyet-i fevkâlade ile techiz edilen mebuslar müttefikan ittihaz ettikleri bir karar ile südde-i seniyelerine bazı hakayıkı arzetmeyi kendilerine bir vecibe-i sadakat ve ubûdiyet bildiler.

Padişahımız: Malumu seniyyeleridir. ki, Hanedan-ı saltanat-ı hümâyunlarının cedd-i mübârek-i mübecceli olan **Sultan Osman,** tarih-i millimizin mes'ud ve müteyemmen bir gecesinde hatırası nesillerden nesillere intikal eden bir rüya görmüştü. O rüyanın, üç kıta üstüne gölgesini salan ve altında yüz milyonluk bir âlem barındıran kudsî ağacından artık büyük dallar kesilmiş ve ortada yalnız muazzam bir gövde kalmıştır. O gövde Anadoludur ve onun kökleri çok derine gitmek üzere bizim kalblerimizin içindedir. Ecdad-ı kiramın Rumeli'de kendi başına bir cihan olan kıt'aları fetih ve istilâ ederken ordularını bu Anadolu topraklarından davet eder ve uzak memleketlerin büyük ana hatlarını, askeri yollarını muhafaza ettirmek üzere yine Anadolu'dan ahali celbeder ve en mühim noktalarda iskân ederlerdi. Bu halk kütleleri Bosna Hersek ve Mora içlerine kadar indirildi. Suriye ve Filistin yollarında taraf taraf yerleştirildi.

Padişahımız!.. Tahtgâh-ı saltanat-ı seniyyelerinin şeref ve bekası için Anadolu halkı asırlardan beri baba ve ocaklarından çok uzak harb yerlerinde ifna-yi hayat etmeyi kendine en kudsî bir borç bilmiştir. Anadolu boşaldı. Anadolu vîran oldu, Fakat iklimlerden iklimlere uzayan hakanlığınızın şevket ve kudreti için her mihneti, her felâketi cana minnet bildi. O bir topraktı ki; Macaristan içlerinden Yemen çöllerine kadar, Kafkas eteklerinden Basra yalılarına kadar kuşak kuşak uzayıp giden nâmütenâhi meşhedlerle muhattır ve meşhedlerini her yerden fazla şimdi hürriyet ve istiklâli için yeni bir halk mücahedesi yapan bu eski Anadolu verdi.

miştir. "**Osmanlı Vatanı'nın tamamiyeti ve Makam-ı Hilâfet ve Saltanatın** ve İstiklâl-i milliyenin masuniyyetini temin zımnında kuvvayı milliyeyi âmil ve irâde-i milliyeyi hâkim

---

Şevketlü Padişahımız !.. İslâm'ın her tarafta duçâr-ı hezimet olan bayrakları gelip onun ufuklarında toplandı. Onun ufuklarında kendine en son penahı ve necatı aradı. İzmir istilâsı üzerine memâlik-i şâhânelerinin en mâmur ve en mes'ud bir kısmı nasıl ateşle yağma ve katlile baştan başa harab oldu bilirsiniz. **Hiç bir hakka istinad etmeyen ve milletimizi son yurdunda dûçar-ı esâret etmeyi emel edinen bu vahşi akın üzerine kalb-i hümayunlarının duyduğu acı teessürleri cihan-ı matbuata bizzat tevdi buyurmuştunuz.** İzmir işgalini, Adana fecâyii; fecâyi-i Maraş Anteb kıtalleri ve onu da felâketlerimizin en büyüğü olmak üzere İstanbul işgali takib etti. Soyundan yetiştiğimiz millet; binlerce seneden beri, Cihan'ın en muhteşem tahtlarına Sultanlar yetiştirmiş ve hür yaşamış olan bir millet sıfatiyle bu hal karşısında ne yapabiliyordu? **Padişahını elim bir harb neticesinde ordularını kullanmaktan memnu ve mahrum gördüğü için kendi kendine silâha sarıldı ve nerede anavatanı tecâvüze uğramış ise, oraya dini ve milliyeti ve namusunu kurtarmak için koştu.**

Padişahımız !.. Kafkasya'nın İslâm kahramanları, babalarının ocaklarını kendilerinden yüz kere kavi bir düşmana karşı otuz sene, kadın ve erkek müdafaa ettiler. Zavallı Fas on senedir ki; Fransız işgalini tanımıyor ve silâhını teslim etmiyor. Trablus bir avuç toprağıyle kahramanıyle aynı cidal içindedir. Bu gün İslâm Alemi'nin her köşesi silâhtan tamamiyle mahrum bir halde iken, zulüm ve hiyanetin boyunduruğunu atmak için kıyam ve isyan ederken Abbasî ve Fâtımî Hilâfetleri'nden, Selçuk Türklerin'den beri hemen bin yüz seneyi mütecaviz bir zamadır istiklâl ve hürriyet ve din için gaza eden büyük milletiniz, Asya'nın İslâm'ın alemdarı diye cihanşümul bir şöhreti olan milletiniz halâsını canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler mi?

kılmaktır."[34] Aynı ifâde **Sivas Kongresi**'nde biraz daha Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'ın lehine takviye edilerek gene kongre beyannâmesinin ikinci maddesinde yer almıştır. Burada Makam-ı Hilâfet sözü "**Makam-ı Muâlla-yı Hilâfet ve Saltanat**" olarak değiştirilmiş-

---

(Alkışlar)

Şevketpenah Efendimiz!.. Milli müdafaamızı mübârek Makam-ı Hümâyunlarına karşı bir isyan sûretinde göstermek ve halkı iğfal etmek için mütemâdî çalışan hâinler var. Onlar, milleti birbirine kırdırmak ve düşman fütuhatına yolu açık bırakmak istiyorlar. Halbuki vuran da vurulan da hepsi sizindir. Hepsi aynı derecede sadık evlâdınızdır. Milli müdafaamızı, düşmanların bayrakları, babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terkedemeyiz. Her yeri bir büyük hakanımızın, aşkı, dini ve ilâhisine mutantan ve mehib bir delil olan İstanbul mabedleri etrafında düşman askeri gezdikçe biz mücademizde devam etmeğe mecburuz. (Alkışlar)

Cenab-ı Hak, atalarımızın yurdunu koruyan, Halife ve Hakanının şeref ve istiklâli için uğraşan evlâdınızla beraberdir. Kendi hükümetimizin idaresi altında bedbaht ve hakir yaşamak ecnebi esareti bahasına nâil olacağımız huzur ve saadete bin kere müreccahtır. (Alkışlar)

Padişahımız!... Kalbimiz hiss-i sadâkat ve ubûdiyetle dolu, tahtınızın etrafında her zamandan ziyade daha sıkı bir rabıta ile toplanmış bulunuyoruz. İçtimaının ilk sözü Halife ve Padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün yine bundan ibaret olacağını südde-i seniyelerine en büyük tazim ve huşu ile arzeder (Alkışlar).

27 Nisan 1336

(Zabıt Ceridesi C. I, Ankara 1940, sh. 123)

34 - Tarih Vesikaları, (Milli Eğitim Bakanlığı), Ankara 1941. Sayı 2, sh. 87

tir. Aynı beyannâmenin beşinci maddesinde ise, daha sarih davranılarak: "Hükûmet-i Osmaniyye bir tazyik-i hârici karşısında memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde, Makam-ı Muallâ'yı Hilâfet ve Saltanat'la vatan ve milletin masuniyyet ve tamamiyyetini kâfil her türlü tedâbir ve mukarrerat ittihâz olunmuştur." [35] denmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul etmiş olduğu 1920 tarihli ilk hükûmet programının "Mevadd-ı Siyasiyye" başlıklı beşinci maddesinde: **"Hilâfet ve saltanat Makamı'nın tahlisine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Padişah ve Halife-i müslimîn, kavânin-i esasiyye dairesinde mevki-i muhterem ve mübeccelini ahzeder."** [36] denmiştir.

Hilâfet mes'elesinin inkışâfı ve zafere kadar nasıl müessir bir koz olarak kullanıldığına dâir ileride daha geniş malûmat verildiği için burada sözü daha fazla uzatmıyoruz. Şu kadarını söyleyim ki, Kuvay-ı Milliyecilere halk nezdinde en ziyade itibar sağlayan, Hilâfet ve Saltanata bağlılık beyanları olmuştur. Muhakkak ki, böyle her vesile ile Makam-ı Saltanat ve Hilâfet'e bağlılığı tesbit ve ilân etmek sebepsiz değildi. Halk, dinî bir makam olan Hilâfet'e ve asırları dolduran tatbikat ve alışkanlıkları sebebiyle de Makam-ı Saltanat'a bağlıydı. [37] Bu

---

35- a.g.e. sh. 7

36 - **Kemal ARIBURNU** - Milli Mücadele ve İnkılaplarla ilgili Kanunlar (Esbabı Mücibeleri ve Meclis Görüşmeleriyle). Ankara 1957, sh.13

37 - Halkta ve halk içinden seçilip gelen mebuslarda bu bağlılığın ne ölçüde mevcud bulunduğunu anlamak için onların yeminlerini hatırlamak kâfidir. Bu hususta 28 Nisan 1920 Tarihli zabıt ceridesinden aynen iktibas ettiğimiz şu satırları birlikte okuyalım:

REİS - Efendim, rüfekadan bazıları, âzâ-yı muhteremenin ifâ-yı vazife edebilmesi için yemin etmelerini muvafık görüyorlar. Bunun için de bazı yemin sûretleri teklif ediyorlar.

sebeple ileride mahiyeti ve ortaya çıkış sebepleri izah edilecek olan **Dürrizade'nin** "Huruç ales Sultan Fetvası" (Sultan'a karşı isyan) Anadolu'da geniş akisler uyandırmış ve ancak yüzden fazla taşra müftüsünün imzası ile yayınlanan mukabil fetva ile tesiri ortadan kaldırılabilmişti.

Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal'i bizzat vazifelendirerek

Riyâset-i Celileye :

"Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Zat-ı Akdes-i Hazret-i Padişahi ile vatanın istiklâl ve istihlâsından ve âmâl-i meşrua-i milliye dairesinden hareketden başka bir gaye takip etmiyeceğime ve bu mecliste hiç bir fırka ve zümre-i siyasiyenin efkâr ve âmâline hâdim olmayacağıma..." suretinde aza-yı kiramın tahliflerini teklif eyleriz.

Yozgat	Kırşehir	Ankara
Hulusi	Müfid	Şemseddin

REİS- Diğer bir takrir.. Afyon Karahisar azasından **Şükrü Bey** tarafından veriliyor.

- Karahisar-ı Sahip Mebusu **Şükrü Bey'in** meb'usların yemin şekline dâir takriri :

"Makam-ı Saltanat ve Hilafet-i Kübra'ya ve vatana sadakata adem-i riâyetten ve millet tarafından uhdeme tevdi kılınan vazife-i meb'usiyet ve vekâleti, milletin nef'i aleyhine istimalden tevakki ile, vatan ve istiklâlimizin tahlis ve muhafazasına ve memlekette kavânini hâkim kılmağa bilâ amel-i husûsi azim ve iman ile çalışmaktan fâriğ olmıyacağıma ve bunların hilâfından mücanebet eyleyeceğime vallahi billahi..."

Selâhiyet-i fevkalâde ile bu kere millet tarafından intihap edilen meb'us arkadaşlarımızla evvelce intihap edilip İstanbul'un işgali üzerine İstanbul'dan firar ile buraya gelen milletvekillerinin bâlâdaki yemin ile tahliflerinden sonra işe mübaşeret edilmesini teklif ederim.

(Zabıt Ceridesi C. I. 6. İçtima Birinci celse,
Ankara 1940, sh. 114)

teşkilât kurması için Anadolu'ya gönderdiği vâkıası O'nun meşhur nutkunda da zımnen ifa edilmiştir: "Bu vâsi selâhiyetin beni İstanbul'dan nef'i ve teb'id maksadiyle Anadolu'ya **gönderenler** tarafından bana nasıl tevdi edildiği mûcib-i istiğrâbımız olabilir! Derhal ifâde etmeliyim ki; bana bu selâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Hercibâdâbad benim İstanbul'dan uzaklaşmamı arzû edenlerin icâd ettikleri sebep, Samsun havâlisindeki âsâyişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsun'a kadar gitmek idi." [38]

Halbuki, **Sultan Vahideddin,** eğer millî harekâtı arzu etmemiş olsaydı, O'nu ne sebeple olursa olsun Anadolu'ya göndermezdi. Çünkü işgâl altındaki İstanbul'da varlığı hiç bir tehlike teşkil etmeyeceği cihetle "**nef'**yi" ve "**teb'idi**" de bahis mevzuu olamazdı. Esasen İstanbul'da herhangi bir kıpırdanış, işgâl kuvvetlerinin aslâ gözünden kaçmaz, O da pek çok emsali gibi Malta'ya sürgün edilirdi. Şu halde **M. Kemal Paşa**'nın bu sözü de, diğer bir çok beyanları gibi rejim kaygusuyla izah edilmek lâzım gelir. Çünkü kendisinden, işgâl kuvvetlerinin arzu etmeyeceği bir hareketin sâdır olması Sarayca istenmese ve Saray işgâl kuvvetleriyle birlikte hareket etseydi, O'nu daha serbest bir sûrette rol oynayabileceği Anadolu'ya hiçbir sûrette göndermezlerdi. Halbuki kendi beyânı ile de sabittir ki; Anadolu'ya kaçarak geçmiş değil, Padişahın düşman kuvvetlerinin gözünü boyayıp dikkatlerini celbe mâni olan memuriyeti ile gitmiştir.

Mes'eleleri o korkunç medrese mantığı ile ele alıp tahlil eden Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi, M. Kemal Paşa**'nın nutkunda Anadolu'ya gönderilmesi hakkında kullandığı "nef'yi ve teb'id" (sürgün ve uzaklaştırma) tâbirleri için bugünkü kanunlarımıza göre suç olan bir sıfat kullandıktan sonra : "Nef'yi ve teb'id edilmesi, kendisinden korkulmakta olması mânâsını ifade eder ki, bu takdirde kendisinden korkulduğu için daha fazla korkulacak bir hale getirilmek üzere avuçlarının içindeyken serbest hareket edebileceği uzak bir yere gön-

38.- **Mustafa Kemal** - Nutuk Ankara 1928, sh. 7

derilmesi üstelik de onu daha kuvvetli kılan, sıfat, selâhiyet ve imkânlarla techîz edilmesi idrak ve iz'an dışı bir hareket olur. Binâenaleyh, kendisine verilen sıfat ve selâhiyetler nazar-ı itibare alındığı takdirde gösterilen sebeplerin vârid olamıyacağı sarahaten ortaya çıkar." [39] demektedir.

Bu durum, O'nun işgâl kuvvetlerinin baskısı ile [40] Saray tarafından sûreta İstanbul'a çağrılmasiyle alâkalı olarak Erzurum'dan padişaha etrafını şikâyet mahiyetinde çekmiş olduğu şu telgraftan sarahatle anlaşılmaktadır:

Mâbeyn-i Hümâyun-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi vasıtasiyle Atebe-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Padişâhîye:

---

39 - **Şeyhülislam Mustafa SABRİ** a.g.e. sh: 468

40 - **M. Kemal Paşa**'nın tam Samsun'a ayak bastığı gün, İngilizler harekete geçtiler. Karadeniz ordusu kumandanı **General F. Milne** Harbiye Nezareti'ne bir yazı (Bu yazının İngilizce aslı için bak: Harb Tarihi Vesikaları Dergisi - Ankara 1952. Sayı 1 de yer alan 15 numaralı vesika) göndererek bu hususta izahat istemiştir. Harbiye Nezareti buna 24 Mayıs'ta idareten bir cevap vermişse de (bkz: aynı dergi 16 numaralı vesika) **General Milne** tatmin olmıyarak Harbiye Nezaret'ne yeni bir yazı (aynı dergi 17 numaralı vesika) göndererek 6 Haziran tarihli bu yazıyla **M. Kemal** ve maiyetinin "derhal" İstanbul'a çağrılmalarını talep etmiştir. Hükümet buna karşı da oyalama siyâsetine devam için 8 Haziran tarihiyle bir cevap vermişse de İngiliz kumandanının ısrar ve baskıları devam ettiğinden mecburi olarak geri çağrılmıştır.

Aynı mecmuada yeralan 21 numaralı vesika davetin İngiliz baskısından ileri geldiğini bildiren bir telgraf suretidir ki, çekilmemiş, müsvedde halinde kalmıştır. 22 numaralı vesikada ise, dâvetin hükümet kararı olduğu bildirilmektedir. Harbiye Nazırı **Şevket Turgut Paşa**'nın bizzat elyasıdır ve imzasını taşımaktadır. Hükümet vekarı için İngiliz baskısı gizlenmiştir.

Büyük milletin ve mukaddes Hilâfet'in imad-ı sahih ve yegânesi bulunan saltanat-ı hümâyunlarını Cenab-ı Hak masun-ı âfat buyursun! Şevketpenâhım! Memleketin bugün uğradığı âfât-ı tazyik ve tehlike-i inkısam karşısında ancak Zât-ı Hümâyunları başta olmak üzere, millî ve mukaddes bir kudretin sayha-i mevcûdiyeti, vatanı ve istiklâl-i devlet ve milleti ve hânedan-ı celil-üş şânınızın altı buçuk asırlık mübeccel tarihini kurtarabilir. Her tarafça bu içtihad ve kanaat yektâdır. En son huzur-ı şahânelerinde şeref müsûle mazhar buyuruldugumda İzmir vekâyi-i müellimesinden pek mahzun olan kalb-i hümâyunlarının bu nokta-i necâta âid ilhâmatı bu anda dahi hâfıza âra-yı in-tibâhımdır.

Bu ilhâmatı izah etmek isterim. İstanbul'dan en son müfârakat edeceğim gün şeref müsûle nâil olmuştum. Bu esnâda zâtı Hazreti Padişahî, Boğaziçi'nde bulunan İngiliz zırhlılarının saraya müteveccih olan toplarını göstererek, "görüyorsun dedi, ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzım geleceğini ta-savvurda tereddüde dûçâr oluyorum ve ellerini kaldırarak, İnşâllah millet mütenebbih ve müteyakkız olur. Bu vaziyet-i elîmeden gerek beni ve gerekse kendisini tahlis eder" buyurmuş-lardı. Binaenaleyh marûzatımda arz etmek istediğim bu ifade-i hümâyunlarıdır.

Dilhâh-ı mikdârîlerinden mülhem azim ve îmân ile vazife-i âcizanemde müdâvim bulunuyorum. İrade-i mülûkâneleri veçhile Sadrazam Paşa kulunuzu dâima mehâm-ı umurda tenvir ve icâbatını arz ve tatbik etmekteyim. Şu bir ay zarfında hemen tek-mil Anadolu-yi Şâhânelerinin vilâyât, elviye ve kazâlarına ve hu-dud boylarına kadar olan efkâr ve âmal-i millete ve tekmil ku-mandanların ve tabaka-i memûrînin hissiyat ve icrâatına vukuf ve nüfuz hâsıl ettim. Binnetice bâriz bir sûrette tahakkuk ediyor ki: Millet baştan aşağı uyanık olup istiklâl-i devlet ve milleti ve hu-kuk-i âliye-i Saltanat ve Hilâfeti teyid için kavî bir azîm ve îmân

ile mücehhez bulunuyor. İstanbul'da iken milletin bu kadar kuvvetli ve az vakitte felâketlerden bu derece müteyakkız olduğunu tahayyül edemezdim.

Şevketpenâhım! Bu evsaf ve vaziyette ve zât-ı akdes-i hümâyunlarına revâbıt-ı lâyezâl olan millet-i necîbelerine tamâmiyle istinat ve bilmukabele bütün mânâsiyle bu millî ve vicdânî kuvvete müzâheret olunur. Son hattı hümâyunları umum milletin azim ve celâdetini arttırmıştır.

Yalnız şâyân-ı dikkat ve teessürdür ki; bu nezih Anadolu halkı, bugünkü hassâs devirde bile İstanbul'da cârî tehâlüf ve münâferet-i efkârdan ve ihtirâsât-ı fitnekârîden pek müteezzi bulunuyorlar. Filhakika İstanbul muhitinin tefessuha müsâid ahlâkı ve bundan istifâdeyi bilen ecnebîler, devlet ve milletin imhâsı ve devlet ve millete ve padişahına sadâkat ve fedakârîyle hizmet kabiliyetinde olanların ortadan kaldırılması için pek ileri gitmek cür'etini gösteriyorlar.

Şevketmeâbım! Hâtır-ı nişân-ı milkdârîleri olacaktır ki; vezâif-i mevdûamın ifâsı sırasında ecnebilerin ve bazı erbâb-ı mefsedetin mutlaka tezvîrat ve mümânâat ihtimâlini daha Dersaadet'te cezm ile bunu mâruzatım meyânında ihsâsa çalışmış ve bilhassa Sadrazam Paşa ile bâzı ricâl-i mühimme-i devlete, çok açık olarak teşrih ve böyle vaziyetler karşısında Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşa'ların âkıbetine giremiyeceğimi ilâve eylemiştim. İşte vicdan-ı millîdeki intibâhat-ı ciddiye ve tecelliyât-ı cedîdeyi menfaat-i istilâcûyânelerine münâfi gören İngilizler ve vatanın zararına da olsa İngilizlere mümâşaatı meslek edinen zayıf seciyeler bu kere âcizlerini biliğfal İstanbul'a celbe teşebbüs ediyorlar. Hâkân-ı celîl-üş şanına, milletine, vatanına sâdık ve bu uğurda ölümleri istihkâr ile me'lûf kulları gibi bir kumandandan elbette hukuk-i saltanat-ı hümâyunlarının ve milletin bekâ ve mevcûdiyetinin düşmanı olanlara mümaşatkârlık beklenemezdi. Binâenaleyh abd-i

memlûkleri bittabi Malta'ya gitmek veyahud en hafif olarak hal-i atâlete mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakıldım ve bittabi buna muvâfakatte mâzurum ve eğer icbâr edilirsem memuriyet-i âcizânemden istifa ederek kemakân, Anadolu'da ve sine-i millette kalacağım ve vezâif-i vataniyeme bu kere daha sarih hatvelerle devam edeceğim. Tâ ki, millet mazhar-ı istiklâl ve Saltanat ve Hilâfet-i muazzama-i hümâyunları masun-i indirâs olsun. Sadâkat-i âbidânemin dâimâ mütezâyid olduğuna itimâd-ı şâhânelerini arz ve istirhama mücâseret eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî

M. Kemal [41]

Bir müddet sonra da (14.1.1920 de) Padişahın vâkî rahatsızlığı sebebiyle kendisine sıhhat ve âfiyet temennisinde bulunmak üzere şu telgrafı çekmişti:

Atebe-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhiye:

Meclis-i Milliyi teşrif-i şâhanelerinden mahrum bırakan rahatsızlık bütün tebaa-yı hümayunları meyanında, Heyeti Temsiliyemizi de pek ziyâde duçâr-ı teessür etti. Cenâb-ı Hâfız-ı hakiki, vücud-i hümâyunlarını afât-ı gûniye ve semâviyeden masun buyursun, âmin.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal [42]

Bu bağlılık vesikaları zafere kadar her vesile ile temâdî etmişse

41 - Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: İstanbul 1945. Cilt I, s. 15.
42- 20 Ocak 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi.

de **Sultan Vahideddin,** artık O'nun şahsına karşı bütün itimadını kaybetmişti.

Ok yaydan çıktıktan, yani **M. Kemal Paşa,** her türlü imkân ve selâhiyetle techîz olunarak Anadolu'ya gönderildikten sonra O'nun Saltanat'a da Hilâfet'e de karşı olduğu **Sultan Vahîdeddin** tarafından kat'î olarak öğrenilmişti. Bu yüzden O, tehlikeli gördüğü bu durumu bertaraf etmek için daha birçok teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüsler cümlesinden olmak üzere son Harbiye Nâzırı **Fevzi Paşa (Çakmak)** ve bize bir ordu kadar hizmet etmiş bulunan **Şeyh Sünusî Hazretleri**'ni de Ankara'ya göndermişti. Bilhassa **Fevzi Paşa** Ankara'ya varışında, Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşma ile işgâl altında bulunan İstanbul'da Zât-ı Şâhânenin ne ağır şartlar içinde olduğunu bariz bir sûrette anlatmıştır:

Celâleddin Arif Bey (Erzurum) -Müsaade buyurulur mu? **Fevzi** Paşa Hazretleri vekâyii re'yülayn görmüşlerdir. İhtisasâtını tamâmiyle bize bildirmeleri için kendilerinden istirhâm edelim. İhtisâsatını bildirsinler. Ondan sonra bu takriri müzâkereye vaz edelim.

Reis Paşa - Fevzi Paşa Hazretleri'ni beş, on dakika evvel istikbâl ettik. Yeni vâsıl olmuşlardır. İstanbul ahvâlinden, Zât-ı Şâhâne'nin zâtından, muhitinden, yakınından malûmattâr bulunuyorlar. (Hay hay rica ederiz sedâları.) **Fevzi Paşa,** alkışlar arasında kürsü-i hitâbe geldi.

Fevzi Paşa- Evvelemirde İstanbul'un esâret muhitinden kurtularak Ankara'nın hür muhitine geldiğimden dolayı **Cenab-ı Hakka hamdü şükürler ederim.** (Alkışlar) ve beni karşılayan arkadaşlarıma amîk şükrânımı takdim ederim.

Efendiler! Gerek Padişâhımız Hazretleri, gerek bendeniz beş yüz senelik bâkir pâyitahtımızın ilk defa âdâ tarafından işgâli fâciasını görmek bedbahtlığına uğramış felâket zedelerdeniz. Üç gün evvel İstanbul'un işgâl edileceği haber alındı. Ve bunda bilhassa

کوندرن :	عجمی وابور	محل :	تاریخ	دقیقه : ساعت
	کوندرلمشدر			
١٥/٦/١٣٣٥	واصل اولمشدر			

مستعجل — آدره‌س [illegible]

[illegible] تاریخلی تلغرافنامه‌یه جوابدر .

[illegible]

M.Kemâl Paşa'nın Erzurum'a vasıl olmuşken geri çağrılmasının aslında İngilizler'in isteği ile olduğunu açıklayan ve çekilmeyen telgraf (bkz. Harp tarihi vesikâları Dergisi, 17 numaralı vesikâ

İslâm kanı dökmek ve dökülen İslâm kanlarıyle yine islâmları mahkûm etmek cihet-i hâinânesi düşmanlarımızca teemmül edilmişti. Bunun için lâzım gelen evâmir ve tebligat yapıldı. Ve ben bizzat Harbiye Nezâreti'nde gece, gündüz mevcud bulundum. O gece, İngilizler, otomobillerle İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu muhitine bahriye efrâdı çıkararak lâzım gelen nukatı tuttular. Ve sırf fesat başlangıcı olmak üzere Şehzâdebaşı'nda Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhı'nda bulunan karargâh efrâdı üzerine hücum ederek muzikacı efrâdını, efendiler ! şehid ettiler (kahrolsun...sedâları) ve muzikacı efrâdını meydana çıkararak, birer birer öldürdüler. Bir kısmı pencereden aşağı atladı. Bir kısmı yataklarında öldü. Bunların resimlerini Fransızlar çıkarıp Avrupa'ya gönderdiler. (Allah rahmet etsin sedâları.) Ancak evvelce verilen talimat ve bilâhare yapılan tebligat sâyesinde askerler müsellâh sokaklarda bulunmadı. Kışlalarına çekildi. Hiçbir tarafta kimsenin burnu kanamaksızın İngilizlerin fesâdâmiz olan tertibatı, teşebbüsâtı **bihamdillahi** teâlâ yalnız beş on neferimizin hâinâne şehâdeti ile neticelendi.

O sırada İngilizler Harbiye Nezaretini işgâl ederek benim nezâret odasına kadar süngülü neferlerini soktular. Lâzım gelen emirleri vermekliğimizi tebliğ ettiler. Zaten evvelce emirler verildiği için ben kendilerini kemâl-i sükûnetle karşıladım. Ancak göğsüne düşman süngüleri dayanmış bir Harbiye Nâzırı, İstanbul'un artık hür ve Makam-ı Hilâfet olmak meziyetini kaybettiğini görmüş bir Harbiye Nazırı sıfatiyle pek meyus bulunuyordum. Derekap Sadrazama malûmat verdim. Kabinenin içtimaını emretti. O sırada dört yüzü mütecâviz iki sıra dizilmiş süngülü İngiliz efrâdı arasından geçerek, kapılara birikmiş bir takım ermeni, rum ahâlinin enzâr-ı tahkiri arasından (kahrolsun sedâları) geçerek sükûnetle Babıâliye gittim. Hükûmet lâzım gelen protestoyu her halde milletin şerefine lâyık bir sûrette yazmakta kusur etmedi. Ve o sırada gerek Meclis-i Milliyeye karşı yapılmış ahvâli, gerek askerlerimiz uyurken öldürülmesini protesto etti. Bilhassa gerekse bilâ lüzum

Harbiye Nezaretine karşı yapılmış tecâvüzü protesto etti.

Ancak İngilizler'in maksadı efradı tedhiş etmek olduğu için Nezâret Makamı'nda bulunmuş bir takım zevâtı ellerine kelepçe vurarak yalınayak, başı kabak yük otomobillerine atarak hakaretle şuradan, buradan toplattıklarını haber aldım. Esbâbını sual ettiğimizde hiç bir cevap alamadık. Mesele efkâr-ı münevvereye karşı büyük bir tehdid ikâ ederek herkesi sindirmek ve İstanbul'da hâkim-i münferid kesilmek istendiği anlaşılıyordu.

"Cuma Selâmlığı"na gittiğim sırada Zât-ı Şâhâne'nin selâmlığa çıkıp çıkamamasını İngilizler'den sormağa mecbur olduk. Çünkü efendiler! Silâhlı bir neferin dışarı çıkmasına müsaade etmiyorlardı. Halbuki Zat-ı Şahâne ve Makam-ı Hilâfet şimdiye kadar tabii kuvve-i cismaniyye gösteren silâhlı askerler arasından, teâmül veçhile câmii şerife teşrif buyurmaları lâzım geldiğinden biz buna şüphesiz cesâret edemedik. Böyle bir vaziyette İngilizlerin gelip silâhları toplaması sûretiyle Makam-ı Hilâfet'in büsbütün hakaret mevkiine düşmesini istemedik. Tecviz etmedik. Mecbûr olduk asker göndermeye. Askerler gidemedi, yalnız bahriyeden elli kişilik bir müfreze gitti. Bilâhere İngilizler müsâade ettiler. Sırf maiyet-i seniyede bulunan biraz asker geldi. Onlar arasından Zât-ı şâhâne kemâl-i meyusiyetle geçerek câmi-i şerife teşrif buyurdular...

Fazıl Paşa (Yozgat) - Hangi câmie paşam?

Fevzi Paşa (devamla) - Yıldızda "Hamidiye Câmii"ne efendim! Namazdan evvel bendenizi kabul ettiler. Fevkalâde müteheyyiç bulunuyorlardı. Buyurdular ki, "Ben bugün böyle azab-ı elim içinde câmie gelmek istemiyordum fakat bir vazife-i diniyyeyi geri bırakmayı münâsib görmedim. Cenab-ı Hakka karşı bir ibâdettir. Ancak elli senelik mevâsinin, gerek benim ve gerekse sizin kabinenin üzerine yıkıldığını görmekle fevkalâde dilhûnum. Enkâzın altında ezildik." diyerek teessüf buyurdular. Ayağa kalktılar. Birkaç defa kemal-i hüzün ile bendenize hitâb ettiler. Teselli verecek hiç

bir şey yoktu. Birkaç defa İngilizler dritnavtlarının toplarını çevirmişler, gûya uzaktan atılmazmış gibi köprüye kadar sokarak, her türlü tehdidâtı yapmakta kusur etmemişlerdir. Oradan çekildik. Her gün yeni tevkifat ve tehdidâta mâruz kalıyorduk. **Zât-ı şâhâne ertesi gün selâmlıkta bendenizi tekrar kabûl ile buyurdular ki: "Aman Anadolu ile irtibâtı temin ediniz." Bendeniz dedim ki: İrtibat müheyyâdır. Ancak İngilizler mâni oluyorlar. Herbir telgrafımızı kontrola tâbi bulunduruyorlar. Şüphesiz herbir suhûleti gösteriyoruz. Ancak İngilizler tarafından düçâr olduğumuz müşkülât bizi büyük bir tazyik içinde bulunduruyor.**

Bu mâruzâtım üzerine "aman zinhâr siz çekilmeyiniz. Ve Anadolu ile irtibat tesis ediniz" buyurdular. Bendeniz bu fermân üzerine yâverimi göndermek husûsuna teşebbüs ettiğim gibi kabinede bâzı zevâtın gönderilmesine de teşebbüs ettim. İngilizler muvafakat ettiler. Gönderildiğini ve bir taraftan da bâzı kolordularla irtibâtımızı arzettiğim vakit fevkalâde memnun oldular. Ve bu suretle mes'elenin hüsn-i sûretle hallolunacağı ve İstanbul işgâlinden İngilizler'in beklediği gayenin artık kaybolmak üzere bulunduğu hissolunuyordu. Biz de memnun idik.

Bu sırada efendiler! Bendeniz üzerine vâki olan tazyikat ref olundu; çünkü samimiyetle İngilizler'e diyordum ki, tehdid ile bir şey yapamazsınız. Tatmin ediniz bizi!...Siz tatmin ederseniz, hakk-ı hayât bahşederseniz; biz her şeyi yapmaya hazırız. Ve bu tatmin de benimle olmaz. Belki kabineyi tatmin ediniz. Bu ricâmız aksi tesir ederek her gün kabineye nota bombardımanı oldu. Gece gündüz, şu şöyle olmuş, bu böyle olmuş, en ufak şeylerle kabineyi tâciz ederek çekilmeğe icbâr ettiler. Filhakika kabine de bir, iki hafta müddet tazyika tahammül etti. Bu tazyikin esâsını efendiler! Kuvvayı Milliye'nin red ve takbihi teşkil ediyordu. Kuvvayı Milliye'yi reddediniz diyorlardı. Bizce Kuvvayı Milliye'nin haksız işgallerden zuhûr ettiğini, İzmir'in işgâlinde Yunanlılar'ın bir çok mezâlimi Avrupa'nın

bîtaraf devletleri tarafından tasdik olunduğu malûm ve müberhen iken bizim Kuvvay-ı Milliye'yi ve bu tazyikten doğmuş olan cepheyi reddetmemiz doğrudan doğruya milletimize karşı bir ihânet olurdu. Biz bunu yapamayız.(Alkışlar)

İzmir'in, bununla beraber vilâyat-ı şarkiyyenin düçâr-ı tecâvüz olacağına dâir sık sık rivâyetlerin şuyuu ve bir "**Pontus**" hükümetinin Trabzon, Samsun havâlisinde, Karadeniz sâhilinde zuhûr etmek üzere bulunduğuna dâir pek sıkı havâdislerin deveranı büsbütün milleti heyecâna getirdi. Ve bu sûretle Kuvvâ-yı Milliye teşekkül etmiştir. Bu teşekkülden maksad milletin bigayr-ı hakkın dûçâr olduğu tecâvüzlere karşı ırz ve nâmûsunu meşrû bir sûrette müdafaa ve muhâfaza etmek istiyor. Orduyu kullanamıyoruz. Millet bunu görüyor. Tabii müdafaa-i meşrua-i nefsiyede bulunuyor. Milletin bazı harekâtı vardır. Biz bunu reddedemeyiz. Ancak şunları reddederiz. Kuvvâ-yı Milliye nâmına bazı ifratkârların harekâtı vardır. Millete bazı yerlerde fenâlık yaparlar. Bâzısını öldürür, bâzısını kaldırır. Bu gibi harekât milletin arzusu dahilinde değildir. Keyfî bir takım icrâat yapanları reddetmek istiyoruz. Fakat umumiyet itibâriyle Kuvvâ-yı Milliye nâmına bir reddiye yazmak, doğrudan doğruya kendisini iskat etmek, demektir. Hükûmet ancak milletin arzûsiyla ve milletin nef'i için mevki-i iktidâra gelir. Milletin mazarratı için mevki-i iktidârda duramaz. Bizim bu nota teâtisi esnasında tekrar bir hâl hâdis oldu. **Dediler ki nerede Kuvvâ-yı milliyye köprüleri bozduysa oradan İstanbul'a erzak gelmiyor, İstanbul aç kalırsa Kuvvâ-yı Milliyeyi reddetmediniz. Ve şu asrî insaniyyette şunu da söylemekten çekinmediler ki, biz Amerika'dan un getireceğiz, fakat bunu hıristiyanlara vereceğiz. İslâmları düşünmiyeceğiz.**(Kahrolsun sedâları) Maksad bizi tazyik edip Kuva-yı Milliye'yi red ve tel'in ettirmektir [43]

43- Bu hususta **Kâzım Karabekir Paşa** şu bilgiyi vermektedir:

"Meclis'i İngilizler'in nasıl bastıkları ve Meclis'in ne yaptığı hakkında vak'ada bulunan mebuslardan sonraları şöyle dinledim: İngilizler

Tekrâr bendeniz bunun üzerine telgraflar yazdım. Aman köprüleri bozmayınız. Erzak gönderiniz buraya. Biliyorum bunların te'siri olamazdı. Nihayet efendiler! Bir nota yazdık. Şimdiye kadar arzettiğim husûsâtı bertafsil hikâye ettik. Çünkü bu arzettiğim mevaddın bir kısmının da Hariciye Nazırı gidiyor, şifâhî notalarla, şifahi takrirlerle anlatıyordu. Bunlar sahife-i tarihe geçemiyecek ve inkâr edecekler diye bunları bertafsil hikâye-i hâl ederek yazdım. Bir nota yazdık. Ve bu notada dedik ki; bizim maksadımız sulhu temin etmektir. Ve bu sulh ile biz bizzat Osmanlılar'ın memleketini kurtarmak değil, sulh-i cihânı te'min edeceğiz. Siz bize hakk-ı hayât verirseniz biz bunu kabûl edeceğiz. Millete kabûl ettireceğiz. Ve sizin bahşedeceğiniz âdilâne şerâit-i sulhiyyeyi yapacağız. Ve millete ayrılık, gayrılık olmamak hissini bizim kabine tekeffül ediyor. Ve bu kadar sulha teşne ve kendisini ileri alan bir kabineyi ne yolda telâkki edecektir. Düşmanlarımıza bunu anlatmak istiyorduk.

Mâdemki Avrupa sulh istiyor, mademki sulh teessüs ettikten sonra tavazzuh edecektir. Biz de bunu tekeffül ediyoruz. Biz yapacağız diyoruz. Bu gayet ağır, belki altından çıkamıyacağız. Müşkilâta vatan aşkiyle giriyoruz. Fakat acaba İngilizler'in fikri nedir? İngilizler'in teklifi nedir? Bunu anlamak istiyorduk. Efendiler! Bu teklifimizi İngilizler kabûl etmediler ve bunun üzerine bir mazbata yazdık. Babıâlide kabinenin siyâset-i muslihânesi İngilizler'ce kabûl olunmuyor ve İngilizlerin maksadı bizim dahilimizi nifâk ile birbirimize düşürmektir. (Kahrolsun sedâları). Maâlesef bir hey'et [illegible] bulmuşlar, harb istiyorlar. Fakat öyle bir harb ki; kendilerinin bu[illegible]u kanamaksızın birbirimize düşürmek ve harb etmek istiyor-

---

Rıza Paşa kabinesini tazyik ediyorlar ki; Anadolu harekâtına iştirak edenlere âsi densin. **Rıza Paşa** kabul etmiyor, sonra gelen **Salih Paşa** kabinesi de kabul etmiyor, bunun üzerine 16 Mart vak'ası hadis oluyor..." (**Kâzım Karabekir** - İstiklal Harbimiz, İstanbul 1960, sh. 550 deki dipnot.

lar. **Maatteessüf Zât-ı Şâhâne tazyık içinde bulunduğu için biz durduk. Tahammülün fevkinde, tazyike dûçâr olduk.** En nihayet bize dediler ki efendiler! Gayet ağır muâmeleye dûçâr olacaksınız. Yani bizi Bâbıâliden süngü ile atacaklar. Bunu ihsâs ettiler. Biz buna tahammül edecektik. Ancak o zaman payitahtlık İstanbul'da kalamazdı. Biz çekildik. Bizden sonraki kabine bir iki gün teessüs edemedi. Ancak tabii malûmatınız var. Bu kabinenin teşekkülü ile berâber, benim temâsa geldiğim **gerek o kabine erkânından zevâtın gerekse Harbiye Nezareti'nde bulunan bazı arkadaşlardan aldığım malûmâta nazaran o kabineyi tazyik ettiler. Fetvâyı veriniz! diye. Nihâyet o fetvâyı aldılar. Malûmunuz veçhile o fetvâ İngiliz süngüsü ile alınmış, İslâm'ı sinesinden birbirine düşürmek için...** İlk def'a yazılmış acı bir vesikâdır. Milletin hiss-i hakikatbîni ümid ederim ki; bundaki fecâati görecek ve bunun ehemmiyeti sıfıra inecektir. (Şüphesiz sedâları)...[44]

Cumhuriyet rejiminin kurucuları arasında çok ehemmiyetli bir mevkii bulunan **Fevzi Paşa** (Çakmak) gibi bir zâtın Türkiye Büyük Millet Meclisi Kürsüsü'nden yaptığı konuşmadan yukarıya aldığımız satırlar, birçok hususları aydınlatmaktaydı. [45]

a) Sultan Vahideddin, işgâl kuvvetlerinin ağır baskısı altında eli kolu bağlı bir durumdadır. Bu hâlin verdiği elem ve kederle bitap ve perîşandır.

b) Bu duruma rağmen kabinede inandığı kimselere daima Ankara'yla teması kesmemeleri hususunda emir ve direktifler vermektedir.

---

44 - Zabıt Ceridesi C. I, Ankara 1940, sh. 90 ve devamı.

45 - **Fevzi Paşa (Çakmak)** nın bu konuşmasının özü tebliğ haline getirilerek "**Mustafa Kemal**) imzası ile her tarafa ta'mim edilmiştir. Bu daha ziyade halifeye, mahud fetvaye ve İngilizlerin tazyiklerine ait kısımların yer almış olduğu görülmektedir. (Bkz. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 367 ve 368 numaralı vesikalar.)

c) Muârızlarının her vesile ile aleyhine kullandıkları Şeyhülislâm Dürrizâde'nin fetvası padişah tarafından veya O'nun emir ve rızası ile değil İngiliz tazyiki ile ortaya çıkmıştır. Esasen kendisinden evvel Şeyhülislâmlık Makamı'nı işgâl eden Haydarîzâde düşman baskısına mukavemet edemeyerek istenilen fetvâyı vermemek için makamını terketmişti. Dürrizâde ise kabinenin tensibi ile İngiliz tazyikinden kurtulmak için bu fetvayı vermek üzere aranıp bulunmuş ve o makama getirilmişti. Padişahın Kuvvâ-yı milliyeciler aleyhindeki bu fetva ile hiçbir alâkası yoktur.

d- İngilizler, sanki M. Kemal'in Anadolu'ya gidişi kendi malumatları ve hatta müsaadeleri haricinde olmuş gibi güya O'na mâni olmak yoluna gitmeleri ve bu maksadla İstanbul Hükümeti'nce Kuva-yı Milliye'nin takbihini istemeleri mer'î kanunlar önünde izahı imkânsız bir muammadır. Bu tarz hareketle İngilizler, iki tarafı karşı karşıya getirmek ve İstanbul Hükümeti ile Halife'yi millî gaye aleyhinde göstererek halkın gözünden düşürmek maksadını gütmüşlerdir. Peki ama niçin?!..Bu niçine cevap vermek için bugün sahip olabildiğimiz nisbî fikir hürriyeti maâlesef kâfi değildir?!..

Bakalım, buna benzer kördüğümleri çözmek ne zaman nasib olacak?!...

Böylesine selâhiyetli bir ağızdan milletvekilleri önünde ifade edilen bu gerçekler, bugün maalesef unuttturulmuştur. **Sultan Vahideddin** işgâlin başladığı andan itibaren çok ağır şartlar içinde dâima vatan ve milletini düşünerek her türlü eza ve cefaya göğüs germişti. Fakat kabul etmek gerekir ki; en nihayet O da bir insan olduğu cihetle tahammül ve mukavemetinin bir hududu olacaktı. Üstelik yukarıda da bir vesile ile belirttiğimiz gibi tahta geçtiği andan itibaren çeşitli hastalıklarla muzdarip bulunmakta idi. Devrini dolduran elemli vak'aların, O'nun zaten bozuk olan sıhhati üzerinde nasıl bir tesir meydana getire-

bileceğini hesab etmek zor olmasa gerektir. Nitekim kendisi ile beraber memleketi terkederek "San Remo"'da intihar eden husûsî doktoru **Reşat Paşa** bir Fransız gazetesinde yayınlanan hatıratında bu durumu şöyle ifade etmiştir: **"Padişah çok asabî ve sinirleri vehme mütemayil olacak kadar zayıftı. Saltanatı devrinin ağır buhranlarla geçmiş olması kadar, mizacı da bu sıhhî arızasında âmil olmuştu. Kendisi mühim anlarda birkaç defa baygınlık geçirmiş ve derhal müdahaleye lüzum hasıl olmuştu. Bunlardan bir tanesi Sevr Muâhedesi şerâitini ve metnini tetkik için teşkil edilen Şûra-yı Saltanata riyaset etmek üzere "Mûayede Salonu"na girecekleri anda vukua gelmişti. Sadrazam Damad Ferid Paşa, uzun süren ve telâşı mûcip olan baygınlıktan sonra içtimaın tehirini istemiş, fakat padişah muvafakat etmemişti. Diğer bir baygınlık da, General Harington'u davet ederek bir gece içinde Malaya zırhlısı ile İstanbul'dan mufarakat kararının İngiltere devletince kabul edildiğinin Yaver Hamdi Paşa tarafından arzı sırasında vukua gelmişti."** [46] Bu beyân O'nun vatandan ayrılırken tırnağın etten sökülüşü gibi derin ve sarsıcı ızdırabını ne güzel dile getirmektedir.

Bir de bunlara; uzun bir müddet emrinde çalışarak her hâline vâkıf olan **Ali Fuad Türkgeldi**'nin bahsi geçen hatıratından alınmış şu satırları eklersek O'nun ne ölçüde vatansever bir insan olduğunu ve kendisine vatan satan bir alçak (!) yaftasını yapıştıran hakikate saygısız bir çok inkılâp dalkavuk ve yobazına karşı gerçek hüviyetini daha ziyade belirtmiş oluruz:

"19 Kânun-u Sânî 1335 Pazar günü Başmâbeyinci ile beraber huzura davet olunduk. Bolşevizme karşı Rusya'da harekât-ı seferiye icrası için Fransa'dan bir general ile dört yüz kadar zâbit vürud edeceğinden ve İstanbul'da karargâh-ı umumî tesis olunacağından bunların ikâmeti için Ortaköy'de şehzâde ve sultanlara mahsus "Fer'iye Dâireleri" ile **Fehime Sultan** yalısının ve Çırağan'da **Osman Fuad**

---

46 - **Cemal KUTAY** - Tarih Konuşuyor - İstanbul 1966 sh. 2445

Efendi'nin dairesi civarında mektep ve muzika kışlası ittihaz edilen mebâninin ve **Enver Paşa**'nın zevcesi **Naciye Sultan** sahilhânesinin tahliyesini Sadr-ı âzama gönderdikleri ültimatom ile taleb eylemiş olduklarını ve o dâirelerde ikâmet eden bu kadar âzâ-yı hanedanın nakil ve iskânları emrindeki müşkilâtı mütehayyirâne dermeyan eyliyerek bunlara mukabil "Beylerbeyi Sarayı" terk ve tahsis edilmek üzere kendilerini ikna için **Refik Bey**'i Sadr-ı âzama gönderdiğini söyledi. Beylerbeyi Sarayı gibi memleketin mefâhirinden olan muhteşem bir sarayın ecnebî askeri tarafından işgâli beni müteessir ederek: "Aman Efendim! Beylerbeyi Sarayı Makam-ı Saltanata mahsus bir saraydır. Bunun terkine müsaade buyurulmasın; bari ona bedel "Validebağı" ile "Kâğıthâne Kasrı"nın verilmesi teklif edilsin" diyerek huzurda ağlamaya başladım. Çünkü bunu Saltanat-ı Osmaniyye'nin alâim-i inkırazından addeyledim. Zat-ı şâhâne zaten müteheyyiç bir halde bulunduğundan bunun üzerine büsbütün sinirlenerek "Canım siz nasıl kafa taşıyorsunuz? Biz hâl-i esaretteyiz; "Dolmabahçe Sarayı"nı da isterlerse ne yapacağız? "Ihlamur" "Göksu" ve "Beykoz" köşklerini teklif ettim, onları kabul etmiyorlar" dedi ve cereyan-ı hâli **Veliahd Abdülmecid Efendi**'ye anlatmasını ve iş, hânedana müteallik olduğundan O'nun da mütâleasını sormasını Başmâbeyinciye emretti. Veliahd "Taraf-ı şâhâneden ne suretle tensip ve irâde buyuruluyorsa o veçhile yapılmak münâsip olur. Fakat evvel ve âhir arzetmiş olduğum veçhile bu hey'et-i vükelâ ve bâhusus Hariciye Nâzırı **Reşid Paşa,** bu gibi mesâil-i müşkileyi hallü tesviyeden âcizdir. Zât-ı şâhâne âyan ve sâir itimad eyledikleri zevatı celb ile istişare buyursunlar" yolunda arz-ı mütaleat ettiğini **Lütfi Bey** beyan eyledi. Hünkâr "Canım, âyanı toplayıp müzakereye vakit var mı? Perşembe gününe kadar behemehal bu dairelerin tahliyesini istiyorlar; eğer bunu yapmaz isek bizzat tahliyeye kıyam ile daha ziyade muhill-i hürmet harekete tesaddi ederler..." Ba'dehu vükelânın aczi bahsine nakl-i kelâm ederek: "Bunların kifâyetsizliğini ben de görüyorum; lâkin yerlerine kimi yapacağız? Memlekette iş görebilecek beş altı kişi varsa onları İttihatçı diye iste-

miyorlar" dedi. Bu sırada **Refik Bey** avdet edip **Enver Paşa**'nın yalısı ile peder ve hemşiresine âid Ortaköy'deki hânelerin behemehal tahliyesini talep etmekte olduklarını ve Sadr-ı âzam "Beylerbeyi Sarayı" için teklifte bulunmuşsa da Anadolu tarafından olduğu için kabul etmedikleri ve Feriye daireleri hakkında Sadr-ı âzamın teşebbüste bulunacağını ve İngilizler'in de Bebek'te Vâlide-i Hidivî'nin sahilhânesini istemekte oldukları cevabını getirdi.

Ertesi gün huzura kabulümde Zat-ı şâhâne, "Dün siz pek müteessir olup ağladınız" dedi. Ben de: "Saltanata mahsus bir saray-ı âliyi ecnebi askerinin işgâl etmesinden müteessir olmaklığım tabiîdir efendim" dedim. Zat-ı şahâne! "Bence Âl-i Osmanın mülküne girdikten sonra, hududda bir kulübeye girmekle benim sarayıma girmek beyninde fark yoktur" cevabını verdi. Bunun üzerine "Zat-ı Şâhâneniz Pâdişah sıfatiyle umûm mülkleri düşünmekle mükellef bulunduğunuzdan mütâleât-ı hümâyununuzda haklı olduğunuz gibi kulunuz da tâbi sıfatiyle metbuumun sarayını ecnebi askerin işgâli altında görmek istememekteki mütalâamda min gayri had haklıyım" dedim.

21 Kânun-ı sânî 1335 Salı günü maruzât-ı resmiyye için huzûra celb olundum. Ma'ruzât çıkarıldıktan sonra müstediyat meyânında hâiz-i ehemmiyet olan üç kıt'a telgrafnâmeyi ayırıp sûret-i mahsusada kıraat ettim. Biri "Bosna Hersek" ahâlisinden üç yüz bin müslümanın hukuk-ı milliyelerinin siyâneti için taraf-ı şâhâneden istimdâd, diğeri "Urla"da Rumlar'ın ahâli-i islâmiyyeye karşı ikâ eyledikleri mezâlim ve tecâvüzâttan bahisle istîtafı, üçüncüsü de "Van" ahâlisinden olup hükûmetçe "Burdur" sancağına nakil ve Ermeni hânelerinde iskân edilmiş olan altı bin müslümanın sekiz aydır yevmiyeleri kesilip ve ikâmet edildikleri hâneler dahi sâhib-i aslîlerine iâde olunmak üzere tahliye ettirilip aç ve bîilâç sokak ortalarında kaldıkları beyâniyle merhamet-i seniyyeyi isticlâbı hâvi idi. **Bu üçüncü telgrafı okur okumaz Zât-ı Şâhânenin gözlerinden yaş gelerek "Dün siz ağlıyordunuz (Beylerbeyi Sarayı'nın işgâli keyfiyetinden dolayı); bu gün de ben**

ağlıyorum, ne yapayım? Buna beşeriyet kuvveti, hattâ nübüvvet kuvveti bile kâfi gelmez. Ancak ulûhiyyet kuvvetine muhtaç!" dedi. Ben de pek ziyade müteessir olarak "Hakikaten ulûhiyyet kuvvetine muhtacız, ancak Cenab-ı Erhamür Râhim'in o kuvveti zât-ı hümâyununuza ihsan buyurarak yine ulûhiyyet kuvvetiyle bu işlerin kâffesini tesviyeye inşallah efendimiz muvaffak olursunuz." dedim. Hünkâr "Telgrafları bana verin, bu akşam Dahiliye Nazır Vekili gelecek, onunla Sadr-ı âzama gönderip icabeden ihtârâtı icrâ edeyim" dedi. Bunun üzerine tevakkuf etmeyerek huzûr-i hümâyundan çıktım." [47]

Aynı eserin şu satırlarını da dikkat ve ibretle okuyalım: "Sadr-ı âzamın azimetini müteakip sarayda bir fâcia zuhûr etti. Ramazan içinde bir sabah Nişantaşı'nda kâin ikâmetgâhımda henüz yatakta iken uykudan uyandırılıp "**Yıldız Sarayı**"nın yanmakta olduğunu haber verdiler. Derhal giyinerek ve komşumuz Serkârîn **Yaver Paşa** ile birleşerek yaya olmak üzere Ihlamur tarikiyle yola revân olduk. Saraya vürûdumuzda Harem-i Hümâyunda **Sultan Reşad** merhûmun vefat ettiği fevkanî ahşap dairede sabaha karşı elektrikten harik zuhûr ve Hünkâr'ın beytutet eylediği alt kattaki daireye de sirâyet ederek az zamanda o cihette bulunan dâireler yanıp kül olmuştur. [48] İngiliz Donanması'nın itfâiye takımı sevk edilerek külliyet miktarda su sıkılmak sûretiyle harikin devâir-i sâireye men-i sirâyetine çalışılmakta idi. Vükelâdan ve memurîn-i zâbıta ve belediyeden henüz gelen olmamıştı. Karşıdan harîkin zuhûrunu görüp en evvel yetişen Harbiye Nâzırı **Şevket Turgut Paşa** oldu. Zât-ı Şâhâne'nin nerede bulunduğunu sual ettiğimizde Harem bahçesinin nihayetinde "Cihannûmâ Köşkü"nde olduklarını haber verdiklerinden **Yâver Paşa** ile birlikte yanlarına giderek resm-i taziyeti ifa ettik.

---

47 - **Ali Fuad TÜRKGELDİ** - Görüp İşittiklerim. Ankara 1951 sh. 176

48 - Aslında bu bir sûikast idi. Saraya elektrikçi olarak giren bir subayın işi idi. Bkz. **Enver Behnan ŞAPOLYO** - Kemal Atatürk ve Milli Mücâdele Tarihi İstanbul 1958, sh. 328.

Küçük mâbeynin ak sakallı kalleş bir bekçibaşısı vardı; o da gecelik kıyafetiyle arkamıza takıldı. Zat-ı Şahâne arkasında gecelik entarisi ve üzerinde pardesü olduğu halde köşkün önünde ayakta duruyor ve eser-i telâş izhar etmiyordu. Bekçibaşı hizmet ve fedakârlığının derecesini göstermek maksadiyle hüngür hüngür ağlayarak âli teessürler ibrâz eylemeye başlayınca Hünkâr; **"Benim milletimin ocağı yanıyor; ben onu düşünüyorum; kendi evim yanmış, ne ehemmiyeti var?"** dedi.[49]

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Batum" mebusu olarak vazife görmüş olan Kurtuluş Savaşının sarıklı kahramanlarından **Ali Rıza Acara** da bize **Sultan Vahideddin**'e dair bizzat şahid olduğu şu vak'ayı nakletmiştir.

"1878 de Ruslara bırakılan elviye-i selâse (Kars, Ardahan ve Batum) 1918 de Brest Litovsk andlaşması ile anavatana kavuşmuştu. Bu münasebetle **Temur Paşa** riyaseti altında bir elviye-i selâse heyeti İstanbul'a davet edilmişti. **Sultan Vahideddin** bu heyete Yıldızda yemek vermiş ve kendilerine son derece iltifat eyleyerek yemekte şu konuşmayı yapmıştır: "Bir baba düşününüz ki, evlâtlarını kaybetmiştir. Kırk yıl onların yokluklarının ısurabıyla yaşadıktan sonra bir gün evine dönünce onları çıkıp gelmiş ve yemek masası etrafında toplanmış bir halde görse nasıl heyecan ve sevinç duyar, tasavvur edebilir misiniz? İşte ben o sevinç ve heyecan içindeyim."

1921 de Londra'da sulh konferansına hem "İstanbul Hükûmeti" ve hem de Ankara Hükûmeti davet edilmişti. Azılı Türk düşmanı İngiliz baş murahhası **Lloyd George,** Kuvva-yı Milliyecilere "Haydutlar!..." diye hücum edince İstanbul Hükûmeti'nin murahhası **Sadr-ı âzam Tevfik Paşa:**

"-Gerçi ben burada Osmanlı murahhası olarak bulunuyorum, amma memleketin asıl mümessili ve söz sahibi onlardır. Bizim kalbimiz

---

49 -**Ali Fuad TÜRKGELDİ,** a.g.e. sh. 227.

de onlarla beraberdir" diyerek bu Türk düşmanını susturmuştur. Unutmamak gerekir ki, **Tevfik Paşa** orada **Sultan Vahideddin**'i temsil ediyordu. Kendisine bir ceza mı verilmiştir?

Aziz Okuyucu; başını iki elinin arasına al da, ibret ve dehşetle düşün! Vatanın felâketi karşısında böylesine vatanperverâne hareket eden bu insan mı vatan hâinidir? Yakın tarihimize âid bütün gayr-i ciddî ve gayr-i ilmî eserlerde taç ve tahtıyla şahsından başka hiç bir şey düşünmediği iddia edilen **Sultan Vahîdeddin** buraya sıraladığımız şu hatıralarda nasıl âbideleşmektedir, görüyor musun? Şahidlerin verdikleri bu vesikalar karşısında artık o yalan ve iftiraların devamına imkân var mıdır?

Sultan Vahideddin'in birçok meziyetleri yanında bir de efsanevî dürüstlüğünü belirtmek icap eder. Bir zamanlar "Altıncı Mehmed" sözündeki "**altıncı**" kelimesinden kinâye olarak altın seven bir adam mânâsı çıkarılmak suretiyle itham edilmiştir. Halbuki gerçek, bugüne kadar yazılıp söylenilenlerin tamamen aksinedir. Memleketten, biraz aşağıda anlatacağımız sebepler altında ve pek haklı olarak ayrılırken, şahsî mirası, mahiyetinde babasından kendisine intikal eden herşeyi bile "Hazine-i Hümâyun"a göndermiştir. Bu arada kendisinde bulunan musannâ ve mûrassa bir altın çekmeceyi de hazineye iâde etmiş olduğu çok sonra yapılan tahkikatla meydana çıkmıştır. Padişahlar resmen bir makbuz vermek suretiyle Hazine-i Hümâyûndaki her şeyi getirtirip yanlarında alıkoyabilirlerdi. **Sultan Vahideddin** isteseydi bu usûlü tatbik etmek suretiyle bütün Hazine-i Hümâyunu beraberinde götürebilirdi. O böyle yapmadığı gibi nezdindeki kıymetli eşyaları da oraya teslim edip daha evvel bunlar için verdiği makbuzu geri almak yolunu tutmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce daha sonra kurulan hesaplar İnceleme komisyonunun Reisi **Salih Keçeci**'nin Haziran 1951 tarihli Vatan Gazetesi'nde yayınlanan beyânatı **Sultan Vahideddin**'in dâsitânî nâmuskârlığına bir hüccettir. Kızı **Sabiha Sultan,** babasının sadece 50 bin Türk lirası kâğıt paraya mâlik olduğu halde yurt

dışına çıktığını bildirmiştir. [50]

Sultan Vahideddin'in maddî bakımdan gayet sıkıntılı geçen gurbet yıllarında bile ne kadar müstağni davrandığını gösteren şu vak'ayı da dikkatinize arzedelim:

"Pakistan'ın çok basan aynı zamanda çok sahifeli (30 sahife) günlük gazetelerinden biri " S i n d h i   H ü r r i y e t" gazetesinin 22 Cemaziyelevvel 1388 tarihli ilâveli nüshasının 15 inci sahifesinde, Hindistanın Sind ülkesinin basın tarihine aid mufassal bir yazı vardı. Bu ülkede ilk gazetecilik nasıl başladığından bahisle, İngilizler'in Türkiye'ye baskı yaptıkları ve " H i l â f e t   M e s ' e l e s i" bahis mevzuu olduğu zaman Haydarabad (Sind Haydarabad'ıdır. Nizam Devleti'nin Haydarabad'ı değildir. Bugün Pakistandadır. Meşhur Sind Üniversitesi de bu şehirdedir) şehrinde merhum **Vahidüddin Han**'ın hakkını korumak ve İngilizlerin baskısına karşı koymak maksadiyle "El-Vahid-Müslüman" isimli Sind dilinde bir gazete çıkmıştır. Onun arkasından Karaçi'de yine Sind dilinde başka bir zatın teşebbüsü ile yine aynı maksadı güden "Halifetül-MüsliminVahid" ismiyle başka bir gazete daha neşredilmeğe başlamıştı. Birincisinin baş yazarı ve sahibi **Kadı Abdurrahman Sindi Thattaî** idi. Bu gazete 1956 senesine kadar yani bundan 12 sene evveline kadar devam etmiştir. İkincisinin baş yazarı ve sahibi **Şeyh Abdülmecid** isimli Karaçi ulemasından ve ashab-ı servetten bir zattı. Bu gazete de 1939 Harb başına kadar devam etmiştir.Tabiî ki gazetenin ikisi de sonradan asıl gayeden ayrılmışlardı.

Burada asıl daha mühim bir mesele öğreniyoruz. Bu ülkede bazı müteşebbis zevatın himmetiyle, bir heyet kurulup, merhum **Vahidüddin Han,** Avrupa'da sıkıntı içinde bulunduğu zaman, külliyetli bir miktar para toplanıp, **Ağa Muhammed Nureddin Ca-**

---

50 - **İsmail Hâmi DANIŞMEND** - İzahlı Osmanlı Tarihi Kronoloji - İstanbul 1961, C. 4, sh.44

fer isminde bir zat vasıtasiyle kendisine gönderilmiştir. Fakat râvinin belirttiğine göre, Merhum **Vahidüddin Han,** bu parayı kabul etmemiş ve "Hamd olsun şimdi ihtiyacım yoktur" demiş. Parayı götüren zat ise, "Bu parayı müslümanlar islâmî bir hizmete sarf etmeniz için göndermişlerdir" diye, Halifenin gönlünü almak sûretiyle parayı almasını temin etmek istemişti. O zaman Halife parayı getiren zata, "Sizin ülkenizde islamî bir medrese veya buna benzer bir müessese var mıdır?" diye sormuş. Zatı Muhterem de "Sind İslâmiye" medresesinden ve diğer bir iki medreseden bahsetmiş. Merhum Halife:"Madem ki, bu parayı benim bir islâmî işe sarf etmem için getirdiniz, ben de Halife sıfatiyle sizi nâib tayin ettim. Bu parayı alıp götürün, Sind İslâmiye Medresesi ile O'nun yanındaki diğer medreselere Halife'nin namına sarf edin." demiştir. Râvi'nin anlattığına göre; "Halife bu sözü söylediği zaman,Halifenin huzurunda ağlamamak için kendimizi zor tuttuk. Zira ihtiyacı olduğunu biliyorduk. Huzurundan ayrıldık ve bu parayı dediği yerde sarf eyledik. Fakat geri gelip Hindistan'a vardığımız zaman Halifenin vefat etmiş olduğu haberini aldık," demişlerdir. [51]

Yine bu sıkıntılı gurbet günlerinde böyle bir yardım teklifinde bulunan İtalya Kralı'na karşı aldığı âsil tavra **Refî Cevad Ulunay** şahâdet etmektedir. [52]

Sultan Vahideddin'in vatandan ayrılışından sonra hazine dairesinde yapılan tespitler herşeyin yerli yerinde olduğunu, kıymetli bir iğnenin dahi O'nun tarafından götürülmediğini göstermiştir. Buna dâir o zaman tutulan zabıt Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde 35 numarada kayıtlı **"Daire-i Hazine-i Hümâyun'un İlmühaber ve Kuyûdat-ı Saire Defteri"**nde mahfuzdur. Halbuki kendisi 1926 **yılında San-**

---

51 - **Ali GENCELİ** Sultan Vahideddin'e Dâir Bir Hâtıra, 5 Ekim 1968 tarihli Bugün Gazetesi.

52 - Bkz: **Refi Cevad ULUNAY** - Bu Gözler Neler Gördü? Tercüman Gazetesi 18 Kasım 1969 tarihli ve müt. nüshalar.

Remo'da vefat ettiği zaman 120 bin lira borcu çıktığı için alacaklıları tarafından tabutuna haciz konulmuştur.Tahnit edilmiş cesedi mutfak kapısından kaçırılarak (sandık içinde) Şam'a nakledilip Yavuz Sultan Câmii Şerîfinin avlusuna defnolunabilmiştir.

Yurt dışına çıkışını korkaklık ve ihânet olarak tavsif edenler de ya hakikati görmemekte veyahud da ona kasden iftira eylemektedir. Çünkü **Sultan Vahideddin,** asla korkak değildi. Bunun pek çok delilinden bir ikisini zikredelim: Henüz " V e l i a h d " bulunduğu sırada Almanya'ya gitmişti. O zaman harb içinde bulunuluyordu. Siperleri dolaşırken umulmadık bir tehlikeye karşı başını eğmesi ihtar edildiği zaman cevabı şu olmuştu: **"Türk başı düşman karşısında eğilmez."** [53]

Mabeyn Başkâtibi **Ali Fuad Türkgeldi** de O'nun cesareti hakkında " C u l û s M e r â s i m i "nde geçen şu vak'ayı nakletmektedir: "Eyüp'te arabalara binileceği sırada **"Talât Paşa,** Boğaz'dan düşman tayyare filoları geçmiş olduğuna dâir telgraf aldığını haber vermişse de Hünkâr "Onlar mütemeddin adamlardır, böyle dinî merâsim esnasında taarruz etmezler" diyerek eser-i telâş göstermedi." [54]

Şehzâdeliğinden beri O'nun gayet cesur bir insan olduğunu gösteren pek çok vak'a vardır. Bunlardan birini daha nakledelim:

İttihad ve Terakki'nin zulüm ve istibdadını tenkid ettiği için " B a b ı â l i B a s k ı n ı "nı müteakip takibe mâruz kalan **Mülâzım Şaban Efendi** şehzâde **Vahidedin Efendi**'nin Çengelköyündeki köşküne sığınmıştı. **Mahmud Şevket Paşa**'nın emriyle bu zatı yakalamak için gelen polisler **Vahiddeddin Efendi**'den şu cevabı almışlardı:

"-Bana mensup olan, sarayıma iltica eden, mâsumiyeti de bence

53 - **Adsız** - Türk Ülküsü - İstanbul 1956 sh. 85
54 - **Ali Fuad TÜRKGELDİ**; a.g.e. sh. 146

malûm olan bir adamı garezkâr düşmanlarına teslim edemem. Cebren içeri girmek isteyenleri vururum.. Beni öldürmedikçe **Şaban Efendi**'yi alamazlar!"[55]

Bütün bunlar onun korkak bir insan olmadığını gösteren müspet ve müşahedeye dayanan delillerdir. Böyle iken acaba neden yurt dışına çıkmak lüzum ve ihtiyacını hissetmiştir? Bu husus oldukça mühimdir. Bugüne kadar herkes bunu, O'nun korkaklığı ile izah etmek gibi kolay ve ucuz bir yol tutmuştur. Naklettiğimiz vak'alar O'nun asla korkak bir insan olmadığını gösteren müspet delillerdir. **Sultan Vahidedin,** muvaffak oluncaya kadar kendisine bağlılık telgrafları çekip vaziyeti idare etmeğe çalışanların gerçek niyetlerini öğrenmişti. Onu lâlettayin bir insan gibi Ankara'ya götürüp muhakeme edecek ve muhtemelen asacaklardı.O bu neticeyi göze alamadığı için vatanı terketmiş değildir. Gurbette daima tekrarladığı sebep şu idi. **"Halife sıfatı ile hakarete mâruz kalmak, "Peygamber Vekilliği" olan bu sıfatın kudsiyyeti muvacehesinde bana çok acı geldi.Yok, yok!... Şahsımda bu sıfat ve makamın böyle en âdî bir tecâvüze maruz kalmasına asla razı olamazdım. Bir de bu takdirde milletin ikiye ayrılarak birbirine düşmesi ihtimalî vardı. Çünkü elbet bu makamın tecâvüzüne râzı olmayanlar çıkacaktı. Henüz düşmandan kurtulan vatanım için yeni bir ihtilâf unsuru olmak istemedim. Ayrıca böyle bir hareketle Alem-î İslâm'a karşı sâdece bu cürmü irtikâp edenler değil, Türk Milleti de, ayıplanacaktı. Şahsan bunlara sebep olmaya gönlüm razı olmadı."** Çünkü Saltanat ve Hilafet'in kaldırılmasını düşünenlerin O'nun şahsında Saltanat ve Hilâfet'i mücrim göstererek, gözden düşürmek isteyecekleri tabiî idi. Nitekim daha sonraki vak'alar böyle cereyan etmiş ve **Sultan Vahideddin**'in doğru düşündüğünü göstermiştir. Hatta bu meselede kendisine bağlı (!...) kimselerden haber alındığına nazaran daha gözükara

55 - **Ahmed Reşit Rey** (H. Hazım) - Gökdüklerim - Yaptıklarım - İstanbul 1945. sh. 263

ve âdice davranılarak O'nu, İzmit'te polis ve jandarmaya linç ettirip halkın infiâline kurban etmiş gibi gösterilen **Ali Kemâl** gibi bir tertibe mâruz kılmak isteyenler de vardı. Hükûmet ve kumandanlar arasında **Sultan Vahideddin** hakkında böylesine kötü düşüncelerin mevcud olduğunu, imparatorluğumuzun hicranını ölümsüz mısralarıyla terennüm eden büyük şâir **Yahya Kemal Beyatlı**'dan öğreniyoruz. O Lozan'a gitmekte iken **Nureddin Paşa**"nın kendilerine heyet halinde verdiği bir yemekte **Ali Kemâl** etrafında cereyan eden bir konuşmayı naklederken şu bilgiyi vermektedir:

"Vâkıa, o sofrada hazır bulunan üç vekil ve birçok mebuslar, bu linç vak'asını tasvip etmiyor, hattâ içlerinden **Nureddin Paşa**'yı takbîh ediyorlardı.Daha doğrusu **Nureddin Paşa**'nın bu hareketinde tebellûr etmeğe başlayan mülkiye ve adliye teşkilâtımıza bir müdâhale görüyorlardı. **Nureddin Paşa**'nın Ankara üzerinde şahsî bir tesir hâsıl etmek siyasetini de seziyorlardı. Yalnız mevki müşkildi, **Ali Kemâl**'in ihâneti hakkında bütün milletin ittifakı, bir nevî icmâ-ı ümmet vardı. Muzafferiyetin meşrû tedbirleri de henüz tâze idi. Askerlikle hükûmet-i mülkiyyenin selâhiyetleri birçok mıntıkalarda henüz ayrılmamıştı. İzmit ise o günlerde İstanbul'a hücum edecek ordunun merkeziydi. Halk, muzafferiyetin neşvesi içinde bütün nükteleri farketmiyordu. Bütün bu düşüncelerin sevkiyle oradaki hükûmet mümessilleri bir müşâhid vaziyetinde susuyorlardı. Lâkin yemek esnâsında **Nureddin Paşa** bahse devam ederek: **"İnşallah yakında Vahideddin'i de getirip cezâsını vereceğim."** derken ikinci murahhas **Rıza Nur' Bey**'in sabrı tükendi, önüne bakarak lakin **Nureddin Paşa**'ya hitaben : **O'nu İnebolu'dan yola çıkaracağız, çünkü Ankara'ya gelip mahkeme karşısında hesap vermesi lazımdır."** dedi.[56]

56- Bkz.: **Yahya Kemal BEYATLI** - Ali Kemal - Meydan Dergisi, İstanbul 16 Şubat 1965, Sayı 5, veya - Siyasi ve Edebi Portreler, İstanbul 1968, sh. 95

Bu satırlar, **Nureddin Paşa** gibi nüfuzlu bir kumandanın **Sultan Vahideddin**'i **Ali Kemal**'e reva görülen bir tarzda sokak ortasında linç ettirmeyi düşündüğünü **Dr. rıza Nur**'un ise hükümet otoritesini, askerî şahıslara karşı siyânet maksadı ile ve en hafif bir şekilde olmak üzere, O'nu **Ankara'ya getirtip muhakeme** etmek istediklerini göstermektedir. Bu mevzuda **Sultan Vahideddin**'in şahsında altı yüz elli yıllık bir Hanedân'a böylesine hakaret edilmesini önlemek maksadıyle memleketten ayrılışını tabiî karşılamaktan daha normal birşey olamaz. O, eğer memleket için hakikaten kötülük düşüneydi İstanbul'da kalıp Ankara Hükûmeti'ne karşı bilfarz İngilizler'in desteği ile fiilî mücadeleye girişebilirdi. Onun şahsı ve tahtından başka birşey düşünmediğini söyleyip yazanlar, bunu olsun kabule mecbur değiller midir? O halde ya İngilizlerle beraber değildi veya da sırf taht ve tacını düşünmüyordu. O böyle bir şey yapmadıktan başka yad ellerde ve binbir mahrumiyet içinde can verinceye kadar, yardımları ile muvaffak olduktan sonra kendisine en kötü isnat ve iftiraları yapmakta beis görmeyenler hakkında bile en küçük bir ta'rizkâr beyânda bulunmamış, saltanat ve iktidar hırsı ile her hangi bir fırsattan istifâde ederek hatâlı ve ihtiraslı bir davranış göstermemiştir.

Asıl tafsilâtı O'nun hakkında ilerde neşredeceğimiz esere bırakarak burada bu mevzuda üzerinde kısa bir malûmat vermeyi lüzumlu addediyoruz. Acaba **Sultan Vahideddin**'in vatanından ayrılmasını gerektirecek ölçüde hayatına karşı ciddî bir tehlike var mıydı? Doğrusu isterseniz, hem vardı, hem de yoktu. Şöyle ki, ona fenalık yapmak isteyen fertler hakikaten mevcutd idi. Bu bakımdan tehlike vardı. Fakat bunlar böyle bir emeli gerçekleştirebilirler miydi? İşte burası çok şüphelidir. Fakat hâdiseyi hem Saray'daki ve hem de Ankara'daki adamları vasıtasiyle başındanberi çok mükemmel bir surette plânlayan İngiliz entelicansı **Sultan Vahideddin**'in tehlikeyi ciddî kabul etmesini gerektiren, bir hava ihdas eylemişti. Hergün saraya yeni bir ihbar yapılıyor ve Padişah'ın bir sûikasde uğrayacağı bildiriliyordu. Bu haberlerin

asıl kaynağı İngiliz entelicansı idi. Muhbirler ise, çoğu Padişah'ın itimadını kazanmış resmî şahıslardı. Bir kısmı sarayda diğer bir kısmı da Ankara'da bulunan ve İngiliz entelicansı ile irtibatları olan bu adamlar sureti haktan görünerek Padişah'ı, bu harekete sevk için çok mâhirane bir rol oynadılar.

İngilizler, o zaman " Y a h u d i l i k"le çok hâşir neşir olduklarından bu zevat da " m a s o n"lardan seçilmişti. Meselâ vefatına kadar **Sultan Vahideddin**"in yanından ayrılmayan hususî doktoru **Reşad Paşa** bunlardan biri idi. Hem masondu ve hem de İngilizler hesabına Sultan'ı muayyen istikâmetlere sevk etmeye memurdu. Meşhur " K u v â - y i İ n z i b a t i y e" Kumandanı **Süleyman Şefik Paşa** da onlardandı.O Kuvâ-yı inzibatiye ki; Sultan'ın İngilizleri oyalamak için başvurduğu güyâ bir " m u v a z a a" silâhıydı. Halbuki İngilizler " H i l â f e t M a k a m ı" ve "H a l i f e" yi gözden düşürerek yıkabilmek için bunun tesis ve teşkili zımnında saraya yapmadık baskı bırakmıyorlardı.

Velhasıl başından sonuna kadar İngilizler'in hakiki niyet ve faaliyetleri tespit edilmeden ne **M. Kemal Paşa** ne **Sultan Vahideddin** ve ne de Kurtuluş Savaşı'nın yazılmasına imkân yoktur. Böyle bir şeyin yapılabilmesine imkân vermeyen bir çok kanunî manîlerin mevcud olduğu da mâlûmdur.

Bu üçüzlü muammayı bir "m u v a z a a" olarak tavsif eden ve o zamanki hükûmette Şeyhülislâm sıfatıyle bulunan **Mustafa Sabri Efendi** diyor ki: "İngilizlerle **Mustafa Kemal** muvâzaasının asârını, Lozan müzakeratı zamanına kadar te'hir etmeyerek Mudanya Mütarekesi'nden ve Yunan inhizamından evvelki, yani İngilizler'in Anadolu'da zuhur eden kemalî kuyamını bastırmak üzere hem İstanbul'daki Halife Hükümeti'ne cebir ve tazyik icrâ ettikleri, hem de müşkilât ikâından hâli kalmadıkları zamanlarda bile bulmak mümkündür. İstanbul'un ve Halife'nin ecnebî işgâl-i askerisi altında serbest harekâttan

mahrum vaziyeti, Anadolu'yu Halife aleyhine ayaklandıran **Mustafa Kemal'i** mücâdelede galip getirmeye sebep olduğu gibi meb'deinden itibaren üç sene süren **Mustafa Kemal** harekâtının Yunan'lılar'a karşı yüz ağartamıyarak mağlûbiyetle ve Anadolu dâhilinde şehirden şehre çekilmekle geçen birinci, ikinci ve kısmen de üçüncü senelerinde bile müdafaa-i memleket namına yine bu hareketten hayır ve menfaat husûlü ihtimalini hatırından çıkarmayan ve esasen **Mustafa Kemal'i** Anadolu'ya hususî bir sıfat ve mahiyette gönderen Padişah'ın hiç bir zaman bu kıyamı tam bir ciddiyetle bastırmak mesleğini iltizam etmeyerek (*) İngilizleri savsaklamakla vakit geçirdiği ve **Mustafa Kemal'le** onlara oyun oynamağa çalıştığı esnada, İngilizler de aynı adamla Padişah'a ve Makam-ı Hilâfet'e oyun etmek fırsatını kaçırmamışlardır. Harb-i Umûmî neticesinde İzmir'i velev muvakkaten olsun İstanbul'daki Hilâfet Hükûmeti'nin elinden alarak Yunanlılar'a veren ve sonra bunu Ankara'nın lâik hükümetine iâde eden İngilizler, kasden kabahatli vaziyete düşürdükleri Hilâfet'i, bu alış-veriş içinde Alem-i İslâm'a sezdirmeden komisyon olarak aldılar." [57]

(*) - **Mustafa Kemal** üzerine İstanbul'dan ordu sevki, seneler geçtiği halde Yunan ordusuna karşı kendisinin bir iş göremediği ve bil'akis Anadolu'nun pek çok yerlerini Yunan ordusuna harben işgal ettirerek devlete "Sevr" Muahedesindeki ağır şerâitin tahmiline sebep olduğu zamana müsadiftir. Yunan ordusuna karşı eser-i hayat göstermeğe başladıktan sonra ise **Mustafa Kemal**'in sarahataen Makam-ı Hilâfet'e isyan edecek derecede şımarması bile padişah tarafından ciddi bir mukabeleyi davet etmemiştir. Şayanı dikkkattir ki, **Mustafa Kemal** ilk perdebirünâne telgrafını kendisi hakkında mülâyim ve müsâid bir meslek takip etmesinden dolayı vatanperver vezir namını verdiği **Tevfik Paşa**'nın zaman-ı hükümetinde çekti. Padişah da ondan sonra bu hükümeti nihayete kadar değiştirmedi, değiştirmek için vuku bulan vesâyayı da dinlemedi. (Şeyhülislam **Mustafa Sabri Efendi**).

57 - **Şeyhülislâm Mustafa Sabri** - İslâmda İmamet-i Kübra - Yarın Gazetesi, 1 Teşrinisâni 1929, Gümülcine

Zamanının benâm gazetecilerinden **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu** da bir yazısında şöyle demektedir:

"**Vahidüddin Han**'ın siyasî cephesi ne olursa olsun, kendisine şu iki hakkı tanımamak insafsızlık olur.

1-Anadolu'ya karşı İngiltere'den silâh ve askerî yardım aramamıştır.

2-Tahttan ayrıldıktan sonra, memleket dışında Türkiye'ye karşı hiç bir komplo yapmamıştır.

Tarihçi, ileride yapacağı bir tahlilde, **Vahideddin Han**'ın 1922 şartları içinde memleketten gidişini haksız bulmayacaktır.

Siyasî şartlar işaret ettiği anda firar, bir politika faktörüdür. **On altıncı Lui,** Fransız ihtilâline kafa tutmak kahramanlığını gösterdiği için mi kellesinden olmuştur?

Hayır; kaçarken enâyice yakalandığı için...Rusya'nın ikinci **Nikola**'sı da kaçamadığı için yok olmuştur.

Fakat Almanyanın mağrur Kayzeri **İkinci Vilhelm,** Hollanda'ya kaçmış ve kurtulmuştur.

Avusturya-Macaristan'ın genç imparatoru **Şarl,** kaçmış ve kurtulmuştur.

İspanya Kralı **Onüçüncü Alfons,** kaçmış ve kurtulmuştur.

Yunanistan Kralı Birinci **Kostantin,** kaçmış ve kurtulmuştur.

Afganistan Kralı **Emanullah Han** kaçmış ve kurtulmuştur.

Romanya Kralı **İkinci Karol,** kaçmış ve kurtulmuştur.

İran Şehinşahı Alâhazret-i Hümâyun **Muhammed Rıza Han Pehlevi,** kaçmış ve kurtulmuştur." [58]

Sultan Vahideddin İstanbul'da oturmayarak Anadoludaki millî harekâtın başına geçseydi, hiç şüphesiz müstevliler, İstanbul'a bir daha

58- **Nizamettin Nazif TEPEDELENLİOĞLU** - Hânedan ve Son Sultan - Yeni İstiklal, s. 277 - 30 Kasım 1966.

çıkmamak üzere tamamen yerleşirlerdi. Onların tahammül edilmez baskılarına rağmen cephelerden son zafer müjdeleri gelinceye ve **Refet Paşa** kumandasında bir kısım millî kuvvet vaziyete hâkim oluncaya kadar İstanbul'da acı ve elemli günleri, gözyaşlarını içine akıtarak geçirmek suretiyle İstanbul'un elimizde kalmasını temin etmiştir. Anadolu'dan zafer müjdeleri gelmeye başlayınca " Selâtin Camileri"nde mevlütler okutarak Rabbine hamdü senâlar eden **Sultan Vahideddin,** içinde bulunduğu şartlar muvacehesinde hemen dâima elinden gelen hizmeti ifâ etmiştir. Onun hakkında en doğru kıymet hükmünü yine bir târihçi vermektedir:

"Altıncı **Sultan Mehmed Vahideddin** için "vatan hâini"' derler, ben küçük bir ilâve yapacağım: "vatanına ihânet ile idama mahkûm olup, yaşının çok ilerlemiş olması, Fransa'ya eski hizmetlerinin hatırlanması ve Fransayı sevdiğinden şüphe edilmemesi dolayısiyle ölüm cezası, müebbet kalebentliğe çevrilen **Mareşal Peten** gibi" diyeceğim.

Mâzileri çok temiz olan ve memleketleri felâket girdabına düştükten sonra işbaşına geçen, ağır mes'uliyetler yüklenen, yenik milletlerini daha fazla çiğnetmemek için nefret edilen, gâlip düşmanlara dostâne el uzatmak durumunda kalan, o kara bahtlı insanlar, milletlerin tarihlerinde sigorta lâmbalarına benzerler.Kendilerinin yanması büyük tesislerin kurtulmasını temin eder.

Altıncı **Sultan Mehmed Vahideddin** 'in tuttuğu yol, başta Topkapı Sarayı hazinesi ile, müzelerimizde ve millî kütüphânelerimizdeki kıymetlerine baha biçilmez, en küçük bir parçası yerine konulmaz hazinelerimizin kahhar düşmanlar tarafından yağmasını önledi." [59]

Tuhafı şu ki, bu ifade bizzat **Sultan Vahideddin'**in S a n R e -

---

59- **Reşad Ekrem KOÇU** - Osmanlı Padişahları - İstanbul sh. 439.

m o'da bir sohbette yakınlarına ifade ettiği ve **Mediha Sultanzâde Sami Bey**'in halen Londra'da ikamet eden oğlu **Rükneddin Sami Bey** tarafından bize nakledilen ifadenin hemen hemen aynıdır.Bu sohbette **Sultan Vahideddin** demiştir ki:

"Biz devlet ve milleti koruyan bir paratönerdik. Bir gün geldi, devlet ve milletin varlığına yıldırım düşecek oldu. Onu biz üzerimize çektik. Biz yandık, fakat devlet ve millet kurtuldu. Mühim olan da buydu. Ben neticeden yine de memnunum!..."

Millî Harekâtın başına şehzâdelerinden birisini geçirseydi bu takdirde **M. Kemal**'e -güya- karşı olan İngilizler'in kendisine ve âilesine hududsuz bir sûrette zulmedecekleri muhakkaktı. Buna rağmen O'nun Şehzâde **Ömer Faruk Efendi**'yi Anadolu'ya gönderdiğini şehzâdenin İnebolu'dan geri döndürülmüş bulunduğunu daha evvel belirtmiştik. Zaferi kazanıncaya kadar kendisine her türlü bağlılığı gösteren kadronun zaferden sonra hakkındaki niyetlerini de öğrenince, memleketi kendi kaderine terkederek yâd ellere gitmekten başka ne yapabilirdi? Burada kalıp ölüme razı olsa veya millî kuvvetlere karşı her hangi bir yerden yardım temin edip savaşsa, memleket için daha iyi mi olurdu? Demek ki **Vahideddin**'in vatan hasretini göze alarak yâdellere gidişi de vatanseverlikten başka bir sâikin eseri değildir. Altı yüz elli sene Türk Milleti'ni zaferden zafere koşturmuş bu büyük âilenin bugün, vatancûda olarak çeşitli felaket ve müsibetler içinde kıvranan birkaç mensubunun Türk vatandaşı sıfatiyle vatana kabulleri istikâmetinde ortaya konulan arzu ve temennilerin lâyıkı veçhile alâka görmemiş olması hazindir. Kabul etmek gerekir ki; bu onlara bizim bir ihsanımız değil, en tabiî haklarını -o da binbir yanlış hareketten sonra- teslim etmek olacaktır. İnşallah -hiç olmazsa Cumhuriyetin ellinci yıldönümünün yaklaştığı şu sırada- Büyük Millet Meclisimiz, bu hatayı tamir edecek mes'ud kanunu çıkaracak, bu suretle bize bir tarih mirası ve

ecdâd yadigârı olan Osmanoğullarının berhayat olan muhterem ferdleri, mübârek vatanlarına kavuşmak gibi en tabiî haklarını elde edeceklerdir. (Bu eserin evvelki basımları sırasında izhar edilmiş bulunan bu hâlisâne temenni bugün- Allah'a şükür ki: - gerçekleşmiş bulunmaktadır. Hakikaten -mâceralı bir sûrette kabul edilmiş bulunan af kanunu vesilesiyle de olsa- nihâyet Osmanoğulları'nın vatanlarına avdetlerini önleyen 431 sayılı kanunla ihdas edilmiş olan mâni ilga edilmiş ve hazin bir tarih sahifesi de bu sûretle kapatılmıştır. Ancak yeniden vatandaşlığa geçmenin yıllar süren meşakkati ile talan edilen şahsi mallarının istirdadı için açılan davâların yıllardır sürüncemede kalmasından doğan eziyet ve zulûmler hâlâ bâkidir. Bu hususta tafsilât için "O s m a n o ğ u l l a r ı ' nın Dramı" isimli nâçiz eserimize bakılabilir.)

İ K İ N C İ   B Ö L Ü M

İZMİR'İN İŞGÂLİNDEN, ANKARA'DA MİLLÎ MECLİSİN AÇILIŞINA KADAR

1- MİTİNGLER VE KONGRELER

İZMİR MİTİNGİ

Mondros Mütarekenâmesi'nin imzalanmasından sonra, vatanın işgâl felâketine ma'ruz kalacağı ihtimalleri belirmeğe başlamıştı. "Pontus" eşkiyaları, "patrikhâne" ve "Yerli Rumlar"ın şımarıklıkları ile ecnebi gazetelerde çıkan bazı haberler, bu ihtimali kuvvetlendirmekteydi. Bilhassa Yunan Başvekili **Venizelos**'un gâlip devletler nezdindeki teşebbüsleri, Batı Anadolu'nun Yunanlılar'a verileceğine dâir şâyiaları artırmakta idi. Bu sırada **Nureddin Paşa** İzmir'de vâli vekili olarak bulunuyordu. Yerli Rumlar ve bunlar arasında millî zaferden sonra linç edilmek sûretiyle hakettiği cezayı bulan Metropolit **Hirisostomos**, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgâli için

gerekli bütün hazırlıkları tamamlamışlardı. Esasen **Sevr sulh projesi** hazırlanırken İzmir'in Yunanlılara verilmesi hususunda ittifakla bir karara varılmış olduğu da basına sızmıştı. **Doktor Ronald Burrovs'**un Times Gazetesi'nde çıkan bir makalesi, Batı Anadolu'dan daha önce göç etmeğe mecbur edilenlerin yerlerine dönmeleri halinde Rumların bu bölgede ekseriyet teşkil edebilecekleri fikrini ileri sürüyordu. Yunan " M e g a l o İ d e a"sının hayalperest ve mâceracı elemanları tarafından bütün garp ülkelerini içine alan bir propaganda ve telkin şebekesi kurulmuştu. Onların tesirlerine kapılan bir çok diplomat ve yazarların, bazı gazetelerde Yunanlılar'a Anadolu'dan toprak verilmesi lehinde hayalî istatistiklere istinad eden böyle beyanat ve makalelerinin artık hergün bir yenisi çıkmağa başlamıştı.

Bütün bu haberler İzmir ve mülhakatı ahâlisi tarafından endişe ile takip edilmekte ve çareler aranmaktaydı. Vâli vekili **Nureddin Paşa** işgâl ihtimali karşısında direnmeyi göze almış ve gerekli teşkilâtı da kurmuştu. Bu bakımdan Anadolu'da ecnebi işgâl ve istilâsına karşı mukavemete ilk teşebbüs eden kumandanın **Nureddin Paşa** olduğu tarihî bir gerçektir. O da, daha sonraki teşebbüsler gibi ilk kuvveti, halkın imânına hitap edip onu coşturabilecek bir mevkide bulunan din adamlarından sağlamıştır. Kendisi, zaferden sonra sarıklı kahraman ve mücâhidlerden **İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi**'ye hitâben yayınlamış olduğu açık mektupla bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Mütârekenin ilânı ile Düvel-i Müttefika sefâin-i harbiyesinin İzmir Limanı'na duhulleri gününden itibaren lüzumunu hissettiğim bervechi mâruz teşkilat-ı millîyenin âcilen vücûda getirilmesine derakap teşebbüs, tatbik ve icrâsına da Üçyüz otuz dört senesi Teşrinisâni'sinin iptidalarında " m ü s t e n i d e n i l â l l a h" mübaşeret ettik. Hemen İzmir Şehri'nde mahalleler ve " c e v â m i - i ş e r i f e ' d e n b i l i s t i f a d e t e ş k i l â t - ı i p t i d a i y y e y e b a ş l a n ı l d ı . Mevcud ve kabili istifade müessesat-ı millîye vesâire tâkviye ve tevsi olunarak perderpey tekmil Garbî Anadolu'ya şâmil olan teşkilât vücûda getirildi ki; işbu teşebbüsât-ı âcizânemizin

millî, dinî ve tedâfüî şuabât ve aksâmı muhtevî ve lüzumlu esâsâta müstenid bulunduğu alâkadaranca malûmdur. "Müdafaa-i millîye", "Türk Ocağı", "Cemiyet-i İlmiye" "Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti", "İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti" gibi müessesat ve cemiyet anifülbeyan mesâiyi-i âcizânemin kısmen mevlidi ve ekseriyetle müvellidi olmuştur. Bütün Garbî Anadolu'nun âzâları ve müftüleri hâzeratını dâvet ve cem ve teşrikleri ile İzmir'de akdetmiş olduğumuz ve ilk millî kongremiz olan "Müfaa-i Hukuk-u Osmaniye Konresi"nin İzmir'de inikadı **17 Mart** 1335 (1919) tarihine müsadiftir." [60]

Nureddin Paşa'nın bu ifâdesi, kendisinin dâveti ile toplanan Garbî Anadolu müftülerinin; Türk Kurtuluş Savaşı târihinde ilk kongeyi teşkil ettiklerini ve millî mukâvemetin temelini atmış olduklarını göstermektedir. Esasen bu yalnız Garbî Anadolu'da değil, her tarafta böyle cereyan etmiş ve ûlema sınıfı vatanın kurtuluşunda halka rehberlik ederek gerekli teşkilâtı kurmuştur. Ne yazık ki; bu değerli çalışmalar, zaferden sonra dine ve din adamlarına karşı takınılan menfi tavır yüzünden ele alınıp incelenmemiş ve çoğu unutulup gitmiştir. Ulemânın bir çoğu da "an'anevî tevâzuları sebebiyle şerefli hizmetlerini hâtırat halinde yazıp bırakmamışlardır. Onlar, "cihad" farizasına koşmak suretiyle sırf Cenabıhakk'ın rızâsını elde etmek maksadını güttüklerinden; zaferden sonra parsa toplama yarışına girişen sahte kahramanları uzlet köşelerinden ibretle seyretmek yolunu tutmuşlardır. Fakat onlar için gerçek bir fazilet olan bu tavır; bizim için haknâşinaslık ve yüzkarasıdır. Bin yıldır İslâm'ın bayraktarlığını yapan bu milletin, yenilmez kuvvetinin kaynağını teşkil eden imandan soğutulmasını temine çalışan şebeke, yazı, resim, tiyatro, film ve karikatür gibi her türlü telkin vasıtasını bu maksada tahsis edip gerçeği ters yüz ettiği halde biri çıkıp da, ulemanın büyük hizmetlerini ortaya

---

60- **Ferik Nureddin Paşa** Hazretlerinin İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi** Hazretlerine yazdıkları mektup. Matbaa-i Osmaniye - İstanbul 1341, sh. 6

koyarak onları susturmamıştır. Hâlâ " V u r u n K a h p e y e!.." adını taşıyan ve din adamlarını Kurtuluş Savaşı'nın aleyhinde gösteren bir esere cevâp mâhiyetinde hiçbir şey yazılıp söylenmemiş olması şâyân-ı teessüftür!...

Bu bizim yaptığımız da, kahraman din adamlarının berhayat oldukları zaman yapılmalıydı. Bu gün onların bir çoğu, bu mevzûda hiç bir şey bırakmadan ölmüşlerdir. Bu bakımdan kitabımız maalesef, çok geç kalmış olmaktan dolayı pek çok din adamının hizmetini nakil ve hikâye edemiyecektir.

Millî Mukâvemetin ilk adımını teşkil eden, az evvel adını ettiğimiz " M ü d â f a a - i H u k u k - ı O s m a n i y e K o n g r e s i "ne katılan muhterem müftülerimizin tam kadrosu ve çalışmaları hakkında da geniş bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu kongrenin tesis ettiği şuur ve heyecanla daha sonra fiilî mücadeleye atılıp vatan çapında büyük ve şerefli hizmetler ifâ etmiş olanlarından birkaçını zikredelim.

İZMİR MÜFTÜSÜ RAHMETULLAH EFENDİ

Nureddin Paşa'nın **İzmir**'in işgâlini silâhla karşılayacağı anlaşılmakta olduğundan İzmir Metropoliti **Hiristsostomos**'un ikazı ile **Venizelos** harekete geçti. İngilizler Babıâli üzerinde baskıyı artırarak, O'nun İzmir vâliliğinden alınmasını temin ettiler. Yerine, vâliliğe kambur lâkabiyle tanınan **Ahmed İzzet Bey**'i, Kolordu Kumandanlığı'na da evvelce tekâüd olmuşken, yeniden vazifeye alınan **Nâdir Paşa**'yı tâyin ettiler. Tamamen düşman arzusu ile gerçekleşen bu tâyinler, bunların her ikisinin de düşmanın işine yarayacak cinsten korkak ve âciz kimseler olduklarında şüphe bırakmaz. Nitekim şehrin Yunanlılar tarafından işgâl edileceği kat'î olarak tahakkuk edince vâli, vilâyette bütün ileri gelenleri toplayarak kimsenin en küçük bir muka-

vemete teşebbüs etmemesini, Yunanlılar'ın İtilâf Devletleri nâmına geldiklerini söylemesi üzerine İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi** ayağa kalktı. Eliyle heybetli beyaz sakalını sıvazlayıp göstererek:

NUREDDİN PAŞA

Millî mücâdelenin gerçek kahramanlarından biri. **Ali Kemal Bey**'in âdi bir tertiple linç edilmesi gibi şerefine yakışmayan bir vak'anın cezâsını en çok güvendiği silâh arkadaşlarının vefâsızlık ve husûmetine uğramak suretiyle çekmiştir.

"Vâli bey! Bu, kanımla kırmızıya boyanabilir. Fakat alnımda Yunan alçağını sükûnet ve tevekkülle karşılamış olmanın karası olduğu halde huzur-i ilâhiye çıkamam." diye bağırarak Vâli'nin cevabını beklemeden toplantıyı terketti. Aradan yarım saat geçmemişti ki; İzmir'in bütün câmilerinde selâ veriliyor, halka ahvâlin fevkalâdeliği ilân ediliyordu. İşte bu suretle Yunan işgâline ilk isyan bayrağını çeken kahraman İzmir Müftüsü Rahmetullah efendi olmuştur. Vilâyette vâli ve kolordu kumandanlarının tertiplemiş oldukları toplantıya katılan şehrin ileri gelenleri henüz dağılmadan, bütün câmilerden yükselen hazin **"selâ"** sesleri bu isyanın ilk ve azametli ifadesiydi.

Müftü **Rahmetullah Efendi** vâlinin toplantısını protesto ederek makamına dönünce ilk iş olarak, câmilerde selâ verilmesini emretmiş bir taraftan da adamlarını sağa sola koşturarak halkı "maşatlık" denen mahalde yapılacak mitinge katılmağa davet etmişti. "Redd-i İlhak Cemiyeti" de duvarlara miting afişleri asmıştı.

Gece yarılarına kadar devam eden "Maşatlık Miting i"nde ilk sözü kendisi alarak halkı galeyana getiren heyecanlı bir nutuk irad eyledi. Zaman zaman heybetli beyaz sakalını ıslatan göz yaşları ve hıçkırıklarla kesilen hitabesinde, vatan muhabbetinin imândan olduğunu, İzmir'in asırlardır "ezan sesleri" yükselen semalarında kulakları tırmalayan "Çan sesleri"ne katlanmaktansa şerefle ölmek üzere şehâdet şerbetini içmeye halkı dâvet etti. Sabaha kadar devam eden bu mitingde ileri gelen birçok vatanseverle birlikte birkaç din adamı daha konuştu.

Ne yazık ki; mitingin dağılmasını müteakip gün ışırken işgâl kuvvetlerinin gemileri limana girmiş bulunuyorlardı. Kolordu, aldığı emir gereğince hiçbir mukavemet göstermemek üzere kışlasına çekilmişti. İşgâl anında rıhtımda cereyan eden mezâlimi başka bir eserimiz-

de tafsil etmiş bulunduğumuzdan [61] burada bu mevzua girmiyoruz.

Rahmetullah Efendi, işgâlden sonra da hizmetlerine devam etmiştir. Şehirde Yunan resmî makamları nezdinde her haksız fiili protesto etmiş ve Yunan mezâlimini bütün Dünya'ya duyurmak için gayret ve cesaretle çalışmıştır. Yakalanan Türk çetelerini kurtarmak, onlara kefil ve nafaka temin etmek, erkekleri millî kuvvetlerle çete savaşlarına katılan evlerin iâşe ve her türlü ihtiyaçlarına koşmak gibi gerçek bir karagün dostu olarak her yere hızır gibi yetişmişti. Bugün İzmir'de "Hatuniye Camii"nin yanındaki evi, hâlâ o günkü hatıralariyle olduğu gibi durmaktadır. Hayatta sadece yarı meczûbe bir kızı vardır. Her ramazan bu evi bir defa açarak bütün din adamlarını dâvet edip babasının ruhu için ziyâfet vermektedir.

İzmir "Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Kongresi"ne katılan kahraman din adamlarımızdan biri de **Denizli Müftüsü Ahmed Hulûsî Efendi**'dir. Kongrenin en faal murahhaslarından biri olan bu mübârek din adamının kongreden sonra da devam eden bu bölgenin en önemli çalışmasını teşkil eden hizmetlerini müstakil bir bahis halinde biraz ileride nakletmiş bulunduğumuzdan burada ayrıca üzerinde durmuyoruz. Sadece şu kadarını söyliyelim ki; 15 Mayıs 1919'da vâki Yunan işgâli üzerine, düşman kuvvetlerinin üstünlüğü mevzuubahis olmaksızın vatan müdâfaasının farz olduğu hususunda bir "Fetva" tanzim ederek Anadolu'nun her tarafına ulaştırılmıştır. Bu, Türk kurtuluş savaşının ilk fetvasıdır.

BURHANİYE MÜFTÜSÜ MEHMED MUHİP BEY

Mehmed Bey adıyla tanınmış olmasından da anlaşılacağı üzere ilim ve irfan kadar âile nüfuzu bakımından da "Burhaniye"nin

---

61 - Bkz: **Kadir MISIROĞLU** - Türk'ün Siyah Kitabı (Yunan Mezâlimi) - İstanbul 1966, (Onidördüncü baskı 1992)

ileri gelenlerinden biriydi. Bu yüzden ulemâ için kullanılması an'ane olan "E f e n d i" lâkabı yerine " B e y" diye anılıyordu. İzmir Kongresi'ne katılarak en heyecanlı konuşmaları yapan sarıklılardan biri de bu zattı. Kongrede alınan kararlar gereğince, Burhaniye'ye döner dönmez Kuvva-yı Millîye Teşkilâtı'nı kurarak muhitten asker toplamaya başladı. Zengin bir insan olduğu için bu askerlerin silâh ve iâşelerini de ekseriyetle şahsî kesesinden karşılıyordu. Bu suretle kurduğu silâhlı müfreze ile H a v r a n , E d r e m i t v e A y v a l ı k havâlisinde Yunan kuvvetlerine karşı başarılı çete muharebeleri vermiştir. Kurtuluş savaşının zaferle sona erişine kadar silâhı elinden bırakmıyan **Burhaniye Müftüsü, Hoca Mehmed, Muhib Bey,** civar halkını ve askerleri galeyana getiren coşkun vaazları ve bir delikanlı çevikliğiyle en ön safta düşmana saldırışıyle gerçek bir kahraman olduğunu ispat etmiş mübârek bir ilim adamıydı. Ege Bölgesi'ndeki Kuvva-yı Millîye heyetlerinin mahallî müftüler, vâizler ve ileri gelenler tarafından kurulup harekete geçmesinde irşad ve ikazları kadar maddî yardımlariyle de âmil olmuştur. İzmir Kongresi'nden başka E g e ' d e toplanan diğer kongrelerde de " B u r h a n i y e M u r a h h a s ı" sıfatıyla bulunmuş ve çok ehemmiyetli bir rol ifa eylemiştir. Bilhassa B a l ı k e s i r v e A l a ş e h i r kongrelerinde en faal ve heyecanlı murahhaslardan biri olarak temâyüz etmiştir.[62]

EDREMİT MÜFTÜSÜ HÂFIZ CEMAL EFENDİ

İzmir " M ü d a f a a - i H u k u k - i O s m a n i y e K o n g r e s i"ne katılan din adamları arasında en heyecanlı ve yol gösterici konuşmalardan birini yapan diğer bir murahhas da merhum **Edremit Müftüsü Hâfız Cemal Efendi** idi. Kongrenin dağılmasın-

62 - Fazla bilgi için, Bkz. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve **Hacım Muhiddin Çarıklı'nın** Kuvva-yı millîye Hatıraları - Ankara 1967.

dan sonra Edremit'e gelmiş, mahallî Müdafaa-i Hukuk-i millîye teşkilâtını kurarak harekete geçmişti. Edremit ve havâlisinde tesirli vaaz ve irşadlarıyla topladığı kuvva-yı millîyecilerle bir müddet " ç e t e c i l i k" yaparak Yunan eşkiyalarını durdurmaya çalışmıştı. İşgâl sırasında yaralı olduğu için kaçamamış, Edremit'te kalmıştı. Orası da işgâle uğrayınca mahallî Rumlar'dan O'nun daha önceki faaliyetlerini öğrenmiş bulunan düşman kendisini işkence altında şehid etmiştir.

TİRE MÜFTÜSÜ SUN'ULLAH EFENDİ

Tire Müdafa-i Hukuk-i millîye teşkilâtının kurucusudur. İşgâlden evvel halkı mukavemete sevkeden vaazlar vermiştir. Tire'nin işgâli esnasında esir edilerek sürgüne gönderilmiştir. Zaferden sonra esirler mübâdele edildiği zaman kendisinin iâde edilen esirler arasında mevcud olmadığı görülmüştür. Yunan palikaryalarının esirlere nasıl muâmele ettiğini bilenler için bu normal bir şeydir. Kimbilir merhum, hangi esir kâfilesinin sadist hislerinin tatmini için cânice doğrayan bir Yunan palikaryasının ezâ ve cefalarıyla şehâdet şerbetini içmiştir.

MANİSA MÜFTÜSÜ ÂLİM EFENDİ

Manisa müderrislerinden **Mehmed Ârif Efendi**'nin oğlu olduğundan muhitince " H o c a z â d e" lâkabıyla anılmıştır. İmparatorluk zamanında yüksek bir ilim ve kültür merkezi olan Manisa'da muhtelif hocalardan ilim tahsil eyledikten sonra 1328 tarihinde imtihanla müftü olmuştur.

Yunan palikaryalarının mâmur Ege şehirlerini yağma, nâmusa tecavüz v.s. sûretiyle işgâlleri sırasında da Manisa Müftüsü idi. Manisa ve kazâlarına şâmil olmak üzere " C e m i y e t - i İ s l â m i y e " adıyla bir cemiyet kurarak faaliyete geçmiştir. Bir-

çok yerlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden önce aynı maksadla böyle cemiyetler kurulmuştur. Bunlar daha ziyade Erzurum Kongresi'nden sonra Müdafaa-i Hukuk-i Millîye ismini almışlardı. Bütün bu cemiyetler Sivas Kongresi'nden sonra "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-i Millîye Cemiyeti"ne inkılâp etmiş ve bu sûretle daha doğru bir tâbirle bir nam ve merkez altında birleşmişlerdir. Ancak bundan sonradır ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi safhasına geçilebilmiştir.

Bu mahallî mukavemet cemiyetleri Türk kurtuluş savaşının temel taşları olup hemen her yerde böyle müftü ve vâizler tarafından kurulmuşlardır. Manisa Cemiyet-i İslâmiyesi'nin başında da **Manisa Müftüsü Alim Efendi** bulunuyordu. Ayrıca mülhakattaki şubeleri tesis ve idâre edenler de buraların müftüleriydi. Bunlar, biraz evvel hizmetleri nakledilen **Rahmetullah Efendi**'nin reisliği altında toplandılar. Hepsi dokuz müftüydü. Heyecanlı bir müzâkere ile işgâli " Ş e r i a t" muvâcehesinde bir hükme bağlayan bir " F e t v â" hazırladılar. Bu fetvâda Yunan işgâl ve mezâliminin haksızlığı belirtildikten sonra buna karşı fiilî mukâvemetin, yani "cihad"ın farz olduğu bildirilmekte idi. Hatta Yunan eşkiyalariyle birlikte bu işgâl ve mezâlime karşı acz içinde yüzen **Ferid Paşa** Hükûmeti de tel'in edilmekteydi.

İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi tamamen mutâbık olduğu bu fetvayı imza etmemişti.Çünkü işgâl makamlarıyla hergün temas sûretiyle her başı derde girenin imdadına yetişiyordu. Bu yüzden muhitte kendisini itham edenler de olmuştu. Fakat zaferden sonra, İzmir'e ilk giren **Nureddin Paşa**'nın şahâdetiyle O'nun el altından Kuvva-yı millîye ile temasta olduğu ve çok fedakârâne ve tehlikeli bir millî hizmet ifâ eylediği anlaşılmıştır.

Nitekim başta **Manisa Müftüsü Âlim Efendi** olmak üzere bu fetvâyı imzalayan dokuz müftünün hepsi de Yunan makamları tarafından idâma mahkûm edildiler. O güne kadar mahallî Fransız tren memurları vasıtasıyla Yunan Mezâlimi'ni bütün Dünya'ya duyurmak ve işgâl kuvvetleri nezdindeki cesûrâne protestolarıyle mezâlimi önleme

MANİSA MÜFTÜSÜ ÂLİM EFENDİ

ye çalışmak gibi cidden vatanperverâne hizmetler ifâ eden **Âlim Efendi** artık Manisa'da barınamayacağını anlamıştı. Fransızlar bir gün kendisine haber göndererek O'nu ancak bir saat daha muhafaza edebileceklerini, bu müddet içinde mutlaka kaçmasını bildirmişlerdir. Fransızlar Yunan eşkiyalarının akıllara durgunluk verecek derecedeki vahşetlerinden nefret etmekte olduklarından böyle vatansever kimseleri icâb ettikçe koruyorlardı. Onların ... önce Akhisar'a daha

sonra da Balıkesir'e giden merhum, oralardaki Kuvva-yı millîye faaliyetlerinde de canla başla çalışmıştır. Daha sonra İstanbul'a giden **Âlim Efendi** bir dostunun evinde saklanmış ve ancak **Ferid Paşa**'nın Sadaret'ten ayrılmasından sonra çıkan aftan istifade ederek ortaya çıkabilmiştir.

Değerli bir ilim ve mücâdele adamı olduğu kadar da san'atkâr ruhlu bir insandı. **M. Çağatay Ulusoy**'un "Manisa Ünlüleri" isimli eserinde çok kudretli bir şâir ve bestekâr olduğu bildirilmekte ve eserlerinden misâller verilmektedir. **İbnülemin, Mahmud Kemal Bey** merhum da böyle kıymetli bir san'atkârın eserlerini dinleyememiş olmasını esefle ifade etmektedir. [63]

Zaferden sonra Manisa'ya gelerek tekrar müftülük makamına oturmuş ve bu vazifede iken 1345 (1929) da vefat etmiştir. Çok kıymetli kitaplarını " M u r a d i y e K ü t ü p h â n e s i"ne vakfetmiştir.

KIRKAĞAÇ MÜFTÜSÜ HACI RİF'AT EFENDİ

Manisa Müftüsü **Âlim Efendi**'nin fetvâsını imza edenlerdendir. A y v a l ı k C e p h e s i'nde fiilen harbe katılmış ve esir düşmüştür. Esirler ile birlikte " A t i n a" ya götürülmüş ve hapsedilmiştir. Gâyet zeki bir insan olan **Müftü Hacı Rifat Efendi** hapishânede esirlerin Rumca bilenlerinden bu dili kısa zamanda öğrenmiş ve bu suretle saf bir gardiyanı kendisinin aslen rum olduğu halde yanlışlıkla hapsedildiği beyânıyla kandırmak suretiyle kaçmağa muvaffak olmuştur. Papaz kıyafetine girerek önce " P i r e" ye oradan da memleketine dönebilmiştir. " T i r e" ye gelir gelmez, gönüllüler toplayarak tekrar cepheye gitmiş ve kurtuluşa kadar hizmetine devam etmiştir. Vefat eylediği 1939 senesine kadar Tire Müftülüğü'nde bulunmuştur. Aslen Akseki'liydi.

---

63 - **İbnülemin Mahmud Kemal İNAL** - Hoş Sadâ, sh. 64

TURGUTLU MÜFTÜSÜ
HASAN BASRİ EFENDİ

Manisa Cemiyeti İslâmiye'sinin Turgutlu Şubesini kurarak faaliyete geçmiştir. Heyecanlı vaazlarıyla halkı Kuvva-yı millîye etrafında birlik ve beraberliğe sevketmiştir. Müftü **Âlim Efendi** ve arkadaşlarının tanzim etmiş oldukları fetvâya imza koyanlardandır. Aslen Serezliydi. Zafere kadar Ege Bölgesi'ndeki fiilî mücadelede vazife almış ve canla başla çalışmıştır.

HAVRAN MÜFTÜSÜ HAKKI EFENDİ

Fâtih dersiâmlarındandır. İşgâl sırasında Müftü değildi. Vâizlik ve müderrislikle meşguldu. Yunan işgâli üzerine "A y v a l ı k C e p h e s i"nde başlayan ilk millî harekete katılmış halka ve askerlere karşı vaaz ve irşatlarıyla teşviklerde bulunmuştur. Havran'ın yerlisiydi. İstiklâl madalyasıyla taltif edilmiş olan sarıklı kahramanlardandır. Zaferden sonra da uzun yıllar muammer olmuş ve 1963 senesinde vefat etmiştir.

17 Mart 1335 (1919) tarihinde İzmir'de toplanan **"Müdâfaa-i Hukuk-i Osmaniye Kongresi"**ne katılan din adamlarının bu hizmetleri naklettiklerimizden ibaret değildir. İzmir'in civârındaki bütün kazâ ve vilâyetlerindeki müftü, vâiz ve müderrislerin katıldığı bu kongre **Nureddin Pa**şa'nın yukarıda zikredilen beyanından anlaşılacağı üzere fârik vasfı itibariyle bir " D i n A d a m l a r ı K o n g r e s i" sayılabilecek bir mahiyet taşıyordu. Binâenaleyh bunların hepsinin tespiti mümkün olamadığı gibi hizmetlerinin hikâyesi de pek tabiî imkânsızdır. Bu sebeple Kurtuluş Savaşının en hareketli geçtiği bölge olan Ege'de faaliyet gösteren din adamlarından örnek olarak bir kaçını daha zikredelim:

BİR KAÇ ÖRNEK DAHA:

MÜDERRİS GÖZLÜKLÜ HÂFIZ ALİ EFENDİ

Bu zat Yunan işgâline tekaddüm eden günlerde İzmir'de talebe okutmakla meşguldü. İşgâl sırasında "Eşrefpaşa" semtinde bizzat teşkil eylediği bir çete ile büyük hizmetler ifâ eylemiştir. Kuvva-yı millîyecilerden sık sık esir düşenlere nafaka ve kefil te'min etmek ve evlerinin erkeği Yunan palikaryaları ile savaşan çetelere katılmış bulunan âilelerin geçim, hastalık vesair işleriyle meşgul olmak gibi büyük bir karagün dostu olarak İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi**'nin emrinde sayısız hizmetler ifâ eylemiştir.

MÜDERRİS HOCA ŞÜKRÜ EFENDİ

Bu zat da Burhaniye'de talebe okutmak ve halkı irşad etmekle meşgûlken vatanın Yunan işgâli tehlikesine mâ'ruz bulunduğunu görünce rahlesini terkederek silâhını alıp harekete geçmiştir. Martini omuzunda çapraz bir surette asılı olduğu halde Ayvalık Câmiler'inde heyecanlı vaazlar ve halkı ağlatan telkinlerle asker toplayarak cepheye gitmiştir. Yunan işgâline karşı ilk defa Ayvalık cephesinde elde edilmiş bulunan muvaffakiyetlerde bu merhum hoca efendinîn çok büyük bir hissesi bulunduğunu kaydetmek lâzımdır. Gerçekten ihtiyarlığına rağmen büyük bir enerji ile düşman kuvvetlerinin içine kadar sarkan akınları idâre ediyor, yaşı ve mehâbetli sakalı ile etrafındaki genç çetecileri coşturuyordu. Ne yazık ki; bu tehlikeli akınlardan birinde esir olmak tâlihsizliğine uğramıştı. Yunan palikaryaları doğup büyüdüğü öz vatanını müdafaa etmekten başka bir günahı olmayan bu mübârek ve pirifâni ihtiyar din adamına, akıl ve havsala almayacak ölçüde ezâ

ve cefâ ettiler. Nihayet kendisine revâ görülen ağır hakâretlere tahammül edemeyerek Yunan eşkiyaları tarafından tıkıldığı zindanda kendisine inme inmek suretiyle şehadet şerbetini içmiştir.

MÜFTÜ ABDÜLHAMİD EFENDİ

Fâtih dersiâmlarındandı. Manisa müftüsü **Âlim Efendi**'nin hakkındaki idâm kararı sebebiyle kaçmasından sonra O'nun yerine müftü olmuştur. Daha önce asıl memleketi olan " M a n a s t ı r" da müftülük yapmaktaydı. Kendisi orada ilim ve ahlâkıyla müslim ve gâyr-ı müslim herkesin hürmet ve itimadını kazanmıştı. Hemşerilerinin naklettiklerine nazaran Sırp kralı, Manastır'a geldiğinde hiç bir hıristiyan dostunun einde kalmaz, Müftü **Abdülhamid Efendi**'nin evinde misafir olurmuş. Bu derece sayılıp sevilmesine rağmen, düşman bayrağı altında yaşamaya tahammül edemiyen **Abdülhamid Efendi**, hür Türkiye'ye hicret ederek Manisa'da yerleşmişti. Talihe bakınız ki; aradan birkaç yıl geçmeden burası da işgâle mâruz kalmıştır. İşgâl sırasında Dar-ül Hilâfe Medresesi'nde talebe yetiştirmekle meşgul bulunuyordu. Manisa Müftüsü **Âlim Efendi**'nin yukarıdaki bahsi geçen faaliyetleri dolayısiyle kaçması üzerine O'nun yerine geçince, aynen selefinin yolunda yürümüştür. Bu sırada mahallî mukavemet teşkilâtları halinde başlayarak, bölge kongreleriyle gitgide umûmîleşen Kuvva-yı Millîye teşebbüsleri lehinde vaaz ve irşadlarla halkı tenvir etmiştir.

Onun müftülüğü zamanında cereyan etmiş bir hâdise vardır ki, cidden son derece cesur bir insan olduğunu göstermektedir; İzmir Rumları'nın fitne kumkuması ve azılı Türk düşmanı reisleri Metropolit **Hirisostomos**, Ege Bölgesi'nde belli başlı câmileri kiliseye çevirmek için harekete geçmişti. Yunan işgâlinin henüz devam edip etmiyeceği bile belli değilken alelacele bir çok câmileri yakıp yıkmak kâfi değil-

miş gibi, bir de bunların en ehemmiyetlilerini kiliseye çevirmek üzere alçakça bir işe teşebbüs edilmişti. O'nun Manisa'daki vekili de kendi adını taşıyordu. Birgün Manisa Rumları, Ulu Câmii bu Metropolit vekili **Hirisostomos** nezâretinde tahliyeye başlayıp kilise haline getirmeye girişmişlerdi. Bunu kendisine haber verdikleri zaman **Müftü Abdülhamid Efendi,** talebelerine ders okutmakla meşguldü. Bu durumu öğrenince yüzü imân asabiyetinden kıpkırmızı oldu. Derhal dersi kesti ve yanındaki 30-40 mollasını da alarak bir nümâyiş havasıyla Ulu Camie yollandı. Etraftan görenler de durumun fevkalâdeliğini hissederek kendisine katılmış ve gitgide kalabalıklaşan bu kâfile bir protesto yürüyüşü manzarası kazanmıştı. Câmiye gelindiği zaman Metropolit Vekilinin nezâretinde birkaç Yunan askerinin murdar ayaklarıyla halı ve kilimlerin üzerinde dolaşmakta ve duvarlardan ecdât yâdigârı, hat san'atının nefis örnekleri olan âyet-i celile levhalarını indirmekte olduklarını gördüler. Müftü Efendi avazı çıktığı kadar bağırarak yaralı bir kaplan gibi kükredi:

"-Utanmaz mısın be adam!...Yıllardır adâlet ve semâhatı sayesinde huzur içinde yaşadığın bu millete karşı böylesine bir nankörlük ve hıyanetin cezasız mı kalır zannediyorsun. Yazık ki; bir din adamısın. Bu zulüm ve şenaâtin öncülüğünü yapmak ruhanîliğin şanından mıdır? Dünya'nın neresinde Müslümanlar'ın İncil'e hakaret ettiğini gördün? Bütün Dünya'ya hükmederken bile size ve dinînize karşı gösterdiğimiz adâlet ve müsâmahaya mukabeleniz bu mudur? Fakat şunu iyi bil! Allah sana öyle bir belâ verecek, öyle bir belâ verecek ki, cesedin sokaklarda kokacak ve ona hiç kimse yaklaşamıyacak..."

Abdülhamid Efendi, söylendikçe coştu, coştukça söyledi. Metropolitin eli ayağı titremeğe başladı. Nihayet bu işten vazgeçerek câmii terketti.

Gerçekten bu hâin metropolit vekili birkaç gün sonra normal bir ecel ile geberdi. Yunan İşgâl Makamları aralarında geçen bu hâdise dolayısiyle müftünün de cenazede bulunması için tazyik ve ısrar etti-

ler. Müftü de gitmemek için diretti. Yunanlılar O'nu râzı etmek için halka zulümlerini arttırdılar. Bu suretle cenâze üç gün bekledi. Artık kokmaya başlamıştı. Yunan işgâl makamlarının maksadları Müftüyü de cenâze merasimine iştirak ettirmek suretiyle resimler çekmek ve hayatın artık normale döndüğü hususunu ispat için bunları propaganda vasıtası olarak kullanmaktı. Halka eziyeti arttırmaları üzerine cenâzeye katılmağa kerhen karar veren **Müftü Abdülhamid Efendi** bir şart ileri sürmüştür: Cenazeye bir heyet halinde katılacak ve bu heyet hristiyanlardan otuz adım önde gidecektir. İşgâl halinde bile izzet-i islâmiyeyi korumadaki hassasiyete bakınız? İşgâl kuvvetleri bu teklifi mecburi olarak kabul ettiler. Çünkü Müftü Efendi'nin ihtar ettiği gibi artık Metropolit Vekili'nin cesedi iyice kokmaya başlamıştı.

Müftü Abdülhamid Efendi hergün biraz daha artan Yunan tazyikleri karşısında çalışamaz hale gelmişti. Buradan kaçarak önce İstanbul'a oradan da asıl memleketi olan Manastır'a gitti ve orada vefat etti.

MÜDERRİS HACI HİLMİ EFENDİ

Manisa'da müderrislik etmekle meşgûl bulunan **Hacı Hilmi Efendi** de, millî Kuvvetler lehinde ve Yunan işgâli aleyhinde heyecanlı vaazlar verdi. Bu maksadla Ege şehir ve kasabalarında dolaştı. Nihayet katıldığı askerî harekâtta esir düşerek Atina'ya sürgün edildi. Burada esirler kampında iken Yunan resmî makamlarıyle temas imkânı buldu. Çünkü ana dili gibi Rumca biliyordu. Onlara âteşin bir nutuk irad ederek hapishânede gördüğü mezâlimi bütün dehşetiyle hikâye etti. Kadim Yunan medeniyeti ile bu zulüm ve işkencelerin nasıl telif edilebileceğini sordu. Bu suretle Yunan idârecilerini mahcub eden **Hacı Hilmi Efendi**'nin hatırına birçok sivil mevkuf serbest bırakılmıştır. Kurtulur kurtulmaz Manisa'ya gelen ve tekrar mücâdeleye başlayan **Hacı Hilmi Efendi**, zafere kadar hizmet ve faaliyetlerine devam etmişti.

MÜDERRİS HOCA OSMAN EFENDİ

Yunan işgâli başladığı zaman Havran'da talebe yetiştirmekle meşguldü. Düşmanın işgâl ve mezâlimi karşısında dersi terkederek fiilî mücâdeleye girişmiş ve Kuvva-yı millîye lehinde heyecanlı vaazlar vermişti.

MÜDERRİS ALİ EFENDİ

Nureddin Paşa'nın İzmir'de topladığı kongreye İzmir murahhası olarak katılan din adamlarından biri de bu zattır. İzmir'de Fâik Paşa Medresesi müderrislerinden olup, ders okutmakla meşguldü. İzmir'in vâki olan işgâli üzerine dersi, talebeyi terkederek çetelerle birlikte silâh kuşanıp muhârebelere iştirak etmiş ve hizmetlerine zafere kadar devam etmiştir.

İSTANBUL MİTİNGLERİ

İzmir'in işgâli Türk Milleti'nde dehşetli bir şok tesiri hasıl etmişti. Bütün vilâyet ve kazalara telgraflarla doyurulan acı haber her yerde halkı galeyana getirmişti. Mondros Mütarekenâmesi'ni suîistimale müsâit bir üslûpla tanzîm etmek suretiyle Paris'de kararlaştırılmış bulunan Anadolu'nun taksimi emeline hile ile ulaşmak isteyen nâmerd ve sözde büyük garp devletleri şımarık Yunan palikaryalarını bu maksad için maşa olarak kullanmaya başlıyorlardı. Fakat ezelden tiyneti bozuk olan Yunan eşkiyaları murdar ayaklarını İzmir'de mübârek vatan toprağına bastıkları andan itibaren âdi çapulculuk ve sadist işkence ve katliamlarda akıllara durgunluk verecek kadar ileri gittiler. Bu zulümlerin ekserisi kendi dindaş ve hâmileri tarafından raporlar halinde

tespit edilen fecî tablolarını yukarıda da bahsi geçmiş olan bir başka kitabımızda tafsilâtıyla yazmış bulunduğumuzdan burada bu zulüm ve hıyanetler üzerinde durmuyoruz.

Mühim olan bir cihet varsa, İzmir'in işgâliyle aynı anda başlayan " Y u n a n M e z â l i m i"nin millî ruh ve heyecanımızı kabartıp taşırarak bizi birlik ve kurtuluş hamlelerine doğru itmiş olmasıdır. Bu sebeple İzmir'in işgâlini takibeden günlerde her tarafta miting ve protesto gösterileri tertiplenerek işgâle karşı mukavemet ve birlik fikri telkin edilmiştir.

Yunan palikaryalarının, zulüm ve vahşetleri, memleket dahilinde o kadar derin akisler uyandırmıştı ki, Kütahya'da bu protesto mitinglerinden biri icrâ edilirken gayr-i müslim tebaanın bile kudurgan Yunan sürülerine lânetler yağdırmak suretiyle nefretlerini izhar ve ifadeye mecbur oldukları görülmüştür. [64]

17 Mayıs'ta Üniversite ve Yüksek Mektebler'in talebeleri derslerini boykot ederek Üniversite salonunda toplandılar. Bu toplantıda bir protesto mitingine karar verildi.

İlk miting 19 Mayıs'ta Fatih'de Belediye'nin önünde yapıldı. Bütün esnaf dükkânlarını kapıyarak miting meydanına koştu. İstanbul'un genç ve kültürlü hanımları, siyah çarşaflarını giyerek, yüzlerine peçelerini örtüp, yakalarına da siyah yazılarla " İ z m i r T ü r k K a l a c a k t ı r" ibaresi yazılı bir rozet takıp miting sahasını doldurdular. Bazı kuş beyinlilerin kadının mestûre olduğu takdirde, medenî cesâret sahibi olamıyacağını söyleyip yazmaları karşısında bu, gerçekten hanımefendi Müslüman -Türk kadınlarını rahmet ve minnetle hatırlamak ve yadetmek isterim.

Şâir Mehmed Emîn Bey, Profesör Selâhaddin Bey, Hüseyin Râgıp ve **Hâlide Edip Hanım** gibi kimselerin konuştuğu bu miting,

---

64 - Bkz: **Prof. Tayyip GÖKBİLGİN**, - Millî Mücadele Başlarken Ankara 1959, sh. 88

İstanbul protesto mitinglerinin en mühimlerinden biridir. Sadece bu mitingde değil, İstanbul'da yapılan diğer protesto mitinglerinde de halkı harekete geçirmek ve şuurlandırmak için kullanılan en müessir unsur dinî heyecandı. Bundan başka matbuatta çıkan vatansever Türk yazarlarının makaleleri de dinî heyecan ve şuura istinad ediyordu. **Süleyman Nazif Bey,** bir makalesinde :"Dört yüz yıldan beri Ezân-ı Muhammedî ve Türk topundan başka bir şey duymayan İstanbul, Uykudan Uyan!..." diye feryad ediyordu. Bu mitingler İstanbul'da üç yerde yapılmıştır. "F â t i h , K a d ı k ö y " v e " S u l t a n a h m e d " . Bunların hepsinde de, hatipler dinî heyecanı kullanmak ve halkın inancına hitap etmek suretiyle konuştular. Hatta dinle fazla alâkası bulunmayan veya böyle oldukları sonradan anlaşılmış bulunan kimseler bile böyle hareket etmişlerdir. Bunların en fazla alkış toplayan heyecan kasırgaları yaratan ifâdeleri, dinî bir muhtevâ taşıyan cümleleriydi. Bu mitinglerde aşağı yukarı baş rolde görülen **Halide Edip (Adıvar)** daha sonra dönmeliğinin icâbı olarak din adamlarına en çirkin bir iftira olan " V u r u n K a h p e y e" isimli eseri yazmak suretiyle bu mevzudaki hakikati tersyüz etmiş olmasına rağmen kendisi de müessir bir silâh olarak tamamen dinî heyecanı kullanmıştı. Bunu, O'nun ağzından dinlemek, **"Vurun Kahpeye"**deki iftirayı kendisine çürüttürmek bakımından yerinde olsa gerektir:

"...Bu miting de, Fâtih mitinginin hemen tekrarından ibaretti. Bu aylar benim için daima açıkta konuşmakla geçti. Fakat o ayın daha sonraki cuma günü Sultanahmed Mitingi oldu.

Bu, 6 Haziran 1919'a rastlar. Sultanahmed Meydanı'na **Fuad Paşa** Türbesi sokağından girdim. Yanımda kaç kişi vardı, beni kim götürüyordu, bilemiyorum. Kalbim o kadar atıyordu ki, yürürken sallanıyordum. Fakat meydanın başına gelip de kalabalığı görünce, bana sükûnet geldi. **Sultanahmed Camiinin minâreleri mâvi boşluğa yükselen ilâhî bir sanatkârın elinden çıkmış beyaz ney'ler gibiydi.**

Minârelerin dar şerefelerinden siyah bayraklar havada dalgalanıyordu. Câmiin önünde, yerde, yüksek bir kürsü vardı. O da siyah bir örtüyle kaplıydı. Kürsünün önünde **Wilson**'un onikinci prensibini temsil eden bir yazı vardı. Sâde meydan değil, tâ Ayasofya'ya kadar insan doluydu. Halk o kadar sıkışmıştı ki, hareket edemiyecek bir halde idi. Askerler, kalabalığın iki yüzbin kişi olduğunu söylüyorlardı.

Bu kımıldanamıyacak kadar sıkı olan kalabalıktan başka, câmiin demir parmaklıkları, damlar, câmi kubbeleri dâhi insanla doluydu. Nasıl o kürsüye yaklaşabildim farkında değilim. İki yanımda, iki önümde dört süngülü asker, bana yol açıyordu. Bunların gösterdiği bir kardeş sevgi ve itinasını ömrüm oldukça unutmayacağım. Acaba, bunların beni oraya götürmeleri istenmiş miydi? Yoksa, kendi kendilerine mi gelmişlerdi, bilmiyorum. Kürsünün önüne geldiğim zaman hayatımın en önemli dakikalarından birini yaşadığımı hissettim. Vücudumun her zerresi elektriklenmiş gibiydi. Bu hal herhangi bir zamanda beni derhal öldürebilecek kudretteydi. Fakat o an benim için unutulmaz bir tecrübedir. Çünkü hiç sesi çıkmayan bu iki yüzbin kişinin ıstırabını bana aşılamıştı.

İnanıyordum ki, Sultanahmet'teki **Halide,** hergünkü **Halide** değildi. Bazan en mütevâzi ve tanınmamış bir insanın büyük bir milletin büyük ideâlini temsil edebileceğine inanıyordum. O günkü **Halide**'nin kalbi bütün Türk kalblerinden gelen hisle atıyor ve **Halide**'ye gelecek yılların fâciasını duyuruyordu.

Minârelerden gelen seslere, kalabalık arasındaki yüzlerce ulemâ, müslümanlığın bir nakaratı olan "Allahü Ekber, Lâilâhe İllâllah, vallahu Ekber, Allahü Ekber Velillâhilhamd" ile bu seslere katılıyordu. Halide, bu harikulâde terâneyi dinlerken, kendi kendine şunları söylüyordu:

"İnsanların kardeşliğini ve barışını ifade eden İslâmiyet ebedîdir. Batıl inançlar ve dar görüşler İslamiyeti değil, Allahtan gelen gerçek İslâmiyet. Ben bugün O'nun en yüksek noktasını ifade et-

meğe mecburum. Türkiye, benim zulme uğramış milletim de ebedîdir. O, öteki milletlerde olan kusur ve faziletlere sahip olmakla beraber, hiç bir maddî kuvvetin yok edemiyeceği mânevî bir kudrete de sahiptir. Ben bugün O'nun zirvesini anlatmalı, insanlığın kardeşliğini ifade eden ruhunu vermeğe çalışmalıyım." [65]

"...Burada hatıratımı tekrar birinci şahsa çeviriyorum."

Kürsünün merdivenlerinde yeşil sarıklı bir adam oturuyordu. Alelâde, Anadolu'lu bir hocaydı. Top sakallarından aşağıya doğru göz yaşları akıyordu. "Halide Hanım Halide hanım, kızım" diye ağlıyarak ellerimden yakaladı. Ben onu kürsünün merdivenine oturtarak, yanına iliştim. İhtiyar, başı ellerimin üstünde, ağlamağa devam etti. Ben de ağlıyordum. Fakat arkasını okşayarak yukarısını gösterdim: "Git duâ et" dedim. O da yukarı çıkarak, kürsüden Türkçe olarak memlekete duâ etti ve bu suretle miting sona erdi. [66]

İstanbul gibi diğer birçok vilâyetlerde de böyle mitingler ve protesto gösterileri tertiplenmişti. Bu mitinglerde şuurlandırılan halk her tarafta taarruza uğrayan vatanın kurtarılması için fiilî mücâdeleye girişmiştir. Bu mücâdelelere Ankara'da millî Meclis'in açılışından sonra kurulan muntazam ordu birliklerine kadar her cephede devam edilmiş ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın, "Kuvva-yı Millîye Devri" dediğimiz, bir nevi destan devri yaşanmıştır. Bu miting ve protesto hareketlerinden, mahallî mukavemet teşkilâtları, bunlardan da Erzurum, Balıkesir ve Sivas Kongreleri doğmuştur. Bu kongreler Ankara'daki fiilî mücâdelenin temelini teşkil ederek vatanın kurtuluşunda en müessir bir âmil olmuşlardır.

---

65 - **Halide Edip ADIVAR** - Türk'ün Ateşle İmtihanı - İstanbul 1962, sh. 26

66- **Halide Edip ADIVAR**: a.g.e. sh. 32

ERZURUM KONGRESİ

Vatanın işgâli tehlikesi karşısında başlayan mahallî mukavemet hareketlerinin en önemlilerinden biri **Erzurum Kongresi'dir.** Bu kongreyi tertipleyen "**Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Millîye Cemiyeti**"dir. Bu cemiyet önce **Süleyman Nazif** ve arkadaşları tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Erzurum Şubesi 10 Mart 1919 tarihinde açılmıştır. Ancak bu cemiyetin kuruluşundan önce de Erzurum'da bir takım hazırlık çalışmaları vardı. Bunu Albayrak Gazetesi Sahibi **Necati** ile **Alay Müftüsü Hoca Nüsret Efendi** yürütüyorlardı.[67] Kurucular arasında daha sonra Cemiyet'in reisliğine seçilen ve Kurtuluş Savaşında müthiş bir gayretle çalışmış bulunan **Raif Efendi** (eski Mebus, Kadı) yoktu. Fakat O'nun yerine vilâyetin o zamanki müftüsü **Solakzâde Sâdık Efendi** vardı. Cemiyetin ilk reisi de Maarifetnâme Müellifi **İbrahim Hakkı Hazretleri**'nin ahfadından ve ülemadan **Hacı Fehim Efendi** idi. Fazla yaşlı olduğundan gereken enerji ile çalışamadığı için yerini bu işlerde daha tecrübeli bulunan **Hoca Raif Efendi**'ye bırakmıştı.

Erzurum Kongresi'nin toplanacağı sırada cemiyetin başında **Raif Efendi** bulunuyordu. Şark vilayetlerinin karşılaştığı tehlikeyi birinci derecede "Ermeni Mes'elesi" teşkil etmekteydi. Çünkü Cihan Harbi'nin gâlipleri Ermenilere Şark vilâyetlerimizi içine alan müstakil bir devlet vaadetmişlerdi. Bu mefrûz Ermenistan, Erzurum, Erzincan, Van, Trabzon ve hatta kısmen Sivas'ı da içine almaktaydı.

Önce nisan ayı sonunda Erzurum'a münhasır bir kongre toplanarak mes'ele müzakere edildi. Erzurum Vilâyeti çapındaki bu kongreye ulemâdan şu zatlar katılmışlardır. Vilâyet Müftüsü **Solakzâde Sâdık**

---

67 - **Cevat DURSUNOĞLU** : millî Mücadelede Erzurum - Ankara 1946, sh. 27.

Efendi, Hakkızâde Hacı Efendi, eski Mebus **Hoca Râif Efendi,** Müftü nâibi **Hacı Hâfız Efendi,** Gümrük Mütevellisi **"Kâzım Efendi,** Deremahalleli **Hâfız Osman Efendi, Hacı Tâlip Efendi, Hocazâde Ahmed Efendi, Hâfız Cihan Efendi.** [68]

Bu kongrede şark vilâyetlerinden murahhaslar davet ederek daha muazzam bir kongre akdi kararlaştırıldı. Dâvet edilecek vilâyetler tespit edilerek buralara tamimler gönderildi. Erzurum, Beyazıt, Erzincan, Rize, Trabzon, Giresun, Şarkî Karahisar, Tokat, Amasya, Van, Gümüşhâne, Bitlis ve Siirt vilâyetleri dâvet olundu.

Ancak Amasya'da iken bu tamimlerden birini görerek böyle bir kongre aktinden haberdar olan **M. Kemal Paşa,** bu sıralarda henüz ortada yoktu. Halbuki birçok dalkavuk yâvelerinde Erzurum Kongresini tasarlayıp toplayan insan olarak o gösterilir. Profesör **Cemil Bilsel** gibi Üniversite Rektörlüğüne kadar yükselebilmiş bir insan bile esası olmıyan bu dalkavuk görüşüne katılmak hatasından kurtulamamıştır. O'nun **"'Lozan"** adlı eserinin 355. sahifesinde "....ve daha evvel Erzurum'da da bir Şark vilâyetleri kongresi toplamayı düşündü." [69] demektedir. Türk Kurtuluş Savaşı'nın Kuva-yı Millîye devrini oldukça iyi incelemiş bulunan diğer bir kemalist yazar, **Enver Behnan Şapolyo** ise "....bu sırada Erzurum'da bir kongre toplanacağına dâir tamimler geldi. Atatürk bu haberi alınca Erzurum'a gitmeğe hazırlandı" [70] demektedir.

Esasen bu husustaki gerçek, **Kâzım Karabekir Paşa**'nın Erzurum kongresi hakkında 15. Kolordu Kumandanı sıfatıyla Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifreli raporda açıkça ortaya konulmuştur. Harp Tarihî Vesikaları dergisinin 8 nci sayısında yer alan bu rapor, hem Erzurum Kongresi'ni ve hem de **M. Kemal Paşa**'nın o kongredeki rolünü çok iyi belirttiğinden aynen sayfalarımıza alıyoruz:

---

68 - **Cevat DURSUNOĞLU**, a.g.e. sh. 50

69 - **Profesör M. CEMİL**: Lozan - İstanbul 1933, C I sh. 355.

70- **Enver Behnan ŞAPOLYO**: Kemal Atatürk ve millî Mücadele Tarihi - 3. cü Basım - İstanbul 1958, sh. 316

Erzurum'dan

Harbiye Nezaretine mevrud şifredir

Kısım 2 Mahrem olmalı

9 Ağustos / 35

Erzurum Kongresi hakkındaki son mâruzatımızla ahval ve vaziyeti âcizâne tenvire müsareat ve bununla büyük bir vazife ifâ etmiş olduğumu zannediyorum. Bu münasebetle de tekrar arzediyorum ki, Vilâyât-ı Şarkiyye Erzurum Kongresi şarkî eyalâtın milletini toplamıştır. Elyevm yetmiş kadar âzâ-yı millîye **Erzurum'da hâli içtimada bulunan Kongre, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey henüz İstanbul'da iken ve hattâ buraca isimleri bile işitilmemişken büyük bir hûnîn tehlikelerin vukua geleceğini muhakkak addeden şarkî eyalâtın halkının karar ve teşebbüsleriyle vukua gelmiştir.** Bu toplanışta siyasî veya şahsî hiç bir te'sirin mevcud olmadığı kat'iyyetle anlaşılmıştır. İntibahını sureti kat'iyyede felâketten alan milletin ruhundan kopan bir heyecan ve kuvveti, ecânip bir iki şahsa atfetmek suretiyle milletin ruhu mevcudiyetini setr-ü inkâr tarikini iltizâm ile kendi milletini iğfal ve bu suretle menâfiini tevsi ve te'mine çalışıyor. Vatan ve milletimiz için telâfisi gayri mümkün zararları bâdi olan bu tarzı telâkkinin bizzat hükümetimiz tarafından dahî bilinmiyerek kabul ve ısrarile âmâl-i ecânibin teshil edildiğini görmek umûmu me'yus ve dağdâr etmektedir.

Şark Vilâyatında endişe-i hayattan doğmuş olan bu cereyan-ı millînin inkişafına ve hâlihazırına Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyin zerre kadar tesirleri olmadığı ve ahîren Kongreye herkes tarafından bir hürmet ve tâzimle kabul edilen bu iki zatın mevki-i siyasîmizi daha ziyade müdrik ol-

malarından, bil'âkis hükümetimizin mevkiini düşünerek mevcud kuvva-yı millîyeyi daha sâkin ve müdebbirâne bir şekle irca'la hüsnü idare ettikleri alenen görülmektedir. Binaenaleyh, gerek Kongrenin heyeti umûmiyesi ve gerekse Mustafa Kemal Paşa ve **Rauf Bey** hakkında Dâhiliye Nezâreti'nden vilâyetlere yazılan tamimler efkârı umûmiyede hüsnü tesir yapmamıştır. Endişe-i namus ve hayattan mütevellit cereyanı millî, hâl-i galeyanda olup teskini ve efkârın tatmini için yegâne çare, ancak Meclisi Millî'nin hemen ve bilfiil toplanmasının te'mini olduğu ve batî davranıldığı takdirde vekayı-i millîyenin kendi kendine bu gayeye varacağını nazarı fahîmânelerine arzeylemeği lazime-i vazîfe addederim. Çünkü burada meşhud ve mahsûs olan efkârı umûmîye milletvekillerinin kanaat ve tasdikine iktiran etmiyecek herhangi bir siyâset ve mukarreratın şâyânı kabul ve pâyidar olmıyacağı ve bu azîm ve târihî mes'uliyetin mahdud birkaç zatın dûş-ü hamiyyetine tahmilinden efkâr ve arzu-yi millîye istinat ettirilmesi merkezindedir. Ve hattâ eğer şerâiti hâzıra içinde Meclisi Millî'nin **Dersaadet**'te kuvva-yı ecnebiye karşısında toplanmasını mahzurlu **görmek yüzünden** bu mühimme-i meşrua şimdiye kadar tehir buyrulmuş ise Anadolu'nun **Bâbıâlice tasvip** ve Nezd-i Ulyâ-yi Cenab-ı Şehriyari'de irade buyrulacak bir mahalde toplanmasına söz verildiğinden bile söylenmekte olduğu sırf saika-i vatanperverî ve vazife-i mevkiam dolayısıyle arzediyorum.

6 / Ağustos / 35

Üçüncü Ordu Müfettiş Vekili

Kâzım Karabekir [71]

---

71 - Harp Tarihli Vesikaları Dergisi, Sayı 8, Ankara 1954 - 179 numaralı vesika - **Kazım KARABEKİR Paşa** - İstiklal Harbimiz - İstanbul 1960, sh. 103.

Erzurum'daki çalışmalar bir sarıklı kahraman riyaseti altında hayli ilerlemişken 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkan **M. Kemal Paşa,** ta Erzurum'a mülâki oluncaya kadar her gittiği yerde en evvel din adamları ile temas etmiş, onların fikirlerini yoklamıştır. Bu hususu, kongrenin aktine kadar güzergâhtaki faaliyetlerine bir göz atarsak açıkça görürüz. O günkü vâkıalara şahid olanların konuşturulmaları sûretiyle tespit edilen bu hakikatlere âid bir iki pasajı dikkatlerinize sunuyoruz:

"... Hasta olan mutasarrıf evinden çıkamadığı için Dokuzuncu Ordu Müfettişi'ni karşılamaya gelememiştir. Belediye reisi yok... Vekâlet eden zat da Çarşamba'da arazisinin bulunduğu köydedir. Belediye meclisinden bir zat, **Hacı Molla,** Atatürk'e şehir namına "Hoş geldinîz" diyor. **Hacı Molla** bugün hayatta değildir..." [72]

"...25 Mayıs 1919 akşam üstü Havza'ya geldi. Ertesi günü, başlarında **Ulemadan Hacı Mustafa Efendi**'nin bulunduğu bir heyet kendisini ziyaret ederek memleket meseleleri hakkında görüşmelerde bulundular. Bu zatlar diğer bir gece Belediye Reisinin evinde toplanarak Müdafaa-i Hukuk heyetini teşkil ettiler. Ertesi günü (13 Haziran Cuma) câmide taplanarak mevlid okudular, halka kuru üzüm dağıttılar. **M. Kemal** de maiyetiyle birlikte bu merasimde bulundu. Müteakiben Belediye önünde miting yapıldı.

Havza'ya ilk geldiği günlerde câmide böyle bir merasim tertip etmişti. Fakat her ne sebepten ise, Hocanın gelmemesi yüzünden bu toplantı o kadar müessir olamamıştı."[73]

"...30 Mayıs Cuma günü, sık sık kendilerini ziyaret eden **Havzalı Bayram Con** ve belediye reisi **İbrahim Cebeci** vasıtasiyle halk ve köylerden de üçer, dörder aklı başında sözü dinlenebilenleri Yorgiç Paşa Câmii'nde toplattırıyor... Kendileri de bu içtimada bulunuyorlar. Bu toplantıda mevlûd okutturulacak, ondan sonra da bir hoca halka

---

72 - Bkz: Millet Mecmuası - İstanbul 1949, Sayı 171 veya **Enver Behnan ŞAPOLYO** - a.g.e. sh. 312 ve müteakip.
73 - **Enver Behnan ŞAPOLYO** - a.g.e. 315

vaziyeti anlatan bir vaaz verecektir.

Mevlûd bitiyor. Hoca meydanda yok... Herkes bekliyor... Bu sırada Atatürk'ün işareti ile yaverleri ayağa kalkarak **Bayram ve İbrahim Efendi**'lere...

- Neye bekliyoruz Hani hoca efendi?... "[74]

"...Ertesi Cuma günü büyük câmide halkı toplattırarak ihtiyar mütekaid müftüye kendisinin de hazır bulunduğu bir vaaz verdiriyor...

İhtiyar müftü efendiyi evinde ziyaret ettim. Hatırlarını yokladım, bana:

- O vakit ben ihtiyarın omuzlarına düşen vazife bu idi: Yaptım... Karınca kararınca. Bugün gene onun göstereceği yolda yürümek için hepinizden daha gencim..."[75]

Amasya Müftüsü'nün kendisine sağladığı desteği **M. Kemal Paşa** da beyan etmiştir:

"...Efendiler! Bundan beş sene evvel buraya geldiğim zaman bu şehir halkı da bütün millet gibi, hakiki vaziyeti almışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar adeta durgun bir haldeydi. Ben burada birçok zevatla beraber **Kâmil Efendi** Hazretleri'yle de görüştüm. Bir câmii şerifte hakikatı halka izah ettiler. Efendi Hazretleri halka dediler ki :

"Milletin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklâli hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felâketten kurtulmak icabederse vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lâzımdır. Hiçbir şahıs ve makamın mevcudiyeti kalmamıştır. Tek kurtuluş çaresi, halkın doğrudan doğruya hâkimiyeti ele alması ve iradesini kullanmasıdır."

"- İşte Efendi Hazretleri'nin bu yolu gösteren vaaz ve nasihatinden sonra herkes çalışmaya başladı. Bu münasebetle **Müftü Kâmil**

---

74 - a.g. dergi
75 - a.g. dergi

Efendi Hazretleri'ni takdirle yadediyorum. Ve genç Cumhuriyetimiz bu gibi bilginlerle iftihar eder." [76]

"- O zaman şehir dışında karşılıyanlardan ve mihmandarlık yapan **Lütfü Türker** hatıralarını şöyle anlattı:

Paşayı, Gezirlik mevkiinde bekledik. Otomobil ile geldi. Önümüzde durdu. Hepimizi selâmladı. Ve ellerimizi sıktı. Arkasında liva üniforması vardı. Hükümete getirdik. **Eşraf ve Ulemayı** istedi. Orada kendileri kısaca:

"Bir çok deliller göstererek memleketin akıbetinin vahim olduğunu İstanbul hükümetinin bunun önüne geçemiyeceğini söyledi. Türklerin kendi namus ve şereflerini muhafaza edeceklerinen emin olduğunu anlattı ve ilâve etti;"

- İçinizden bir heyet seçiniz. "Gece uzun uzun konuşalım." [77]

"25 Haziran günü öğleden sonra hiç bir merasim yapılmaksızın, Tokat'a geliyor ve doğruca askerlik dairesine iniyor. Bu habersiz gelişi duyan Belediye Reisi ve azalariyle bazı ileri gelenler, kendilerini burada ziyaret ederek "hoşgeldinîz!" diyorlar.

Bir parça oturduktan ve bazı hasbihallerde bulunduktan sonra müsaadelerini rica ediyorlar. Ayrılırken:

- Yarın belediyede bir içtima yapınız. **Memleketin ulema ve eşrafını toplayınız.** Ben de geleceğim. Kendileriyle hasbhial yapmak istiyorum diyor..." [78]

Buradan Sivas'a geçen **M. Kemal Paşa,** Sivas'ta hiç uyumadan yoluna devamla Erzurum'a hareket etti. Kongreye getişmek için acele ediyordu.

Erzurum'a varmadan Ilıca'da bir heyet tarafından karşılandı. Bu

---

76- Tarih Dünyası Mecmuası: 15 Haziran 1965 - Sayı: 7

77 - Millet Mecmuası Nu. 171 veya **Enver Behnan ŞAPOLYO** a.g.e. sh. 318

78 - a.g. dergi

heyetin başında Erzurum'daki mücadeleyi idare eden Müdafaa-i Hukuk Reisi **Raif Hoca** vardı.

Gerek **M. Kemal Paşa** ve gerekse **Rauf Bey** murahhas olmadıkları için kongreye alınmaları mesele oldu. [79] Bu yüzden **Cevad Dursunoğlu ile Binbaşı Kâzım Bey** murahhaslıktan istifa ederek yerlerini onlara bıraktılar. **Cevat Dursunoğlu**'nun yerine **M. Kemal Paşa, Kazım Bey**'in yerine **Rauf Bey** murahhas seçilmişlerdir. Bu zatlar da sonradan başka kazalardan murahhas seçilerek kongreye katıldılar. [80]

M. Kemal Paşa'ya karşı Erzurum Kongresin'de gösterilen muhalefetin fâillerini " d ü ş m a n ", " c a s u s " gibi kelimelerle tavsif ettiği "Ömer Fevzi Bey (Sürmene Murahhası) ve rüfekası"[81] ibaresiyle tesbit eden nutuk hakiki ve müthiş muarızı meskût geçiyor. Bu muarız Erzurum Kongresine, Gümüşhane Murahhası olarak katılan **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**'dir. Kendisi bu muhalefetini şöyle anlatmaktadır:

"Tam o sırada camekanlı kapı açılır açılmaz bütün ihtişamile, büyük üniformasıyle, püsküllü apoletleriyle, umum nişanlariyle ve Yaverân-ı Hazret-i Şehriyarî Kordonu ile arkasında da **Yüzbaşı Cevad** ve diğeri **Mülâzim Zühdü** ile **Mustafa Kemal Paşa** içeri girdi.

Ben arkadaki bir sırada **Rauf Bey**'le yanyana oturruyordum. Derhal ve yüksek sesle itiraz ettim. **Mustafa Kemal Paşa** bana dönerek "Sivil elbisem olmadığı için bunlarla gelmeye mecbur kaldım." dedi ve hemen geriye dönerek gitti. Toplantıya yarım saat ara verildi.

Çalınan bir çıngırakla tekrar içeriye girdik. **Mustafa Kemal Paşa** da sivil olarak gelip, bizim sıranın yanındadaki sıranın başında oturdu ve elimi sıkarak, elbiseyi Vali **Münir Bey**'den aldığını söyledi." [82]

Bu muhalefetin sebebi, **M. Kemal Paşa**' nın yâverlik sıfatına kar-

---

79 - **Kâzım Karabekir,** a.g.e.sh. 75
80 - Bkz: **Mustafa Kemal Paşa** - Nutuk - Ankara 1927, sh. 38
81 - **Mustafa Kemal**, a.g.e. sh. 40
82 - Bkz. **Mahmud GOLOĞLU** - Erzurum Kongresi - Ankara 1968 sh. 181'de yer alan merhumun notları

şı duyulan menfi bir his değil, belki kongre üzerinde ölçüsüz bir otorite kurması tehlikesi idi. Diğer taraftan işgalcilere karşı **Sultan Vahideddin**'i de müşkül duruma sokmak istenmemiş olabilir.Çünkü daha sonra ikinci B.M.M. ne müstakil mebus olarak seçilen **Kadirbeyoğlu Zeki Bey** "H i l a f e t ' i n i l g a s ı" sırasında tek başına ve müthiş bir müdafaa ile **M. Kemal** ve Onun re'sen seçtiği meb'uslardan kurulu Meclise karşı yiğitçe durmuş, fakat Erzurum'da başlayarak Hilâfet'in müdafaasına kadar süren bu muhalefet, O'nun siyasi hayatının sonu olmuştur. Hatta bu muhalefet kendisine o derece pahalıya mal olmuştur ki: hiç bir alâkası olmayan " İ z m i r S u i k a s d ı " hadisesinde bile kellesini güçlükle kurtarabilmiştir. [83]

Kongrenin 10 Temmuzda açılması kararlıştırılmıştı. Fakat murahhaslar geciktiğinden 2 Ağustos'ta açılmış ve 14 gün devam etmiştir. İşte bu sırada **General Milne**'nin Babıâli nezdindeki yukarıda anlatmış bulunduğumuz tazyiki yüzünden Hükümet, **M. Kemal Paşa**'yı mecburen geri çağırmıştır. [84] Bu kritik durumda **Kâzım Karabekir Paşa**'nın muzahereti ve Erzurum Kongresi murahhaslarının azim ve kararları karşısında ümid ve cesareti artan **M. Kemal Paşa,** askerlikten istifa etmiş ve sivil olarak bu işe devama karar vermiştir. Esasen evvelce bahi geçen "Hatt-ı Humâyun" da ahali, memur ve askerin yekvücud olarak kendisini desteklemeleri, "Padişah" ve "Halife" sıfatlariyle **Sultan Vahideddin** tarafından bütün tebasına emredilmiş olduğundan sivil olarak da muvaffakiyet pekâlâ mümkün görünmekte idi.

Kongre'nin cereyan şekliyle çalışmaları hakkında bu kogreye Sivas Murahhası olarak katılmış ve Türk kurtuluş Savaşı'nın büyük sarıklı mücahidlerinden olan **Fazlullah Moral Hoca**'yı dinliyelim:

"İstanbul'dan çıkıp, 8 mayıs 1335 de Sivas'a vasıl olduğum zaman, bu şube teşekkül etmiş ve fakat bütün faaliyeti topu topu, iki defa içtima etmekten ibaret kalmıştı. Hatırımda kaldığına göre rei-

83 - Bkz: **Kâzım KARABEKİR Paşa** a.g.e. sh. 67
84 - İngilizlerin bu baskısını **M. Kemal Paşa** bile zikrediyor. Bkz: Nutuk, sh. 35

si ve azası şunlardı. **Müftü Rauf Efendi...** Haziran içinde **Gâzi Mustafa kemal Paşa,** Erzurum Kongresi'ni akdetmek üzere sivas'tan geçerken, bir aralık vâli vekâletinde bulunan Kadı **Hasbi Efendi**'ye kapalı zarf içinde bir kâğıt verdiğini ve onun münderecatı Sivas ahalisine anlatılmak üzere halkı Câmii Kebire topladıklarını ve mazmunu halka anlatıldıktan sonra, eşraf ve âyan-ı memleketten 25 kişinin bu uğurda çalışmak üzere intihap edildiklerini ve onlar da merkezi vilayetten iki ve kazalardan birer kişinin bilintihap Erzurum Kongresi'ne göndermelerini haber aldım. Bana müteaddid tezkere ve husûsî adamlar göndererek **Muhasebeci Zâde Tevfik Efendi** hânesinde hayırlı bir iş hakkında müzâkere edileceğinden bu cemiyette benim de bulunmam taleb olunuyordu. Taleb olunan gecede ben de davetlerine icebet ederek mezkûr içtimada bulundum. Netice-i müzakerede "Erzurum Kongresi"ne iştirak edilmesi zaruri olduğu anlaşıldı. Orada mevcud olan zatların hepsi bu vazifeyi ifaya muktedir oldukları halde kimi memuriyetini, kimi ticaretini, kimi efradı âilesini, kimi arazi ve emlâkini, kimisi vücudça arızasını, bazıları da mesâfenin uzaklığını, müntehayı hudud bulunmasını, hasılı her biri bin türlü bahaneler ve mâniler dermayan ederek, Erzurum'a gitmekten imtina ettiler. Yalnız bana, gerek şahsım ve gerek efradı âilem hakkında her türlü muâvenet ve müzâherette bulunacaklarını kaviyyen vadederek gitmem için çok rica ve ısrarda bulundular.

Ne için gidileceği, Erzurum'da ne kadar müdded kalınacağı, görülecek hizmet ve vazife nelerden ibaret bulunacağı; hepsi mechul olduğundan gayr-i muayyen bir iş için, veche-i azimet gayri malum bir semti meçhule hareket muvafık-ı akıl ve mantık olmadığını dermeyan ederek itiraz eyledimse de, yine ısrar ve ricalarına binaen, Maraş'da yaptığım fedakarlıklara, hamiyyetime, vatan ve millet uğrunda bu fedâkarlığı da katmağa söz verdim. **Evkaf Başkatibi Ziya Bey** arkadaşımız da aynı vaziyete düşerek nihayet bana refakat edeceğini bildirdi. Bu mes'ele Sivas'ta şuyu bulunca kazalara

da bittabi aksettiğinden Hafik'ten, Zara'dan, Suşehri'nden, Karahisar-ı Şarkî'den namıma telgraflar yağmaya başladı. Bu telgraflar hemen hemen aynı mealde idi. Beni kendi kazalarından "**Erzurum Kongresi**"ne mümessil intihap ettiklerini ve ne kadar paraya ihtiyaç varsa bildirmemi rica ediyorlardı. Ben Sivas'a kurbiyeti hasebiyle Hafik'in de mümessili olduğumu bildirdim. Arkadaşımla beraber Sivas'da tedarik edilen yol parası ve mesarifi saire bedellerini ve intihap mazbatasını alarak, Erzurum'a kadar tutulan arabaya atlayarak Sivas'tan müfarakat ettik."

"Erzurum mümessillerinden **Kadı Raif Efendi** kürsüye çıkarak: "Efendiler, kongreyi açıyorum" dedi. Bunu müteakip Trabzonlulardan birisi de "Biz ittihatçıların makam-ı riyâsete geçmelerini istemiyoruz, in aşağı!" hitabiyle karşılanan, **Hoca Raif Efendi**, kürsüden indi. O gün daha başka kimse çıkmadığı için dağıldık. Ertesi gün de diğer biri kürsüye gelerek. "Muhterem Beyler!.. Kongre açıldı, dedi. Bunu da tanıyanlardan biri; "Bizim İtilâfçılarla alâkamız yoktur. Sen de aşağıya buyur", dediler. O gün de öyle geçti. Ben kendi kendime düşündüm. Burada içtima eden zevatın herhalde ya İttihatçı, ya İtilâfçı olması muhakkaktır. Bitaraf bir kimsenin bulunmaması icabeder. Kıymetli günlerimizin bu suretle heder olmasına canım sıkılıyordu. Ben de Erzurum Mümessili **Hüseyin Avni Bey**'le, elyevm Yüksek Tedrisat Müdürü (Mebusu) **Cevad Bey**'in arasında oturuyordum. Üçüncü gün oldu, yine herkes yerli yerinde oturuyordu. Yalnız **Mustafa Kemal Paşa** ile **Rauf Bey,** en geri sırada bulunuyorlardı. Kürsüye çıkan kimse olmadı. Ben hiç olmazsa bir gün kazanmak ve diğer boş geçen günler gibi, o günü de kaybetmemek ümidiyle kürsüye çıkmayı bir ve diğer arkadaşlarım gibi bir harekete marûz kalarak kürsüden inmeyi iki ayıp telakki ederek, oturduğum yerden ayağa kalktım ve; "Muhterem Beyler! Aziz arkadaşlar!" hitabesiyle söze başlayarak dedim ki, Vatanın ücra köşelerinden mühteha-yi hudud olan Erzurum'a kadar geldik. Ne için geldik? millî ve vatanî vazifemizi ifa için geldik değil

mi? O vazifeyi birbirimizin izzeti nefsini kırmak, hissiyatını rencide etmek suretiyle mi ifa edeceğiz? Bugün üçüncü gün oluyor ki az kalsın bunu da diğer günler gibi heder edecektik. Hepiniz o makama lâyık zevat bulunmamış olsaydınız memleketinizden murahhas, mümessil intihap olunarak buraya gönderilmezdiniz. Vatanımız ve necip milletimiz, hâin ve zalim düşmanların yırtıcı pençeleri altında ezilip dururken bizim hâlâ riyâset davasiyle İttihatçılık ve İtilâfçılık gayeleri peşinde dolaşmamız ve bu sûretle yekdiğerimizi rencide etmemiz hakikaten şâyân-ı teessür hallerdendir. Eğer aramızda tesanüd husûle gelmemiş vatan ve millet düşüncesi yoksa, buraya kadar beyhûde zahmet çekmişiz.

Efendiler, geçirdiğimiz felâketlerden ibret dersi almıyorsak, bize çok yazık. Vakit zıyk, mânâ dakıyktır. Hepimiz de vatan aşkı millet sevgisiyle dertliyiz. İçimizde bu aşkı daha fazla taşıyan, bu dert ile daha ziyade elemnâk olan, hükümet işlerinde daha çok çalışan simalar da mevcuttur. Vahdet-i millîyeyi meydana getirmek için kongrenin açılması zaruridir. Yine heyet-i aliyeniz içerisinden velev muvakkat olsun bir reis seçelim ve müzakerata devam eyliyelim. İşte ben sizinle beraber tanımakta olduğumuz iki şahsiyet var ki biri **Mustafa Kemal Paşa,** diğeri **Rauf Bey**'dir. Bu iki zattan birini ve ezcümle **Mustafa Kemal Paşa**'yı kendi namıma reis intihap ediyorum. Siz de muvafık görürseniz Paşa, makam-ı riyasete geçsin.[85]

Bu sûretle makamı riyasete geçen **M. Kemal Paşa,** bir nutuk irad ederek sözlerini şöyle bitirmiştir:

"... En son olarak niyazım şudur ki, Cenab-ı Vâcib-ül Âmâl Hazretleri Habib-i Ekremi hürmetine bu mübârek vatanın sahip ve müdâfii ve Diyânet-i Celile-i Ahmediye'nin ilâ yevmilkıyam haris-i esdakı olan millet-i necibemizi ve Ma

---

85 - **Vehbi Cem AŞKUN**: Sivas Kongresi - Sivas 1945, sh. 73 ve devamı

FAZULLAH MORAL EFENDİ

kam-ı Saltanat ve Hilâfet-i Kübra'yı masun ve mukadderatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun. Âmin.."[86]

Bundan sonra çalışmalara başlayan kongrede uzun müzakere ve münakaşalar cereyan etmiştir. Bunların en alâka çekici olanı, "H i l â f e t " ve " H a l i f e " nin durumuna dairdir. Bu hususta da **Fazlullah Moral** şu bilgiyi vermektedir:

"...Cuma tâtilinden bilistifade arkadaşım **Ziya Bey**'le **Gâzi Paşa**'yı ziyarete gittik. Bize İstanbul'un Müttefik Devletler'in işgal-i askerîsi altında bulunduğunu ve **Padişah'ın adeta esir olduğunu ve onlar orada bulundukça; idaresi nâfiz olmadığın-**

86 - Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri - İstanbul 1945. sh. 7

dan, buna nihayet vermek üzere kendisini gizlice davet ederek, bu hizmeti ifa etmek için Anadolu'ya gönderdiğini ve iki ellerini açarak: Aman oğlum! milletimin yüksek sesini işitmeliyim... dediğini yana yakıla anlattı. Harbiye Nezâreti'nden aldığı şifre ve telgrafları okuyarak bütün askerî kumandanlar kendisiyle hemefkâr ve müttefik olduğundan yalnız Kuvva-yı millîye'nin birleştirilmesi mevzuundan ve sâireden bahsetmişti.

Ertesi gün de Mecliste, Makam-ı Hilâfet'in muhafazası mevzu-u bahs olmuştur. Ben bu hususta mâruzatta bulunmak üzere söz alarak ayağa kalktım. Muhterem Arkadaşlar - Hepiniz bilirsiniz ki Makam-ı Hilâfet'in biri islamî, diğeri insanî olmak üzere iki vazifesi vardır. Osmanlı Padişahı "**Halife**" olduğu için bütün Dünya'da mevcûd müslümanlar üzerinde hak ve Hilâfet hakimiyeti vardır. Osmanlı Padişahı bulunduğu için de, Osmanlı câmiası altında mevcud bilumum anasır-ı müslime ve gayi müslimeye hakk-ı hükümrânîsi bulunmaktadır. Gerek dinî, gerek insanî olsun, binaenaleyh her iki suretle de ifayı vazife etmekte bulunduğundan Hilâfet-i Penâhi'yi hepimizin muhafaza ve madafaası zaruridir, dedim. Bu da itiraz edilmeyerek heyeti umumiyece kabul edildi."[87]

Kongreye yetmiş kadar delege katılmıştı. Bunlar arasında ilmiyeye mensup sarıklılar şunlardır:

1 - Müftü **Hacı Hâfız Mehmed Cemil Efendi** (Siirt Murahhası)

2 - Ulemadan **Hâfız Cemil Efendi** (Siirt Murahhası)

3 - Eski Meb'us **Hoca Raif Efendi** (Erzurum Murahhası)

4 - Meşâyihtan **Hacı Fevzi Efendi** (Erzincan Murahhası)

5 - Müftü **Şevki Efendi** (Kuruçay Murahhası)

6 - İdâdi Müdürü **Fazlullah Efendi** (Sivas Murahhası)

---

87 - **Vehbi Cem AŞKUN**: a.g.e. sh. 80

7 - Müderris **Yunus Efendi** (Of Murahhası)

8 - Müftü **Osman Efendi** (Kelkit Murahhası)

9- Müftü **Hasan Efendi** (Şiran Murahhası)

10 - Hoca **Necâti Efendi** (Rize Murahhası ve Batum'da "Sada-yı Millet" gazetesi müdürü)

Bunlardan başka meslek itibariyle ilmiyeyi seçmiş olmadığı halde bu meslektekiler kadar dinî bilgisi olan kalpaklı ve fesli insanlar da vardır. Esasen o günkü münevverlerin hepsi de belki bugünkü din adamları kadar dinî bilgilerle mücehhezdiler. Bu sebeple kongre müzakerelerinde en çok dinî his ve düşünceler izhar edilmiş ve vatanın selameti için yegâne istinadgah olarak dinî heyecan kullanılmıştı. Kongre müzakerelerinin neticesi olarak kaleme alınan ve Erzurum'da tab edilen beyanname de "Besmele" yle başlamaktadır. Bu beyannameden

بسم الله الرحمن الرحيم

شرقی آناطولینك اتفاقیله ١٠ — ٢٣ تموز سنه ١٣٣٥ تاریخنده

ارضرومده عقد اولنان ایلك قونغره‌نك مقرراتیدر

«مواد اساسیه»

Erzurum Kongresinin Matbû mukareratının serlevhası.

Besmele-i şerife [88]

---

88 - Bkz: Tarih Vesikaları- Maarif Vekâleti - Ankara 1941, Sayı 2.

birkaç ehemmiyetli maddeyi dikkatinize arzediyoruz:

"... Osmanlı vatanının tamâmiyetini ve **Makam-ı Hilâfet ve Saltanat**'ın ve istiklal-i millîye'nin masuniyetini temin zımnında Kuvva-yı Millîyeyi âmil ve irâde-yi millîyeyi hakim kılmaktadır." (Maksad matlaplı 2. madde) [89].

"- Hükümet-i Osmâniye'nin tehlike-i inhilâline karşı, "Saltanat ve Hilâfet-i Osmaniye'nin bekası" esas maksadı teşkil ettiği cihetle... (Madde 3.) [90]

Kongreyi temsil etmek üzere idare heyeti mahiyetinde bir heyet seçilmişti. Buna "Heyet-i Temsiliye" deniyordu. Birinci B.M.M'nin sonuna kadar çok ehemmiyetli bir rol ifa etmiş olan bu heyet, şu kimselerden müteşekkildi:

Mustafa Kemal: Sâbık üçüncü ordu müfettişi, askerlikten müstafi.

Rauf Bey: Sâbık Bahriye Nazırı.

Hoca Raif Efendi: Sâbık Erzurum Mebusu

İzzet Bey: Sâbık Trabzon Mebusu.

Servet Bey: Sâbık Trabzon Mebusu.

Şeyh Fevzi Efendi: Erzincan'da Nakşi Şeyhi.

Bekir Sâmi Bey: Sâbık Beyrut Valisi.

Sadullah Efedi: Sâbık Bitlis Mebusu.

Hacı Musa Bey: Mutki Aşiret Reisi.

Kongre kapanırken **M. Kemal Paşa,** şu konuşmayı yapmıştı:

"Muhterem Efendiler;

Milletimizin ümmid-i necât ile çırpındığı en heyecanlı bir za-

89 - Bkz: a.g. dergi
90 - Bkz: a.g. dergi

Hey'eti Temsiliye âzâlarından biri:
Erzincan Murahhası (sonra Meb'usu)
ŞEYH HACI FEVZİ EFENDİ

manda, fedâkar hey'et-i muhteremeniz her türlü mezâhime katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve necip bir ruh ve salabetli bir iman ile vatan ve milletimizin halâsına âid esalı mukarerat ittihaz etti. Bilhassa, bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini ve birliğini gösterdi. Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyet-i muhtereme-

nizin, rüfeka-yı kiramın hakkımda samimi muhabbet ve itimat asarına buradan alenen teşekkür etmeyi bir **vecibe addederim. Bu felâhpîra içtimaımız hitampezir olurken, Cenâb-ı Vâcib-ül Âmal Hazretlerinden avn-i hidâyet ve Peygamber-i Zişanımızın ruh-u pürfütuhundan feyz-i şefaat niyaziyle vatan ve milletimize ve devlet-i ebed müddetimize mes'ud âkıbetler temenni ederim."**

Siirt Murahhası **Hâfız Mehmed Cemal Efendi** tarafından bir "aşr-ı şerif" okunmasını müteakiben [91] Şiran Murahhası **Müftü Hasan Efendi**'nin veciz bir "duâ" sı ile 17 Ağustos 1919 da kongre nihayet bulmuştur.

BALIKESİR KONGRESİ

Yukarıda da bilvesile ifade etmiş olduğumuz üzere İzmir'in işgali hadisesinden sonra vatanın her tarafında mahalli mukavemet cemiyetleri kurulmuştu. "Cemiyet-i İslâmiye", "Müdafaa-i Hukuk", "Muhafaza-i Hukuk", "Redd-i İlhak" gibi çeşitli namlar altında mahalli müftü, vâiz ve eşraf tarafından kurulan bu cemiyetlerin faaliyetlerini birleştirip genişletmek için birçok teşebbüsler yapılmıştır. Bu teşebbüslerin en dikkat çekici olanı, Doğu Vilayetleri için "Erzurum Kongresi" Batı vilâyetleri için de "Balikesir Kongresi" dir. Bunların her ikisi de, Temmuz 1919 içinde ve üç gün ara ile toplanarak Şark ve Garp bölgelerindeki münferid çalışmaları bütünleştirmek hususunda âmil olmuşlardır. Daha sonra toplanan "Sivas Kongresi" ise bu iki kongrenin attığı bölgevi adımları daha da umûmileştirmek içindi. Bu

91 - **Mahmud GOLOĞLU**, a.g.e. sh. 182

vesile ile şunu belirtmek yerinde olur ki, **M. Kemal Paşa** gibi askerlerin rolü Kurtuluş Savaşını başlatmak değil, başlamış olan bu hareketi birleştirip, idare etmek olmuştur.

Bu vesile ile ifade etmek gerektir ki, "Türk Kurtuluş Savaşı"nda iki temel ve başlangıç harekâti vardır. Bunlardan biri; Şark'ta **Kazım Karabekir Paşa'nın** Ermeniler'e karşı giriştiği ve kısa zamanda muvaffakiyete ulaştırdığı harekât, diğeri de Ege Bölgesinde, Yunan'ın İzmir'e çıkışıyla başlayan silâhlı çetecilik şeklindeki "Milis Harekatı"dır.

Bu sonuncusu, bugüne kadar üzerinde gerektiği kadar durulmamış olan " B a l ı k e s i r K o n g r e s i" nden doğmuştur. Erzurum Kongresi gibi bir takım askerî şahısların iştirak etmemesi sebebiyle tam manası ile bir " H a l k H a r e k e t i " karakteri gösteren bu kongre Ege'de silâhlı mukavemetin başlaması için ciddi bir merhale teşkil etmiştir.

Bu mahallî cemiyetlerin ve fiilî mukavemet teşebbüslerinin tahlili göstermektedir ki, her tarafta ilk harekete geçen ve kurtuluşu temin edecek teşkilâtları kuranlar mahallî din adamları olmuştur. Hatta bu gibi teşebbüslerde ehemmiyetli bir rol oynayanlardan ilmiyeye mensup bulunmayanlar bile muvaffak olabilmek için her gittikleri yerde, din adamlarını önlerine katmak mecburiyeti ile karşılaşıyorlardı. Çünkü üst üste gelen harb ve sefâletlerin bitab düşürdüğü halkı, başka bir müessirle harekete getirmeğe imkân yoktu. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri gibi Ege Bölgesi'nin en dikkate değer çalışmalarını idare etmiş bulunan **Hacim Muhiddin** (Çarıklı) da Mülkiye mezunu idi. Yani sarıklı değildi. O'nun günü gününe tuttuğu notlardan edindiğimiz malûmat, dolaştığı her yerde mahallî müftü, vâiz ve dersiamların

---

92 - Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve **Hacim Muhiddin ÇARIKLI**'nın Kuvva-yı Millîye Hatıraları - Ankara 1967, sh. 18.

te'sirlerini belirtmek bakımından cidden câlibi dikkattir.

14 Haziran 1919 tarihli nottan:

"Bire yirmi kala, Mürvetler'den hareket ve yedi de Bandırma'ya vasıl olduk. Akşam "Cemaat-i İslâmiye" de müzakere ettik. Hayli hayırlı kararlar ittihaz ettik." [92]

17 Haziran 1919 tarihli nottan:

"Biraz sonra **Esad Bey** ve akşam da **Mirza Bey** Manyas'a geldiler. Terâvihden sonra Müftü Efendi'nin makamında toplanacak idik.." [93]

18 Haziran 1919 tarihli nottan:

".....Bu akşam üzeri toplanmak üzere müftü Efendi söz vermiş idi. Halbuki bilâhare vazgeçmiş. Güya Hürriyet ve İtilâf'tan bazıları Müftüyü balta ile tehdid etmiş! Sonra Müftü Efendi'ye bilvasıta haber gönderdim. Teravihten sonra yirmi otuz kişi kadar toplandık.. Yarın akşam daha kalabalık Plevne Câmii 'nde toplanacağız."[94]

23 Haziran 1919 tarihli nottan:

"Cemaat-i İslâmiye'ye gittim ve biraz hasbihal ettik."[95]

27 Haziran 1919 tarihli nottan:

"...Dün **Nasuh Bey**'e bir karakol nizamnâmesi verdim. Okuyup sonra Balikesir'de **Abdülgafur Efendi**'ye teslim edecek."[96]

29 Haziran 1919 tarihli nottan:

"...Bergamalıları Yeşilli Câmii'ne dâvet ettim. Ve seksen kişilik

---

93 - a.g.e sh. 18
94 - a.g.e. sh. 19
95 - a.g.e. sh. 20
96 - a.g.e. sh. 21

birlik teşekkül etti."[97]

22 Temmuz 1919 tarihli nottan:

"....Soma'nın Kızılhisar karyesinden **Hacı Muharrem Efendi** ile görüştüm... Soma'da Balekesirli **Tevfik Bey** isminde hamiyetli bir kadı var. Müftü de Sakızlı imiş."[98]

23 Temmuz 1919 tarihli nottan:

"Bu sabah "Fetvâhane" de içtima ile teşkilât maliye ve levâzım heyetlerini teşkil ettik. **Hacı Reşid Efendi** Harekât-i millîye Reisi oldu." [99]

"...Soma'dan Kırkağaç'a geldim. Kırkağaç'ta teşkilât yapılmış ve müderrislerden **Bülbülzade Mehmed Efendi** reis olmuş." [100]

25 Temmuz 1919 tarihli nottan:

".....Bundan sonra müderrisinden Müftü-i Esbak **Ayanzâde Hacı Süleyman Efendi**'yi ziyaret ettim." [101] ve hatırat bu minval üzerine devam edip gitmektedir.

İstanbul'da bulunan İzmirliler, vilâyetlerinin Yunan askerleri tarafından işgali üzerine heyecana kapılarak 20 Mayıs 1919 da Sirkeci'deki, **Ali Efendi** Tiyatrosu'nda toplandılar. "Aydın Vilâyeti Muavenet-i Hayriye Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurarak faaliyete geçtiler. Fakat bu cemiyetin çalışmalarından iyi bir netice alınamayınca cemiyet idarecilerinden **Hacı Muhiddin Bey,** 11 Haziran 1919 da Bandırma'ya hareket etti. Buradan Balıkesir'e geçerek her tarafı dolaştı. O'nun bu dolaşmalarına âid teferruattan sarfınazar ederek, gittiği yerlerde din adamlarıyla yaptığı temaslarını yukarıda

---

97 - a.g.e. sh. 22
98 - a.g.e. sh. 25
99 - a.g.e. sh. 25
100 - a.g.e. sh. 25
101 - a.g.e. sh. 25

nakletmiştik. Bu çalışmalardan sonra 26 Temmuzda Balıkesir'de bir kongre akdine muvaffak olunmuştur. Civar kazâ ve köylerde heyecan halinde bulunan halkın mevzii çalışmalarını birleştirmek gayesini güden bu kongre 30 Temmuza kadar beş gün devam etmiştir. Balıkesir'de "Harekât-ı Milliye Kongresi" adıyla toplanan bu kongre "Erzurum Kongresi"nin bir benzeridir. Balıkesir, Bandırma, Burhaniye, Edremit, Gönen, Balya, Soma, Sındırgı, Akhisar, Kırkağaç kazaları ile Fart, Kepsut, Giresun, Şamlı, İvrindi ve Konakpınarı nahiyelerinden 48 murahhasın katıldığı bu kongrenin de en gayretli âzâları, mahalli müftü ve müderrislerdi. Bunlar:

1- **Keçecizâde Hâfız Mehmed Emin Efendi** (Balıkesir Murahhası)
2- **Arabacızâde Hacı Hâfız Mehmed Efendi** (Balıkesir Murahhası)
3- **Beypazarızâde Hâfız Mehmed Efendi** (Balıkesir Murahhası)
4- **Keşkekzâde Hacı Bahaddin Efendi** (Balıkesir Murahhası)
5- **Müftü Hoca Mehmed Bey** (Burhaniye Murahhası)
6- **Soma Müfti-i Sâbıkı Osman Efendi** (Soma Murahhası)
7- **Soma Müftüsü İsmail Hakkı Efendi** (Soma Murahhası)
8- **Müderris Hüseyin Efendi** (Kırkağaç Murahhası)
9- **Müderris İbrahim Efendi** (Fart Nahiyesi Murahhası)
10-**Hâfız Arif Efendi** (Kepsut Murahhası)
11-**Abdülgafur Efendi** (Giresun Murahhası)
12-**Hâfız Mehmed Efendi** (Şamlı Murahhası)
13- **Hâfız Hamid Efendi** (İvrindi Murahhası) v.s.dir.[102]

"Harekât-ı Millîye" ve "Redd-i İlhak" adını alan cemiyete altı kişilik bir "Heyet-i Merkeziye" seçildi. Gayenin, vatanın kurtuluşu olduğu kabul edilerek bunun için gerekli teşkilât kuruldu. Bu arada 1300 - 1309 doğumluların silâh altına alınması sûretiyle umûmî bir seferberlik ilânı kararlaştırıldı."Akhisar","Soma" ve "Ayvalık" olarak üç cephe tespit edildi. Buraları için birer menzil müfettişliği

101 - a.g.e. sh. 25
102 - Bkz: a.g.e. sh. 118

meydana getirildi. Hareketin yürütülmesini sağlıyacak maddî imkânların temini için de "Teşkilât-ı Mâliye ve Levâzım Heyetleri" kuruldu.

Kongrenin hitamında, kongrenin ne maksadla teşekkül ettiği hakkında kongre tabiri ile "Hâk-i Pây-i Şâhâne"ye, "Makâm-ı Sadaret"e ve "İtilâf Mümessil-i Siyâsileri" ne bi rer ariza-yi telgrafiye yazılması takarrür etti.

Halife'ye çekilen telgraf şuydu:

ATABE-İ FELEK-MERTEBE-İ CENÂB-I

HİLÂFETPENÂHÎ'YE

On asırdan beri Türk'ün zafer terânelerine bir ma'kes olan sevgili Anadolu'muzun aziz kalbgâhına saldıran sefil düşmanın vahşiyâne savletleri yurdumuzun matemdar âfakında derin bir velvele-i heyecan husûle getirdi. Tarihin sîne-i hâdisatına en muazzam bir âbide-i saltanat rekzeden büyük Osman Gâzi'nin ruh-ı giryânı bir hâle-i nur içinde Türk'e en büyük vazifesini ihtar ediyor. Bu semâvî davete icabet eden biz Garbî Anadolu mümessilleri, büyük Hakanımızın hep iclâl ve nebalete bir timsal-i nevin olan tahtgâh-ı saltanatı etrafında müttehiden toplanarak kudsî vatanımızın halâsını temin için bir Millî Kongre halinde içtimâ ettik. Zafer ve şan için dökülen Türk ve İslâm kanlarının bir ma'kes-i lâ'l gûnu olan hilâlimizi ebediyyen çiğnemek isteyen Yunanlıları memleketten tard edinceye kadar mücadele etmeye ahd-ü peymân ile küşad edilen Kongremiz herşeyden evvel Zât-ı Akdes-i Hilâfetpenâhî'ye fart-ı ubudiyet ve sadakati, bir şiâr-ı esas olarak kabul etmiş ve şanlı Fâtih'in bir vedia-i kıymettarı olan İstanbul tacgâh-i Saltanâtını sernigûn ettirmemek için millî düşmanlarımızla sonuna kadar muharebeye karar vermiştir.

Vâlidelerimizi parçalayan zümrüdîn ovalarımızı harabezâra çeviren, hemşirelerimizin bikr ve ismetlerini çiğneyen Yunan süngüleri, ecdadımızın kudsî mezarlarını inletirken bizlerin bîhareket kalmasına imkân olmadığını bütün Âlem-i Beşeriyete karşı fiilen isbat edeceğiz.

Bu âteşin karar-ı millîyi, ruhlarımızdan kopan sâdâ-yı ubûdiyetimize terdifen südde-i seniyye-i hazreti tâcdâriye arzına mücâseret ve "Padişahım, devletinle, milletinle, iclâlinle çok yaşa!" duâ-yı halisânesini ref-i bârigâh-ı ahâdiyet eyleriz. Ferman. [103]

Ayrıca İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya siyasî mümessillerine çekilen uzun bir telgraf 48 murahhasın imzâsını taşımakta ve Yunan işgâlinin haksızlığı sebebiyle silâhlı mücadeleye karar verilmiş olduğunu belirtmekte idi. [104]

Balıkesir Kongresi'yle birleştirilen mahallî mukâvemet hareketlerini daha da umûmîleştirerek bütün Ege vilâyetlerine şâmil bir hale koymak için de teşebbüsler yapılmıştır. Bunların en ehemmiyetlilerinden biri 16 Ağustos 1919 da toplanan " A l a ş e h i r M i l l î K o n g r e s i " dir. On gün devam eden kongreye bütün Egeyi temsil eden murahhaslar katılmışlardı. Bu murahhaslar arasındaki sarıklılardan birkaçını zikredelim:

1- Müftü **Hacı Nazif Efendi** (Eşme Murahhası)

2- Müftizâde **Abdülgafûr Hoca** (Balıkesir Murahhası ve Kongre kâtibi)

3- Müderris **Mustafa Efendi** (Demirci Murahhası)

4- Müftü **Ahmed Efendi** (Sarayköy Murahhası)

---

103 - a.g.e. sh. 115
104 - a.g.e. sh. 117

Ege Bölgesindeki Kuvâ-yı Milliye çalışmalarında dâima baş rolde olan ve Birinci B.M.M. de Balıkesir meb'usu olarak hizmet eden
ABDÜLGAFUR HOCA

5- Sâbık Müftü **Mehmed Lütfi Efendi** (Salihli Murahhası)

6- Sâbık Müftü **İsmail Hakkı Efendi** (Gördes Murahhası.)[105]

....

Bu kongreye katılanlar arasında **Gâlip Hoca** müstear adıyla Ege Kuvva-yı Millîye hareketlerinden sarıklı olarak şöhret yapmış bulunan **Celâl Bayar** da vardı. O da diğer murahhaslar gibi halkın birlik ve şuurlu hareketini temin için dine istinad ediyordu:

105 - a.g.e. sh. 148

"..... Din düşmanlarımıza karşı koymak vâcibdir. Cümlemiz şehid oluncaya kadar harbe devam edeceğiz. Bu bizler için bir fârizâdır. Târih sahifelerini çevirdiğiniz zaman, Türk Milleti'nin düşmandan yüz çevirdiği vâki değildir. "Diye bir hitâbede bulunmuş, halkı Millî Mücâdeleye teşvik eylemiş ve hepsini heyecana getirmişti. **Celâl Beyefendi**, dînin de bu dâvâda büyük yardımı dokunacağını takdir etmiş, konuşmalarında dîni fıkralar, ehemmiyetli âyetler zikrederek, halkın mâneviyatına hitap eylemiştir." [106]

Bu kongrede de Balıkesir Kongresindeki gibi Hâlife'ye bağlılıklar izhar edilmiştir. [107]

Balıkesir Kongresi'nde alınan kararlar daha şümûlendirilip sarahatlendirilmiştir.

Bu kongrelere daha sonra "S a l i h l i" , "A k h i s a r" ve tekrar "B a l ı k e s i r" de devam edilmiştir. Bilâhare Sivas Kongresi'ne murahhas göndermek suretiyle fikir ve çalışmalarını orada temsil ettirmişlerdir.

SİVAS KONGRESİ

Sivas Kongresi, evvelce de belirtilmiş olduğu gibi şark ve garptaki "Kuvva-yı Milliye" çalışmalarını birleştirerek T.B.M.M. devresine geçişi sağlayan ehemmiyetli bir merhaledir. Hakikatte bu iş, " E r z u r u m K o n g r e s i " nde temin edilmiş sayılabilirdi. Fakat bu kongrede hâkimiyet, (inisiyatif) **M. Kemal Paşa**'nın elinde değildi. Hattâ O'nun kongreye dâhil edilebilmesi bile mesele olmuştu. Bu yüzden o sırf kendi hâkimiyet ve idâresinde bir kongre toplayarak **"Erzurum Kongresi"**ne nazaran daha kuvvetli bir duruma geçmek istiyor-

---

106 -İki Devrin Perde Arkası - **(Hüsameddin Ertürk'ün Hâtıratı)** İstanbul 1957, sh. 349.

107 - **Hacım Muhiddin ÇARIKLI**, a.g.e. sh. 149

du. İşte Erzurum Kongresi gibi gâye ve hedefleri vuzuha kavuşturan bir merhaleden sonra Sivas'ta yeni bir kongre akdi, bu sebebe dayanıyordu. Fakat bunu farkeden ve itiraz seslerini yükseltenler oldu. [108] Bunlardan meselâ yukarıda bahsi geçen **Kadirbeyoğlu Zeki Bey, Kâzım Karabekir Paşa**'ya yazdığı bir mektupta **"Erzurum Kongresinin mürekkebi kurumadan silinmesi, âtî için endişelerimizi mucip oluyor."** [109] diyor.

Trabzon'dan "Sivas Kongresi" ni protesto eden bir telgraf çeken **Ali Şükrü** ve **Eyubzâde İzzet Beyler** bu hatalarını (!) bilâhere hayatları ile ödemişlerdir.

Erzurum Kongresi kararlarının "m a h a l l î" ifadelerini "m i l l î"leştiren Sivas Kongresi kararları da muhteva itibariyle Erzurum Kongresi'nin aynıdır. Bu kongrede 4 Eylül 1919'da Sivas'ta Sivas Lisesi'nde toplanmıştır. Kongreden evvelki hazırlık çalışmalarında en büyük yük, Sivas'ın iki sarıklı kahramanının omuzunda idi; **Hasbi Kadı ve Fazlullah Moral, Hasbî Kadı** Vâli Vekili'ydi. Aslen Batumlu olan bu hoca efendi ihtiyarlığına rağmen belinde çifte silâh taşıyor ve âdetâ **M. Kemal Paşa**'nın hususî muhafızı gibi hareket ediyordu. Sivas Vâlisi **Reşid Paşa,** Kuvva-yı Milliye çalışmalariyle, İngilizler'in baskıları karşısında mecburen menfî bir tavır alan İstanbul Hükûmeti müvacehesinde mütereddid bulunuyordu. [110] Hattâ bu tereddüdler daha **M. Kemal Paşa**'nın Erzurum'a gitmek üzere Sivas'tan geçeceği zaman bile mevcuttu. [111]

Bu durumda olan **Reşid Paşa,** Sivas için melhûz tehlikeler ileri

---

108 - **Mahmut GOLOĞLU** - Sivas Kongresi - Ankara 1969, sh. 244 'te yer alan **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**'in notları.

109 -**Kâzım KARABEKİR**-İstiklâl Harbimiz-İstanbul 1960,sh 679

110 - Fazla bilgi için Bkz: **Reşid Paşa**'nın Hatıraları - İstanbul 1940, sh. 38

111 - **Mustafa Kemal Paşa** - Nutuk - Ankara 1927. sh. 25

112 - Bkz: a.g.e. sh. 37 veya **Reşid Paşa**'nın Hatıraları - İstanbul 1940 sh. 60 ve müteakip.

sürerek, kongrenin orada toplanmasını önlemeye çalıştı. [112] Bunu bilen **M. Kemal Paşa,** kendisinin hükûmet ve Padişah'a bağlılığını ihsas maksadıyla şu telgrafı çekti:

Sivas Vilâyetine

4 Temmuz 1335

Cülûs-i Hümâyûn-i Cenâb-ı Padişahî münasebet-i celilesiyle Erzurum'da makâmat-ı mülkiye ve askeriyenin tebrikâtını kabul ve idrâk ile mübahiyim. Bu vesile-i mübecele ile devlet ve milletin giriftar oldğu vaziyetten tecelliyat-ı hasene ile halâs ve encam-ı mes'ude ile mazhar-u feyz-ü felâh olmasını temenni eyleyerek, arzı tebrikât eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahri Yâver-i Hazret-i Şehriyâri

Mustafa Kemal [113]

Karşılıklı uzun muhaberelerden ve Sivas Müdafaa-i Hukuk-i Milliye mensuplarının tazyiklerinden sonra Sivas Kongresi'nin toplanması takarrür edince gelecek murahhaslar için hummalı bir hazırlık başladı. Bu hususta Sivas Valisi **Reşid Paşa,** şu bilgiyi vermektedir:

"Kolordu kumandanı, **Miralay İbrahim Tâli Bey,** sâbık mebus **Râsim Bey, Müftü Abdurrauf, Emir Paşa** gibi zevat, bu sırada bilhassa meşgul görülüyorlardı. Bunlardan bir kısmı, kongre heyetinin emniyet altında çalışmasını temin için son hazırlıklarını yapmağa uğraşıyorlardı. Müftü Efendi Erzurum yolcularına parlak bir istikbal merâsimi yapmak vazifesini almıştı. Cübbesinin eteklerini toplayarak, ev ev, dükkân dükkân dolaşıyordu." [114]

---

113 - Sivas Valişi **Reşid Paşa**'nın Hatıraları -İstanbul 1940 sh. 65
114 - a.g.e. sh. 123

Vâli Reşid Paşa daha önce vilâyetdeki kuvva-yı milliye çalışmaları hakkında izâhat isterken de teşkilât mensuplarından şu cevabı almıştı:

"....O kadar kalabalık değiliz.Fakat başta Müftü olmak üzere ulemâ takımı hemen hemen bizimle beraberdir..." [115]

Hakikaten ulemâ bu faaliyette baş rolde idi. Nitekim **M. Kemal Paşa**'nın **Sivas**'a girişini anlatan bir görgü şâhidi: "....sür'atle bize doğru yaklaşıyordu. Tam tepede durdu. Herkes koşuştu. Yanında **Hoca Fevzi Efendi, Raif Efendi** ve **Rauf Bey**'le otomobilden indiler..." [116] demektedir.

Kongre'nin açıldığı salon Türk bayraklarıyla donatılmıştı. Reis kürsüsünün üstünde de "Tuğra-yı Hümayûn" bulunuyordu. [117]

Daha ilk gün riyâset meselesinde kulis başladı. **M. Kemal Paşa**'ya göre bu kulisi **Rauf Bey** idâre ediyordu. [118]. Murahhaslardan bir kısmı **İsmail Fazıl Paşa**'nın reis olmasını istiyorlardı. Çünkü oğlu **Ali Fuad Paşa** (Cebesoy) Ankara'da bulunan "Yirminci Kolordu"nun kumandanı idi. Babası reis olduğu takdirde O'nun da müzâhareti sağlanabilir düşüncesi hâkimdi. Bu mevzuda bir hayli münakaşadan sonra gizli reyle seçim yapıldı. **M. Kemal Paşa,** üç rey müstesna olmak üzere reis seçildi. [119] **Rauf Bey** açıkça **İsmail Fazıl Paşa**'yı tutmuştu.

M. Kemal Paşa, reis seçildikten sonra bir açış konuşması yaptı. Bu konuşmada memleketin içinde bulunduğu şartları izâh etti. Ve ilk defa olarak "H ü k û m e t - i M e r k e z i y e " ye yâni İstanbul Hükûmetine çatarak sözlerini şöyle bitirdi:

---

115 - a.g.e. sh. 37
116 - **Vehbi Cem AŞKUN**: Sivas Kongresi - Sivas 1945, sh. 109
117 - **Enver Behnan ŞŞAPOLYO**: Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi - istanbul 1958, sh. 332
118 - **Mustafa Kemal** - Nutuk - Ankara 1927, sh. 51
119 - a.g.e. sh. 52

"Meclis-i Millî'nin henüz toplanmamış olduğu bir sırada mahsûr ve istiklâlini kaybetmiş olan Hükûmet-i Merkeziye'nin münferit ve gayr-i meşrû bir kararı veyahud âmal-i millîyeye muhalif bazı tekâlif-i hariciyeye inkiyad ve serfürû etmek gibi emrivâkilerin ihtimali zuhuratına karşı Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin ruh-i millîyi temsilen ve birbirlerini takiben içtimaı, muhakkak bir faal-i hayır ve selâmettir. "Maruzatım hitam bulurken vatan ve milletin feyz-ü halâsı gâyesine merbut olan heyetimizin muvaffakun bilhayır olması temenniyatını Bârigâh-ı İlâhiye refeylerim." [120]

Bu kongreye 25 murahhas iştirak etmiştir. Her ne kadar etrafta büyük bir kalabalık mevcud idiyse de bunlardan bir çoğu murahhas sıfatını hâiz değildi. Ezcümle **M. Kemal Paşa**'nın etrafında böylece murahhas olmayan pek çok kimse mevcuttu. Sivas kongresine **Hoca Raif Efendi** (Erzurum Murahhası), **Şeyh Hacı Fevzi Efendi** (Erzincan Murahhası), **Müftü Tevfik Efendi** (Çorum Murahhası) gibi birçok sarıklı kahraman katılmıştır.

Sivas kongresinin ilk üç günü siyaset münakaşaları, murahhasların İttihatçı olmadıkları hususunda "Vallahi, billahi" lâfızlarıyla yemin etmeleri, gelen tebrik telgraflarını cevaplandırma ve bilhassa "P a d i ş a h 'a s a d a k a t" ve ubûdiyet arizaları yazmakla geçti. Dördüncü gün Erzurum Kongresinin nizâmnâmesi müzâkere edilerek kullanılmış olan mahallî ifadeler umumileştirildi:

a) Cemiyet Ünvanı: **"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"** oldu.

b) Heyet-i Temsiliye'nin vatanın bütününü temsil edeceği kabul edildi. Mevcud âzâlara altı kişi daha ilâve olundu.

c) Her türlü işgâl ve müdahalenin reddedileceği belirtilerek bu husustaki ifâde "M ü l k ü m ü z ü n h e r h a n g i b i r c ü z ' ü n ü

---

120 - **Vehbi Cem AŞKUN**: Sivas Kongresi - Sivas 1945, sh. 119

ZAFERE GİDEN YOL

MUSTAFA KEMAL İki Sarıklı mücâhid arasında :

ARAB ŞEYH ve HASBİ KADI

terk ve ihmal etmek..." şeklinde umûmîleştirildi. Bunun üzerine Erzurum kongresinde ".... b u r a l a r ı " yâni şark vilâyetleri lâfzı vardı.

Beşinci gün, Padişaha bir telgraf çekilerek hükûmetin tutumu kendisine şikâyet edildi.

Altıncı gün yemin merâsimi oldu.

Yedinci gün " M ü d a f a a - i H u k u k C e m i y e t i " nin resmen kuruluş formaliteleri ikmâl olundu.

Sekizinci gün " M a n d a M e s e l e s i " müzâkere edilerek bu hususdaki teklifler reddedildi. Ne gariptir ki, asker olan **Fazıl İsmail Paşa** manda fikrini müdafaa ederken kendisine en evvel ve en müessir cevabı sarıklı bir kahraman; Erzurum Murahhası **Hoca Râif Efendi** verdi. [121]. Hatta **Fazıl İsmail Paşa,** bir asker olarak bu işte yalnız da değildi. İlk manda fikrini ortaya atanın da yine asker olan **İsmet Paşa** olduğu mâlûmdur. [122] O, bu kanaatini, Erzurum'da bulunan **Kâzım Karabekir Paşa**'ya yazdığı zaman [123] daha ortada ne Erzurum ve ne de Sivas Kongresi vardı. Ayrıca İstanbul'da **Müşir İzzet Paşa,** Sivas Kongresi'nde de **Bekir Sami Bey, Kara Vasıf Bey,** gibi başmandacı bir çok askerler daha vardı.

Kongre 12 Eylülde sona erdi.

Kongre umumî beyannâmesinin iki maddesini dikkatlerinize sunuyoruz:

"Câmia-i Osmâniyenin tamamiyeti ve istiklâl-i milliyemizin teminini ve " M a k a m - ı M u a l l a â - y ı H i l â f e t v e S a l t a n a t ı n m a s u n i y e t i i ç i n " Kuvva-yı Milliye'yi âmîl ve İrâde-i Millîyeyi hâkim kılmak esastır." (Umûmî Kongre Beyannâmesi Sivas 11 Eylül 1335- Madde:2)

---

121 - **Mahmut GOLOĞLU:** Sivas Kongresi - Ankara 1969, sh. 95
122 - a.g.e. sh. 88
123 - **Kâzım Karabekir**: istiklâl Harbimiz - İstanbul 1960, sh. 175

"Hükûmet-i Osmaniye bir tazyik-i haricî karşısında memleketimizin herhangi bir cüzünü terk ve ihmal etmek ızdırarında bulunduğu takdirde Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'la vatan ve milletin masuniyet ve tamamiyetini kâfil" her türlü tedâbir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur. (Umûmî Kongre Beyannâmesi Madde: 5 Sivas 11 Eylül 1335)

II- CEPHELER VE BAZI SARIKLI MÜCÂHİDLER:

Kurtuluş Savaşı'nın muntazam askerî teşkilât kuruluncaya kadar devam eden devresine Kuvva-yı Milliye devri diyoruz. Bu devreyi dolduran mücâdeleler düşmanı kısmen püskürtmüş, kısmen de oyalayıp meşgûl etmek sûretiyle ordumuzun hazırlanmasına zaman kazandırmıştı. Vatanın uğradığı haksız işgâllere karşı, her tarafta bir merkezden emir verilmişçesine kurulan Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri bu silahlı mücâdeleyi başarıyla yürüterek hareketi muntazam orduya intikal ettirmişlerdir. Bunların şerefli mücadeleleri Meclis'in açılışından sonra da devam etmiştir. Fakat henüz Meclis ortada yokken başlamış olan bu mücâdelelerin bir kısmını ve bunlara dâir şahâdetleri bu bölümde belirtmeyi münasip bulduk. Bu sûretle Kuvva-yı Milliye devresinde hizmet etmiş sarıklı mücâhidlerin bir kısmının hikâyesini de Meclis'in açılışından sonraki temâdisini nazarı itibare almak sûretiyle Meclis ve O'nu takip eden faaliyetlere âid bölümde bulacaksınız.

AYDIN CEPHESİ VE DENİZLİ MÜFTÜSÜ AHMED HULÛSİ EFENDİ

İzmir'in işgâli ihtimalleri belirdiği sırada Vâli bulunan **Nureddin Paşa**'nın hazırlıksız yakalanmamak için "m i l l î v e m a h a l l î b i r m u k a v e m e t c e p h e s i" kurmayı düşündüğünü evvelce belirtmiştik. Bu iş için ilk akla gelen müteşebbisler şüphesiz mahallin

"M ü f t ü ", "V â i z", "M ü d e r r i s" gibi din adamları olacaktı. Evvelce, anlatıldığı üzere, bu maksadla civar vilâyetlerin din adamları dâvet edilerek 1919 yılı Mart ayı içinde bir kongre aktedildi. İzmir'in ilhakına karşı gerekli teşebbüslere girişmek üzere toplanan bu kongreye Vâli ve Kolordu Kumandanı **Nureddin Paşa** başkanlık etmiş ve ilhak tahakkuk ettiği takdirde, mukavemet edebilmek için teşkilât yapılması kararlaştırılmıştı. Paşa, İzmir'in Yunanistan'a verilmesi halinde silâhlı bir müdafaaya kalkışılacağını söylediği sırada **Denizli Müftüsü Ahmed Hulûsî Efendi,** büyük bir uzak görüşlülük eseri olarak kendisine şöyle demişti:

"-Paşa İstanbul işgâl altındadır. İşgâl kuvvetleri İstanbul Hükûmeti üzerinde tazyiklerde bulunarak sizi terfian veya memuriyetinizi nakil sûretiyle İzmir'den uzaklaştırırlar. Çünkü buradaki, hristiyan unsurlar işgâl kuvvetleriyle temas halindedirler. Sizin burada fiilî mukavemet için girişeceğiniz her hareketi onlara bildirirler. Onlar da, hükûmete tesir ederek bu teşebbüsü akim bırakırlar. Bakınız Rum papazlarından metropolit **Hrisostomos** daha şimdiden bu şehrin fahrî vâlisi gibi hareket etmeğe başlamış ve Yunan işgâlinin hazırlıklarına girişmiş bulunmaktadır." [124]

Bu söylenenler doğru çıkmış ve **Nureddin Paşa** azledilerek yerine vâliliğe **Kanbur İzzet**, Kumandanlığa da, mütekâid paşalardan **Nadir Paşa** tayin edilmişti.

İzmir "R e d d i İ l h a k K o n g r e s i "nden döndükten sonra memleketin elim bir âkıbete sürüklenmekte olduğunu gören **Denizli Müftüsü Ahmed Hulûsî Efendi** merhum, derhal teşebbüse girişerek teşkilât kurmaya koyuldu. Tam bu sıralarda İzmir'in 15 Mayıs 1919 da Yunanlılar tarafından işgâl edilmiş olduğu haberi bütün vatan ufuklarında derin akisler uyandıran acı bir haber olarak yayıldı. Bunun üzerine **Ahmed Hulûsi Efendi** telgrafhâneye giderek o zaman Denizli mutasarrıf ı bulunan **Faik** (Öztrak) **Bey** ile birlikte hâdiseyi tahkik etti.

---

124 - **Dr. Lütfi** : Din Gücüyle Kazanılan Savaş - Yeni İstiklâl Gazetesi 1 Şubat 1965 tarihli nüsha.

Vaziyeti bütün dehşet ve vahâmetiyle öğrendikten sonra ilk iş olarak bir protesto mitingi tertipledi. Müftülük dâiresinin yakınındaki bir camide bulunan sancağı şerifi asılı bulunduğu yerden "t e k b i r" ler ve "s e l â t ü s e l â m l a r " la indirdi. Etrafında şehrin ileri gelen şeyh ve imamları olduğu halde camiin etrafında bekleşen kalabalığın önüne geçti. Kalabalık Belediye Meydanı'na doğru yürümeye başladı. Büyük bir felâketin hazin bir melodisi halinde şehre yayılmakta bulunan tekbir seslerini işiten halk, işini gücünü bırakarak Belediye Meydanı'na koşuyordu. Ağlamaklı bir perdeden tekbir getirerek meydanı doldurmuş bulunan Denizliler'e hitaben Merhum **Müftü Hulûsi Efendi:**

"-Hemşehrilerim!...

Karşımıza çıkarılan düşman daha dünkü uşaklarımızdır. Biz onlara mağlûp da olmadık. Bu düşman her kim olursa olsun Türk'ün ve Müslümanlığın son müstakil yurdu olan topraklarımız da elimizden alınmak isteniyor. Bizler şimdiye kadar esir yaşamadık ve yaşamayız. Silâhımız yoksa sapan taşıyla düşmana karşı çıkmak ve onu tepelemek her Türk ve müslümana farz-ı ayndır. Fetva veriyorum. Silâh azlığı veya çokluğu mühim değildir. Bir çok ülkelere hükmetmiş fâtihlerin torunlarıyız. (Hristiyanları işaret ederek) Onlar bize vediadırlar. Onlara dokunmayın..."[125] Diye heyecanlı bir nutuk irad etti.

Bundan sonra hazır bulunanlardan heyecana gelen birkaç kişi daha halka hitap edip, işgâli protesto eden konuşma yaptılar. Bu miting halkın, kurulacak bir teşkilât için hazır bulunduğunu göstermiş ve şehrin muhterem müftüsü **Ahmed Hulûsî Efendi**'nin emir ve direktiflerine uyacağı anlaşılmıştı. Fakat **Müftü Hulûsî Efendi** yalnız Denizli için değil, bütün civar vilâyet ve kazaları da içine alan bir millî mukavemet hareketi meydana getirmek istiyordu. Bu yüzden önce henüz işgâl edilmemiş bulunan "A y d ı n"a emin adamlarından birkaçını

---

125 - **Dr. Lütfü MÜFTÜLER:** Denizli Hey'et-i Milliyesi Balıkesir 1947, sh. 5

göndermek suretiyle onlarla temasa geçti. Aydınlılar, ümitsiz ve gâyet bedbindiler. Mütevekkilâne bir surette Yunan işgâlini beklemekte idiler. İşgâl kuvvetlerinin asayiş ve emniyet hususunda yaptığı propaganda tamimlerine çâresiz inanmış görünüyorlardı.

Bundan sonra "N a z i l l i"ye müracaat eden müftü **Ahmed Hulûsî Efendi,** oradan da aynı cevabı aldı.

Bu yüzden "A f y o n k a r a h i s a r", "D i n a r" havâlisi ile temasa geçti. Müftü Efendinin faaliyetlerini yakınen takip eden Denizli Rumları, "O n u n s a r ı ğ ı n ı b a ş ı n a d o l a y a c a ğ ı z ! " diye haber göndermekteydiler. Fakat kahraman Denizli Müftüsü korkacak ve vatan müdafaasından yüzgeri edecek bir insan değildi. Müftü bizzat, Dinar'a Afyonkarahisar'a gitti. Bu bölgelerdeki diğer müftü, vâiz ve müderrislerle temasa geçerek silâhlı çeteler teşkil edip, ilerleyen Yunan kıt'aları karşısında bir mukavemet cephesi teşkil etmek hususunda onları harekete geçirdi. Bu bölgede efeler, köylüler, yedek subaylar, mütekâid subaylar ve halktan herkes mahallî müftülerin idare ettiği teşkilâta kaydolarak kısa zamanda harbe hazır vaziyete getirildiler.

Hulûsi Efendi, toplanan bu çetecilerle "S a r a y k ö y "e harekete etti. Orada topçu binbaşısı **Hakkı Bey**'den elindeki topları istedi. Sarayköy'de istasyon memurlarından biri rumdu. Denizli müftüsü **Hulûsî Efendi**'nin idare ettiği bu halk hareketini ve halkın vatan müdafaasındaki azîm ve kararını gören bu rum, derhal Nazilli'deki Yunan kumandanına bir telgraf çekti. Bu telgrafta üç beş bin kişilik bir kuvvetin Nazilli'ye doğru harekete geçtiğini bir bu kadarının daha da Denizli'den yola çıkmak üzere bulunduğunu bildirmesi üzerine az bir kuvvetle Nazilli'yi tutmakta bulunan Yunan kumandanı mevziini terkederek, Aydın istikametine çekildi. Sarayköy'den hareket eden **Müftü Hulûsî Efendi** kumandasındaki Milis kuvvetler, Nazilli'yi kolaylıkla istirdat ettiler. Fakat burada durmayarak Aydın'a doğru gerilemiş

ZAFERİN TEMELİNE İMÂN HARCINI KOYANLARDAN
Denizli Müftüsü **AHMED HULUSİ EFENDİ**

bulunan Yunan kuvvetlerinin takibine başladılar. Yol boyunca uğranılan her köyde toplanan halka, heyecanlı nutuklar irad eden Müftü Efendinin emrindeki kalabalık gitgide artıyordu. Bu nur yüzlü din adamının oldukça yaygın bir şöhreti vardı. Kendisini şahsen görmemiş olanlar bile, hiç olmazsa ismini duymuş olmaktan dolayı büyük hürmet, itimad ve muhabbet besliyorlardı. Bu yüzden kendisinin kerâmet ve dirâyetine inanılıyor, Yunanlılara karşı giriştiği bu mücadelede mutlak galip geleceği kabul ediliyordu. Bu sebeple her gidilen yerde çoluk çocuk yedisinden yetmişine herkes üzerine düşen vazifeyi yapmak ve Müftü Efendinin emirlerini yerine getirmek hususunda büyük

bir tehâlük gösteriyorlardı. Geri çekilen Yunan kuvvetleriyle çarpışa çarpışa Aydın'a kadar varılarak düşman, devamlı sûretle geriletildi.

Bu sırada o bölgede **Yörük Ali Efe** ve **Kıllı Efe**'ler de kızanları ile düşmanı sıkıştırmakta idiler. 37 nci tümen de "Ç i n e"den taarruza girişmişti. Bütün bu müşterek mukavemet sonunda Aydın, Yunanlılar'dan geri alındı. Fakat şehre giren millî kuvvetler, topluca düşmanı imha hareketine girişmek yerine etrafa dağıldıklarından şehrin kurtarılmasiyle kalınmış, Yunan Kuvvetlerinin tam mânâsiyle imha edilemeden ricat edebilmelerine imkân verilmiş oldu. Bu yüzden tam mânasiyle muntazam bir askerî şekil ve muharebe düzeni kazanamamış bulunan bu kuvvetlerin elde ettikleri muvaffakiyetle sermest oldukları bir sırada tâkip edilmediğini gören Yunan kuvvetleri, aldıkları yeni takviyelerle birlikte tekrar hücum ederek Aydın'ı yeniden işgâl ettiler. İşte o zaman büyük bir hırs ve hınçla şehre giren Yunan askerleri, tarihte misli görülmedik kanlı bir zulüm ve vahşet icra ettiler. [126]

Müftü Ahmed Hulûsî Efendi, meslek itibariyle asker olmadığı cihetle daha ziyade hareketin malî ve manevî idaresini ele alarak bu kuvvetin başına **Demirci Mehmed Efe**'yi geçirdi. Sistemli bir idareyi gerçekleştirebilmek için de Denizli'de Heyet-i Millîye adıyla bir heyet kurdu. Bunun başına geçerek mücâdelenin erzak ve mühimmatını temin edecek muntazam bir teşkilât vücuda getirdi. Bunun 6 şubesi vardı. Bu şubeler şu şekilde vazife taksimi yapmışlardı:

"...**1 nci Şube:** (Mâlî Şube)

Reis: **Müftüzâde Kâzım Efendi**

Azâ: **Osmanoğlu Emin Efendi**

Muhasip: **Tahsin Bey**

Veznedar: Sıra ile **Hamamcızâde Mustafa, Süleyman Ef. oğlu Hacı Ahmed, Ahmed Baki Efendiler,** Millî Heyetin vâridatını topla-

---

126 - Bkz: **Kadir MISIROĞLU:** Yunan Mezâlimi - İstanbul 1968 - sh. 173

mak ve masraflarını yapmak ve yazmakla uğraşıyordu.

2 nci Şube: İstihbârat ve propaganda şubesi:

Dalamanlıoğlu Şükrü, Küçükzâde Necip, Müftüzâde Feyzi, [127] **Baytar Ragıp Bey**'lerden teşekkül etmiştir.Tercümanlığını mülâzım **Refik oğlu Remzi,** Aydın Osmanlı bankası müdürü iken, Denizli'ye hicret eden **İstimat Zihri Bey**'ler yapmıştır.

Bu şube düşmanın durumu ve işgâle uğrayan yerlerdeki fâcialar hakkında malûmat ve vesikalar toplayarak medeniyet âleminin gözleri önüne koymak için lüzumlu yerlere gönderdiği gibi etraftaki vilâyetlerde propaganda yapmakta ve millî harekete yardım maksadiyle teşvik ve nasihatlarda bulunmak üzere heyetler göndermekteydi.

3 ncü Şube: Askerlik Şubesi:

Reis: **Tavsalı oğlu Mustafa Bey**

Muâvin: **Kapancızâde Hulûsî Bey**

Bir de bir yüzbaşıdan ibaretti. Bunlar cepheye gidecek askerlerin sevk ve idaresiyle uğraşıyorlardı.

4 üncü Şube: Muhâcirîn Şubesi: **Dr. Mazhar Germen, Dr. Kâzım Ali** (Samanlı) ve diğer bir kişiden ibaretti. Bu şube memlekete gelen Türk ve Türk olmıyan müslüman muhâcirleri iskân ve iâşe etmekle meşguldü.

5 nci Şube: Levâzım Şubesi: Reis **Küçükzâde Ali Bey** (âzâları öğrenilememiştir.)

Bu şubeye bağlı bir de depo vardı ki, müdürü baytar **Ahmed**

---

127 - Bu eserin ilk tab'ı esnasında hayatta ve Denizli'de mukim Bulunan **Fevzi Müftüler, Müftü Ahmed Hulûsî Efendi**'nin oğludur. Kendi bilfiil içinde bulunduğu Denizli Harekâtı milliyesini gâyet berrak bir surette hatırlamakta ve anlatmaktadır. Bu hizmet ve faaliyetin teferruatını bizzat dinleyip zaptetmiş olduğumuz gibi, bazı noktaları aydınlatıcı mektupları da hususî arşivimizde saklı bulunmaktadır.

Cevded Bey idi. Şu şube cephenin iâşe ve giyimiyle meşgul idi." [128]

Bir de inzibat işleri ile uğraşan 6 ncı şube vardı. Bu teşkilâtta "h e y ' e t - i n â s i h a" denen halkı dinî hislerine hitap etmek suretiyle cepheye sevkeden bir heyet vardı. Bunlar civar vilâyet ve köyleri dolaşarak camilerde toplanan halka memleketin içinde bulunduğu buhranlı vaziyeti anlatıyor ve kurulan millî kuvvetler cephesine şahsen katılmak veya silâh ve para yardımı yapmak suretiyle iştirak etmelerini temin ediyordu. Bu heyette **Zennecizâde Tevfik, Karatova Müftüsü Ahmed Hamdi, Gerâlizâde Esad Efendi** bulunuyordu. Her tarafta millî heyetler teşekkül edinceye kadar bunların câmi câmi dolaşarak yaptıkları telkin ve vaazlar pekçok gönüllünün toplanmasını temin etmiştir. Denizli'nin elebaşılık ettiği bu millî kuvvetler hakikaten çok büyük ve fâideli hizmetler ifâ etmişlerdir. Yunan ordusunun içlerine kadar sokulan teşkilât mensupları işgâl altındaki yerlerde cereyan eden "Y u n a n M e z â l i m i"ni tespit edip, Denizli'ye bildiriyorlardı. Toplanan bilgiler muntazaman İstanbul Hükûmeti'ne duyurulmakta idi. Hattâ bu iş için İstanbul'a bir heyet de gönderilmişti. Millî kuvvetlerin yaralılarını tedâvi için "Milli Hastane" denen bir hastane bile kurulmuştu. Civar vilâyet ve kazalarda teşekkül etmiş bulunan Heyet-i Millîye'ler bir birlik hâline getirilmek üzere hepsinden talep edilen murahhaslar vâsıtasiyle Denizli'de bir "m e r k e z h e y ' e t i" teşekkül ettirilmişti.

1920 senesi Temmuz'una kadar ufak tefek müsademelerle işler, aşağı yukarı sükûnetle yürütülmüştü. Fakat temmuz 1920 de Yunan kıt'aları takviyeli olarak harekete geçmiş bulunduğundan millî kuvvetler püskürtülmüştü. Cephe kumandanı **Demirci Mehmed Efe** 5 Temmuz 1920 de bütün kuvvetlerin Sarayköy'de toplanmasını emretmişti. Durum kritikleşmişti. Merkezdeki jandarmalar buraya sevkedildikten sonra **Müftü Ahmed Hulûsî Efendi** halkı "D e l i k l i ç ı n a r" denilen mevkide toplayarak, kendilerinin din ve vatan duygularına hitabetmek suretiyle onları cepheye gitmeye teşvik etti. Buldan'ın "D e r b e n t B o ğ a z ı ' n a bir miktar kuvvet sevketmek suretiyle tehlikeyi

---

128 - Dr. Lütfü MÜFTÜLER: a.g.e. sh. 11

بسم الله الرحمن الرحيم

لا إله إلا الله محمد رسول الله

إنا فتحنا لك فتحا مبينا

نصر من الله وفتح قريب

وبشر المؤمنين يا محمد

Denizli Müftüsünün zafer âyetleri ile süslü sancağı

durdurmak istiyordu. Burada ismini yazdıran gençlere hemen gerekli silâhlar verilerek Derbent'e gönderdiler. Fakat düşmanın hâkim kuvvetleri onların burada tutulmasına imkân vermedi. Düşman hızla ilerlemeye başlamıştı. **Demirci Efe** karargâhını "G o n c a l ı"ya nakletmişti. Halk Denizli'de ric'ate başlamıştı. Denizli Müftüsü de Tavas'a gitmişti. Bu sırada Dneizli'de "D e m i r c i V a k ' a s ı" vukû bulmuştur. Bu yüzden başsız kalan Denizli harekâtına Ankara'da teşekkül etmiş bulunan Millî Hükûmet tarafından, muntazam kuvvetler gönderilmiştir.

ÇAL MÜFTÜSÜ AHMED İZZET EFENDİ

Denizli Bölgesi'nde faaliyet gösteren diğer bir muhterem din adamı da **Çal Müftüsü Ahmed İzzet (Çalgüner) Efendi**'dir. Bu kahraman müftünün Denizli Bölgesindeki millî harekâtta Denizli Müftüsü kadar hizmeti geçmişti. Kendisine bu hizmetlerini anlatması için ricada bulunan mütekâid muâllim **Orhan Vural** [129] bu kahraman din adamının anlattıklarını şöyle nakletmektedir:

"....Sebilürreşad'ın üçüncü sayısında Millî Mücadele için kurulan Redd-i İlhak Cemiyeti ve bu münasebetle verilen fetvâyı okudum. Orada isminin geçmesi dolayısiyle ilçemiz müftüsü **Ahmed İzzet Çalgüner'**i ziyaret ettim. Bu sevimli ve mütevâzi ihtiyar, millet ve memleket için yaptığı hizmeti küçümseyerek bu husustaki hâtıratını ve faaliyetini söylemek istemedi. Halbuki kendisinin o zamanki hayırlı çalışmaları ve cepheden cepheye koşarak yaptığı hizmetler, bütün Çal'lılarca malûm ve müsellemdir. Israrım üzerine gâyet samimi olarak bazı hâtıralarını nakletti. Harbi Umûmî neticesi vâki mağlûbiyet

---

129 - Muhterem **Orhan Vural,** Çal'dan gönderdikleri 8.5.969 tarihli bir mektupla bu hususta mütemmim malumatla birlikte çok kıymetli vesikalar lütfetmişlerdir. Kendilerine teşekkür eder bu vesileyle böyle her imanlı münevverin bulunduğu çevredeki sayıları artık pek azalan bu gibi gerçek kahraman din adamlarını araştırıp tesbit etmesini ve bunu bir din ve vatan borcu telâkki eylemesini temenni ederiz.

ÇAL MÜFTÜSÜ AHMED İZZET EFENDİ

üzerine -Allah böyle günleri biz müslümanlara bir daha göstermesin- Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmasiyle millet karanlıklar içinde kaldı.Ne yapacağını şaşırdı.Halkın kuvve-i maneviyesini sağlamak için müteaddid defalar Çarşı Câmii şerifinde, hükûmet önünde meydanda dinî nutuklar söyledim. Halkı mukavemete teşvik ettim. Yese düşmeyerek teşkilâtlanmaya sevkettim. Halk sözümüzden müteessir olarak feryat ve figanlar içinde iken o zaman Kaymakamımız bulunan, hâlen Balıkesir valisi, **Fazlı Güleç:** "Müftü Efendi, şer'an kendisine düşen vazifeyi yapmıştır. Bu bapta benim de hakkı kelâmım vardır. Beni dinlerseniz ordularımız inhilâl etmiş, silâhı elinden alınmıştır. Askerlerimiz cepheleri bırakmıştır. Bu sebeple Müftü Efendi'nin söylediklerini yapmak, düşmanı gazaplandırmaktan, binnetice onların ayakları altında perişan olmaktan başka bir işe yaramıyacak." meâlinde sözler söyledi. Kaymakmın bu sözlerini Darülfünûn mezunlarından Ortaköylü **Emin Efendi** merhum da takviye etti. **Ferit Paşa**, Kabine-

si'nen "Yunanlılara karşı koymayınız, onların işgâlinden korkmayınız" meâlindeki telgraf emirlerinden bahsederek mutavaat lüzumunu ortaya attı.

Bunlara karşı ben "Gözlerimiz görerek, bedenimizde can varken kendimizi ve mukaddesatımızı düşmanın yed-i habisine terk ve vatana ayak basmalarına tahammül edemiyeceğimizi, behemehal müdafaa tertibatı almamız lâzım geldiğini, silâhsız ve vasıtasız da olsa düşmana karşı koymaklığımızı, evvelâ bizleri sonra evlâdı ıyalimizi şehid etmeden memleketimize düşmanın giremiyeceğini, hattâ hepimizi şehid etse bile, Allahın izni olmadan düşmanın bu topraklara ayak basmasının mümkün olamayacağını" söyledim ve bu fikrimde ısrar ettim. Hazır bulunan kalabalığın reyini sordum. Onlar da "Evvelâ siz üçünüz fikir birliği yapınız, bize bildiriniz. Biz müdafaa için hazırız" dediler.

Bu hareket bu ân için akim kaldı. Ben de köyüm olan "S ü l l e r"e gittim. Kendi kendimi hesaba çektim. Kalbim bana: "Bu bapta sen haklısın, ısrar et, Cenâb-ı Hakkın vaadi yerini bulacaktır" dedi. Derhal atıma binerek ilçemize 12 saat mesafedeki Denizli'ye hareket ettim. Yol üzerinde "A l i K u r t" Köyü'ne uğradım. Evvelce haber aldığım buralı **Dede Efe** ile temas imkânını temin ettim. Dede Efe'nin 25-30 kadar kızanı olan çetesini düşmana karşı harekete ikna ettim. Keza, "K a k l ı k" Köyü'nde nüfuz sahibi **Ali Bey**'i gördüm. Onu da hazırladım. Denizli'ye vardım. Orada henüz bir hareket hamlesi yoktu. **Müftü Ahmed Hulûsî Efendi** merhumu gördüm ve fikrimi anlattım. Tasvip etti. Milletin sözümüze bakıp bakmıyacağında mütereddid idi. Beş altı kişi müstesna, bütün Çal halkının benimle beraber olduğunu söyleyince gözleri yaşardı. Beni Mutasarrıf'a ve Kalem Reisi'ne yolladı. Onlara kendisi ile görüştüğümüzü saklamamı tenbih etti.

O zamanki Mutasarrıf ve Eski Dâhiliye Vekili **Fâik Öztırak**'a vardım. Fikrimi izâh ettim. Bana Kaymakamı sordu. Kaymakamın bu dâvâdaki muhalefeti dolayısıyle kendisinden memnun kalmadığımı hissetti. Hoşuna gitmedi. Rengi bozuldu. Bana "Müftü Efendi! Sen ne demek istiyorsun? Bu vaziyet karşısında bir kaymakam bir mutasarrıf, bir vâli ne yapabilir?" dedi.

Ben de **"Kaymakamlık, mutasarrıflık, vâlilik milletle kâimdir. Millet cayır cayır yanmağa başladı. Biz buna seyirci kalamayız. Ne yapacaksanız yapınız. Ben kudretim nispetinde bu uğurda bir vazife almağa geldim"**, deyince tekrar rengi değişti. Bu kabil bir harekete **Ferid Paşa** Kabinesinin râzı olmadığını beyan ile bu mes'ele etrafında Kalem reisi ve Müfti Efendi ile görüşmemi, bilâhare bir şekil kararlaştırılmasını tavsiye etti.

Kalem Reisi **Tevfik Bey'i** ziyaret ettim. Bu sevimli komutan bana: "Ey hocam! Bu iş senin gibi hocalara ve benim gibi ihtiyarlara mı kaldı?" diyerek önce biraz lâtife etti. Kendisine **Müftü Efendi** ve **Mutasarrıf Bey**'le görüştüğümü ve hazırlığımı anlattım. Yapacağımız hareket plânına her ikisinin de razı olduğunu beyan ettim. Fevkalâde sevindi. Mevzu etrafında bazı esaslar görüşerek, hemen plânımız mucibince harekete geçmek üzere vedâlaştık. **Müftü Ahmed Hulûsî Efendi** ile de görüştüm, vaziyeti anlattım. O da ferahladı. Çal'daki hazırlığımı da öğrenince "Sen doğru Çal'a git. Hazırlığını şümûllendir. Bir iki güne kadar biz de burada hazırlığımızı tamamlıyalım. Sana haber verince hemen yola çık!..." diye beni uğurladı. Ben de vaziyetten memnundum.

Hemen Çal'a geldim. Atımdan inmeden doğru hükûmet önüne geldim. Orada merhum **Necip Bey**'le karşılaştım. O da evvelce muhalefetine rağmen benim Denizli seyahatimi uzaktan kritik ettirerek işin ehemmiyetini idrak etmiş olduğu için bana "Emrinize âmâdeyiz. Buyurunuz!" dedi. Zira muhalefeti bilhassa şahsı için zararlı olacaktı. Çünkü ben efelerle de görüşerek bunların muhalefeti halinde yapılacak işi tasarlamıştım.

Necip Bey'e samimi olduklarına kanaat getirmek için bana, benim istediğim şekilde bir senet vermelerini teklif ettim. Kabul etti. Halktan bu uğurda maddî manevî nüfuz ve varlıklarından istifâde me'mul olan zevatı belediyeye çağırtarak kendileriyle konuştum. Bunlara: **"Allahımız bir, peygamberimiz bir, kitabımız bir, vatanımız bir**

olduğuna göre muhâfazasına mecbur olduğumuz mukaddesâtımızı müdafaa için Allahın ve peygamberin emirlerine imtisâl etmemenin vehâmetini anlattım. Mukaddesâtını düşmana göz göre göre çiğnetenlerin insan ve islâm sayılamıyacağını, çöken Saray Saltanatı'nın yerine milletin kalbinde iman nurunun bir kat daha parlamış olduğunu ve bu davada Allahın nusretinin muhakkak bulunduğunu" beyan edince hepsi emre âmâde olduklarını ifade ettiler. Kendilerinden şu senedi aldım. Bu senedin aslı yedimde mahfuzdur.

Senet Sureti:

"Efendim, bâlâda muharrer esami sahipleri ki cümlemiz dinimizi, vatanımızı, namusumuzu vikâye için size iştirak etmeğe söz veriyoruz. Buna dâir her ne emir olunursa ifâsına âmadeyiz. Eğer muhalif olursak kanımızı katlimizi helâl ederiz. (15 Temmuz 1335) -Yirmi kişinin imzaları.

Bu yirmi kişi ve ilçenin diğer önde gelenleri ile hemen hizmete başladık. Jandarma dâiresinin kapısını kırarak sekiz sandık cephâne ile 10-12 adet mavzeri aldık. Bâdehû askerlik şubesinin deposunu kırarak orada mevcud cephâne, pala, silâh ne varsa hepsini aldık. Çal Merkez Kasabası eşrafını "K ö ş k" eşraflarına yolladık. Oralardan silâh ve gönüllü asker dercine himmet olundu. Hattâ asker firarilerinin güzergâhları kesilerek silâhları alındı. Bu suretle hayli silâh ve asker dercolundu. Bunların topunu alarak "K ö ş k C e p h e s i"ne hareket ettim. Düşmanın "O m u r l u"'yu işgâli günü biz de cepheye varmıştık. Bilâhare **Denizli Müftüsü Ahmed Hulûsî Efendi** merhum da cepheye geldiler. Oradan kazalarımıza ve komşu kazalar, bu meyanda **Demirci Mehmed Efe**'ye, Çivril eşrafından **Çorbacızâde Mehmed Ali Ağa**'ya Dinar eşrafından **Osman Bey**'e de haberler ve mektuplar yolladık. Bunların da hayli yardımlarını aldık.

Bilâhere vaziyet icâbı cephe usul usul geri çekildi. **Çal**'ın ortaköy ve Medele köylerinde ve Aydın efeleriyle ayrıca cepheler kurduk. Bu sıralarda **Çal** merkezine geldim. Bir müddet sonra düşman "U ş a k"ı

Yukarıda bahsi geçen senedin aslının klişesi

da işgâl etmişti. Bu kuvvetlerin bir kısmı kendi köyüm olan Süller'i işgâl eylediler. Köyümde beni aramışlar: "Hani sizin elleri titreyen müftiniz vardı. Nerede? Bizim kendisine zararımız dokunmazdı" gibi sözlerde bulunmuşlar. Benim kim olduğumu ve kendilerine müdafaa hattı kuranlar meyanında bulunduğumu öğrenmişler. Hattâ evimi kendilerine karargâh yapmışlar. Biz artık buralardan gitmeyiz, gidersek de bu evin altını üstüne getiririz,demişler. Hakikaten de dediklerini yapmışlar. Evimi, değirmenlerimi yıkmışlar, 8-10 yük kap kacak, kitap vesairemi yağma ve mahvetmişler. İstirdattan sonra mahalli hükûmet zararımı on bin lira olarak tesbit etmiştir. Esasen bu kadar serveti ve hattâ cânı fedâ etmeden dâvâyı tahakkuk ettirmenin ve Allaha tam kulluk etmiş olmanın mümkün olamıyacağını takdir ederek bunu çok görmedim ve arkasını bile aramadım.Vatan ve milletimizin namus ve mukaddesâtımızın kurtulmuş olmasında teselli buldum.

Harekâta devam ve müdafaa işini sağlam bir esasa rapt için o sırada Çal'da hava tebdilinde bulunan Ondördüncü fırka komutanı **Çallı Miralay Ethem Bey**'in kendi arzusu da munzam olarak merciine müracaatla millî harekâta buradan iştirâkini temin ettik. Doğum itibariyle ve askerî usûl ile Çal efradını celp ve dâvet edip bir kısmını **Ethem Bey**'e teslim ettik ve hareketimizi esaslaştırdık. Bu, harbin sonuna kadar uğraşmıştır.

Hemşehrilerimin bu çalışmaları her veçhile takdire sezâdır. Husûsiyle **Necip Bey,** çok güzel hizmetler yapmıştır. **Ethem Bey**'in fiîlen işe başlamalarından hayli zaman sonra Kaymakamımız **Fazlı Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa**'dan gelen bir telgraf emrini okudu. Bu emirde hükûmetin takarrür etmiş olduğu, Kuvva-yı Milliye'nin "M ü d â f a a - i H u k u k" nâmını aldığı, yorulmuş olan Kuvva-yı Milliye reislerinin kendi hizmetlerine bakabilecekleri açıklanmıştı. Bende esasen müftülük vazifesi de vardı. Bu sebeple reisliği **Necip Bey'e** bırakmak istedim. Razı olmadı. O an için ittifakla **Derviş Bey'i** reis yaparak işleri ona tevdi ettim. Mukaddesâtımızın muhâfaza ve gayemizin tahakkukunu da hükûmete terketmiş olduk.

Bu çalışmalarımıza; Çal'a, sıra ile ve ara ile teşrif eden **Ali İhsan Paşa, Fevzi Paşa, Fahreddin Paşa, Rafet Paşa'lar** bizzat şâhid olmuşlar ve takdir etmişlerdi. Allahın inâyeti ve halkımızın gayreti ile çok şükür dâva tahakkuk etmiştir. Yurd ve millet istiklâline ve millî hükûmetine kavuşmuştur. Tanrıdan dinimizin ve milletimizin muhâfaza ve vikâyesini yalvarırım.

Müfti efendi sözlerini bitirdi.Fakat heyecanından sesi titriyordu. Esasen titreyen elleri büsbütün itidâlini kaybetti ve gözleri yaşardı.Kendisini yorduğum için özür diliyerek ayrıldım." [130]

Kurtuluş Savaşına katılanlara ancak bir tek istiklâl madalyası verilmiş olduğu halde merhum **Ahmed İzzet Efendi**'ye biri **"Çal Müftüsü İzzet Efendi"** diğeri de "Çal Kazası Müdafaa-i Hukuk Hey'etinden Müftü **İzzet Efendi"** hüviyetleri ile tanzim edilmiş iki madalya verilmiştir.[131]

1952 yılında vefat ettiği zaman, o güne kadar dini ve din adamlarını yaylım ateşine tutmuş bulunan mâhud kadronun nâşiri efkârı olan bir gazetede [132] bile O'nun burada nakledilen hizmet ve fadakârlıklarını tasdik eden bir yazı yer almıştır. Bu yazıda bizden fazla olarak merhuma zaferden sonra mes'usluk teklif edildiği halde O'nun bu hizmetleri mevki ve mansıp için ifâ etmediğini beyanla bu teklifi reddettiği ifâde edilmiştir. [133]

Ömrünü büyük bir tevâzu ve ferâgat hissi içinde yaşıyarak tüketen merhum Çal Müftüsü **Ahmed İzzet Efendi,** son zamanlarında

---

130 - *Sebilürreşad mecmuası*: Cilt I, Sayı 12, Sh. 185; İstiklâl Savaşında Müftilerin hizmetleri: Çal Müftisi **Ahmed İzzet Efendi**'nin hatıraları.

131 - Biri 3354 numaralı, diğeri de 3565 numaralı olan bu madalyaların vesikalarının fotokopileri hususî arşivimizde olup asılları ve madalyalar merhumun Ankara, Meb'us Evleri Nu: 7 de mukim kızı **Emine Çalgüner** nezdindedir.

132 - Ulus Gazetesi 1 Temmuz 1952 tarihli nüsha.

133 - a.g. gazete.

muhitinin fakir insanlarına karşı bütün varlığını sarfederek hizmete koşmuş ve bir çok kabiliyetli gencin, yardımlariyle okuyup yetişmesini sağlamış, örnek bir müslümandı.

GÜNEY CEPHESİ

Güney cephesindeki mücâdele Antalya'dan Urfa'ya kadar uzanan bir bölgedeki vilâyetlerin şerefli kurtuluş destanlarını ihtiva eder. Fakat bizim bu eserde takip ettiğimiz gâye, Türk Kurtuluş Savaşı'nın tarihini yazmak değil, bu savaşta dinin rolünü belirtmek olduğundan bu cephenin askerî faaliyetleriyle silâhlı çatışmalarını kısmen ihmâl ederek dinî motifler üzerinde duracağız.

Güney cephelerimizden Maraş, Antep ve Urfa, düşmana karşı fiilî mukâvemete ilk başlayan ve "Kendi kendini kurtaran şehirler" sıfatını hak eden vilâyetlerimizdirler. Bu bölge işgâl ve istilâya mâruz kaldığı zaman düşmanın kuvvetleriyle buralarda âniden derlenip toparlanabilen derme çatma çete kuvvetleri arasında şüphesiz hiçbir muvâzene yoktu. Fakat halk, imanı ve bu imanı coşkun bir çağlayan halinde galeyana getirip müessir kılan mahallî din adamlarının azm ve cesaret dolu çalışmalarıyla kendisinden kat kat üstün düşman kuvvetlerini püskürtmeye ve şehirlerinin kalelerine bir imân ve istiklâl remzi halinde dikilmiş bulunan bayraklarını dalgalandırmaya muvaffak olmuşlardır.

Düşman kuvvetleriyle mahallî mukâvemet gurupları arasındaki muvâzenesizlik korkunçtu. Bu yüzden, Fransızlar bir cinnet tezahürü zannederek ehemmiyet vermedikleri bu mahallî mukâvemet guruplarından öyle şedîd bir tokat yiyerek gerilemeye ve Türkün istiklâl ve şerefi karşısında saygı ile eğilmeye mecbur kalmışlardır ki bir Fransız filozofu Gustav le Bon takdirini şu şekilde ifadeye mecbur olmuştur:

"Müslümanların bu harpte göstermiş oldukları şecâat ve cesâret bir filozof için ibret alınacak bir derstir. Çünkü şimdiye kadar Dünya'yı idâre etmiş olan din kuvvetinin bugün dahî idâre etmekte olduğunun bir delilidir." [134]

Urfa ve Ayıntap havâlisi işgâl tehlikesi ile karşılaştığı zaman mahallî din adamları ve eşraf tarafından kurulmuş "Cemiyet-i islâmiye" adında bir cemiyet vardı. Fakat 1895 den beri faaliyette bulunan bu cemiyet askerî bir mâhiyet arzetmiyen bir ilim ve içtimâî yardım cemiyeti idi. Ancak bir işgâl tehlikesi belirince derhal mâhiyet değiştirerek askerî ve siyasî bir hüviyete bürünen bu cemiyete o bölgede mevcud olan dört ehemmiyetli tarikatın şeyh ve müridleri de dâhil olmuş ve hizmete koşmuşlardı. [135]

Cemiyet-i İslâmiye'den başka işgâl ve istilâ tehlikesinin belirmesi üzerine ayrıca bir de her yerde olduğu gibi "Müdafaa-i Hukuk" cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyette de ekseriyetle mahallî din adamları bulunuyor ve askerî harekâtı daha ziyade bu cemiyet yürütüyordu.Eskidenberi mevcud olan Cemiyet-i İslâmiye'yi, mahallî protesto hareketlerinden ibaret bir faaliyet içinde göstermek sûretiyle asıl fiilî mücâdeleyi yürüten ve gizli tutulan "Müdafaa-i Hukuk"a bir nevî örtü olarak kullanıyorlardı. [136]

İngiliz ve Fransızlar müşterek bir beyânnâme yayınlayarak halkı işgâle rızâ göstermeye dâvet etmişlerdi. Cemiyet-i İslâmiye buna karşı şiddetli bir protesto mitingi tertipleyip düşmana hak ettiği cevabı verdi.

---

134 - **Hakkı ŞENKON:** Mâneviyatın Yurt Müdâfaasındaki Rolü Sebilürreşad, sh. 367

135 - **Hulusi YETKİN:** Gaziantep Tarihi ve Dâvâları - Gaziantep 1968, sh. 42

136 - Bkz: **Sahir ÖZEL:** Gaziantep Savaşının İçyüzü - Kayseri 1946, sh. 8

Antepli'lerin tertiplediği bu miting K i l i s, N i z i p, U r f a gibi komşu şehir ve kasabalarda da tekrarlandı. Bu mitingler halkı müstevlîler aleyhine birlik ve beraberlik içinde harekete teşvik ediyordu. Bu faaliyetler sonunda teşekkül eden mahallî mukavemet kuvvetleri, Fransızlara karşı iki ay, iki gün devam eden çetin bir mücadeleden sonra 11 Nisan sabahı "U r f a" müstevli düşmandan temizlenerek şeref ve istiklâlini çiğnenmekten kurtarmış oldu. Bu mücâdelenin baş rolünde oynayanlar, din adamlarıydı. Bu hususta bir görgü şâhidi şunları söylemektedir:

"Din bilgileriyle beraber müspet ilimlere Arapça, Acemce ve Fransızca'ya da hakkiyle vâkıf yüksek bir ahlâka sahip **Hacı Abdullah Efendi** adındaki hocam, Kurtuluş Savaşımızın sarıklı kahramanlarından birisi idi.

Savaşın başından sonuna kadar, başında sarığı, arkasında cübbesi, omuzunda mavzeri, belinde ve göğsünde fişeklikleri, köşe başlarında, câmi kürsülerinde, siperlerde, dağ başlarında o ilâhî sesiyle vaazler veriyor, hitabeler irâd ediyordu. Halkı Allah yoluna ve yurdu kurtarmaya dâvet ediyor ve aynı zamanda bir mücahid gibi çarpışıyordu. Onun din kisvesi altında siperden sipere koşması, çarpışması, çeteleri coşturuyor ve üstün kahramanlık destanlarına mevzu hazırlanıyordu. Urfa savaşının, zafer hissesinin mühim bir kısmı bu münevver hocamızındır.

Urfa savaşı bitti. "H a l e b"den mühim bir düşman kuvveti intikâm almak için Urfa'ya geliyor, halk silâhlanıyor, düşman fırkasını yolda karşılayacak, **Abdullah Hoca** silâhı elinde halkın önünde. "S u r u ç O v a s ı 'nda düşmanı karşılıyor. Çetin bir meydan muharebesinden sonra muazzam düşman fırkasını kısmen imha ediyor, kısmen kaçırıyoruz.

On sene evvel Allah'ın rahmetine kavuşan aziz hocamızın o heybetli ve silâhlı kıyafeti hâlâ gözlerimin önündedir." [137]

---

137 - **Bedri ALPAY:** İstiklal Savaşının Sarıklı Kahramanları,Sebilürreşad, C. II, sh. 366

"**Antep**" ve "**Urfa**"daki gibi "**Maraş**"ta da mücâdele tamamen din adamlarının rehberliği altında cereyan etmiş ve cidden emsalsiz bir mukavemet hareketi olan "**Maraş Müdafaası**" gibi müstesna bir kahramanlık menkıbesi meydana getirilmiştir. Fransızlar "**Maraş Kalesi**"nden Türk sancağını indirmeye teşebbüs ettikleri zaman günlerden Cuma idi. Camie gelen Maraş'lılar şu beyannâme ile karşılaştılar:

"Ey Millet-i Necibe-i İslâmiye!... Vaktine hazır ol!... Bin üçyüz senedir Allahını, Peygamberini, senden memnun ettiğin bir din ölüyor. Yâni ecdadının; kanı pahasına fethettiği bir kalenin burcundaki Alsancağın bugün Fransızlar tarafından indiriliyor.

Şimdi acaba bunu geri yerine koyacak sende birkaç damla İslâm kanı ve gâyreti hiç mi yok? İğtişaş arzu etmiyelim. Yalnız, pürvakar ve azamet olarak sâde O, Alsancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemal-i azamet ve mehâbetle yerlerimize avdet edelim. Korkma, seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mevcudiyetini gösterecek olursan, değil birkaç yüz Fransız kuvveti hattâ bütün Fransız Milleti kıramaz. Buna emin ol!..." [138]

Türk seciyesinin icâbını yaparak müstevliye hakkettiği cevabı vermek için Maraş'ta el altından sessiz bir faaliyet başladı:

"...Kayabaşında faaliyet devam ettiği sırada, Şekerli ve Hatuniye semtinde de bir hey'et teşekkül etmekte idi. Önceleri iki tarafın birbirinden haberi yoktu. Şekerli semtindeki toplantıda âmil olanlar **Hoca Refet, Hoca Ali Sezai Efendi**'lerdi. Belediye reisi **Hacı Sıtkı, Beşe-noğlu Hacı Nuri, Hancı oğlu Hoca Ali, Dede oğlu Mehmed, Kısakürek Mümtaz, Çanak oğlu Hüseyin, Çuhadar Hacı Mehmed, Kilisli oğlu Nedim, Fatmalı oğlu Derviş, Hüdayi Tahsin, Kocabaş Hacı Naci, Karaküçük Hacı Mustafa, Şişman Arif, Kısakürek Hacı** bu hey'ete dahildi. Bunlar da her gece bir yerde toplanmakta idiler.

138 - **Âdil BAĞDATLIOĞLU:** Uzun Oluk - İstanbul 1942, sh. 53

Şekerli Medresesi, **Ali Sezai Hoca**'nın dâiresi, **Hacı Nuri Bey'in** evi çokça toplantı mahalli idi. [139]

Maraş müdafaasının çoğu şeyh, imam ve müderris gibi başı sarıklı din adamı olan kahramanlarından sadece biri üzerinde bir nebze duralım.

VEZİR HOCA (MEHMED ALPARSLAN)

Kurtuluş Savaşını hazırlayıp, başarıya ulaştıran ilk müessir hareket mahallî "**Müdafaa-i Hukuk**" cemiyetlerinin kuruluşu olmuştur. Her yerde olduğu gibi Maraş'ta da bu cemiyeti kurarak vatan müdâfaasını hazırlayanlar, din adamları idi. Bunların başında "**Vezir Hoca**" lâkabıyla mâruf olan **Mehmed** (Alparslan) **Efendi** bulunuyordu.

1299 yılında Maraş'ta doğmuş bulunan **Vezir Hoca,** yıllarca önce ta Toprakkale'den Maraş'a gelip yerleşmiş bulunan "**Cerid Aşireti**"ne mensuptur. Rüştiye'den sonra Maraş'ta Bektutiye Medresesi müderrisi **Mehmed Efendi**'den din ilimleri tahsil ettikten sonra Halep'e giderek orada Urfa'lı **Şeyh Hüseyin Efendi,** büyük fakih **Şeyh Zerga** gibi âlimlerden feyz alarak bilgisini ilerlettirmiş, oradan İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Fatih Dersamlarından Serezli **Hacı Eyüb Efendi**'den 1328 yılında icâzet almıştır. Bundan Mekteb-i Kuzat (kadılar mektebi) a girerek bir müdded okumuşsa da Birinci Dünya Harbi'nin çıkması üzerine, mektebin kapatılması yüzünden Maraş'a gelerek, Dârülhılâfe medresesinde hocalığa başlamıştır.

İşte "**Maraş Müdafaası**" sırasında bu medresenin hocalığını yapmakta ve civar kaza ve vilâyetlerden gelmiş talebeleri okutmaktaydı.

139 - a.g.e. sh. 63

Güney Cephesinde Sarıklı Kahraman Mücâhidlerden
VEZİR HOCA

Başta kendisi olmak üzere, eli altındaki bütün gençlerin iştiraki ile Maraş Müdafaası'nda çok büyük hizmetler ifâ etmiştir. Harbin arifesinde talebeleri arasında kurduğu bir teşkilâtla bütün civar köy ve kazalarda, müdafaa tertibatı aldırmış, **Fatmalıolu Derviş Efendi** ve **Ali Sezai Efendi** gibi muhitin ileri gelen diğer hocaları ile birlikte halkın silâh ve cephâne bakımından sür'atle techizini temin etmiştir. Mücadele başlayınca da merkezdeki idareci kadronun başında yer almış ve Kayabaşı Mahalesi'nde tesis ve teçhiz ettiği bir cephenin reisliğini ifa etmek suretiyle fiîlen harbe iştirak etmiştir. O derecede ki; mürid ve talebelerinin, ısrar ve yalvarmalarına aldırış etmeyerek siperden baş kaldırmanın imkânsız olduğu bomba ve kurşun sağanağı altında mavzeri elinde bir siperden diğerine atılmış, cesaret ve kahramanlığı ile, mücâhidleri hayret ve dehşet içinde bırakmıştır. Siperden ayrılmaması rica edildiği zaman da **"Gâvurun kurşunu bize işlemez"** diye-

rek bir an gayret ve fedakârlıktan geri kalmayan Hoca Efendiye hakikaten zaman zaman cübbesinin eteklerini delip geçen veya sarığını sıyıran kurşunlar asla işlemiyordu. Bu durumu onun kerametine hamleden talebeleri, coşuyor ve efsanevî bir tarzda müdafaalarda bulunuyorlardı.

Yirmi iki gün ve gece süren "**Maraş Müdafaası**"nın nihayetinde, şehirdeki Katolik Kilisesi, Kümbet Yetimhânesi ve Abarabaşı Kilisesinde mahsur kalan Ermeni milisleriyle Fransızları esir almak için ileriye atılan çetenin başında bulunuyordu.

Bu esirlerle birlikte elde edilen büyük miktarda silâh ve cephâneyi dağıtmak suretiyle çetesini takviye eden kahraman **Vezir Hoca,** bu suretle teşkil eylediği milis taburu ile, "**Haruniye**" ve "**Antep**" mücâdelesine iştirak ederek dokuz ay daha bu civarda yiğitçe, din ve vatan yolunda çarpışmıştır.

Zaferden sonra bir müddet Maraş merkez vâizliği yapan bu kahraman Hoca Efendi 1935 yılında GöksunKazası müftülüğüne tâyin olunmuş ve yedi yıl bu vazifeyi ifa ettikten sonra tekâüde ayrılmıştır.Maraş müdafaasının birkaç rükünden biri bulunan **Vezir Hoca, Maraş**'ın Çiçekli mahallesindeki evinde mütevâzi ve iddiasız hayatına devam etmekteyken 15 Mart 1972 târihinde bu fânî âleme gözlerini kapamıştır.

Memlekete pek çok münevver din adamı yetiştirmek suretiyle ilim vâdisinde hizmet ettiği kadar, fiilî mücadelede de uhdesine düşenden fazlasını yapmıştı. (Allah rahmet eyleye.).

* * *

Güney cephesinin en dehşetli mücâdelesini veren Antep'teki hareketin birinci derecedeki elemanları arasında din adamlarının bulunduğuna yukarıda bir nebze işaret etmiştik. Bunlar arasındaki müftü **Bulaşıkzâde Arif Efendi**'yi ehemmiyetle belirtmek gerekir. Antep'in hemen her mahallesinde kurulan mukavemet grupları arasında da müf-

tü, hacı, hoca, şeyh, imam ve vâiz gibi çeşitli vasıfdaki din adamları yer alıyordu. Bunlardan birkaçını zikredelim: Şehreküstü ve Kocaoğlan semtlerinde **Müftü Rifat Efendi,** Kanaliçi Mahallesi'nde **Hoca Yusuf Efendi,** Türktepe semtinde **Müftüzâde Hacı Mustafa Efendi,** Mağarabaşı semtinde **Hoca Hasan Efendi,** Senkitavil mahallesinde **Hoca Kâzım Efendi** ve Paşa sokağı semtinde **Hoca Abdülkadir Efendi** vs. [140] hizmet ve faaliyette bulunmuşlardır.

Bu semt ve mahalle teşkilâtlarının bir de merkezi surette bir heyet-i merkeziyesi vardı. Bunlar da içlerinde ekseriyeti din adamları olmak üzere şu kimselerdi: "**Hocazâde Ferid Bey, Hacı Ömerzâde Mehmed Ali Efendi, Hacı Halil Ağanın oğlu Sadık Efendi, Kahraman Hacı Efendi, Dayı Ahmed Ağa, Besim Bey, Kepkep Abdürrezzak Efendi, Tahrirât Müdürü Ragıp Bey, Pazarbaşı Nuri Bey, Mahmud Büdeyri Efendi.**" [141]

Bu merkez heyetine bağlı, bir de iâşe komisyonu vardı. "Bu komisyonda **Hacı Hilmi Efendi, Yüzbaşızâde Hacı Ömer Efendi, Hacı Falcızâde Murtaza Efendi, Hacı Şâkir Ağa, Evliya Hocazâde Tahir Efendi, Fazıl oğlu Tahir Efendi, Dişgören Hocazâde Hacı Şakir Efendi** [142] olmak üzere yine din adamları ekseriyetteydiler.

Güney cephesindeki mücadele Urfa Maraş ve Antep'e münhasır değildir. Antalya'ya kadar uzanan bir şerit üzerinde en çetin mücadelenin geçtiği yerlerden biri de Adana ve Mersin havâlisidir. Bu eserde askerî harekâtı ve bu harekâtla hizmeti geçen din adamlarının faaliyetlerini tafsilâtıyla nakletmek imkânı olmadığından bir kaç isim etrafında Adana havâlisindeki hizmetlerin çok kısa bir izahı ile iktifa etmek istiyoruz.

---

140 - **Hulusi YETKİN:** Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler - Gaziantep 1962, sh. 20.
141- a.g.e. sh. 22
142- a.g.e. sh. 22

ENİS HOCA (ALPAYTAÇ)

Tarsus'da Camiin Nur Hatibi olan **Enis Hoca** Kurtuluş Savaşının Kuvva-yı Milliye safhasında büyük hizmetleri geçmiş kahraman din adamlarımızdan biridir. Düşman Adana havâlisinde görününce Camii Nur' un minberinden yaptığı ateşli cihad, vaaz ve irşadları ile cepheye pek çok gönüllü sevk etmiş ve nihayet kendisi de atına atladığı gibi Kuvva-yı Milliyecilere iltihak etmiştir. Cephede dahi büyük bir maharetle kullandığı silâhı kadar talâkatiyle de hizmet ederek, kurtuluşa kadar dağdan dağa dolaşmıştır.

BAHÇE MÜFTÜSÜ ABDÜLMECİD EFENDİ (ABDÜLMECİD ÖZFIRAT)

Kuvva-yı Milliye zamanında Çukurova'da Bahçe Kazası Müftüsü bulunan **Abdülmecid Efendi** de evvelâ vaaz ve irşadları ile halkı cihada davet etmiş, sonra da silâhını eline alarak fiilî mücâdeleye katılmıştır.Zafere kadar hizmet ve faaliyetine devam eden **Abdülmecid Efendi,** bu bölgenin düşmandan temizlenmesine cidden hayret ve takdirle ifade olunacak hizmetler ifa etmiştir.

KARAİSALI MÜFTÜSÜ MEHMED EFENDİ (MEHMED ALDATMAZ)

Karaisalı Müftüsü **Mehmed Efendi** de Çukurova'daki çete muharebelerine fiîlen iştirak etmiştir. Fakat O'nun asıl hizmeti isminin haiz olduğu itibar ve nüfûzla cepheye gönüllüler sevketmek ve cephe gerisindeki silâh ve iaşe temini hususunda oynadığı muazzam roldü. Bu bölgede büyük hizmet ve faaliyetler icra eden birinci devre B.M.M. Adana Meb'usu **Damar Arıkoğlu**'nun hatıraları, Karaisalı Müftüsü **Mehmed Efendi**'nin hizmetlerini şu satırlarla tesbit etmekte-

Karaisalı Müftüsü HACI MEHMED EFENDİ

dir. "Geri hizmetlerde **Halil Polat, Menemenli Âdil, Karaisalı Müftüsü Hacı Mehmed Efendi**'ler hizmet ediyorlardı. Müftünün ihtiyar yaşında gece gündüz cephelerde ettiği hizmet sitayişin üstündedir. Bu meyanda **Halil Polat**'ın ifa ettiği büyük hizmeti zikretmek hakşinaslıktır." [143]

Karaisalı Müftüsü **Mehmed Efendi,** zaferden sonra da uzun yıllar, Karaisalı'da müftülük ettikten sonra 96 yaşında olduğu halde 17 Ocak 1963 tarihinde Adana'da vefat etmiştir. [144]

---

143 - **Damar ARIKOĞLU:** Hâtıralarım - İstanbul 1961, sh. 103.

144 - Fazla bilgi için bkz: Kuvva-yı Milliye Mecmuası (Adana), Sayı 37, ayrıca aynı mecmuanın 39, 40 ve 41. ci sayılarında tefrika edilen hâtıratı.

DİĞERLERİ:

Ayrıca bu bölgede, gerek vaaz ve irşadları ile halkı cihada dâvet etmiş ve gerekse fiîlen elinde silâh savaşlara iştirak etmiş din adamlarından zaferden sonra bir ara Maraş Müftülüğü de yapmış olan **Rafet Hoca**'yı, Tarsuslu **Nazif Hoca**'yı Mersin Havâlisinde çalışan **Hadimli Ahmed Hoca**'yı Antalya Müftüsü **Çil Ahmed Efendi**'yi, Maraş Müdafaasında kahramanlıklar gösteren **Sandal Hoca**'yı, Antep çarpışmalarına iştirak edenlerden, **Hafız Tevfik Efendi**'yi, Tarsuslu **Hacı Hamza Efendi**'yi, Antepli Bülbül Hoca namiyle mâruf **Abdullah Edip Efendi**'yi hiç olmazsa ismen zikredelim.

Bahsi kapamazdan din adamlarının bu bölgedeki hizmetlerine dâir birkaç şahadeti de nakledelim:

"Ermeniler kimin yanında saklanmış veya islâm olup evlenmiş ermeni kadını, kimin yanında besleme ermeni çocuğu varsa ağlata, ağlata ve sahibine hakaret ede ede alıp kiliseye kapatıyorlardı. Hattâ birinin yanında bulunan ve süt be süt Türk ve İslâm olup Kilis'in yerli fakirlerinden bir rençberin çocuğu bulunan yetişkin bir kızı saçından sürüye sürüye kiliseye götürüyorlar. Kilis buna tahammül edemiyor, 1335'in ilk günlerindeyiz. Teşkilâtımız güngörmüş ihtiyarları, hocaları mukavemet teşkilâtına yanaştırıyor ve **Cemaat-i İslâmiye** adıyla yeni bir teşekkül meydana çıkıyor. Müftü **Muharrem Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Hafız Ahmed Mahir Efendiler** teşebbüse geçiyor ve kızcağızı kurtarıyorlar..." [145]

"Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisinden, Merkez bölüğünü teşkil edecek şehir gençlerinin listesini istedik. Reis, **Müftü Hafız Osman Efendi Hoca**'nın verdiği liste gereğince bölüğü meydana getirdik..." [146]

Bu bölüğe âid şahâdetleri daha fazla uzatmıyarak, umûmî bir surette bütün Türkiye'ye âid şahâdetlere geçiyoruz.

---

145 - **Hasan Kâmil DEMİRBAŞ:** Ana Hatlarıyla Kilis Mücadelesi. (Kuvva-yı Milliye Mecmuası, sayı 12, Temmuz 1959, Mersin).

146 - **Decep DALKIR:** Yiğitlik Günleri (Milli Mücadelede Çukurova) 1961 İstanbul, sh. 124 te yer alan Türk Müfrezeleri Kumandanları **Recep Vahyi** ve **Halil Topaloğlu**'nun Hatıraları.

III- BAZI ŞAHÂDETLER:

Din adamları kurtuluştan sonra çeşitli şekilde yerilmişler, fakat insaf sahibi kimseler hatıralarında münasebet düşdükçe onların vatanın kurtuluşunda son derece müessir olan hizmetlerini belirtmişlerdir. Bütün bu şahadetleri nakletmek kitabımızın hacmi ile kabili telif değildir. Bu sebeple sırf bir nevi hakşinaslık göstererek ulemanın hizmetini ifâde eden bu muhterem zevatın hatıralarından alınmış birkaç satırı dikkatlerinize arzetmek istiyoruz.

Kurtuluş Savaşı sırasında "**Zonguldak Cephesi**"nin kumandanı bulunan ve zaferden sonra da kaleme aldığı müteaddid eserle, Türk millî şuuruna büyük ölçüde hizmet etmiş olan rahmetli **Milis Generali Cevat Rifat Atilhan Bey,** bulunduğu bölgedeki din adamlarının hizmetlerini muhtelif milliyetçi mecmualarda müessir ve muktedir makaleleriyle nakletmiş olduğu gibi bilâhare bu makaleler, kitap haline de getirilmiştir. [147] Bu bahse O'nun şahâdetlerinden birkaçıyla girmeyi rahmetle anılmasına vesile olması ümid ve temennisiyle muvafık bulmaktayız:

"...Yarım kilometreden fazla bir derinlik tutan bu müfrezeyi yıldırım sür'atiyle "**Bartın**" sokaklarına soktum. Ramazan gecesi idi. Kahvelerin önünde akşam keyfi yapan insanlar neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Atların arasını açtığım için bu müfreze tıpkı bir süvari livası kadar gözüküyordu. Hükûmet Konağına o kadar çabuk yetiştim ki; hiçbir karşı tedbir almak mümkün değildi. Kaza kaymakamı **Durmuş Bey** (Eski Kırklareli valisi) ve askerlik şubesi başkanı **Memduh Bey,** kasabayı terk etmişti.

Jandarma Kumandanı **Yüzbaşı İsa Bey**'i çağırdım ve bütün kuvvetlerin emrimde olduğunu ve asayişten kendisini mes'ul tuttuğumu söyledim. Yanıma ilk gelen zat; uzun boylu, arslan gibi vücudu, nuranî yüzü ile **Bartın Müftüsü Rifat Efendi** oldu.

---

147 - **Cevat Rifat ATİLHAN:** İstiklal Harbi'ne Sarıklı Kahramanlar, İstanbul 1967.

-Gazânız mübarek olsun oğlum..! Cenabıhak sizi memleketimizin müşkül saatler geçirdiği bu zamanda hayırlı, mübârek hizmetler ifâsına muvaffak etsin. Duacıyım. Elimden ne gelirse hepsini yapmağa hazırım. Oğlum **Zühtü** ile birlikte isterseniz bir nefer gibi çalışırım... Yeter ki, din va vatan düşmanı, bu mübârek topraklardan çekilsin. **Rifat Efendi,** sözlerinde çok samimî idi ve bu samimiyeti sonuna kadar isbat etti. Büyük hizmetler yaptı, bize cesaret verdi ve yardımını esirgemedi...

"**Bartın Boğazı**"na gelmiş olan iki yüz kadar Sürmeneli kahramanı askerime ilhak ederek "**Çaycuma**"ya doğru ilerledim...

Çaycuma'da beni ilk karşılayan ve askerimizin fahrî müftülüğünü kabul eden **Erzurum Mebusu Nusret Hoca** oldu. Erzurum'luların öğünmekle yerden göğe kadar haklı oldukları bu faziletli insanın bir asker gibi müfrezemde çalışması halkın maneviyatını arttırdı, bize kuvvet ve cesaret verdi...Mevcudum kısa zamanda yedi yüz askeri geçti.

Küçük bir köy olan ve şimdi nâhiye merkezi olmuş bulunan "**Beycuma**"dan **Müderris Hüseyin Efendi,** yanıma geldi:

-Emrinize âmâdeyiz. Mâlen, cânen, bedenen ne yapmak lâzım gelirse hiç bir fedakârlıktan geri durmayacağız. Yeter ki, düşman bu mübârek topraklardan ayağını çeksin ve vatan sükûn ve selâmete kavuşsun." dedi.

Küçük bir köyde oturan ve orada kendi kendini yetiştirmiş olan bu sarıklı Müderris Efendi'yi, milletimin tanımasını isterim. Türkçe ve Arapça'yı anadili gibi bilirdi. Farsça da okur yazardı. Fransızcası da mükemmel idi. Bize hizmeti de ilmi kadar geniş oldu....

İki yüz Sürmeneli kahramanı, baştan aşağı Karadeniz kıyâfetleriyle yepyeni elbiselerle süslemiş ve bir gece "**Çapça Geçitleri**"nden "**Zonguldak**"a saldırmıştım. Fransızlar nasıl mukabele edeceklerini şaşırmış, bu emrivâkii pişkinlikle karşılamışlardı.

Ertesi sabah, Zonguldak'ın kahraman Müftüsü **İbrahim Efendi,** mühendisler, yüksek rütbeli memurlarla at üstünde ka-

Bartın Müftüsü Hacı Rıfat Efendi

rargâhıma geldiler. Bana duâ ettiler. Para, yardım, asker, hulâsa ne istiyorsam hepsini temine hazır olduklarını söylediler. Askerlerimi bey gibi iâşe ettiler. Ve bu ihtiyar sarıklı at üstünde köy köy, nâhiye nâhiye dolaştı. Çalıştı, halkı Kuvva-yı Milliye lehine teşvik etti. Muvaffakiyetimize yardım etti." [148]

"Yedi bin Türk askeri gibi, İstiklâl Mücadelesi'nin en yüksek rakamını teşkil eden kendi kıt'alarımla da merhum **Bartın Müftüsü Hacı Rifat Efendi, Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi, Erzurum Mebusu Hoca Nusret Efendi** ve **Müderris Hüseyin Efendi** gibi sarıklıların bir delikanlı çevikliğiyle saflarımız arasında nasıl dolaştıklarını, Milletin,Türklüğün namus ve şerefi, din-i mübinin siyâneti ve istiklâlimizin kurtarılması için nasıl kahramanca ve asilâne çalıştıklarını da kendi gözlerimle gördüm." [149]

---

148 - **Cevat Rifat ATİLHAN:** Milli Mücâdelenin Dört Sarıklı Kahramanı - Sebilürreşad, Cilt II, sayı 37, Mart sh. 187

149 - **Cevat Rifat ATİLHAN:** Vurun Kahpeye - Sebilürreşad - Cilt II, Sayı 41 sh. 249.

"...Bu hadiselerden bir kaç ay evvel gayretli bazı zevatla beraber Edirne'nin **Mevlâna Şeyhi, Selânikli Rifat ve Mithat biraderler, Gazeteci Behçet,** isimlerini şimdi hatırlayamadığım daha altı hamiyetli zatla beraber, kendi kendimize bir müdafaa cemiyeti kurmuştuk. Bu on iki kişilik gizli cemiyetimiz içinde en ateşli âzâ **Gazeteci Behçet** olmakla beraber her işte daima kalbur üstü kalarak cemiyete baş olmak hülyasına kapılıyordu. **Mevlâna Şeyhi,** en ağır başlı hareket ediyor, altı âzâ mâkul kararlara iştirak ediyorlar..." 150

Son senelerde yayınlanan hatıratların çarpık mevzuatımıza rağmen birçok gizli gerçekleri aksettirmek bakımından en ehemmiyetlilerinden biri de **Albay Hüsameddin Ertürk**'ünküdür. [151] Bu zat, Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde Teşkilâtı Mahsusa'da bulunması ve Millî Mücadele devrinde ise Millî Müdafaa Grupu Reisi olması dolayısıyle, pek çok hadisenin içyüzüne vukuf peyda etmiştir. İşgâl altındaki İstanbul'da teşekkül eden mukavemet yuvalarını ve Anadolu'ya silâh sevkiyatını idâre eden vatanperverleri zikrederken şu din adamlarını da saymaktadır. Topkapı'da **Kayyum Ahmed , İmam Necati** (sh.222) Kadıköy'de ilk millî teşkilâtı kuran tarikat erbabından ve dergâha bitişik hânede ikâmet eden **Şeyh Mühip Efendi** ile oğlu **Yusuf Efendi**'dir. (sh. 224) Aksaray'da **Câmi İmamı Tevfik Efendi**'nin (sh. 233), Üsküdar taraflarında ise (sh.237) Çamlıca'da ikâmet eden **Hafız Nuri** ve **Bektaşî Tarikatından Ali Nutki Baba,** Sarıyer'de **Hafız Mehmed Ragıp Bey** (sh. 239) gibi din adamlarının da büyük fedakârlıklar göstererek Millî Mücadele'ye hizmet ettiklerini canlı bir şahid olarak kaydetmektedir.

Şurası muhakkaktır ki, İstanbul'daki birçok tekkeler birer silâh deposu olarak kullanılmış, tarikat şeyhleri ve tekke mensupları millî mücâdelenin başarılmasında en büyük rolü oynayan silâh kaçırma hadisesin- de fedakârlıklar göstermişlerdir. Fakat bu tekkelerin en çok

150 - **Albay Şerif GÜRALP:** İstiklal Savaşının İçyüzü - İstanbul 1958 sh. 13.

151- **Albay Hüsameddin ERTÜRK:** İki Devrin Perde Arkası İstanbul 1958 sh. 13.

hizmet edeni muhakkak ki, Üsküdar **"Sultan Tepesi"**nde bulunan **"Özbekler Tekkesi"**dir. Bu tekke, ileride tafsilâtıyle anlatılmış olduğu üzere, bütün millî mücadele boyunca Anadolu'ya kaçan vatanperverler için bir toplanma ve harekete geçme merkezi halinde çalışmıştır.

Şimdi bu hatırattan din adamlarının hizmetlerini kaydeden satırlardan bir kaçını nakledelim:

"...Bu heyeti merkeziye, içtima yeri olarak Şehremini civarında Taşkasap mahallesinde **Gülşenî Tarikatı**'na mensup **"Şeyh Visâli Dergâhı"**nın tenha bulunan bir mahalde kâin oluşundan ve postnişini bulunan **Şeyh Hüsnü Efendi**"nin de bizden bulunmasından faydalanarak burayı onlara öğretmiştik." [152]

"...Bir de **Ahmed Berzenci Efendi**'nin Berzenci grubu vardı ki, bunlar da millî ordu için mühimmat tedâriki gayesini güdüyorlardı. **Ahmed Berzenci Eafendi**, Bahriye imamı idi. Bahriye Nezareti anbarlarından arkadaşlariyle pek çok silâh ve cephâneyi Anadolu'ya sevketmişti." [153]

Albay Hüsameddin Ertürk, böyle münferid isim zikrinden başka ulemânın hizmetlerini şu umûmî mülâhazalarla ayrıca belirtmektedir.

"Mütâreke yıllarının isimsiz kahramanları içinde başı sarıklı din adamlarını, imam ve müezzinleri, kürsü vâizlerini, tekke mensuplarını, medrese hocalarını da ithal etmek mecburiyetindeyiz. Bunlar dinî mefkûreler sevkiyle Millî Mücadele'nin muvaffakiyetine can ve gönülden çalışmışlar, kavlen ve fiîlen bu uğurda ellerinden geleni yapmışlardır. Bilhassa son Padişah ve Halife **Sultan Vahideddin**'in itimadına mazhar olmuş ve mütâreke yıllarının meş'um baykuşu telâkki edilmiş **Papaz Fro**'nun çevirdiği fırıldakları pek güzel anlamış ve Ona, O'nun tatbik ettiği metodlarla cevap vermiş olan bu din adamlarını burada ölmüşler ise rahmetle, yaşıyorlar ise selâmetle, anmak da bizlere düşen bir vazifedir. **Papaz Fro,** Padişaha, şayet bir " **İngiliz Muhibler Cemiyeti** "

---

152 - **Albay Hüsameddin ERTÜRK** - a.g.e. sh. 482
153 - a.g.e. sh. 507

kurulur ve bilhassa sarıklı din adamları buraya ithal edilirse, İngiltere'nin müzahareti olacağını ve imzalanacak muahede de, İngiltere'nin müzahareti sayesinde şartların oldukça hafif kaleme alınacağını telkin etmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun encam, İngiliz mandası altında ve bütün İslâm Âlemi'nde hükmeden bir devlet olarakkalabileceğini anlatmıştı. Bu maksadla kurulmuş olan "**İngiliz Muhibler Cemiyeti**"nin riyâsetine **Sâid Molla** getirilmiş, fakat perde arkasında en büyük rolü **Papaz Fro** almıştı. Papaz çok cömert idi. Zirâ sarfettiği para, "**İngiliz Entellicens Servisi**"nin mestûr tahsisatı idi. Topkapı Şehremini fukaralarına her hafta bedava dağıtılan kurban etlerinin sâyesinde Türk Milletini midesiyle satın alacağını zanneden bu zavallı Papazın döktüğü paranın, cebinden çıkmadığı mâlumdu. Mahalle imamları, medrese ve tekke meşâyihi bu bağışlarla İngiliz, Muhibler Cemiyetine sokulmak isteniliyordu.

Fransızlar'a gelince, onlar da mütareke icabı işgâl ettikleri Adana, Kilis, Antep ve Maraş'ta yerleşmek emelinde oldukları halde İstanbul halkını iğfal etmek maksadıyla "**Fransız Muhibler Cemiyeti**" kurmuşlardı. Ve gizlice el altından Anadolu'ya gitmek isteyen zâbitleri nakletmek üzere bir kruvazörün İstanbul limanında hazır bulunduğunu da etrafa yaymışlardı. Fakat İstanbul'un temiz ve vatanperver halkı, her iki muhib cemiyetine de bir kıymet vermemiş, daha doğrusu millî hislerini her türlü dostlukların üstünde görmüştü. İstanbul'daki mahallât imamları, müderrisler, kürsü şeyhleri, Tarikati Bektaşiye babaları ve muhtelif turuk-u âliye'ye mensup kimseler zâhiren İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne intisap etmiş, fakat el altından bu cemiyeti baltalamağa var kuvvetleriyle mesâilerini sarfetmişlerdi.

Bu tarihî ve karanlık günlerden birinde göz doktoru **Esad Paşa**'yı ziyâret etmek maksadiyle Cağaloğlu'ndaki ikâmetgâhına uğramıştım. Tesadüfen orada devrin Sadrazam ve Harbiye Nazırı **İzzet Paşa** ile Balkan Harbi'nin meşhur şark orduları kumandanı **Abdullah Paşa**'yı bulmuştum. Her ikisini de tanıyordum:

Onları selâmladıktan ve ellerini sıktıktan sonra oturmuştum. Dördümüz zamanın müşkül şartları üzerinde müdâvele-i efkâr ediyorduk. Onlar böyle konuşurken **Müşir İzzet Paşa** bana dönerek:

-Sen ne dersin Enverci?...demişti.

-Bendeniz şuna inanıyorum paşam. **Enver Paşa daha İstanbul'dan hareket etmeden evvel bir gün, Topkapı Sarayı'nda devletimizin has misafiri bulunan Şeyh Sünûsî Hazretleri Kur'an-ı Kerim'den bir âyeti tefsir ederek "Şayet Cihan Harbinin ikinci safhası tazelenirse, müslümanlar için zafer mukadderdir!"** sözünü söylemişti. Bu âyeti kerimenin müjdesi tahakkuk edecektir. Eğer harbi tazelersek!...

Müşir İzzet Paşa gülmüş, **Abdullah Paşa** ise şunu sormuştu:

-Şimdi ne yapıyorsun **Hüsâmeddin?**

-Teşkilât-ı Mahsusayı tasfiye ediyor, yeni teşekküllerle meşgul oluyorum.

O zaman **Abdullah Paşa:**

-Aşkolsun koca asker, hâlâ uğraşmaktan bıkmadın!...

Ben de kendilerine kurulmakta olan yeni cemiyetler ve gruplardan, bilhassa din sınıfının gayretlerinden, imamların, kürsü vâizlerinin, medrese hocalarının, tekke şeyhlerinin millî dâvâya gösterdikleri hassasiyetten bahsettim."[154]

İşte başka şahadetler:

"...Trabzon'da Nemlizâdelerin evinde **Müftü Mahir Hoca** ile **Barutçuzâde Hacı Ahmed ve Hacı Ali Hâfız'ın Hakkı Efendiler**'in iştirakiyle mühim bir toplantı yapılmış ve bundan sonra mülga İttihat ve Terakki Cemiyeti binasında da bir kongre aktedilerek, halkın süratle silâhlandırılması karar altına alınmıştır. "[155]

---

154 - **Albay Hüsameddin ERTÜRK** - a.g.e. sh. 520

155 - **İlyas Sami KALKAVANOĞLU:** Milli Mücadele Hatıralarım - İstanbul 1957, sh. 12

"...Ziyaret ettiğim Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde **Barutçuzâde Hacı Ahmed , Hacı Ali Hâfızın Hakkı, Müftü Mâhir Hacı Ali Hâfızın Ömer, Abanoszâde Hüseyin Beyler'i** hummalı bir faaliyet içinde buldum." [156]

"...Orada evvelâ motorcu Giritlioğlu **Hacı Şâkir** ile **Hacıoğlu Hâfız R...b'ı** buldum. Trabzon'dan geldiğimi söyleyerekk, yavaş yavaş açıldım, ağızlarını aramağa başladım. Meğer çoktan hazırmışlar..."[157]

"Silah ve Cephâne nakliyatını temîn edenler:

Rizeli Hacıoğlu Hâfız Mehmed Râgıp Efendi ile Rizeli Lâhana oğlu Kerim Reis, Rizeli Hacı Ömer oğlu Aziz Reis, Rizeli Hâfız Muhiddin, Hâfız Mustafa Reis, yakın arkadaşlarımızdan **Hacı İbrahim Ak Efendi, Hacı İbrahim Efendi.**" [158]

"...İstiklâl Savaşında, büyük taarruzdan önceki hazırlık devresinde, **İsmet Paşa**'nın da "**maneviyata tevessülün ehemmiyetini takdir** etmiş olduğuna dâir bir misâli sırası geldikçe tekrar ederdi; bir gün, Afyonkarahisar'ın "**Efesultan Köyü**"nde otururken, "**Güzelim Dağlar**"ında ileri karakolda bulundukları sırada arkasındaki bir süvari neferi ile bir hoca efendi atla 5 inci Tümen Karargâhına gelmiş. Elinde, cephe komutanı **İsmet Paşa** tarafından fırka komutanlarına yazılmış açık bir emir varmış. Bunda; "Garp Cephesinin Fahri Vâizi **Giresunlu Hacı Hafız Mustafa Efendi,** Kıtaat-ı askeriyeye ve efrada dinî nasihatlarda bulunmak üzere memûren gönderilmiştir. Hakkında teshilât ve ihtiramlarda bulunulması tavsiye olunur." deniliyormuş. Sıra ile alaylar toplattırılarak, kendisine din nasihatları yapmak ve efradın mânevî kuvvetlerini arttırmak için imkân hazırlanmış. Esasen o, "Hangi millet bu yoldan gitmemiş, hele düşman karşısında ve ölümle karşı karşı-

156 - a.g.e. sh. 12
157 - a.g.e. sh. 13.
158 - a.g.e. sh. 15. 66, 17

ya bulunduğu anlarda hangi fert Allah'tan yardım beklememiş ki, biz bundan müstağni olabilelim" derdi. [159]

İstanbul'dan silâh ve cephâne kaçırmak için kurulmuş "M.M. Grupu"nun faaliyetlerine âid hatıralardan din adamlarının hizmetlerini tevsik eden bir kaç pasaj nakledelim:

"....**Şeyh Enver,** tekkesini Grup emrine tahsis eden ve gözlenmesi veya kaçırılması icap eden bazı kimseleri âşiyânesinde barındıran bir fedâkardır..." [160]

"... **Kayyum Ahmed** , Kroker zindanındadır. İlk defa ıslatılmıştır!

Elde edilen haberler, doğru çıkmıştı. Muhalif casus şebekesi, rolünü oynamıştı. Bereket versin vapur savuşup gitmişti.

Entellicens Servisinin iki azılı ajanı, iki ahbap çavuşlar, bedbaht bir ocağın türettiği iki soysuz kardeşler. **Boşnak Cemal ve Nedim** dişlerini yağlı bir kemiğe saplamışlardı. Bu kâselisler, o gece buralarda vazife almış değillerdi. Fakat kapıyı kesmiş, şikâr aramakta idiler. O sırada köprü altından geçen iki mavnayı ve çeken motörü yakalamışlardı.

Kayyumun gönderdiği bir pusulada kısa bir malûmat vardı.

İki mavnada iki işçi, romörkörde kaptan ve sevgilisi bulunuyorlardı. **Kayyum** da bu son kâfilenin vapura sevki vazifesini almıştı.

İkinci gün alınan malûmatta **Kayyum** isticvap edilmiştir. Ve hülâsaten şöyle söylemiştir:

-Ben bir komisyoncuyum. Balat'ta bu mavnaları bana, Kızkulesi açıklarında karşılanacak olan **Nuri**'ye teslim etmek üzere verdiler. Sandıkların muhteviyatını bilemem. **Nuri**'yi de tanımam. Bu iş için al-

---

159 - **Dr. Ziya GÖĞEM:** Daday'lı Halid Bey Akmansü - İstanbul 1954, Cild I, sh. 164.

160 - Emekli General **Kemal KOÇER:** Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul - 1946, sh. 46

dığım para da işte cebimdeki on liradan ibarettir. Ben ,ne sorduğunuz teşkilâttan, ne de teşkilâtı idâre edenlerden haberdar değilim.

Vaziyet, çapraşıktı. Uzun zamandan beri işlerimiz pürüzsüz devam ediyordu. Bu duraklama, biraz ağırdı. **Kayyum**'u işkence altında inletmek büyük bir azaptı. O büyük kalbli vatanperverin hiç bir şeyi sızdırmıyacağından emindik. Teşkilât uzuvlarını çok az kimseler tanırdı. İdâre heyetindekileri tanıyanlardan biri de **Kayyum Ahmed**'ti.

Kayyum, metin, vakur, vefakâr semtinde bütün tanıyanların hürmetini celbetmiştir ve bize yürekten bağlıdır. **Kayyum**'un yüksek bir tahsili yoktur, fakat yurttaşlariyle çok ilgilidir. **Kayyum**'un büyüklerine itimadı da bundandır. Şerefli bir insan sıfatiyle söz vermiştir. Özü ve sözü doğru bu insan, yalnız emir alır ve yapardı. Çelimsizdir, itina ile giyinir, millî gâyenin en hararetli bir taraftarıdır. Çok ketumdur, kurnazdır. Muhaliflerle de daima temastadır, hattâ onların da hürmetini kazanmıştır.

Bu çok değerli arkadaşı kurtarmalıydı. Mümkünse taşa baş vurmalıydı." [161]

Aynı eserde, Millî Müdafaa Grupu Heyet-i Merkeziyesine bağlı olarak çalışan vatanseverlerin listesinde: **Muallim Hâfız Kemal Bey, Hâfız Besim** [162] ve **Hâfız Tevfik** [163] kaydedilmekte ve müteakiben bu sonuncu şahıs hakkında şu bilgi verilmektedir:

"**Hafız Tevfik** gençtir, yorulmak bilmez bir elemandır,soğukkanlı ve fedakârdır. Teşkilâtın gayrı mürâfık bir lâzımıdır." [164]

"Bir gün *Şehremini'ndeki kahvede münakaşa ilerlemişti.* Biz bir iki arkadaş, bermutat muhalefet tarafında idik. Memleketine bağlılıkta hiç sarsılmayan hoca, iskemle ile cevap vermek istedi. Birkaç arkadaş araya girdiler, tehlikeyi atlattık. Hoca, Millî Müdafaa Teşkilâtına gir-

161 - a.g.e. sh. 81
162 - a.g.e. sh. 114
163 - a.g.e. sh. 116
164 - a.g.e. sh. 117

dikten sonra vaziyeti anlamıştı. Bu kara gün dostu, her görüşte mahcubiyetini ve derin muhabbetini izhar eder, gülüşürüz!" [165]

"O, verilen vazifeyi namus bildiği için, memleketine nâfi olacağından emin bulunduğu için, canla başla yapardı. Fevkalâde metin ve ketumdu. Büyüklerine derin bir saygı ile bağlıdır. Ve bütün arkadaşları tarafından çok sevilirdi. **Hakkı**'ya, çok vakitler, yardımcı olarak verilirdi. **Kayyum,** feragat ve medenî cesaretin bir timsali idi. Hiç bir şahsi menfaat de düşünmeyen bu arkadaş, yalnız ve ancak yurdunun kurtulması için savaşmıştı. **Kayyum**'u tanımayanların, bu yurdun ve o Türk muhitinin yetiştirdiği bu gence derin muhabbetle meşbû olmamaları ne mümkündü. Ben ona, grupun pırlantası derdim. Bilemem, bu kelime ile onu tanıtabilmiş miydim?!

Ruhu şâd olsun!..." [166]

Şeyh Enver, gurubun vefalı bir üyesi idi. Tekkesi Grup emrine daima âmadedir. Orada barınmak, orada silâhları saklamak ve ihtiva etmek zarurî bazı arkadaşları da şeyhin cenâh-ı himâyesine tevdi etmek mümkün olmuştur..." [167]

"...Taburun imamı da bir fedâi idi..." [168]

"**...Visalî Dergâhı Postnişini Hüsnü,** merkezde çok büyük hizmetler etti. Evi, "Millî Müdafaa Merkez Hey'eti"ne daima açıktı. Birçok toplantılar burada yapılmıştı.

Topkapı polis merkezinde **Tayyip,** daima vatanî vazifesini ifaya âmade bulunmuştu.

Darülfünunun müderrislerinden, **Mehmet Ali Aynî**'nin heyeti merkeziye vakit vakit yüksek vukufundan istifadeler etmişti." [169]

---

165 - a.g.e. sh. 131
166 - a.g.e. sh. 173
167 - a.g.e. sh. 181
168 - a.g.e. sh. 183
169 - a.g.e. sh. 194

İnebolu ve Kastamonu havâlisine dâir birkaç şahadet:

"..... 1 Haziran 1921 günü camide Müftü **Ahmed Hamdi** her cuma namazından sonra yaptığı gibi bugün de çarşamba olduğu halde öğle namazından sonra kürsüde Kuvva-yı Milliyeyi övüyor, iskeleye gelen silâh ve cephâneleri boşaltmanın, taşımanın sevâbından bahs ile vaaz ediyordu.

İskeleye savaş araçları yığıldıkça mevki, hat, irkâp kumandanları ve liman reisleri harekete geçerek, Yahya Paşa Camiinin 40 yıllık kayyumu **Ahmed Efendi**'yi çağırır, halkın yardımını isterlerdi. **Kayyum Ahmed Efendi** çarşı ve meydanlarda "Ey... Ahâli!... Cephâne yüklü gemi geldi. Yalıya buyrun!... Hey!" diye bağırır. Çarşının kayıkçıları, gençleri, iskeleye gider, boşaltırlardı. Amma daha böylesi gelmemişti. Moloz ve çekek yerleri bu kadar yığılmamıştı. Denk kapakları yüklü ve çekecek yer kalmamıştı. Kayıklar bir taraftan taşıyorlar ve yanyana bekliyordu, mevki, hat, nokta, irkâp, ihraç, sahil muhâfız kumandanları ile liman reisi, kaymakam seferber olmuşlar telâşlanmışlardı. Mahallelerle yakın köylere çocuklar bekçiler koşturuldu. Tellâllar bağırtıldı. Bu defa **Kayyum Ahmed Efendi** kan ter içinde çarşıya koşuyor, gür sesi ile "Heyy.. Din kardeşleri, iskeleye cephâne yüklü vapurlar geldi. Düşman donanması bastırmadan boşalacak, taşınacak, ne duruyorsunuz. Allahını seven yalıya koşsun hey!..." diye bağırmaya başladı. Sesi duyan **Müftü Hamdi Efendi,** kürsüden yüksek sesle "Ey ahâli çarşıyı kapayın. Camileri kapayın, haydi peşime düşün!.." deyip camiden cübbesiz fırlayınca câmilerden, dükkânlardan çıkan halkın koşuştuğu, dükkân, kahve, mağaza kepenklerinin bir gürültü sağanağı halinde kapandığı, hastası, sağlamı, eli ayağı tutanın müftünün peşine düşerek, "**tekbirler, tehliller**"le yalıya yürüdüğü görüldü.

Hamdi Efendi ile ihtiyar kayıkçılar, kâhyalar, dükkâncılar, yanaklarından sakallarından terler akarak çalışıyorlar, peş peşe karınca

gibi taşınıyor, sandıklar, denkler omuzdan omuza uçuyor ve bu ateşli iman ve millî gayretle vapurlar, kayıklar, yalılara boşalıyordu.

Bu mucizeyi seyreden subaylar, kumandanlar, memurlar, İstanbul'dan gelmiş yerli yabancı yolcular, Türk Milleti'nde bu yurtseverlik oldukça dipdiri ayakta duracağına inanıyorlar. Ve yabancılar fotoğrafla resim çekerlerken Türkler de gözyaşları ile yardıma katışıyorlardı.

Artık gözönünde birşey kalmamış, gümrük, banka, telgrafhâne ve diğer taş mağazaların denizden görünmeyen yeri istiflenmiş, üzerleri muşambalarla örtülmüştü.

İnebolu merkezinin pek büyük bir tehlike içinde bulunduğuna şüphe yoktu. Gerek kaza, gerekse sabotaj olursa yalnız mal, can kaybı ile kalmayıp Türk Ordusu'na bir zafer sağlayacak kadar bol savaş araçlarının yok olmasına sebep olacaktı.

2 Haziran 1921 sabahı erkenden beş bacalı bir Yunan torpidosu geldi. İnebolu Rumları'nın yaptığı ihbar doğru idi. Ama meydanda bir şey yoktu. Torpido kıyılara, moloz önlerine kadar sokuldu. Yavaş yavaş "**Kızıl-kara Burnu**"na doğru çekti gitti. Bunun üzerine havâli kumandanı **Muhiddin Paşa** tekrar ve kesin emirler vererek asker ve arabalarla "**İki Çay**" mevkiine taşınmalarını istedi. Hatipbağı Mahallesi'nden **Kuru Hüseyin Hâfız**'dan alınarak cephânelik yapılan tarlaların kapalı yerlerine taşındı. Bir kısmı da askerlik şubesi önüne ve yollara yığıldı..." [170]

"Kalkış zırhlısının İnebolu'ya attığı yüze yakın ağır güllelerden bir tanesi Büyük Câmiin (Yahyapaşa) yanına düşerek patlamadan yuvarlanarak olduğu yerde manda gibi kalması eşine ender rastlanır bir mucize olmuştur.

Bombardıman başlamış olduğu halde, müezzin, öğle namazı için

---

170 - **Nureddin PEKER:** İstiklal Savaşı, İnebolu ve Kastamonu Havalisi - İstanbul 1955, sh. 328

ezan okuyor, eskisi gibi halk câmie geliyordu. Ağır güllelerden kubbeler sarsılıyor, minareler sallanırken, Yahya Paşa Câmiinin yanına düşen bir ağır güllenin patlamadan kalışı namaz kılanların cesaret ve soğukkanlılığına mânevi bir saygı sayıldı. Kimse câmiden çıkmadı. Vazifelilerin tekliflerine rağmen namaz ve duânın sonuna kadar halkı câmiden çıkarmak kabil olmadı. Bu kadar soğukkanlı ve bu kadar imanlı Türk Milleti'nin bu ilâhi metâneti ve millî iradesi karşısında elbet bir gün gelecek, düşman boyun eğecek ve yere serilecekti." [171]

"...Medenî milletlere yakışır bir olgunlukla tekrarlanan mitinglerin sonuçlarını gerekenlere bildirerek tecâvüzün durdurulması ve "**İzmir'in tahliyesi**" istenmişti. Bunda başka köylünün şehirde bulunduğu pazar günleri dinî ihtifaller yapılarak İzmir'de şehid düşenlerin ruhlarına "**Fatiha" ve "Mevlûdu Şerif**" okuttururmuş ve Ramazan ayına rastlayan ihtifaller ve mevlûdler çok yankılı olmuştur. Hattâ Kastamonu'nun başlıca kültür yuvası olan Mekteb-i Sultani'de (Lise) Müdür **Şâir Behçet Bey**'in (Şair Behçet Yazar) Cuma gecesi teravih namazından sonra okuttuğu "**Mevlidi Nebevî**" çok heyecanlı olmuştur...." [172]

"...İzmir işgâlinden beri şehrimizde yapılan müteaddid ve muazzam mitingler, dinî ihtifaller İslâm-Türk ruhunun hiç bir vakit öldürülmeyeceğini, İslâm-Türk kalbinin hiç bir vakit parçalanamayacağını ispat etti. Kalplerimiz şimdi her zamankinden ziyade çarpıyor, âsabımız her vakitten daha ziyade müteheyyiç oluyor. Geçen Cuma akşamı Sultanî Mektebinde mevlûdu şerif münasebetiyle vuku bulan ıçtimaa, İslam-Türk kalbinin bir tâne olduğunu, hep bir şeye iman eden kalplerin fikirlerin, ayrı hisleri, başka düşünceleri olamıyacağını, velhasıl müslümanların bir kitle halinde müttehid bulunduğunu bir defa daha gös-

---

171 - a.g.e. sh. 342
172 - a.g.e. sh. 30

terdi.

Terâvihden sonra vâli-i vilâyet **İbrahim Beyefendi** Hazretleri ile ekâbir-i memurîn, ulemâ, eşraf ve ehali fevç fevç geliyor, nazarlarda derin bir teheyyücün eserleri beliriyordu. Heyecânaver muhrik sesleri kalplere nurdan bir selsebil gibi dökülmüş ve Nasrullah Hatib-i Muhteremi **Hâfız Emin Efendi** bâdehû **Sofuzâde Hoca Tevfik Efendi** üstadımız tarafından Mevlûdu Risâletpenâhi kıraat edildi. Faziletlu **Müftü Hâfız Osman Efendi** Hazretleri'nin beliğ ve veciz ve gayet müessir duâları ile gözler doldu. Hasıl olan me'sûbat İzmir şehidlerimizin pâk ve mübârek ruhlarına ithaf olundu. Müteâkiben yaşlı nazarlar kürsü-i hitabette Sultanînin faal müdürü edip **Necip Behçet Beyefendi**'yi gördü. Kalpler derin bir teheyyüçle dinliyordu. İçtimaa hitam vermezden evvel bir vatandaş sıfatıyla vatan ve milletimize aid hasbıhal yapmak istediğini beyan ederek harbten mağlûp olarak çıktıktan sonra Türk Milleti'nin hukuku muhafaza olunacağını zannedip hak ve adâletin tecellisine intizar ettiği bir ansızın Anadolu'ya düşmanın taarruz ettiğini, birçok İslâm kardeşlerimizin şehid edilip, fesleri yırtılmak, sarıkları çamura atılmak gibi bîpâyân şenî ve fecî hareketler yapıldığını anlattı. Bunun üzerine milletin büsbütün sıkıldığını her tarafta tezâhürat başladığını ve bu galeyân-ı umûmînin mevcudiyetimizi ispat etmiş olduğunu, binaenaleyh katiyen fütûr getirmeyip meyus olmamaklığımız lâzım, yeis küfürle müsâvidir, dedi. Bâdehu ateşîn hatip sesine daha yüksek bir âhenk ve ihtizaz vererek devam etti. "Meranım elinden hiç bir şey kurtulamıyacağını ve halâs için dinî ve dünyevî iki yol olduğunu unutmayarak Allaha, Peygambere rapt-ı kalb etmek için tesânüdi mutlak bir kitle vücûda getirmek lüzumunu ve arkamızda milyonlarca müslüman bulunduğunu söyledi ve bütün bunların tecellisi itibariyle Kastamonu muhitinde iftihar eder ve bu gâyesini meydana getirenlere ayrı ayrı teşekkürü bir vazife bilir" diyerek kürsüyü terketti.

Hâzirûnun artık kalpleri coşmuş, gözleri taşmış, müslümanlığın son lem'a-i ümidi olan Türk Hükûmeti'nin söndürülemiyeceğine sarsılmaz bir iman hasıl olmuştur." [173]

Nureddin Peker'in adı geçen eserinde ekserisi müşâhedeye dayanan böyle pek çok vak'aya rastlanılmaktadır. Yazar, yerinde yaptığı incelemelerle, esasen içinde bulunduğu Kastamonu havâlisindeki Müdafaa-i Hukuk kurucularını bildirirken din adamlarından şu isimleri vermektedir:

Kastamonu merkezi:

Şeyh Ziyâeddin Efendi (Reis)

Eski meb'us Hoca Şükrü Efendi (İkinci reis)

Ulemadan Hacı Mü'min Efendi (âzâ)

Sinop:

Müftü Sâlih Efendi (âzâ)

Eski Müftü İbrahim Hilmi Efendi (âzâ)

İnebolu:

Müftü Ahmed Efendi (Reis)

Araç:

Hâfız İsmail Efendi (Reis)

Müftü Hasan Tahsin Efendi (âzâ)

Küre:

Hâfız Osman Nuri Efendi (Reis) [174]

---

173 - 15 Haziran 1919 tarihli "Açıksöz" gazetesinden naklen **Nureddin PEKER,** a.g.e. sh. 30

174 - **Nureddin PEKER,** a.g.e. sh. 93

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayınladığı şu beyannâme, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına âmil olan en müessir silâhın, halkın imânı olduğunu sarahaten göstermektedir.. Böyle yüzlerce beyannâme neşredilmiştir. Hepsi de, milletin imânına hitab ediyordu. Bu onlardan sadece bir örnektir:

"Kastamonu'nun Hamiyetli Müslümanlarına ve

Kahraman Delikanlılarına!...

Bismillâhirrahmanirrahiym

"**Vâ tesimû**...(âyet)..."

Türkçesi: "Hepiniz birden Allahın kitabına sımsıkı tutununuz. Birbirinizden ayrılmayınız. Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız." manasına gelen ayetten sonra

Müslüman kardeşler!...Allahın bu emrini yerine getirmek gâyesi ile inşallahurrahman bu cuma günü Olukbaşı'nda toplanacağız. Bütün din kardeşler hep bir arada görüşüp danışacak, yekdiğeimize karşı kalplerimizdeki uhûvvet ve râbıtalar teyid olunacak, düşmanlara karşı kuvvet hazırlamak için lâzım gelen kararlar hep birlikte verilecektir.

Yan gelip vakit geçirecek, yahud ye'se düşüp kadınlar gibi ağlayacak zamanda değiliz. İş görecek zamandayız. Namert düşman, her türlü uhûdu ayaklar altına alarak güzel Anadolu'muzun bu sevgili islâm yurdumuzun kapılarını kırdı. Harîm-i ismetine kirli ayaklarını soktu. Güzel İzmir'imizde, Adana'mızda, tutuşturduğu yangını Balıkesir gibi kıymettar kasabalarımıza, Bursa gibi mukaddes şehirlerimize kadar tevsi-i mel'anet etti. Gözlerimizi kaldırıp da ufuklara bakacak olsak yıkılan, yakılan İslâm ocaklarının kızıl alevlerini siyah dumanlarını göreceğiz, kulaklarımızı verecek olsak, dağlarda inleyen binlerce yetimlerin feryatlarını, eninlerini işiteceğiz.

Müslüman kardeşler! Anadolu'nun kapıları tutuşmuş, yanıyorken biz buralarda âtıl, lâkayıt kalır rahat döşeklerde yatar, derin uykulara dalar da hiç bir hazırlıkta bulunmayız. Hâin düşman memleketimizi parçalamak, İslâm'ın son yurdu olan bu güzel Anadolu'yu baştan başa çiğnemek istiyor. Eğer biz müslümanlar kayıtsızlıkla, ihmalcilikle birbirimizi çekiştirmekle vakit geçirecek olur isek, maazallah bu yangın her tarafa sirâyet eder. Merhametsiz düşman, yağlı kundağını eline almış sokacak tutuşturacak memleket arıyor. Nerede bir zaaf ve gaflet, hangi sahilde bir şikak ve nifak görecek olsa hemen orasını tutuşturmakta ihmâl etmiyor ve etmeyecektir.Onun için ey müslüman kardeşler!... Gözlerini açarak habl-i ilâhiye sımsıkı tutunmak, kalplerimizi birleştirmek, kuvvetlerimizi toplamak hepimize farzı ayndır.

Adetleri binlere, milyonlara bâliğ olduğu halde ölüm korkusundan memleketlerinden çıkarılan zelil milletlerden ibret almamızı Cenab-ı Hak bize ihtar ediyor.

Yaşamayı seven ölümden korkan ümmetlerin sellerin getirip kenara attığı saman çöpleri kadar ehemmiyetleri olmadığını Hazret-i Peygamberimiz Efendimiz, Müslümanlar'ın ibret nazarları önüne koyuyor. Dünya'da ölümlerin en acısı, düşman istilâsına uğramaktır.Hâkimiyeti elden gidip, esâret boyunduruğuna düşen bir millet günde bin kerre ölüm azapları çeker de yine hayatını sürüklemeğe mecbur kalır. Çünkü yaşamamak da elinde değildir. O zalimler esaretleri altına aldıkları milletleri hayvanlar gibi kendi hesaplarına işletirler. Dünya'nın yedi iklim, dört köşesinde sürü sürü ordularla getirilen renk renk mahkûm milletlerin ne halde bulunduklarını gözlerimizle gördük. Biz sığırlarımızı, beygirlerimizi nasıl kullanır isek, o zâlim devletler de tahtı esaretine aldıkları milletleri öylece kullanırlar. Bu zilletlere düşmemek, bu esâret boyunduruğuna girmemek için fırsat elde iken düşman daha

Sinop Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti
- Askerler, hocalar olmadan bir iş yapamıyorlar -

uzakken hazırlanmak, dağınık kuvvetleri bir araya toplayarak tanzim etmek bütün müslümanlara farzı ayındır. Bilirsiniz ki, tâlim görmüş, bin kişilik muntazam bir kuvvetin göreceği işi, tâlimden mahrum nizam ve intizamsız on bin belki yirmi bin kişi göremez. Yarın için hazırlıklı olmayan milletler hiç bir zaman yaşıyamaz.. Yarınki tehlikeyi bugünden hesap etmek, ona göre o tehlikeye karşı hazırlanmak herkes için farzdır.

Elhamdülillah, bugün vilâyetimizde bulunan yiğitler, kahramanlar binlere, onbinlere varıyor. Bunları tâlim ve tanzim etsek, düşmanın yüzbin kişisine karşı mükemmel bir ordumuz olur. Ve bunu gören düşman, sahillerimizin hiç birisine adım atmaya cesaret edemez. Cür'et gafletinde bulunsa bile avn-i Hakla bu nizam ve intizam sayesinde kendisini perişan ederiz. Onun için ey müslaman kardeşler!... İstiklâl ve saâdetimiz için çalışan fedâkar hükü-

metimizin sözünü üstün etmek memleketimizi düşman şerrinden korumak istiyor isek, elbirliği ile çalışalım. Dağınık kuvvetlerimizi taplayalım, mahalle mahalle, köy köy, müsâid vakitlerde tâlimler edelim. Cuma günleri ise, dükkânlarımızı kapayarak hep birlikte resmi geçitler yapalım. Cuma günü zaten müminler bayramıdır. O günü vatan ve millet işlerine hasredelim. Silâhlarımızı silelim. Hayvanlarımızı besleyelim. Bölükler, taburlar teşkil edelim. Bütün bu işleri kemal-i intizamla, gürültüsüz müslümancasına yapalım. Bu sûretle bütün muhârebelerde şöhret alan biz Kastamonu'luların müdafaa-i din ve memleket için millî bir ordu vücûde getirmek hususunda ne kadar ehil ve fedakâr olduğumuzu bütün cihana gösterelim.

Ve ma tevfikı illâ billâh....

5 Ağustos 1920

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti [175]

Bakınız bütün faaliyetler nasıl yegâne ve en müessir kuvvet olarak iman vecd ve heyecaniyle icrâ ediliyor:

"...Cuma namazını müteakip bütün dükkânlar kapanmış ahâli fevc fevc "**Amedan Çayırı**"na şitâp etmiştir. Her mahallenin câmiinden çıkarılan sancak altında toplanan ehli imân ve tevhid önde millî mızıka olduğu halde Amedan Çayırına geliyor ve vatanın rehâ ve istihlâsı uğrunda verilecek bir işârete bakıyordu.

Binlerce halk büyük caddeyi doldurmuş, kadınlar, çocuklar da bu muazzam günü tes'id için içtimâ meydanına koşuşmuştu. Zengin fakir bilûmum halk mahall-i içtimaa koştuğu gibi başta vali vekili, vilâyet mektupçusu **Fuad** ve **Kumandan Osman Beyefendi**'ler oldukları halde bilumum erkân ve memurîyn-i hükûmet de bu içtimaa

175 - **Nureddin PEKER**, a.g.e. sh. 232

iştirak etmiştir." [176]

"...**Müderris Çörekçioğlu Mehmed Emin Efendi**'nin teşebbüsü ile tertiplenen bir gece toplantısında onbeş-yirmi müderris ve hocanın geleceğini ve benim de bu toplantıya gelerek düşman işgâli ve kötü emelleri hakkında görüşlerimi söyleyerek bir konferans vermemi rica etmesi üzerine bir hocanın evinde yapılan toplantıya gitmiştim.

İstanbul ve İzmir'in işgâlinden büyük teessüre düşen hocalarımıza, gördüğüm ve işittiğim acı hatıraları anlatarak **M. Kemal**'in etrafında fikir ve işbirliği yaparak kurtuluşun mümkün olduğunu delilleriyle birlikte izâh ve isbat ederek tenvir etmiştim. **Müderris Mehmed Efendi** nin de izâh ve teklifinden sonra millî ve dinî hisleri kabaran hocaların, millî mücadeleye hizmet uğrunda yemin ettiklerini söylemek ve bu vesile ile **Mehmed Emin Efendi**'nin açık ve ileri görüşlülüğünü târih huzurunda anmak benim için bir vicdan borcudur. Nitekim büyük zaferin sonuna kadar hizmetten geri kalmamışlardır." [177]

Hemen her tarafta "Müdafaa-Hukuk" Cemiyetlerinin başında mahallî din adamları bulunuyordu. Meselâ:

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları arasında din adamlarından şu kimseler bulunuyordu: "**Müftü Osman Efendi, Arabzâde Ahmed Efendi, Ballızâde Bekir Efendi...**" [178]

Bu şahâdetlerin hangisini nakledelim, sayfalar ve hattâ cildler kâfi gelmez ki...

"Bu muharebat esnasında istihbarat ve iaşemizin pek mükemmel

---

176 - 8 Ağustos 1920 tarihli "Açıkgöz" gazetesinden naklen **Nureddin PEKER**, a.g.e. sh. 233

177 - **Nureddin PEKER**, a.g.e. sh. 120 de yer alan Emekli Albay **Mustafa ARSLANOBA**'nın mektubundan.

178 - **Ali KEMÂLÎ** : Erzincan - İstanbul 1942, sh. 368

idâre edildiği şu birkaç sahifeden anlaşılıyor:

İaşede: **Müftü Zâde Hakkı, Hâfız Kemal, Karaisalı Müftüsü Hacı Mehmed, Kırıklıdan Hacı Mustafa.**

İstihbaratta çalışan: **Hâfız Veyis."** [179]

"...Bu maksadla Vali **Nureddin Paşa**'nın muvafakat ve yardımiyle İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir vilâyetlerini temsil edecek murahhaslardan İzmir'de bir kongrenin toplanması kararlaştı. Ege'nin bütün "**müftü**" ve belediye reîsleriyle her kazadan iki ve livalardan üç delege İzmir'e geldiler. Millî Kütüphane'nin Beyler Sokağındaki sinemasında toplandılar. Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'nin kongresi bu suretle 17 Mart 1919 tarihinde müzâkerelerine başlamış oldu..." [180]

Kurtuluş Savaşı ve ona tekaddüm eden günlerde Trakya bölgesinde cereyan eden çalışmaları gâyet mufassal bir surette yazan **Tevfik Bıyıkoğlu,** bu bölgedeki mahallî din adamlarının hizmet ve faaliyetlerini geniş bir sûrette nakletmektedir. İstanbul'un işgali üzerine 31 Mart 1920'de toplanan **Lüleburgaz Kongresi**'ne iştirak eden din adamlarını: "**Müftü Mestan Efendi** (Edirne), **Mustafa Âsım Efendi** (Şarköy), **Hâfız Emin Efendi** (Keşan) [181] olarak zikreden yazar, daha sonra 4 Mayıs 1920 de toplanan "**Büyük Edirne Kongresi**" zabıtlarından Tekirdağ Müftüsü **Hilmi Efendi,** Edirne Müftüsü **Mestan Efendi** ve Saray Müftüsü **Ahmed Efendi**'nin nasıl baş rollerde bulunarak bu bölgedeki mücâdeleyi yürüttüklerine dâir çok değerli bilgiler

---

179 - **Cemal EFE:** İstiklal Savaşında Adanalıların Kahramanlık Destanları - 1937, sh. 51 ve 52.

180 - **Celâl BAYAR:** Ben de Yazdım - İstanbul 1967, C 5, sh. 1930

181 - **Tevfik BIYIKOĞLU:** Trakya'da Milli Mücadele - C. I. sh. 136, Ankara 1955

Trakya'daki mücâdelede büyük ölçüde emeği geçenlerden
Edirne Müftüsü MESTAN EFENDİ

vermektedir. Aslında hiç birinin terk ve ihmaline gönlümüz razı olmamasına rağmen, sayfalarımızın müsaadesizliği yüzünden bunlardan sadece bir ikisini nakletmekle iktifa edeceğiz:

Milliyetçi bir müftünün sözleri:

"Saray **Müftüsü Ahmed Efendi**-...Üzerimize düşen vazife, memleketimizi muhafaza ve müdafaa etmektir. Bu hareketimizle, pâdişahımıza isyan etmiş olmayız. Haşa! Ben din kardeşlerime hakikati söylemek isterim. Bir Türk düşünemem ki, cihaddan kaçınsın: Dün bir müftü gücenip çekildi. Onun gönlü alınsın, bütün müftüler bundan memnun olacaklardır. Düşman istilâ tehlikesi olan bir yerde cihad farzı

ayndır. Biz mukavemet etmezsek Padişah'ın emrinden ayrılmış oluruz. Hem biz, taarruza uğramadan muharebe edecek değiliz ki... Hazırlık yapacağız. Hazırlık yapmak, Devlet ve Millet'e "**Hilâfet Makamı**"na bağlılığı sağlamaktır. Boşu boşuna oturursak miskinlik ve zilleti kabul etmiş oluruz. Elimizde olan mal, mülk, düşmana geçecektir. İçinizde başka türlüsünü iddia edecek var mıdır? Cihadın güzel oluşu, İslâmlığın şerefini yükseltmesindendir."

Müftü Ahmed Efendi, kongredeki müftülere dönerek sordu:

-Öyle değil mi hoca efendiler?

Hepsi birden cevap verdiler:

-Hay hay, öyledir, Efendi Hazretleri!

Müftü Ahmed Efendi, sözüne şöyle devam etti:

-Biz de, sizden rica ederiz, canınızı ve malınızı esirgemeyiniz. Bugün bundan çekinirsek, Yunanlılar hepimizi, zorla askere alırlar ve kardeşlerimize karşı kullanırlar. İzmir'in bir tarafına götürürler, bir şey yapamayız. Ben Makedonyalı bir Türküm; düşman, akrabamdan on beş kişi süngüledi, güçlükle kurtuldum. Çalışarak bu tehlikeyi ortadan kaldırmak mümkündür. Sözüm bu kadardır." [182]

"...Babaeski Müftüsü: - Müşterek karar, karşılıklı güven demektir. Kararımız, müdafaa, sonra seferberlik, arkasından gerekirse dönüşmektir... Benim aklım pek ermez. Gazetelerde gördüm. Geçenlerde D'Espere mi, Vespere mi, buraya bir kumandan gelmiş. İşte o adam demiş ki: "Size tebliğ edilecek emirleri, size, zorla ka-

182 - **Tevfik BIYIKOĞLU:** a.g.e. sh. 272.

bul ettireceğiz. Siz de kabul edeceksiniz!"

Demek ki biz tehdid altındayız. Bu da müdafaayı icab ettirir, uzun uzadıya düşünmeye lüzum yoktur.

Sözüm bitti.

-Yaşa hoca Efendi, sesleri..." [183]

Bir kaç şahadet daha:

"**Molla Halid Pehlivan, Taşköprülü Rıza** (Paksoy), **Gebeş Mustafa, Rifat Hoca** çeteleri kısa süre içinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin görüşüne uygun milis çeteleri oldular..." [184]

"Yunanlılarla onlara yardımcı yerli azınlık çetelerinin zorladıkları Geyve Boğazı, Ankara'ya bağlı Millî Birlik Kuvvetleri ve **Hafız Fuad** milis kuvvetleri ile yenilgiye uğratılmıştır..." [185]

Yukarıdaki nakillerde adı geçen ve İzmit havâlisinde hizmette bulunmuş olan **Hâlid Molla, Rıfat Hoca** (Molla) ve **Geyveli Hâfız Fuad Efendi**'ler hakkında bir görgü şâhidi olan **"Kocaeli Târihi ve Rehberi"** isimli eserin yazarı [186] daha fazla malûmat vermektedir. Bu eser İzmit'te **Osman Nuri Efendi, Hâfız Mehmed Efendi** (Kara Hâfız), **Hâfız Eşref Efendi, Hacı Maksud Efendi, İmam Mehmed Ali Efendi,** [187] Geyve'den **Hâfız Fuad Çelebi, Hoca Bekir Efendi...** [188] v. s.'nin hizmet ve faaliyetlerinden de bahsetmekte ve tafsilât

---

183 - **Tevfik BIYIKOĞLU**: a.g.e. sh. 272.
184 - Avni Öztürk : İzmit Tarihi İstanbul 1969 sh. 160
185 - a.g.e. sh. 163
186 - Bkz: **Rıfat YÜCE:** Kocaeli tarihli ve Rehberi izmit 1945, sh. 72, 75, 99.
187 - Bkz: a.g.e. sh. 108-110
188 - Bkz: a.g.e. sh. 99 ve müteakip.

vermektedir.

Mahallî târihler ve hâtıraların yukarıda naklettiğimiz bilgiler nevinden din adamlarının hizmetlerini tevsik ve ifâde eden kısımları tamamen nakledilse, cildler tutacağı sebeple, buraya kadar, misal kabilinden iktibas edilmiş olanlarla iktifa ederek bu kısma nihayet veriyoruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA'DA MİLLÎ MECLİS'İN AÇILIŞINDAN ZAFERE KADAR

I-MECLİSİN AÇILIŞI:

Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Ankara Müftüsü **Hoca Âkif Efendi, Hoca Rıfat Efendi** (Sonra Diyanetİşleri Reisi) ve arkadaşları kurmuşlar, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin kabul ettiği prensipler dahilinde çalışıyorlardı.

Bu sırada Ankara'ya vâli olarak tayin edilen **Ziya Paşa, Müftü Rifat Efendi**'nin kendisini tehdid etmesi üzerine Eskişehir'den geri döndü. Çünkü aradakı yazışmalardan **Ziya Paşa**'nın Kuvva-yı Milliye çalışmalarına imkân vermeyeceği anlaşılıyordu. Bu yüzden düşman tazyiki altındaki İstanbul Hükûmeti **Rifat Hoca**'yı gıyaben idâma mahkûm etti. Tam İstanbul Meclisi Meb'usanı'nın yeniden toplantıya çağırıldığı zamandı. Seçilen meb'uslar her taraftan İstanbul'a gitmeye başlamışlardı. **M. Kemal Paşa** ise, Sivas Kongresi'nden sonra faaliyetine, ne yolda ve nerede devam etmesi lâzım geldiği hususunu düşü-

nüyordu. İşte tam bu sırada İstanbul'a gitmekte olan meb'uslarla temas imkânı bulabilmek için bir güzergâh olan Ankara'ya gitmek hatırına geldi. Bu hususta **Müftü Rifat Efendi** ile muhabere etti. Ankara 20. Kolordu'nun merkeziydi. Kolordu Kumandanı da kendisinin sınıf arkadaşı **Ali Fuad Paşa** (Cebesoy) idi. Esasen **Ali Fuad Paşa**'nın ihtiyar babası **İsmail Fazıl Paşa,** Sivas Kongresi'ne katılmış ve bu sûretle Kuvva-yı Millîye safında yer almıştı. Hattâ elinde bir kolordu bulunan oğlunun muzâheretini temin için O'nu Sivas Kongresine reis seçmek isteklerini evvelce belirtmiştik. Bu, gerçekten yerinde bir tedbirdi. Fakat **M. Kemal Paşa**'nın daha ilk adımda başlayan hâkimiyet tavrı, bunu önlemişti. Buna rağmen **Ali Fuad Paşa**'nın (Cebesoy) kendisinin sınıf arkadaşı oluşu ve Ankara'nın güzergâh ve merkezî bir durumda bulunuşu gibi sebepler yüzünden Ankara'yı faaliyet merkezi haline getirmeyi düşündü.

M. Kemal Paşa, 18 Aralık 1919 da Ankara'lılardan aldığı müsbet cevaplar üzerine oraya gitmek üzere Sivas'tan ayrıldı. Yolda "**Hacı Bektaş**"a uğrayarak burada ikâmet etmekte bulunan "**Alevî**" ve "**Bektâşi Şeyhleri**"nin yardımlarını sağlamak istedi. O zaman alevîlerin başı **Çelebi Cemaleddin Efendi,** bektaşîlerinki de **Hacı Bektaş Dede Postu Vekili Niyazi Baba** idi. **M. Kemal Paşa,** muvaffakiyet elde edebilmek için ehlisünnet uleması yanında onların arzu ve hissiyatlarına uygun bir şekilde hareket ederek namaz ve duâlarla gönüllerini kazanma yolunu tuttuğu gibi burada da "**Bektâşi**" lerin üslûplarına uyarak samimi bir hava ihdas etmiştir:

"...Çelebi'nin konağına geldikten sonra selâmlığa girdiler. Biraz istirahatten sonra Çelebi'nin oğlu **Hamdullah Efendi**'nin dâiresine gittiler. Bu dâirenin muhteşem salonunda muhteşem bir sofra kurulmuş, burada bir "**âyin-i cem**" başlamıştı. Sofrada adaklar bâkireler sâkilik ediyorlardı. Bunlar Çelebi'ye kendilerini adak etmiş gayet gü-

zel bâkire kızlardı. Âyin-i cem başladığı zaman **Cemaleddin Efendi** başındaki yeşil sarığı çıkarıp bir rahleye koymuştur. **Atatürk:**

-**Çelebi Efendi** içmez misiniz?

-İçmiyorum. Fakat sizin şerefinize zehir de olsa içerim, diyerek bir kadeh içti. Bu gece salonda yenilip içildikten sonra **Mustafa Kemal**'i harem dairesinde misafir ettiler.

Sabahleyin Çelebi'nin dâiresinde **Hacı Bektaş Veli**'nin kabrini ziyarete gittiler. Sandukanın üzerinde yeşil ve yazılı bir örtü ve birçok yerlerinde peşkirler bulunuyordu. Örtünün ucu öpülerek tâzim ediliyordu. Ziyaretten sonra Has Bahçe'de bulunan bir köşke girildi. Burada nefis mezeler ve taş kadehler içinde içkiler içildi. Canlar hizmet ettiler. Rakıdan sonra meydan evinde bir yemek sofrası kurulmuştu. Yemekler bakır sahanlarda ve bir meşin örtünün üzerine dizilmişti. Burada yemek yendikten sonra "**Kırklar Meydanı**" gezildi. Bir mihrap, mihrabın yanında Selmanı Pâk kürsüsü, bunun önünde kara post yâni "**Dede Babalık Postu**" bulunuyordu. Dede Babalık postuna Bektaşîlerin babası oturuyordu. Fakat bu zamanlarda Dede postu boştu. **Sultan İkinci Mahmud** zamanında Yeniçerilerle Bektaşîler de birleşerek isyana iştirak ettiklerinden, kara post sahibi Dede Baba da öldürülmüştü. Bir daha bu posta Baba gelmemiş. Dede Babanın yerine Kiler Evi Babası, Bektaşı Babası tanınıyordu.

Niyazi Baba da, Dede Babalık, vekilliliğini yapmakta idi. Ancak Hacı Bektaş'a, İstanbul tarafından bir Nakşıbendî şeyhi gönderiliyordu. Bu zamanlar bu Nakşıbendî şeyhi Halepli **Hafız Mehmed Efendi** idi. Bu şeyh Bektaşiler'in hiç bir işine karışmıyor, ne âyin-i ceme ve ne de, diğer, merâsimlere iştirak ediyordu. Yalnız İstanbul Hükûmeti'nin mümessilliğini yapıyordu

Atatürk Kırklar Meydanındaki asılı levhaları okudu. Mihrabın

iki tarafında **Allah, Muhammed** levhalarından sonra sıra ile "**Oniki İmam**"ın adları yazılı idi. Fakat **Ebûbekir, Ömer, Osman**'ın adları yoktu.

Atatürk, Niyazi Baba'ya dönerek:

-**Ebubekir, Ömer, Osman** nerede?..

Deyince, **Niyazi Baba** da oniki dilimli tacını aşağı eğerek:

-Bunların hepsi câmiye namaza gittiler!...

Diye cevap verdi. Çünkü Bektaşîler üç halifeyi sevmiyorlar, **Ali**'yi halife tanıyorlardı.

Câmi de Kırklar Meydanı'nın yanında bulunuyordu. **Atatürk**, Kızılbaşların Akyazılı dedikleri rakılarını, Kızıldeli şaraplarını içtikten, **Çelebi Cemaleddin Efendi,** Bektaşî Babası **Salih Niyazi Baba** ile husûsî sûrette görüştükten sonra, onlardan kendisiyle beraber çalışacaklarına söz aldı..." [189]

M. Kemal Paşa, Bektaşi ve Alevîlerden her zaman faydalanmıştır. Bin yıldan beri islâmî bir idâre altında yaşayan memlekette "**lâiklik**" gibi yeni ve yabancı bir umde getirmek üzere bulunmasından dolayı dinî meselelerde yukarıya nakledilen satırlardan da anlaşılacağı üzere mübalâtsız olan alevî ve bektaşîlerden bu hususta yardım talep etmiştir. Bu işe memur ettiği **Albay Hüsameddin Ertürk** bu meseleyi hatıratında şöy le anlatmaktadır:

"...Din sınıfı mensuplarının bu gâyretleri "**Lozan Sulhu**"nun akdinden sonra da işe yaramıştı. Büyük Millet Meclisi'nin tecdidi sırasında "**Birinci**" ve "**İkinci Grup**" mücâdelesi devam ediyordu. İkinci grup mensupları **M. Kemal Paşa**'ya cephe almış kimselerden mürekkepti. Bunlar Anadolu'nun bazı mıntıkalarında yaşıyan Yörüklere, Sofilere, bazı yerlerde tahtacılar namı altındakilere, kızılbaşlara, bazı

189- **Enver Behnan ŞAPOLYO,** a.g.e. sh. 355

mıntıkalarda Abdal nâmı verilen zümreler ki, alevîlerdir, bunlara istinad ediyorlardı. Bütün bu gruplar o zamanlar Kırşehir civarında ikâmet eden Hacıbektaş Nahiyesinde yerleşmiş **Çelebi Cemaleddin Efendi**'ye bağlı idiler. Mumâileyh şahsan, Hürriyet ve İtilâf Fırkasına intisap etmiş ve etrafına kalabalık bir zümre toplamıştı. Bütün etrafındakiler, Anadolu'yu, İtilâf devletlerinden **Mustafa Kemâl**'in değil de **Cemaleddin Efendi**'nin kurtaracağına inanmışlardı.

Bektaşîler de İstanbul ve Anadolu'da İttihat ve Terakki Fırkası'na mensuptular. Bunlar da daha ziyade İstanbul'da toplanmışlar, **Cemaleddin Efendi** zümresine aksi cephe almışlardı. Meclis'in yenileneceği sırada Ankara'da Erkân-ı Harbiye'nin gizli istihbaratında çalışıyordum. **Mustafa Kemal Paşa** Hazretleri, beni Çankaya'daki köşklerine çağırmışlardı.

- **Hüsameddin Bey** diye buyurmuşlardı. Büyük Millet Meclisi'nde İkinci grupa mensup meb'uslar muhalefeti artırdılar. Her türlü akıl ve havsalanın almıyacağı şeylere kadar dillerini uzatıyorlar. Bu sebeple nâzik devirde Meclisi yenilemeğe karar verdim. Yakında intıbahata girişeceğiz. Fakat İstanbul'daki din mensuplarını bektaşileri, medrese hocalarını, kürsü vâizlerini bu Kırşehirli **Cemaleddin Efendi** kandırmış, bütün alevîlerin reylerini ona vereceklerini haber aldım. Sen bektaşisin. Göreyim senin bektaşiliğini. Hemen kalk İstanbul'a git, bunların arasına gir, bizim maksadımızı anlat, onları bizim tarafa kazan.

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine dedim ki:

-Paşa hazretleri, emriniz başım üstündedir. Yalnız bu bektaşileri ve alevîleri kazanmak için, benim evvelâ Kırşehir civarındaki Hacıbektaş Nahiyesi'ne gitmem lâzımdır. Çünkü orada **Hacı Bektaşi Veli Hazretleri**'nin tarikatını idâre eden ve dede baba makamında bulunan ve halen kiler babası olan **Salih Niyazi Baba Efendi** ile ekmek evi binasında halife mertebesinde bulunan **Kerim** ve aşevi binasındaki

halife mertebesinde **Zeynel** ve mihman evinde **Muhtar** ve alt evde **Feyzi** ve Kadıncık ana evinde Japon lâkabiyle maruf **Hasan** ve anbağı denilen evde **Şükrü** ve Dedebağı evinde **Aslan** babaları görmem lâzımdır. Zira Anadolu ve İstanbul, bu Bektaşî babalarına büyük bir kıymet ve ehemmiyet atfeder.

Paşa, fikirlerimi muvafık bulmuş ve beni Kırşehir'e göndermişti. Orada Bektaşi babalariyle konuşmuş ve bir tarikatın insanları birbirlerini daha iyi anlayacağı için onlarla mutabık kalmıştık. Eski bir İttihatçı olan ve dede baba makamında olan **Salih Niyazi Baba, Mustafa Kemal Paşa**'nın listelerini kazandırmağa söz vermişti. Kırşehir civarındaki bektaşi babaları da benden şunu rica etmişlerdi:

-İstanbul'a Arnavutluk'tan gelmiş, kırka yakın bektaşi babasının Anadolu'ya geçmesine **Mustafa Kemal Paşa** Hazretleri'nin muvafakatini istihsal eder misiniz? Ben de elimden geldiği kadar buna çalışacağımı temin etmiştim. Paşa Hazretleri bu hususta lâzım gelen emri Emniyet Umum Müdürlüğü'ne vermiş ve tedârik edilen vesikalarla babaları, Ankara'ya getirmiştim. Bunların hepsi talika adını taşıyan bir araba katariyle Ankara'ya girmişlerdi. Soranlara:

-**Mustafa Kemal Paşa** Hazretleri'nin kurduğu milli hükûmeti tebrike gelen din mensuplarıdır! demiştim. Bunların hepsi o zaman Karaoğlandaki otel odalarına yerleştirilmişti. Bu bektaşilerin Anadolu'ya geçmesi **Salih Niyazi Baba**'nın kudretine delâlet etmiş ve **Cemaleddin Efendi** tarafı intihabatta kaybederek Birinci grubun İstanbul ve Anadolu'da kazanmasına sebep olmuştu. Din mensuplarının iç ve dış politikada oynadığı bu mühim rolü, bunların mevcudiyetlerine inanmak istemiyenler için tarihî bir misâl olarak arzederim." [190]

M. Kemal Paşa'nın tavır, hareket ve fikirleri, din adamlarının

190 - **Albay Hüsameddin ERTÜRK,** a.g.e. sh. 523,

sünnî olanlarınca ekseriya ve tabiî olarak tasvip görmemiştir. Fakat bunların birçoğu önceleri düşman tehlikesi karşısında muhalefetlerini ciddî bir çatışma şekline getirmenin vatan menfaatlerine mügayeretini mülâhaza ederek onunla beraber olmuşlardır. Fakat bu durum zaferden sonra oldukça değişmiştir. Halbuki, Bektaşilerle O'nun arasında daha Ankara yolunda başlıyan bu dostluk ve teşrîki mesai sâdece zafere kadar değil, O'nun vefatına kadar devam etmiştir. [191]. Bu alâkanın O'nun hayatında çeşitli tezâhürlerini görmek mümkündür. Meselâ: **M. Kemal Paşa**'nın çocukluk arkadaşı ve hemen hemen bütün askerî hayatında O'nunla beraber olan doktor **Hasan Râgıp** (Erensel) **Baba,** vefatına kadar Çankaya Köşkü'nün hususî doktorluğunu yapmıştır. [192]

Birinci devre meb'usları arasında da bir kaç bektaşî meb'us vardı. Denizli meb'usu **Hüseyin Mazlum Baba** bunlardan biri olarak, daima **M. Kemal Paşa** ile fikir, his ve rey beraberliğinde bulunmuştur.

Meclis açıldığı zaman vatanın birçok köşelerinden tebrik telgrafları gelmişti. Bunlar arasında : **Salih Niyazi Baba** tarafından gönderilen telgraf [193] **Hacı Bektaş Veli** Dergâhı'nda Meclis'in açılışı münâsebetiyle Ankara'ya imtisalen yapılan bir merâsimi hikâye ediyordu. Bu tasvip ve beraberlik inkılâplar safhasında da birçok kereler tezahür etmiştir. [194]

Ankara Müdafaa-i Hukuk mensupları başta **Rifat Efendi** olmak üzere **M. Kemal Paşa**'ya mükemmel bir karşılama merâsimi hazırlamışlardı. Bu program gereğince yapılan hazırlıklardan biri de **"Sey-**

---

191 - **Doç. Dr. Bedri NOYAN:** İstiklâl Savaşında Bektaşiler - 2 Temmuz 1966 tarihli Yeni Gazete.

192 - a.g. gazete.

193 - Bkz: Zabıt Ceridesi - C. 1, Ankara 1940 - sh. 93

194 - **Doç. Dr. Bedri NOYAN**: a.g.g.

men Alayı" kurulmasıydı. Bu Oğuz Türkleri'nin İslâm'dan önce mevcud olan ve İslâm'dan sonra da islâmîleştirilmek suretiyle devam ettirilen nevi şahsına münhasır bir an'ane idi. Fevkalâde zamanlarda kurulur ve millî birliği yeniden tesis edecek bir baş etrafında toplanılmak gâyesi takib edilirdi. **M. Kemal Paşa** için hususî olarak kurulmuş bulunan, **"Seymen Alayı"**na katılarak o günü yaşayanlardan **Yağcıoğlu Fehmi Efe** bunu şöyle anlatmaktadır:

"....Seymen kızılca günlerde düzülür. Her zaman olmaz. Düğünlerde millî elbise giyilir. Buna da Seymen derler ama, bu Seymen Alayı değildir. Seymen Alayında dinî merâsim vardır ve muhakkak kurban kesilir. Kurban kesilmeden Seymen kalkmaz. Bir zamanlar Ankara'da **Halid Efe** adında birisi zamanında Seymen düzülür, fakat kurban kesilmeden alay yürüyüşe geçer. Adetlerden birisi eksik olduğunu gören **Halid Efe** kurban kesilmedi mi? diye sorar. Hayır cevabını alınca, o halde Seymenlerin kurbanı benim! diyerek yere düşüp derhal ölür...Bu sebeple biz ata törelerine çok riâyet ederiz, onu aynen yapmaya çalışırız. Esasen eksik bir şey yapacak olursak, ihtiyarlar artık ata töreleri bozuldu, biz yaşayamayız, derlerdi. Bunun için her şeyi tamam yaparız.

Seymenler Hacıbayram Câmii önüne gelirler. Seymen duâsı Hacıbayram Şeyhi ve imamı tarafından yapılmaz, ancak bu duâyı kayyum dedeler yapardı. O gün kayyum dede duâyı yaptı ve **Hacı Bayram-ı Veli** türbesinin geyik boynuzu asılı kapısı önünde bir de kurban kesildi.." [195]

M. Kemal Paşa'yı karşılamaya çıkan Seymen Alâyı'nın arkasında tarikat mensupları yer alıyordu. Bunlar, **"Mevlevî"**, **"Sâdî"**,

---

195 - **Enver Behnan ŞAPOLYO,** a.g.e. sh. 363.

Ankara'nın muvaffakıyet elde etmesi, halkın itimad ve teveccühü-
ne bağlıydı. Bu itimad ve teveccühü sağlamak için Birinci B.M.M.'e
her mezhep ve tarikatın ileri gelenleri toplanmıştı.
Yukarıda bunlardan ikisini görüyorsunuz.
Şemseddin Yeşil'in Şeyhi Erzurum Mebusu
MEHMED SALİH EFENDİ (solda) ve Denizli Mebusu
MAZLUM BABA EFENDİ (sağda)

"Rufâî", **"Kâdirî"** ve **"Nakşibendî"** dergâhları mensupları ile **Hacı Bayram-ı Velî** müridleri ve bir kısım da ahîlerle **"Kızılbaş"** ve **"Bektaşî"**lerdi. Ankara'da en çok mensubu bulunan **"Nakşibendi"** tarikatı idi. Bunların o zamanki şeyhleri **Topçu Şeyh Efendi,** Sadîlerin şeyhi **Şâlî Efendi** gibi şeyhler ve diğer tarikatların ileri gelenleri bu kafilenin önünde geliyorlardı.

Bütün Ankara halkı Dikmen sırtlarını tutmuş sabırsızlıkla beklemekte iken, yolcunun gelmekte olduğunu bildiren acı bir korna sesi duyul'du. Alkış, Yaşa!... Varol!... sesleriyle "**Güzel sesli hafızların okudukları salât ve ezanlar**" birbirlerine karışıyordu.

Halkın bu coşkun galeyanı karşısında **M. Kemal Paşa,** çok şaşkın ve heyecanlı idi. Bu karşılamanın diğer teferruatını nakletmiyerek dinî motifler üzerinde durmakla iktifa ediyoruz.

Ankara ulemâsı şimdiki Dil-Târih Fakültesi'nin bulunduğu yerde topluca bulunmakta idi. **M. Kemal Paşa** yanlarına gelince, hepsinin bir bir ellerini sıktı. Kendisini Ankara'ya dâvet eden **Müftü Rifat Efendi**'ye iltifat etti. O da, arkadaşları adına "Hoş geldiniz!..." diyerek kendisi ile birlikte çalışmaya dâir azim ve kararlarını bildirdi.

Müftü Rifat Efendi, bir kaç gün sonra bütün varını yoğunu da **M. Kemal Paşa**'ya vermek suretiyle O'nu maddî olarak **Sultan Vahîdeddin**'den sonra ilk ciddî surette destekliyenlerden biri olmuştur. Bunu, o devrin kulağı delik bir gazetecisi olarak yaşamış bulunan **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu**'ndan dinleyelim:

"O günlerde bu pek büyük bir para idi. **Mustafa Kemal Paşa,** kendisine böyle bir yardımda bulunmamış olsaydı bile Ankara Müftüsü gibi özellikle birinci Meclis boyunca pek büyük bir siyasî önem ifade edecek olan ve hele **Mustafa Kemal**'in Ankara'ya ilk varışında halk üzerindeki nüfuzu ile oradaki Kolordudan mutlaka daha çok kudretli bir rol oynıyan muhterem bir zâtı, getirdiği para çıkınını eline vererek:

-Git. **Mazhar Müfid**'i gör. Kasa odur. Paranı ona teslim et!

Deyip yanından dehlemezdi.

Dehleyemezdi.

Bu sahne, bizzat **Atatürk**'ün anlattığına göre şöyle cereyan etmiştir:

Milli mücâdeleyi mâ'nen ve maddeten en çok destekleyenlerden biri olan Ankara Müftüsü **RIFAT EFENDİ**
(Zaferden sonra ilk Diyanet İşleri Reisi olan **RIFAT BÖREKÇİ**)

"Müftü efendi hazretleri hakikaten tam zamanında imdadımıza geldiler. Hızır gibi imdadımıza yetiştiler. Odaya girdikleri zaman tabakamda iki tane sigaram kalmıştı. **Rifat Efendi Hazretleri** pek şişkin bir meşin torbayı iki elleri ile tuttukları için yardım edeyim dedim. Torbasını vermedi. "**Selâmün aleyküm Paşa**" diyerek hasır iskemlelerden birinin üstüne koydu. Ve gözlerimin içine bakarak "Evladım, dedi, senin ne yapacağını pek bilmiyorum. Fakat millete ve vatana hizmet etmek istediğine inanıyorum. Paran olmadığı belli oldu. Kötü günlerim için bugüne kadar biriktirdiğim bütün param bu torbada idi. Bir parçasını ayırdım. Kalanını sana getirdim. Bunları al, âfiyetle kullan. Ben, hayır duâmı senin himmetine karıştıracağım. Allah encâmımızı hayır eylesin."

Bu sözleri ben kulaklarımla duymuşumdur. Üstünü de benden değil birkaç yıl ötesine kadar hayatta olan **Recep Zühtü Bey**'den şöyle dinleyebilirsiniz:

"Ben **Mazhar Müfid, Memduh, Nizam** masa başında oturmakta idik. Kapı birdenbire açıldı. Paşa hızla içeri girdi. Elinde bir torba vardı. Önümdeki tozlu masa üstüne başaşağı çevirip boca etti. Baktık bir öbek altın.

-Çabuk sayınız bunları!

Dedi ve çıkıp gitti.

Rüya mı görüyoruz gibilerden bakıştık ve acele acele saymaya koyulduk:

Tam sekiz yüz üç tane idi.

...Ve hepsi çil çil Reşadiye." [196]

Seymen Alayının idarecilerinden **Güveç'li İbrahim** bir elinde bayrak, diğer elinde altın işlemeli bir pala olduğu halde alayın önünde duruyordu. Göğsünde de hamayıl şeklinde bir "**Kur'an-ı Kerim**" asılı idi. **M. Kemal Paşa** kendisine yaklaşarak, "**Kur'an-ı Kerim ile bayrağının ucunu öpüp başına koydu.**"

Yollarda birikmiş olan halkın coşkun alkış ve tezahüratı arasından geçerek"**Hacı Bayram Camii**"ne gitti. Türbeyi ziyaretten sonra vilâyet konağına geldi. Halk, konağın etrafını sarmıştı. Bu kalabalığa karşı **Medreseler Müdürü Hoca Tahsin Efendi, M. Kemal Paşa**'nın Ankara'ya gelmesinin millet ve memleket için hayırlı olmasını dileyen veciz bir duâ yaptı.

---

196 - **Nizameddin Nazif TEPEDELENLİOĞLU** - Yeni İstanbul Gazetesi 12 Kasım 1967 tarihli nüsha.

O'nun Ankara'ya gelmekten maksadı, burada bir millî Meclis toplamak değildi. Bu husus "Nutuk" da dahi bellidir. [197]

Asıl maksad, Sivas Kongresi'nde "**Anadolu ve Rumeli Müdafa-a-i Hukuk Cemiyeti**" adını alan cemiyetin bir nevi merkez idâre hey-eti olan "**Hey'et-i Temsiliye**" için burasını merkez (Üssül hareke) yapmaktı. Fakat hâdiseler burada bir meclisin toplanmasını icâbettirecek bir seyir takibetmiştir.

Hey'et-i Temsiliye'nin Ankara'ya nakledildiği cemiyetin şubeleriyle birlikte Hacı Bektaş'ta **Cemaleddin Efendi** ve **Mudki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey** gibi ileri gelen tarîkat şeyhlerine de bir tamimle bildirildi. Her tarafla bu hususta muhabereye girişilerek Ankara'nın merkezi durumundan istifade edildi.

Elde mahdud bir askerî kuvvet vardı. Garp, Şark ve Güney'de Kuvva-yı Milliyeci çeteler, cepheler teşkil ederek düşmanla boğuşmaktaydılar. Bütün dağınık kuvvetlerin idârelerini bir merkeze bağlamak ve bu suretle muntazam, disiplinli bir askerî teşkilât kurmak gerekiyordu. Tabiatiyle evvelemirde elde mevcud sağlam kolordulardan istifade edilecekti. O, bunlarla meşgul iken İstanbul'da 12 Ocak 1920 de Meclis-i Mebusan açıldı.Bu meclis 28 Ocak'ta mâruf Milli Misakı tanzim ve ilân etmiştir. Milli Misakı tanzim eden Osmanlı Meclis-i Mebusanı bu misakla direnmenin fiilî ve hukukî ilk adımını atmış ve Türk Kurtuluş Savaşın'a temel teşkil edecek hedef fedakârlık ve mukavemetin hudud ve şartlarını sarahatle tespit etmiş oldu. Ne yazık ki, İngilizler'in bu meclisi süngü zoruyla dağıtıp çalışamaz hale getirmesiyle bu hamle duraklamış ve İstanbul'da çalışmasına imkân kalmayan Meclis-i Mebusan'ın her türlü tehlikeden sâlim olan Ankara'da toplan-

197 - **Mustafa KEMAL**: - Nutuk - Ankara 1927. sh. 207

ması fikri doğmuştur. Bu meclis İstanbul'dakinin devamı mâhiyetindedir. Esasen Ankara Meclis-i Mebusanı da açılışından hemen kısa bir müddet sonra İstanbul Meclisi Mebusanının tanzim etmiş olduğu aynı "**Misak-ı Millî**" üzerine yemin etmiştir (18 Haziran 1920)

Meclis'in Ankara'da yeniden toplanması düşüncesinin doğması üzerine mebuslardan kaçabilenler, Ankara'ya gelmeğe başladılar. Meclisin burada toplanabilmesi için gerekli dâvet İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın Reisi **Celâleddin Arif Bey** tarafından yapılmak gerekiyordu. Kendisi de işgâl altındaki İstanbul'dan kaçmış ve birkaç arkadaşiyle birlikte Ankara'ya varmak üzere yollarda bulunmakta idi. O zaman İstanbul'dan Ankara'ya geçmek öyle kolay değildi. Günlerce süren meşakkatli bir yolculuğa ve bir çok düşman tehlikelerini atlatmağa bağlıydı. Bu yüzden **Celaleddin Arif Bey** ve arkadaşlarıyla ancak "**Düzce**"ye vasıl olmalarından sonra irtibat sağlanıp muhabere edilebildi. Zaman kazanmak için mebusların **M. Kemal Paşa tarafından dâveti hususunda ittifak hasıl oldu. Bu suretle meclisin Ankara'da** toplanması ve bu toplantıya iştirak edecek mebusların seçimlerine müteallik hususlarda Meclis'in Ankara'da toplanma maksadını belirten şu tamim bütün vilâyet ve kolordulara gönderilmişti:

...KOLORDU KUMANDANLIĞINA

Makarr-ı Hilâfet-i İslâmiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Osmaniyenin Düvel-i İ'tilâfiye tarafından resmen işgâli kuvve-i teşriiyye ve adliyye ve icrâiyyeden ibaret olan kuvva-yı selâse-i devleti muhtel etmiş ve bu vaz'iyyet karşısında ifa-yı vazifeye imkân göremediğini hükûmetçe resmen tebliğ edilerek Meclis-i Meb'usan dağılmıştır. Şu halde Devlet-i Osmaniyye'nin tahlisini te'min edecek tedâbiri te-

emmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salâhiyeti hâiz bir meclisin Ankara'da içtimaa da'veti ve dağılmış olan meb'usandan Ankara'ya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür. Binaenaleyh zîrde dercedilen tâlimat mucibince intihabatın icrası hamiyyet ve rü'yet-i vatanperveranelerinden muntazırdır.

Daha sonra seçimin şekli ve şerâitini tadâd eden bu beyannâme hey'et-i temsiliye namına **M. Kemal** imzasını taşımaktaydı.

Celâleddin Arif Bey'le arkadaşlarının bu hususta muvafakatlerinin alınmış olduğu da vilâyet ve kolordulara aynı şekilde tebliğ edilmiştir. Bundan maksad, toplanacak meclisin ayrı bir meclis olmadığı, İstanbul Meclis-i Mebusan'ının işgâl sebebiyle çalışmaması yüzünden Ankara'da toplanmaya mecburiyet hasıl olduğu fikrinin herkesçe anlaşılmasını temindi. Bu tamim de şudur: (Örnek olarak merkeze yapılmış olan tamimi kaydediyoruz.)

Anadolu ve Rumeli
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Hey'et-i Temsiliyyesi
(ZATA MAHSUSTUR)

Ankara
22.3.36

YİRMİNCİ KOLORDU KUMANDANLIĞINA

İstanbul fâciasını müteâkib Anadolu'da çalışmak üzere istihlâs-ı nefse muvaffak olan meb'uslardan bir kısmiyle temas hâsıl olmuştur. 21-22 Mart gecesi vâsıl olan ve şarka doğru yürüyüşe devam eden işbu zevat Yozgat Meb'usu **İsmail Fâzıl Paşa,** Meclis-i Meb'usan Reisi **Celâleddin Ârif,** Kırşehir Meb'usu **Rıza,** Saru-

han Meb'usu **Reşit Bey**'lerdir. Fevkalâde bir meclisin içtimaa dâvet olunduğu hakkında verdiğimiz malûmata karşı âtideki cevabı i'ta eylemiştir.

(Tertibatınız mahz-ı isabettir. Cenab-ı Hak milletimizin selâmeti namına muvaffakiyet ihsan buyursun; bununla beraber zaten bizim oraya gelişimiz ancak böyle bir meclis-i kübra-yi millete iştirak ile son vazifemizi ifâ eylemekten ibarettir. Muvaffakiyeti Cenab-ı Hak'tan temenni eyleriz.)

Arkadaşların emin bir mıntakaya vüsulüne kadar işbu malûmatın hafi tutulmasını temenni eyleriz.

Heyet-i Temsiliyye Namına

M. Kemal [198]

Bir taraftan yeni seçilen meb'uslar, diğer taraftan da İstanbul'dan kaçabilenler Ankara'ya gelmeye başladılar. Bunlara, "Yüksek Muâllim Mektebi" binası yatakhâne olarak tahsis edildi. 23 Nisana yetişebilenlerin adedi sadece 115'ti. Bunların ellisikalpaklı, kırk biri fesli, yirmidördü de sarıklı idi.Tabiatiyle kalpaklı ve fesliler içinde de sarıklılar kadar dinî bilgilere vakıf insanlar vardı. Fakat böyleleri meslek olarak ilmiyeyi seçmiş bulunmadıkları için sarık sarmazlardı. **Muâllim Mektebinde vilâyet tarafından tutulmuş bir müezzin günde beş kere ezan okuyordu. Koridorda cemaat halinde namaz kılıyorlardı.**

Ulemadan olan meb'uslar 20 Nisan'da **Hacı Bayram Şeyhi Tayyip Efendi'nin** odasında toplandılar. Bu toplantıya Mevlevî Dergâhı

198 - Harp Tarihi Vesikaları Dergisi: Sayı 13 Ankara 1955, 340 numaralı vesika.

T.B.M.Meclisinin birinci devresinde büyük bir yekûn tutan sarıklı meb'uslardan iki sima :
Kastamonu Meb'usu **HULUSİ EFENDİ** (sağda) ile
Konya Meb'usu **RIFAT EFENDİ** (solda)

Şeyhi **Abdülhalim Çelebi** riyâset etti. Uzun müzâkerelerden sonra Meclis'in Ankarada açılışına muvafakat edip etmediği hususunun Padişahtan sorulması kararlaştırıldı. Fakat **M. Kemal Paşa,** bunu haber alınca, çeşitli aracılar ve telkinlerle onları bu fikirlerinden caydırdı.

Tabiatiyle Padişah, İstanbul'un işgâl altında bulunması sebebiyle "Aferin, iyi yapıyorsunuz" diyemezdi. Düşman tazyikine mâruz kalmamak için mecburen cephe alacaktı. Bu işten cayılmasına böyle bir

düşüncenin telkini sebep olmuştur.

Meb'uslar ve şehrin ileri gelenleri ile vilâyette istişâri bir toplantı yapan **M. Kemal Paşa,** Ankara'da toplananların fikirlerini birer birer yokladı. 16 Martta İngilizlerin Saraçhane başındaki karakolumuzu basarak, bu sırada uykuda bulunan erlerimizi şehid etmelerinden itibaren Meclis'in Ankara'da toplanmasını neticelendiren hâdiseleri nakletti. Bu suretle Ankara'da çalışmaya başlamanın lüzum ve fâideleri üzerinde durdu. Bu toplantıda meclisin vaktiyle **Enver Paşa** tarafından İttihad-ı Terakki kulübü olarak yaptırılan binada açılması kararlaştırıldı. Bu bina en kısa zamanda işe yarar hale getirildi. Dâr-ul Muallimin'den sıralar alınarak salona şekil verildi. Ortaya bir de kürsü yapıldı. Kürsünün arka duvarına "Veşâvirhümfi'lemri" (İşlerinizde müşavere ediniz.) yazılı bir levha ve ayrıca salonun bir duvarına da Kur'an-ı Kerimin Şuara Suresinden şu âyet-i celile asıldı. "Müslümanların işleri, istişareye ehil insanlarla istişare suretiyle yürütülür." (Meâlen)

Hazırlıklar ikmal olunduktan sonra yapılacak merâsimin mâhiyeti hakkında her tarafa bir tamim gönderilmiştir ki, bu tamim Kurtuluş Savaşı'nın nasıl bir hava içinde başladığını göstermek bakımından oldukça alâka çekicidir. Bu itibarla onu kelimesi kelimesine aynen sütunlarımıza alıyoruz.

MEVKİ KUMANDANLIĞINA

1- Bimennihilkerim. Nisanın yirmi üçüncü cum'a günü cuma namazını müteâkıb Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşad edilecektir.

Birinci devre T.B.M.M. Albümünden iki sarıklı kahraman :
Eskişehir Meb'usu **HALİL İBRAHİM EFENDİ** (sağda) ve
Gaziantep Meb'usu **ABDURRAHMAN LÂMİ** (solda)

2- Vatanın istiklâli, Makam-ı Refi-i Hilâfet ve Saltanat'ın istihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezâifi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin yevm-i küşadının cumaya tesadüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrûkiyesinden istifade ve kablelküşad bil'umum Meb'usîn-i Kiram Hazeratiyle Hacı Bayram-ı Velî Câmii Şerifinde cum'a namazı eda olunarak Envar-ı Kur'an ve Salâttan istifaza olunacaktır. Badessalât Lihye-i Saadet ve Sancak-ı Şerifi hâmilen Daire-i Mahsusaya kadar Kolordu Kumandanlığınca kıtat-ı askeriye

ile tertibat-ı mahsusa alınacaktır.

3-Yevm-ü mezkûrun teyid-i kudsiyeti için bugünden itibaren merkez-i vilâyette Vâli Beyefendi Hazretleri'nin tertibiyle hatim ve Buhari-i Şerif tilâvetine bed' olunacak ve Hatm-i Şerifin aksamı teberrüken cum'a namazından sonra Daire-i Mahsusa önünde ikmal edecektir.

4- Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren **Buhari ve Hatemat-ı Şerife kıraet edilerek cum'a günü ezandan evvel minarelerde Salâvat-ı Şerife okunacak ve esna-yı hutbede Hilâfetmeâbımız Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin nâm-ı nâmi-i Hümâyunu zikredilirken Zat- ı Şevketsimât-ı Padişâhîlerinin ve memalik-i şahaneleriyle bilumum teb'a-i mülûkânelerinin bir an evvel nâil-i felah ve saadet olmaları düası ilâveten tezkâr olunacak** ve cuma namazının edâsından sonra da ikmal-i hatm edilerek Makam-ı Muallay-ı Hilâfet ve Saltanat'ın ve bilcümle aksam-ı vatanın halâsı maksadiyle vuku bulan mesai-i milliyenin ehemiyet ve kudsiyeti ve her ferd-i milletin kendi vekilinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisi'nin tevdi eyleyeceği vezaif-i vataniyyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mevizeler irad olunacaktır. Bâdehu Halife ve Pâdişahımızın, din ve Devletimizin, Vatan ve Milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merâsim-i diniyye ve vataniyyenin ifasından ve câmilerden çıkıldıktan sonra, bilâd-ı Osmaniyenin her tarafında makam-ı hükûmete gelinerek Meclis'in küşadından dolayı resmen tebrikat icrâ edilecektir. Her tarafa cum'a namazından evvel münâsip sûrette mevlûd-u şerif okunacaktır.

5- İşbu tebliğin hemen neşr-ü tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en hücra köylere, en küçük kıtaat-ı askeriy-

eye, memleketin bil'umum teşkilât ve müessesatına iblâğı te'min edilecektir. Ayrıca büyük levhalar halinde her tarafa ta'lik ve mümkün olan mahallerde tabı ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6- Cenâb-ı Hak'tan muvaffaakiyet-ı kâmile tazarru' olunur.

Hey'et-i Temsiliye Namına

M. Kemal [199]

Herşey, "**Gayet müstaceldir**" kaydiyle her tarafa telgrafla ulaştırılmış bulunan bu tamimdeki gibi cereyan etti. 23 Nisan 1920 Cum'a günü bütün ahâliden sonra hocalar, evvelce indirilmiş üç hatm-i şerifin son surelerini okudular. Bu hatimlerin duâlariyle "**Buharî Şerif**'in Meclis'te okunması kararlaşmıştı. Türbeden **Hacı Bayram-ı Veli'**nin sancağı çıkarıldı. Kafilenin önüne bu sancak geçirildi. Onun hemen arkasından yürüyen Sinop Meb'usu **Hoca Abdullah Efendi** üzerine yeşil çuha açılmış bir rahleyi başında tutuyordu. Bu rahlenin üzerine "**Kur'an-ı Kerim**" ve "**Sakal-ı Şerif**" konmuştu. Halk "**tekbirlerle**" yürümeye başladı. Bir manga asker, rahlenin sağında ve solunda yer almışlardı. Bu rahleyi yarı yoldan itibaren de Yozgat meb'usu sâbık müftü **Hulûsî Efendi** taşımıştır.

Meclis'in önüne gelindiğinde tekbir sesleri âfakı inletiyordu. Burada üç kurban kesildi. Müteakiben Bursa Meb'usu **Hoca Fehmi Efendi'**nin yapmış olduğu veciz bir duâya "**âmin**" diyen meb'usların ve halkın heyecanlı sesleri ortalığı çınlatıyordu.

Meclise ilk olarak **Yozgat Meb'usu Süleyman Bey** girdi. Herkes yerini aldıktan sonra hocalar, hep bir ağızdan nakarat halinde duâ

199- Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 14 Ankara 1955'de yer alan 363' No'lu vesika

âyetlerini okuyorlardı. Bir kısmı da "**Buhari-i Şerif**" okuyordu. Câmide indirilen hatimlerin duâları da burada yapıldı. Yaslı ve vatan endişesiyle kalpleri elemnâk olan mübârek hocalar, hem okuyor, hem de heyecan ve gözyaşlarını zaptedemiyorlardı. **Hacı Bayram-ı Veli** türbesinden alınan sancak kürsüye dikildi. Rahle üstünde getirilen "**Kur'an-ı Kerim** ile Peygamber Aleyhissalatü Vesselâm Efendimizin mübârek **Sakal-ı Şerif**"leri de kürsüye kondu.

Bu dualar ve Meclis'e hâkim olan mabed havası zafere kadar devam etmiştir. Meselâ: **Bünyanlı Alim Hoca muntazaman her beş günde, bir husûsî olarak hazırladığı veciz bir duayı okur ve bütün meb'uslar cephede döğüşen yiğit mehmetçiğin parıltılı süngüsüyle Cenab-ı Hakk'ın nusrat ve zafere âid lütuflarına imân ve ümidin heyecaniyle gözyaşları akıtarak "âmin!.." dedikten sonra çalışmaya başlarlardı.**

Meb'uslar mazbatalarını aldıktan sonra birer birer kürsüye gelerek yemin ettiler: "Makam-ı Hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istiklâl ve istihlâsından başka bir gâye tâkip etmeyeceğime Vallahi..."

İşte bu sûretle açılmış olan Meclis'de, zaferden sonra ne kadar değişik ve zıd fırtınalar estiği mâlumdur.

Şimdi zafere kadar büyük ölçüde hizmet ifâ etmiş sarıklı kahramanlardan bazılarıyla bir kaç dinî müessesenin kurtuluşa son derece müessir hizmetlerinden bir kaçını örnek olarak dikkatlerinize arzediyoruz. Şurası hatırda tutulmalıdır ki,hizmetlerini belirtebildiklerimiz, bu istikâmetteki çalışmaların heyeti umûmîyesi muvacehesinde ummandan bir katre mesabesindedir. Esasen bu mevzu böyle bir cildlik bir incelemeye sığmıyacağı gibi, pek çok hizmetin tesbitine de artık imkân kalmamıştır. Bunların bir çoğu târihimizin meçhul kahramanlarına katılmayı tercih ederek ölünceye kadar susmuşlardır.

İŞTE BÖYLE BAŞLANDI

II - BİR KAÇ SARIKLI KAHRAMAN:

HÂFIZ İBRAHİM DEMİRALAY

Türk Kurtuluş Savaşı'nın en kahraman simalarından biri olan **Hâfız İbrahim Demiralay** İzmir'in Yunan palikaryaları tarafından işgâli anına kadar muhitinde mütevâzi bir hayat süren ve Fâtih dersiâmlarından olduğu halde "Hâfız Efendi" diye anılan bir insandı. Esasen zengin ve nüfuzlu bir âilenin evlâdı olan merhum, mahallî ve âilevî meseleler içinde haşrolup giderken, birdenbire İzmir'de başlayan Yunan fecâat ve şenâyiî O'nu derinden sarsmıştı. Hâdiseler geliştikçe, İzmir ve daha sonra vatanın diğer bölgelerinin düşman istilâ ve işgâllerine mâruz kalması dolayısiyle her tarafta olduğu gibi "**Isparta**'da da bir heyecan kasırgası esmeğe başlamıştı. Antalya'dan itibaren bu bölgeyi işgâl etmeye başlayan İtalyanlar işgâllerini yukarıya doğru yavaş yavaş genişletmeye başlamışlardı. İşte o zaman Isparta'daki galeyanın başında bulunan **Hâfız İbrahim Bey**' in Harbiye Nezâreti'ne çekilmek üzere bir telgraf ile postaneye koştuğunu görüyoruz:

HARBİYE NEZÂRETİ'NE

Mahreci	Numarası	Kelimesi	Tarih	Adet
Konya	1780	100	1/18	138

24 Haziran 335

İsparta gönüllü mücâhidlerinden mevrud telgrafnâme sûretil bervechizir arz olunmuştur. Mülhakatta dahi, İtalyan ileri harekâtının sükûn dairesinde protesto edilmekte olduğu mâruzdur.

İkinci Ordu Müfettişi

Cemal

S U R E T

Vezâif-i Medeniye ve insaniyesini bihakkın müdrik ve aynı zamanda hiçbir milletin hukukuna tecâvüz etmeyerek namus ve asayişine mâlik olan Isparta'mıza doğru İtalyanlar'ın muntazaman ve seferi bir harekâtla ilerlemeleri ne gibi bir maksad-ı siyâsiye müsteniddir? Hükûmetimizden izâhat istiyoruz. Vatanımızın selâmeti, vekâr ve itidalimizi muhafaza etmekte ise, kabul ediyoruz. Yoksa zillet ve meskenetle yaşamaya mesûdane şehâdeti tercih edeceğiz.
Ol babta...

Isparta Gönüllü Mücâhidleri nâmına

Tahir Paşazâde Hâfız İbrahim [200]

İşte bu sûretle İtalyan ileri harekâtı karşısında evvelâ hükûmetten istizahta bulunan İsparta gönüllü mücâhidlerinin lideri **Hâfız İbrahim bey,** bu mukavemet teşebbüslerine İzmir işgâlini müteakiben başlamıştı. İzmir'in işgâli sırasında orada bulunarak İsparta'ya kaçan **Uşkurcuoğlu Ali** adında bir İsparta'lının gördüğü fâciaları anlatması, **Hâfız İbrahim Demiralay**"ın ruhuna ilk isyan ve intikam tohumlarını atmıştı. İsparta da "**Gençler Birliği**"nde anlatılan bu Yunan fecâyî **Hâfız İbrahim Bey**'in asîl ruhunu mağdur ve mazlum kardeşlerinin yardımına koşmak azim ve kararıyla tutuşturmuştu. Bilâhare bir kaç arkadaşıyla birlikte **Hâfız İbrahim Bey**'in evine gelen **Uşkurcuoğlu Ali Efendi burada da fâciaları bir kere daha nakletti. İbrahim Bey** anlatılanları dinledikçe renkten renge giriyordu. Oturduğu minderden kalkarak odanın içinde asabî asabî dolaşmağa başladı. "Çocuk-

200 - Harp Tarihi Vesikaları Dergisi - Sayı 6, Ankara 1953 Vesika Nu. 125.

lar, başka çâre yok silâha sarılmak lâzım! Cihad lâzım cihad! Fî sebilillah cihad." [201] diyerek o gece kararını verdi. Gayet çalışkan ve enerjik bir insan olan **Hâfız İbrahim Bey** kısa zamanda gereken teşkilâtı kurarak faaliyete geçti. O zaman İsparta'da Şube reisi bulunan **Nurullah** ve Jandarma Kumandanı **Mustafa Bey'**lerin de yardımlarıyla "**Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**" kuruldu. **Hâfız İbrahim Bey'**i başa geçirdiler. Toplantılar askerlik dairesinde yapılıyordu. Husûsi sûrette yapılmış "**siyah bayraklar altında**" kasaba ve köylerde toplantılar tertib edildi.

Bu toplantıların coşkun hatibi **Hâfız İbrahim Bey** her gittiği yeri heyecana garkediyor ve gönüllülerin akın akın İsparta'ya toplanmalarını temin ediyordu. Bu sûretle kurulan gönüllü alayına "**Demiralay**" ismi konmuştur. Sonradan bu kendisine de soyadı olacaktır.

Teşkilâtını kurup gönüllülerini toplamaya başlayınca civar vilâyetlerde de temasla müşterek hareket imkânları aramıştır. "**Nazilli Heyet-i Merkeziyesi**"ne murahhas olarak gönderdiği **Turgut Akyavaş** O'nun kendisine şöyle direktif verdiğini bildirmektedir. "Evlât, bütün arkadaşlara selâm söyle. Cephe için ne lâzımsa hepsini bulup yetiştireceğiz. Biz aç duracağız fakat onları doyuracağız. İnşallah yakında ben de gelirim." [202]

Hâfız İbrahim Demiralay, bu sözünde durarak on onbeş bin kişilik "**Güney Cephesi**"nin bütün yükünü muntazam ordu kuruluncaya kadar omuzlarında taşımıştır. O'nun, geceli gündüzlü çalışmak, her yere ve işe yetişmek sûretiyle ifâ ettiği bu hizmet, Kurtuluş Savaşı'nın

---

201 - **Turgut AKYAVAŞ**: - **İbrahim Demiralay** - Ün Dergisi, Cilt 5, sh. 61.

202 - **Turgut AKYAVAŞ**, a.g. makale.

İBRAHİM DEMİRALAY
Birinci Devre Isparta Meb'usu iken

Kuvva-yı Milliye devrine aid en şâşâalı ve dâsitânî vak'alarındandır.

Nihayet Büyük Millet Meclisi'nin teşekkülü üzerine İsparta Mebusu seçilen **İbrahim Demiralay'**ın İsparta'dan ayrılıp Ankara'ya gideceği gün bir vedâ merâsimi yapılmıştı. Halk **"Piri Efendi Sultan"** Türbesi önünde toplandı. Önce Mutasarrıf **Tal'ât Bey** bir konuşma yaptı. Ondan sonra o zaman **"Tahir Paşazâde Hâfız İbrahim Bey"** diye anılan bu kahraman din adamı kürsüye çıktı. Başında alnı gibi ak sarığı, sırtında hâki renkte bir ceketi, kilot pantolon ve çizmeleriyle yarı asker yarı ulemâ bir kıyafette şu nutku irad etti:

"Bekâ-yı satveti milletlerin seyf-i şehâmettir.
Cihanın nâzım-ı iclâli ancak hûn-i gayrettir.
Vatan aşkiyle ifnâ-yı hayattır gâyemiz şimdi.
Gıdâ-yı rûhumuz, âmalimiz, zevk-i şehâdettir."

Etrafımız ne kadar karanlık, vaziyetimiz ne derece mühlik olursa olsun İslâmiyet'e has olan feyz-i mânevi ve azm-i kavî bütün düşmanlarımızın azamet ve ceberrutunu kıracak, "Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'a karşı yaptıkları haksızca taarruz, kendilerine elim bir akıbet hazırlayacaktır. Ezeliyet ve Ebediyetle mübeşşer dini mübinimizin vekâr-u izzetine böyle sefilâne taarruzlarla hiçbir halel gelmez. Alem-i İslâm şimdiye kadar olduğundan fazla bir kuvvetle ciğnenen izzeti nefsini müdafaa edecek, namus-u vekâr-i İslâm'ı ayaklar altında bırakmıyacaktır.

Çünkü kıyamete kadar bekâsı, zımân-ı ilâhîde bulunan müslümanlığın imhası mümkün değildir.

Hulefâ-yı Râşidin'den sonra teâli-i İslâmiyet'e en büyük hizmet eden ve İslâm'a İstanbul gibi bir şehir bahşeden Hânedânı Al-i Osman'dır.

Peygâmberimizin hadisi şerifle tekrim ve takrir buyurduğu İstanbul fâtihliği şerefi bu muazzam âileye nasibolmuştur. Bu gün bu muhterem âilenin vekili mukaddes Halifemiz,sevgili Padişahımız,İngilizler'in taht-ı esâretinde bulunuyor. Biz vekilleriniz Hilâfet'in etrafını saran bu gaddar elleri kıracak ve Anadolu'yu Halifesine ve Padişahına kavuşturacağız. Hiç bir kuvvet bizi bu hânedandan ve O'nun nâmuskâr birer tâbiî olmaktan ayıramaz. Din-i, muazzamı mübeşşirimize lâyık bir azim ve kuvvetle müdafaa edeceğimiz birinci esas budur.Tevfikât-ı Rabbaniyyeye ve

Ruhaniyet-i Peygamberiyeye istinaden atıldığımız bu mücâdelede muvaffakun bilhayır olmamızı temenni eder, cümlenize arz-ı vedâ ederim." [203]

Bundan sonra Ankara'da Isparta Meb'usu sıfatıyla hizmetlerine devam eden **Hâfız İbrahim Demiralay** altıncı devre Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçildiğinin akabinde 29.3.939 Çarşamba günü hayata vedâ eylemiştir. Meb'usluğu oldukça sâkin geçen **İbrahim Demiralay** sonraki menfî icraata karşı ehemmiyetli bir mukavemet göstermemiştir. Bu yüzden şeflik idaresinin hışmına uğramayarak "**Altıncı Devre**"ye kadar meb'us seçilebilmiştir. İstanbul'da "**Arpacılar Mescidi**" tekke sayılarak, kapatılmış sonra da satılığa çıkarılmıştı. **İbrahim Demiralay**, bunu binbir güçlükle durdurarak, bu câmii kurtarmıştır.

ŞÜKRÜ ÇELİKALAY

Türk Kurtuluş Savaşı'nın en kahraman simalarından biridir. Bizzat teşkil eylediği Alaya kumandanlık etmiş ve Dumlupınar'da Yunan harekâtını 9 ay durdurarak ordunun hazırlanmasına imkân sağlamıştır. Gösterdiği fevkalâde yararlıklar sebebiyle alayına **"Çelikalay"** adı verilmiştir. Ayrıca kırmızı-yeşil kurdelâlı İstiklâl Madalyası ile de taltif edilmiştir. Malûm olduğu üzere kurtuluş savaşında fiîlen cephede çalışanlara **"kırmızı"**, cephe gerisinde çalışanlara da **"yeşil"** kurdelâlı madalya verilirdi. Hem cephede hem de cephe gerisinde çalışanlara ise, "kırmızı-yeşil" kurdelâlı madalya verilmiştir. Merhum **Şükrü Hoca** İstiklâl madalyasının bu en kıymetlisi ile taltif edilmiş nâdir

---

203 - Afyon'da çıkan "İkaz Gazetesi'nin 15 Nisan 1920 tarih ve 204 nolu nüshasında yayınlanan **K. Nuri** imzalı haberden naklen: **Kemal ÜNAL**: - İbrahim Demiralay'a Âid Hâtıralar, Ün Dergisi. sh. 62, Isparta 1939.

kahramanlardan biridir.

Birinci B.M.M. de Afyonkarahisar Milletvekili olarak da vazife görmüş bulunan **Şükrü Çelikalay,** Meclis'in en faal âzâsıydı. Belki hâlâ bile kırılamamış olan bir rekor tesis ederek Birinci Meclis'in üç sene dört ay süren müddeti içinde 103 istizah takriri vermiştir.

Gâyet kudretli bir hatip ve gerçekten âlim bir insan olan **Şükrü Çelikalay** inandığı prensiplere hayatının sonuna kadar sâdık kalarak aslâ bükülmemiş ve İslâm Şerîatinden başka bir otorite tanımamıştır.

"**Hilâfet**" ve "**Saltanat**" ın birbirinden ayrılarak saltanatın ilga edileceği dedikoduları devam ederken bu kararın gerçekleşmesinden 8 gün evvel **Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi"** adıyle bir broşür yayınladı. [204] Bu broşürde "**Saltanat; Hilâfettir**" tezini müdâfâa etti. Yani Halife'nin "**mâruf**"u emretmek, "**münker**"den nehyetmek salâhiyet ve iktidarı ile mücehhez olması lâzım geldiğini, iktidarsız halife olamıyacağı fikrini dinî, ilmî esaslar dairesinde ve cesurâne bir surette müdâfaa etti. Bir hafta sonra Hilâfet ve Saltanat ayrılarak "**milli hâkimiyet prensibi**", "**Saltanat**" yerine ikâme olununca en ziyade, her yapılana kavuk sallayan sarıklı meslekdaşlarının hücumuna mâruz kaldı. **Siirt Meb'usu Hoca Halil Hulki, Muş Meb'usu Hoca Elhâc İlyas Sâmi** ve **Antalya Meb'usu Hoca Rasih** (Kaplan) müştereken **Şükrü Hoca** aleyhinde "Hâkimiyet-i Milliye ve Hilâfet-i İslâmiye" adıyla bir cevabî broşür yayınladılar. [205]

Bu broşürün üzerinde "**Şükrü Efendi'ye** reddiye" olduğu yazılıdır. Ayrıca inkılâbı benimseyen muhtelif muharrirlerin makâlelerini

---

204 - **Hoca Şükrü ÇELİKALAY:** Hilâfet-i İslamiye ve B.M.M. - Ankara 1923, **Ali Şükrü** Matbaası.

205 - Hakimiyet-i Milliye ve Hilâfet-i İslâmiye, - Ankara 1941, Yenigün Matbaası

ZAFERİN TEMELİNE İLK HARCI KOYAN BİR SARIKLI
ŞÜKRÜ ÇELİKAY
Birinci Devrede Karahisar-ı Sâhip meb'usu iken

ihtiva eden **"Hilâfet ve Millî Hâkimiyet"** isimli kitapta da Hoca Şükrü Efendi'ye ve kendisi gibi düşünenlerden eski **Dersim Meb'usu Lütfi Fikri Bey** ile **Çankırı Meb'usu Tevfik Efendi**'ye hücum eden birkaç makâle yer almaktadır. [206]

Bu fikirleri yüzünden, ikinci devre, diğer muhâfazakâr meb'uslar gibi seçilmesine mâni oldular. Hayatının sonuna kadar fikirlerine sâdık kalarak yaşadı. Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetleri hakkında Sebilürreşad muhabiri tarafından sorulan sualleri şu şekilde cevaplandırmıştır:

---

206 - Hilâfet ve Milli Hakimiyet - Ankara 1339, sh. 187 ve devamı.

"-Her taraf ateş içinde, kan gövdeyi götürüyor. Yunanlılar ilerliyor. Girdikleri kasabaları, köyleri yakıyorlar. İdamlar, katliâmlar birbirini takip ediyor. Irz ve namus ayaklar altında. Zulüm ve şenaat kasırgası memleketi kasıp kavuruyor. Diğer taraftan İngiliz işgâl kuvvetleri bütün müdâfaa imkânlarını demir çember içine almış, milletin elini kolunu kıskıvrak bağlamışlar. Hiç bir ümid yıldızı yok. Memleketin bütün âfâkını simsiyah izmihlâl bulutları kaplamış. Gönüller yeis ve fütura düşmüş. Hükûmet acz ve zillet içinde kıvranıyor, Halk perişan, başsız, muhâfazasız, iki ateş arasında kalmış, ne yapacağını bilmiyor. Düşman gazeteleri bağırıyor: "Türkiye ölmüştür!... Mezar taşına ne yazılırsa yazılsın. Artık onun için ba'sü bâdel mevt yoktur!..."

Bu zulüm ve şenaat kasırgalarını yararak Ankara'ya geldiğim zaman ilk işim **Mustafa Kemal**'le görüşmek oldu.

"-Nerede kaldın hocam?" dedi "dört gözle bekliyorduk."

"-Paşam, teşkilâtımızı kuruyorduk. İngilizler'in muhafazası altında bulunan silâh depolarını, cephânelikleri boşalttık. Geceleri köylere naklettik. Hind askerlerini iknâ ettik. İngilizler'in bizi takip emrine itaat etmediler. Dağlarda soba borularından bataryalar kurduk. Bunu gören İngilizler, müsellâh imdad kuvvetleri geldiğine zâhip olarak "**Afyon**"u tahliye ettiler. "**Eskişehir**"e doğru çekilmeğe başladılar. Yunanlılara karşı da "**Binbir Tepeler**" Mevkiinde mukâvemet hattı tesis ettik."

"-Varolunuz hocam!.. Sizin gibi din âlimlerinin bu hususta millete önayak olması, memleketin, Din ve Şeriat'ın muhâfazası için elzemdir. Afyon'da sizin nasıl çalıştığınızı, evlerde, câmilerde, köylerde halkı düşmana karşı mukavemete nasıl hazırladığınızı işittim. Memleket ve din uğrundaki bu mücâhedeniz şâyânı takdirdir. Çok memnun oldum hocam!... Yine sizin gibi bir din âlimi olan arkadaşımız **Nebil**

Birinci devre sarıklı meb'uslardan:
Ankara Meb'usu **ŞEMSEDDİN EFENDİ** (solda) ve
Muş Meb'usu **HACI İLYAS SÂMİ EFENDİ** (sağda)

Dehşetî Efendinin mesâisini de takdir ederim."

"-İltifâtınıza teşekkür ederim, paşam. Biz vazifemizi yaptık. Dinimizin bize emrettiğini yerine getirmeğe çalıştık."

"-Din ve vatan sizler gibi ulema ile iftihar eder."

"-Paşam, şimdi ne yapacağız? Tamamiyle bir hükûmet teşkilâtı mı kuracağız? Yoksa bir müdafaa hazırlıkları mı yapacağız? Bu toplantıdan maksad nedir?"

"-Hocam, millî hükûmet teşkilâtı yapılmadıkça müdafaa tertibatı noksan kalır."

"-Ben de öyle düşünüyorum paşam!"

23 Nisanda toplandık, duâlar, senâlarla Meclis'i açtık. Fakat, Ankara'lılar bize kongreci diyor, tamamiyle ısınamıyorlardı. **Mustafa Kemal** yanıma geldi:

"-Haydi hocam, dedi. Afyon'da yaptığın gibi burada da halkı irşad et. Maksadımızın memleketi, Din ve Şeriatı kurtarmak olduğunu onlara anlat. Dâvâmızın sâmimî ve kudsî olduğuna inansınlar, itimat etsinler."

"-Mutmain olunuz paşam, Ankaralılar bizim memleket ve dinî müdafaa hususundaki samimiyetimize inanınca bize müzâheret edeceklerdir. Düşmanlar çok fenâ propaganda yapmışlar bizi dine düşman göstermişler. Din müesseselerini yıkacağımızı, mekteplerden din dersini kaldıracağımızı, ulemanın sarıklarını başlarına dolayacağımızı söylemişler."

"-Ne münâsebet hocam? Biz buraya memleket ve dinin müdafaası için geldik."

"-Öyledir, paşam, ama halkı inandırmak lâzım."

"-Bunu sizden rica ederim hocam. Ev ev, dükkân dükkân, câmi câmi dolaşarak halka bunu anlatmaya himmet ediniz."

Evvelâ "**Zincirli Câmii**"nde, sonra da "**Hacı Bayram**" da halkı toplayıp dâvâmızı anlattım. Düşmanın istilâ ettiği yerlerdeki mezâlimi gözleri önüne koydum. Elbirliğiyle mukaddes davamızın müdâfaasına ahd-ü peymân ettik. Birkaç gün sonra Paşa'ya tebşir ettim:

"-Paşam, müsterih olabilirsiniz, Ankara halkı bizimle beraberdir."

O sırada düşman kuvvetleri "Binbir Tepeler"e taarruz ederek milî kuvvetleri mağlûp etmiş, Alaşehir'e girmişti. **Mustafa Kemal** ve **İsmet Paşa**'ların hazır bulunduğu hafî celsede uzun münakaşalar oldu. Sür'atle silâh ve para tedarikine karar verildi. Erkân-ı Harbiye Reisi **Fevzi Paşa** ile görüştüm.

"-Hocam, vaziyet tehlikelidir!...dedi.

"-Evet, tehlikelidir, ama son nefesimize kadar savaşmayı dinimiz

bize emreder."

"-Hocam, vaziyet tehlikelidir, dedi.

Düşmana karşı beş ay muhafaza edilmedikçe Ankara'da tutunmağa imkân yoktur. Askerî bir cephe kurabilmek için bize beş ay zaman lâzım."

"-Paşam bana kırk atla kırk silâh verilirse, ben Ankara'dan kırk gönüllü mücâhid alır, bir çete teşkil ederim. Yollarda, köylerden toplayacağım silâh ve mücâhidlerle beş ay değil, dokuz ay düşmanı oyalarım."

Bu teminatımdan dolayı paşa çok memnun kaldılar. Ne kadar silâh ve cephâne varsa derhal bana teslim edilmesi için Ankara silâh deposuna emir verdiler, depoya gittim. Ne göreyim: 14 adet martinden, muaddel tek ateşli bekçi silâhlarından başka tek silâh yok. Bunları aldım. Kırka iblâğını istedim. Ankara Kolordu Kumandanı ve **Vâli Vekili Nuri Bey**'in bunu bulacağını ümid ediyordum. Maalesef buna imkân olmadığını söyledi.

Resmî makâmlardan ümid kesilince Allaha dayanarak bir çâre düşündüm. Hemen bir gün içinde bir asker elbisesi diktirdim. Başımdaki sarığı muhafaza ederek bu asker elbisesini giydim. Hacı Bayram Camii'nde cuma namazından sonra kürsüye çıktım.

"-Ey cemaati müslimîn! dedim, "Kapıları kapayınız. Hiçbiriniz câmiden dışarı çıkmasın. Sizinle görüşecek mühim meseleler var." dedim.

Câmi baştan başa dolu idi. Bütün müslümanlar kürsünün etrafını aldılar. Coştum, söyledim. Evde duvarlarda asılı duran harb silâhları boşuna asılı kalırsa ev sahibine lânet edeceğini anlattım. Memleket ve din tehlikede kalırsa yedisinden yetmişine kadar bütün müslümanların cihâdla mükellef olduğunu anlattım. Mustafa Kemal Paşa'nın teminatını söyledim. Cemaat ağladı. Ben ağladım. Nihayet arkamdaki ilmiye cübbesini çıkararak asker elbisesiyle başımda sarık olarak kürsüde ayağa kalktım:

"-Ey cemaati müslümîn! dedim. İşte ben asker kıyafetine girdim, cepheye gidiyorum. Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelerde düşmanla çarpışacağım. Memleketi, dinini seven benimle beraber gelsin," dedim.

Halk hüngün hügür ağlıyordu. Ben hıçkırıklar içinde kendimden geçmiştim. Göz yaşlarım sakallarımdan dökülüyordu. Bu cûşuhuruş içinde câmiden çıktık. Halk müthiş heyecan içinde idi. Hiç bir fert cemaatten ayrılmıyordu. Sokakları dolduran halk-kütleleriyle birlikte Belediye binası'na geldik. Herkes sağa sola koştu. O gün akşama kadar 700 silâh, 600 mücâhid,120 at toplanmıştı. Bir taraftan da mücâhid ve silâhlar geliyordu. Ben miktarı kâfi silâhşör mücâhidlerle Ankara'dan ayrıldım.

Gelecek silâhların Ankara kolordusuna teslim edilmesini söyledim.

Bu sırada İsparta Meb'usu Ulemâdan **Hâfız İbrahim Bey** yanıma geldi, mâiyetimde bir nefer olarak cihada iştirakini rica etti. Hayır, dedim, sen İsparda taraflarında teşkilât yaparak bir cephe kuracaksın. Ona ikiyüz elli müsellâh mücâhid verdim. Ben Afyon'a hareket ettim.

Afyon'a gelir gelmez düşman bir taarruz daha yapmış, Uşak'a girmişti. Acele cepheye koştum. "Uşak Cephesi"ne **İzzeddin Bey** kumanda ediyordu. Silâh ve mühimmatsızlık yüzünden düşman orada gâlebe etmişti. Ben hemen o tarafta bir müdafaa hattı tesis ettim. Az zaman sonra cephede silâhlı mücahidlerin adedi bini bulmuştu. Cepheyi daha esaslı bir mevkie naklettik. Diğer alaylarda da sağda solda tahaşşüt ediyordu. Ben alayımla düşmana çok yakın yerlere kadar sokuldum. **Çerkes Ethem**'le sağdan irtibat temin etmiştim.

Bir gün **Ethem'in** beni haberdar etmeksizin düşmanın taarruzuna dayanamıyarak "Efendi Köprüsü" ne kadar geri çekildiğini, mevkiinin tehlikeli olduğunu **Ali Fuad Paşa** Eskişehir'den bildiriyordu.

Bununla beraber yirmi dört saat mevziimde kaldığım takdirde **Ethem**'in bıraktığı topların düşman eline geçmekten kurtulabileceğini bildiriyordu. Kırk sekiz saat bile kalırım, diye cevap verdim. Düşmanın iki alay tahmin olunan bir takviye kuvveti **Ethem**'in üzerine gelmekte iken bu kuvveti pusuya düşürerek mağlûp ettim. Ordu beni tak

—Unutulan hizmetler—
ŞÜKRÜ ÇELİKALAY o günkü haliyle

dir ve tebrik etti. Alayımın ismine **"Çelikalay"** namı verildi. Ben de sonradan soyadımı **"Çelikalay"** olarak aldım.

Bu suretle beş ay ordumuza vakit kazandırmaklığım istendiği halde ben dokuz ay düşmanı " D u m l u p ı n a r " da oyaladım. İstanbul'dan İnebolu'ya dağlar gibi silâh ve mühimmat yetişmesiyle ordumuz düşmanı tepelemeye kudret kazanmış oldu.

Bundan başka daha pek çok hocaların İstiklâl Harbi'nde mühim tesirleri vardır. Nazilli'den merhum **Hacı Süleyman Efendi,** ismini unuttuğum Denizli Müftüsü[207], Uşak'tan **İbrahim Efendi** yani bugün Kütahya milletvekili bulunan **Ahmed Tahtakılıç**'ın peder-i âlilerinin zikre değer pek meşkûr mesâileri vardır. Allah cümlesini ganî rahmetlerine mazhar etsin."[208]

Şükrü Çelikalay son nefesine kadar "İslâm Davası" uğrundaki mücâdelesine devam etmiştir. 25 Aralık 1950 de mübârek hac farizasını ifadan birkaç gün sonra bu fâni âleme veda ettiği zaman Büyük Doğu Cemiyeti Umûmî İdare Heyeti âzâsı bulunmaktaydı.

AFYON MÜFTÜSÜ HÜSEYİN (BAYIK) EFENDİ

Kurtuluş Savaşı sırasında Afyon müftüsü bulunan **Hüseyin Bayık,** Kuvva-yı Milliye'ye en çok hizmet eden din adamlarımızdan biridir.[209] Bu hizmet ve faaliyetini bizzat yazıp bırakan [210] nâdir sarıklı

207- Hizmeti nakledilmiş olan Denizli Müftüsü **Ahmed Hulûsî Efendi**'dir.

208- Sebilürreşad-Cild 2, Sayı 46.

209- 1874 yılına Afyon'da doğmuştur. Rüştiyeden sonra **Musa Amcazâde Ali Efendi** Medresesinde okuyarak 1902 yılında icâzet almış ve Afyon Câmii Kebir Medresesi'nde müderris olmuştur. 1912 senesinde, Afyon Müftü Müsevvidliği'ne 1916 yılında da Afyon Müftülüğüne tayin edilerek kırk dokuz yıl hizmet etmiştir. Kendi isteği ile tekâud olduktan bir müddet sonra 1965 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Bazı yayınlanmış ilmî eserleri de vardır.

210- Merhumun kendi elyazısı ile yazılmış bulunan bu hatıra ve notların tamamı arşivimizde mahfuzdur.

mücâhidlerdendir. O'nun kendi notlarından biraz kısaltmak suretiyle nakledilen bu fedakârâne çalışmalar aynı zamanda Afyon Bölgesi'ndeki faaliyetlerin de en bâkir gerçeklerini dile getirmektedir.

Bir gün müftülük dairesine haber geldi: "Seni Belediyeden istiyorlar!" deniliyordu. Gittim, **Turunçzâde Yusuf Bey, Ethemzâde Hacı Hüseyin Bey, Akosmanzâde Hacı Hüseyin Efendi** ve evlâtları, **Nebil Efendi** (Sivas Kogresi'ne katılmıştır), **Turunçzâde İsmail Bey** ve daha bazı kimseler oradalardı. **Akosmanzâde**'yi ağlar halde, diğerlerini de derin bir düşünce içinde gördüm. "Hayır ola!" dedim. Cevap verdiler: "Ne olacak, Yunan İzmir'i işgâl etmiş!.. Bu acı haber geldi" dediler. Çare neyse, onu yapalım denildi. Bir miting yapılması düşünüldü. Derhal ahâliye ilân ile memleket halkına bu keyfiyetin haber verilmesine hep bir ağızdan karar verildi. "Bizim çâremize bakın büyükler!.. Bizim işimizi sizler düşünün!.. Sadâları halkdan yükseldi. Bunun üzerine bir miting tertip edildi. Bu sırada memleketimizde bulunan işgâl ordularından İngiliz, Fransız, İtalyan askerî kumandanlarına verilmek için üç kıt'a protestonâme hazırlandı. O güne kadar hiçbir memleketten böyle bir protesto hareketi gelmemişti. Hazırlanan protesto evrakını evvelâ İngiliz Kumandanı'na götürdük.

Kumandan şimdiki Maârif Otelinde karargâh kurmuştu. Kumandanın bize ilk sözü: "Siz Afyonlular, Ermenileri nasıl kestiniz?" demek oldu. **Yusuf Bey**; "Bizim memlekette hiç bir kimsenin burnu bile kanamadı, hatta onlara hükûmet on gün müsâade etti. Onlar da mallarını güzel, güzel ve rahatlıkla sattılar. Hoşnutlukla memleketten çıktılar. Bunlar, Hükûmetin siyaseti icabıydı. Biz şimdi ermeni hesabını görmeye gelmedik. İngiliz Hükûmeti büyük bir hükûmet olduğundan onlara halimizi bildirmek ve sonra yapacağımız işin mes'uliyetini kabul etmemek için size bu protestoyu getirdik", dedik. Fakat kumandan tekrar: "Sizden istediğimiz başka memleketlerde ne kadar ermeni kesildiğini bildirmenizdir!" demesi üzerine biz de: "Bizim vazifemiz hesap görmek değil, şu protesto kâğıdını size vermektir. İster kabul ediniz, isterseniz etmeyiniz!" dedik. Ben: "Kalkın arkadaşlar!.."

Afyon Müftüsü HÜSEYİN (Bayık) EFENDİ.

dedim. Kâğıdı bırakarak kumandanın odasından ayrıldık.

Ondan sonra **Sarı Hacı Alizâde Hacı Mehmed**'in evinde karargâh kuran Fransız işgâl kumandanının yanına gittik. Bunlar bizi çok güzel karşıladılar, sigara ve şerbet ikram ettiler. Çıkarken: "Asıl mümessil İzmir'dedir, Yunan harekâtını gözüyle görmek için İzmir'e gitti, biz O'na protestonuzu bildiririz" sözleriyle bizi teşyî ettiler.

Ertesi gün Hükûmet Konağı'na çağrıldık. Fransız kumandanı gelmişti. "Dün bizim karargâha bir kaç kişi gelmiş. Ben İzmir'deydim vekilimin durumu bana yazması üzerine bilhassa geldim, dün karargâha gelenlerin hepsi buradalar mı?" diye sordu. Biz: "Hayır, bâzımız burada, bir kısmımız da yok" dedik. Bunun üzerine "Yarın saat onikide ka

برگون داوه‌جی کلدی سنی بلدیه‌دن استرلر گیتدم

یوسف چاوش توزیجی زاده ادهم زاده دهی حسین چاوش آغه‌ی

زاده دهی حسین افندی و اولادلری بیللی افندی توپچی زاده احمد

دیار معجم قوتی اوراده آقه عثمانزاده دی آغاسی

دیگرلری پریشان حالده کوردم دیدم خیر اوله

نه اولدی بیلدیک ایمزی اشغال ایتسه بر احوال خبر

کلدی دیدیلر چاره نه ایسه اونی یاپالم دیدیلر

بر تشنی یاپالم شمدیلک درحال اهالی‌یه اعلان

ایله مملکت خلقنه کیفیت خبر ویرلیم هیچ بر غوغا

بزم چارمزه باقالم بیوکلر بزم اشتری دوشونسون

صدالری یوکسلدی آنی اوزرینه بر تشنی ترتیب ایدلدی

مملکتمزده بولنان اشغال عسکرلردن انگلیز فرانسز

ایتالیان عسکرلری ترجمانلرینه ویرمک ایچون اوچ

پروتستونامه‌لر حاضرلاندی اوگون هیچ بر مملکتدن یولده

بر پروتستو اشیدلمیوردی حاضرلنان بو اوراقلری

دی.

Afyon Müftüsü **HÜSEYİN EFENDİ**'nin bizzat kaleme aldığı ve arşivimizde mahfuz olan hatıralarının ilk sahifesi.

rargâha gelenlerin hepsinin topluca tekrar gelmelerini rica ediyorum" dedi. Ertesi gün hepimiz toplandık. Fransız işgâl orduları karargâhına gittik. Kumandan bizi tâa kapı önünde karşıladı, makat minderine oturttu. "Bizim hükûmetimize verilmek üzere bir protesto getirilmiş, memleket namına yazılmış, sizler memleketi temsil ediyorsunuz, Yunan Hükûmeti, İzmir'e kendi ihtiyarı ile çıkmamıştır, büyük devletlerin istemesiyle işgâl etmiştir. Sizin bu husustaki ısrarınızın sebebi nedir?" diye sordu. Biz: "Burası, Anadolu'nun ticârî bakımından bir çıkış şehridir, bu cihetten tıpkı ağız ve burun mesabesindedir, ağız ve burun kapatılırsa bir adam ölür." Misaliyle cevap verdik. Kumandan: "Siz bir mâğlûp milletsiniz, Yunanlılar İzmir'den çıkmazsa ne yaparsınız, bir defa ellerinizden silâhınız alınmıştır, onları nasıl çıkarırsınız?" dedi. Biz hiddetli bir tavır ile: "Biz mağlûp değiliz, eğer mağlûp olsaydık boğazlarımızdan harp gemileriniz geçer, İstanbul'umuzu zaptederdi. Biz geçirtmedik. Elimizden silâh alındıysa bu Yunan gibi küçük bir devlete teslim olup idâresi altına girmemizi gerektirmez." dedik. Kumandan: "Ne yapabilirsiniz, tekrar ediyorum, siz mağlûp milletsiniz, böyle ateşli sözler söylemeyin, soğukkanlı konuşalım" deyince biz tekrarladık: "Mağlûbiyeti kabul etmeyiz, şayet büyük devletler bizim işimizi görmez, sözümüzü dinlemezlerse biz kendi işimizi kendimiz görür, çıkacak hadiselerden mes'uliyet kabul etmeyiz" dedik. Kumandan: "Rica etmiştim soğukkanlılıkla konuşalım demiştim, şimdi Yunan Hükûmeti her türlü silâhla mücehhezdir. Böyle müsellâh bir orduya karşı ne yapabilirsiniz" deyince biz: "Yunan idâresi altına girmekten ise Türk'e has bir şerefle ölmeyi tercih ederiz. Ellerimize sopa, balta, çapa hasılı her ne bulursak her birimiz bunlarla Yunanlılara karşı çıkar dişimizle başlarını koparırız" dedik.

Kumandan: "Sizler akıllı adamlarsınız, bu türlü hareket divâneliktir, ben size bir yol göstereceğim bu yol bir büyük devletin "m a n d a" sı altına girmeniz olacaktır" dedi. Biz hep birlikte büyük bir hiddetle kalkıp kumandanın odasını terk etmek istedik ise de kumandan, kapıya gerildi bizi bırakmadı, yine yumuşak ve tatlı bir dille

"Biraz sâkin olunuz. Manda usûlü ne demektir bilmiyorsunuz. Sanırım bu türlü idâre çok güzel bir şeydir. Meselâ Amerika, İngiltere, İtalya veya Fransız mandasını kabul edin. Sizin için neticesi çok iyi olur. "Biz buraya manda kabul etmek için gelmedik, protestomuzun hükûmetinize gönderilmesini ricaya gelmiştik, yoksa biz kabul etsek dahi memleket halkı teklif ettiğiniz hâl çaresini asla kabul etmeyecektir ve edemez de. Biz bunu söylüyoruz, sonucunu hesaplamak size düşer" dedik, karargâhdan ayrıldık.

Bir kaç gün sonra bir gece yarısı, telgraf başına isteniyorsunuz diye bir haber aldım. **Mollazâde Süleyman Bey, Nebil Hoca, Şeyh Raşid Efendi, Çoban Salihoğlu İsmail Efendi** ve ben Belediye'de toplandık. Telgrafhâneden kimlerin istenildiğini ve niçin istenildiğini sormak üzere **Süleyman Bey'i** gönderdik. Ne kadar, top, tüfek ve cephâneniz var diye **Zahid Molla** tarafından bizden soruluyordu. **Zahid Molla** Alaşehir'de hâkimdi. "Bu işe kalkan memleketin elbette bir düşüncesi vardır, her şey tedarik olunur diye cevap verdim geldim" diye **Süleyman Bey** geri geldi, dağıldık.

Bir Ramazan gecesinde reji müdürü **Nail Bey**'in evine çağrıldık, bir misafirle görüşülecekti. **Turunçzâde Yusuf Bey, Ethemzâde Hacı Hüseyin Bey** ve ben çağrıldığımız yere gittik, orada Fırka Kumandanı (Tümen Kumandanı) **Ömer Lütfü Bey** vardı. Gelen misafir **Küçük Cemal Paşa** idi. Bizlerden memleketimiz için lâzım gelen tedbirleri alarak basiret üzere olmamızı ve bu hususta **Ömer Lütfü Bey**'e yardımda bulunmamızı tavsiye ediyordu. Bundan sonra **Ömer Lütfü Bey** fırka dâiresini terk ederek Erkmen, Çakır Köyü İnas Tepeleri'ne çadırlar kurup, kendisi Erkmen Tepesin'de oturmağa başladı.

Bu ana kadar çalışan cemiyetin adı "R e d d - i İ l h a k C e m i y e t i" idi. Birgün **Arif Bey** memleket halkını İmaret Câmii'nde topladı. "Bundan sonra çok gayretler sarfedeceğiz, bu işi başaracağız, onun için yeniden "Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti" namıyla bir cemiyet teşkil edeceğiz" dedi ve halkın reyine başvurdu. Beni bu cemiyetin reisi,

Koçzâde Şükrü Bey'i, Gümüşzâde Bekir Efendi'yi, Turunçzâde Ali Bey'i âzâ olarak halk ittifakla seçti. Böylece cemiyet Afyon'da teşekkül etmiş bulundu.

Bir taraftan **Ömer Lütfü Bey,** dağda geceleri **Nebil Efendi** başta olduğu halde, gazhâne deposunda dolu olan cephâne sandıklarını erkek-dişi halk yardımıyla çalıp kucakla memleket dışına ve oradan Erkmen'e taşıttırıyorlardı. İngiliz nöbetçileri ses çıkaramıyordu. Böylelikle bir çok silâh ve cephâne taşınmış oldu. Yine bu sırada Yunanlılar "Alaşehir"e kadar gelmiş olduğundan ahvali tetkik etmek üzere **Ömer Bey'**in Alaşehir'e gittiğini haber alan İngiliz Kumandanı, Erkmen'i basarak orada bulunan ve göze görünen silâh ve cephâneleri bir odaya koydurdu, kapısını da mühürletti. İki topun da kamalarını alıp giderken **Ömer Bey** vak'ayı haber aldı. Derhal atlarını koşturttu. Kızılburun'da kumandanın önüne geçti, zorla kamaları geri aldı. O gece cephânenin kapatıldığı odanın bacasından bir adam indirtildi, bütün silâh ve cephâneler bacadan çektirildi, başka tarafa aktarıldı ve saklandı.

Düşman "Salihli"deyken, iâşe merkezi "Uşak"da idi. Karahisar namına sâbık **Müftü Yunus Efendi**'nin mahdumu **Ömer Efendi,** iâşeyi idâre eden komisyona âzâ olarak gönderildi. Lâzım gelen erzak v.s. buradan gönderilmekteydi. İâşe âzâları Alaşehir kadısı **Zâhip Molla, Nazmi Bey,** Alaşehir namına ve Salihli'den **Abdullah Bey,** Gediz'den **Fâik Bey,** Demirci'den **Mazhar Bey**'lerdi. Bunlara riyâset eden Uşaklı **İbrahim Bey**'di. Bu sıralarda Ankara'da hükûmetimiz de teşekkül etmiş, Afyon'dan meb'us isteniyordu. **Hoca Şükrü, Nebil Efendi, Koçoğlu Şükrü Bey** Ankara'ya meb'us olarak gönderildiler. Yavaş yavaş millî hükûmet işe başlamış bulunuyordu.

Bir gün **Mustafa Kemal, Fevzi Paşa** ve mâiyetleri Karahisar'a geldiler. Uşak'ta oturan iâşe heyeti de Afyon'a gelmişti. Hükûmet konağının idâre meclisi odasında müzâkereler başladı. **Çerkez Ethem**'in millet âmâline aykırı hareket ettiği, **Fahreddin Paşa**'ya sûikastda dahi

bulunduğu söylendi. Bunun için Kuvva-yı Milliye'nin lağvı teklifi ileriye sürüldü. Hükûmet içinde hükûmet gibi ve Kuvva-yı Milliye içinde muhtelif cerayanlar olabileceği, **Çerkez Ethem'in** harekâtından anlaşılmaktadır, deniliyordu. Bu teklif hükûmetten verilen bir emirden ibâret olduğu düşünüldüyse de Hükûmet'i Kuvva-yı Milliye reisleri olması ve Kuvva-yı Milliye'nin hükûmete muâvenete devam etmesi ve bu seretle bir müddet daha Kuvva-yı Milliye'nin lâğvedilmemesi mukabil bir teklif olarak ileriye sürüldü.

Bu sıralarda "Uşak" Yunanlılar tarafından işgal olunmuştu. **Hoca Şükrü** Ankara cihetinden topladığı iki-üçyüz askerle Oturak ve Dumlupınar tarafında bulunuyordu.

Bir gün Kolordu Kumandanı **Fahreddin Bey** memleket ahâlisini cepheye davet etti. Biz de askerlere hediye etmek üzere birçok ekmek, erzak sandıklarıyla tütün, askerlerin giymesi için bin kadar kepenek ve bin kadar yemeni (pabuç) hazırlayarak ertesi gün İzmir istasyonundan (Afyon'un iki istasyonundan birinin adıdır) trenle gitmek üzere istasyona vardık. Ahâli vagonlara yerleştiler. Dumlupınar'a varıldı. Orada evvelce hazırlanan hayvanlarla Eyüp Çamın'a kadar gidildi. Evvelâ zâbitanla görüşüldü, sonra bir de askerimizle görüşmemizi kumandan tevsiye etti. Beraberce askerlerin yanına vardık. Burada iki saf halinde duran asker tahminen, üç, dürtyüz neferden ibâret görünüyordu. Ben kumandana, "Askerin hepsi bu kadar mı?" dedim. "Evet" dedi.

Ben ve **İzzet Ulvî Bey** askerlere hitaben ufak bir nutuk irad eyledik. Önve **Ulvi Bey**, sonra ben başladım: "Ey kahraman evlâtlar! Biz sizin bilhassa ziyaretinize geldik, sizlerden çok ve pek çok rica ederiz ki, firar etmeyip sebat ediniz. Çünkü firar ederseniz genç kızlarımızı, taze gelinlerimizi ve ihtiyar anne ve ninelerimizi, masum yavrularımızı, düşman ayakları altında çiğneyecektir. Bunun önlenmesini sizlerin demir gibi göğüsleri ve çelik kalplerinden bekliyoruz" deyince askerden birisi: "Pekâlâ söylüyorsunuz, ama buraya demiri geldi, çeliği yok" deyince evvelden tanımadığım Fırka Kumandanı **İzzeddin Bey**

"Ne demek istiyorsun?" diye askere tektirde bulundu. Biz buraya görüşmek için geldiğimizden, konuşmak üzere müsaadelerini istirham ederek, bu sözden maksad ne olduğunu askerden sordum. "Burası dağın başı olduğundan bu yaz gününde dahi soğuktan durulmuyor, karnımız aç, sırtımız çıplak" diye maksadını açıkladı, dedim ki: "Evlâtlar sizleri çuha elbiselerle giydirip ayaklarınıza çizmeler yaptıracağız ama şimdilik sizleri soğuktan muhafaza için bin tane kepenek ve ikibin yemeni ve vagonlarla erzak getirdik. Sizlerden sebat rica ediyoruz" sözüme karşı o asker tekrar edip: "Pekâlâ, fakat, topumuz silâhımız var ama mermi ve cephânemiz yok" dedi. Fırka Kumandanı: "Ne biliyorsun?" diye sert bir tavırla karşılayınca yine müsaadesini rica ettim. Kolordu ve fırka kumandanının elinden tutup, "Bunlarla yalnız görüşelim" diyerek yanımızdan bir parça ayırdım. Askerlere hitaben dedim ki: "Ey arslan gibi evlâtlar! Bizim ricamız sizin burada sebatınızdır. Geri tarafını sizler hiç hatırınıza getirmeyin, çünkü biz vagonlarla silâh, cephâne, top, mermi getirdik. Herşey hazırlanmıştır. Sizden beklediğmiz buradan kaçmamanızdır." Askerler: "Öyle ise, biz de Allah ile ahdediyoruz ki, bu canlar (göğsünü işaret ederek) burada olduğu müddetçe bu dağdan düşmanı geçirmeyiz ve sebat edip burada kalırız" diye söz verdiler. Oradan trenle **Hoca Şükrü**'nün yanına gittik. **Hoca Şükrü** Oturakta tam cephedeydi. O'nunla da görüşüp geri memlekete geldik.

Bundan sonra dağlarda dolaşan ve mütemâdiyen mücâdele eden bir takım kabadayıları birbirileri ile barıştırarak adamları ile birlikte cepheye sevkettik.

Bunlardan Emirdağ'ına sığınan **Balçamlı Yusuf, Çukurcalı İbrahim** vardı. Onlara haber gönderip hep birlikde cepheye gidileceğini, aksi takdirde kendilerinin üzerlerine asker sevkederek Yunan'dan evvel kendilerinin kökü kazınılacağına dâir haber gönderdik. Akın, akın ellişer yüzer atlı süvarilerle gelmeye başladılar. Diğer taraftan Yazılı'da bulunan **Osman Bey**, Bavurdu'da bulunan **Yörük Eyüp** ve Bayat tarafından bulunan **Sinan Bey** başlarına topladıkları süvarilerle

akın akın gelmekte idiler. **Osman Bey'in** getirdiği insanlar içinde 101 yaşında **Arslan Bey** namında bir ihtiyar vardı. Bu ihtiyar yaşça büyük, vücudça zinde idi. Bunlar toplandıkları zaman firarî olanlarına nasihat için içlerine girdim. Bunları teşçi için bazı sözler esnasında içlerinden birisi, "Hoca Efendi pek güzel söylüyorsun amma sizler kasap keçisinin koyunların önüne düşüp kanareye kadar götürüp döndüğü gibi bizleri kurşuna karşı sürüp de kendiniz geri çekileceksiniz" dedi. **"Evlâtlar, bizler düşmanı memleketimize sokmamak için ahdüpeyman etmişiz. Çünkü bir cesur ve gayretli kumandanlarımızı yalnız bırakmamak için hep beraber gideceğiz. Eğer beni en önde görmezseniz evvelâ beni katledin"** diye söz verdim. Hep bir ağızdan: **"Bizler de öleceğiz, azmimizden geri dönmiyeceğiz"** diye söz verdiler.........."

ÖZBEKLER TEKKESİ

Üsküdar'da "Sultan Tepesi"nin "Bülbülderesi"ne bakan yamacında halâ mevcud olan bu tekke, İstanbul'un işgâl altında bulunduğu senelerde, Anadolu harekâtının başarılmasına büyük ölçüde faydası dokunan muazzam fedâkârlık ve kahramanlıklara sahne olmuştur. Tekkenin aşk ve imân adamı olan şeyhi **Atâ Efendi** (1883-1936) Kurtuluş Savaşının meçhul kalmış büyük kahramanlarından biridir. Bu mübârek din adamı, İstanbul'dan Anadolu'ya kaçacak kimseler için en emin bir toplanma merkezi haline getirdiği tekkesinden kimleri hayır duâ ile sırtını savazlayarak yola koymamıştır.

Şâir ve kendisi gibi bir iman adamı **Mehmed Akif**'den tutun da bugünün **İsmet Paşa**'sı olan **Miralay İsmet**'ine hatta "Vurun Kahpeye" isimli eseriyle din adamlarını, Kurtuluş Savaşı aleyhinde gösteren **Halide Edib'i** (Adıvar) bile, O Anadolu'ya geçirtmişti.

Gündüzleri Üsküdar'ın çarşı ve kahvelerinde dolaşır, tesbit edil-

miş parola ile Anadolu'ya kaçacak kimseleri bulup dergâhına toplardı. Sonra da bunları onbeşer yirmişer kişilik kafileler haline koyar, gerekli emniyet tedbirlerini aldıktan sonra, Çamlıca'nın eteklerinden işgâl mıntıkası dışına çıkarırdı. O, sabahtan akşama kadar Üsküdar'ın kahve ve çarşılarında böyle dolaşırken şeyhlik alâmeti olarak başına sardığı "Beyaz Destâr"ı ve sırtındaki cübbesiyle ruhânî görünüşte olduğundan, dikkati çekmiyordu. Halbuki O'nu bir de, gece görmeliydi. Tamamen silâhlı olarak sabahlara kadar çalışor ve bir Kuvva-yı Milliye merkezi hâline getirdiği Tekke'sinin çeşitli hizmetlerini idâre ediyordu. Her gün Üsküdar'da dolaşırken kurduğu şebeke vasıtasiyle çeşitli haberler toplardı. Silâhların ve cephânelerin Tekke'ye büyük bir sükûnetle ve hemen Üsküdar meydanında bulunan "Nakkaşi Karakolu"nu işgâl etmiş bulunan İtalyan Jandarmalarının dikkatlerini çekmeden taşınmasını temin ederdi.

Tekke, bir "P o s t a m e r k e z i" gibiydi. İstanbul'dan, Anadolu'ya ve Anadolu'dan, İstanbul'a en ehemmiyetli haberler, bu kanaldan ulaşıyordu. Bilhassa Anadolu'ya kaçmış bulunan mücâhidlerin İstanbul'daki âileleriyle irtibatları en ziyade bu posta vasıtasiyle temin ediliyordu. İstanbul'da Anadolu harekâtının adam ve silâh ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli mahallî mukavemet ve faaliyet merkezleri teessüs ettiğini biliyoruz. **Şeyh Atâ Efendi,** bunların hepsiyle temasta bulunuyordu. Gönderdikleri adamları da kurduğu teşkilât sayesinde her gece Anadolu'ya kaçırıyordu.

Bundan başka "Ü s k ü d a r Ö z b e k l e r T e k k e s i"nin kahraman dervişleri Çamlıca eteklerine kadar sokulan çetecilere yardım etmek, icâbında onları saklamak ve yaralılarına gerekli ihtimamı göstermek suretiyle de faydalı oluyorlardı.

Bu tekkenin Anadolu'ya kaçırdığı büyük vatanperverlerden **Mehmed Akif Bey**'in kaçırıldığı geceye aid bir hadiseyi nakledelim.

"336 yılı Nisan'ının bir akşamı idi. Havada tatlı bir bahar şenliği ve serinliği vardı. Hafif hafif esen rüzgâr, her yana bahar kokularını

serpiyor ve seriyordu. Özbekler Tekkesi'de benzeri sık sık görülen müstesna gecelerinden birini daha yaşıyordu. Bütün odaları biraz sonra Anadolu yolculuğuna çıkacak misafirlerle dolmuştu. Bu misafirler arasında, işgâlciler tarafından kapattırılan Mebusan Meclisi'nin bir kısım âzâları ile rahmetli **Şair Mehmed Akif** de bulunuyordu.

İki rahmetli, **Mehmed Akif'le Şeyh Atâ,** Tekke'nin bahçesinde, çadırlamış ve çiçeklerle donanmış bir akasya ağacının altında baş başa oturuyorlardı. Tatlı tatlı konuşuyor, arasıra da karşılıklı şiirler okuyorlardı. Sanki; kendilerini çemberleyen ve dinleyen yolcuları bu şiirle oyalıyor, nede olsa yüreklerine çöken ayrılık acıları, gariplik duygularını unutturuyorlardı.

Bu esnada; Üsküdar camilerinde de yatsı ezanları okunmağa başlanmıştı. **Mehmed Akif** ile **Şeyh Atâ** susmuş, gözlerini yummuş, okunan ezanları; huzur ve huşû içinde dinlemeğe koyulmuşlardı ki, Fıstıkağacı ile Tekke arasındaki yol üzerinde gözcülük yapan bir derviş, soluk soluğa bahçeye girdi. Yanına sokulduğu şeyhinin kulağına eğildi. Ve fısıldadı:

-Aman Şeyhim!.. Üsküdar'daki İtalyan Polis Kumandanı, yanında birkaç İngiliz zâbit ve polisi olduğu halde buraya doğru geliyorlar!... Bilmem ki!...

Şeyh Atâ; müridinin sözünü bitirmesine meydan bırakmadı. Hemen yerinden fırladı. Bahçede ve odalarda kümelenen ve dertleşen misafirlerine koştu yaklaşan tehlikeyi kulaklarına koydu ve alınması gereken tedbirleri de hepsine ayrı ayrı sundu.

İki dakika bile geçmemişti aradan. Bahçede sessiz bir hareket başlamıştı. misafirler, kendilerine öncülük eden dervişleri tâkip ile Tekke'den Set Başı'na doğru sarkan ağaçlık ve fundalıklı yamacın üzerindeki dip patikalardan aşağıya akıyor, sağa sola sapıyor, tarlaların kenarlarındaki çalılıklara sokulup saklanıyorlardı.

Böylece; adetleri otuzu geçen misafirler, tamamiyle dağılmış,

Üsküdar Özbekler Tekkesinin kahraman **Şeyhi ATA EFENDİ** merhûm, Türk Kurtuluş Savaşı'nın, unutulan büyük ve fedakâr elemanlarından biri. İşgâl altındaki İstanbul'da kelle koltukta hizmet eden mübârek bir din adamı.

Tekke ve bahçe de her vakitki ıssız halini almıştı artık. Tekke kapısından içeri dalan işgâlci zâbitlerle maiyetindekilerden bir kısmı, bahçe ve mezarlığa saldırmışlardı. Oda kapılarını tekmelerle açıyor, yük ve dolapları bile arıyorlardı. Nihayet; Tekke'nin büyük âyin odasına dalmışlar, karşılaştıkları manzara karşısında şaşırmışlar daha doğrusu aptallaşmışlardı.

Şeyh Atâ; gerisinde saf duran dervişleri ile birlikte namaz kılıyorlardı. Aralarında yabancı kimselerin bulunmadığını gören ve biraz sonra bahçe ve mezarlıkta kimsenin görünmediğini öğrenen işgalci zâbitleri, uğradıkları muvaffakiyetsizlik karşısında; hırs ve hayretlerinden dudaklarını kemire kemire Tekke'den uzaklaşmak mecburiyetinde kalmışlardı.

O gece yarısı; "Ö z b e k l e r T e k k e s i"nden; hiç şüphesiz ki, atlattıkları büyük tehlike dolayısile sevinerek ayrılan yolcular, etresi günün akşamı geç vakit "Ç a l K ö y ü" nü tutmuşlar ve selâmete kavuşmuşlardı. misafirlerini Çal'a kadar uğurlayan **Şeyh Atâ** herbiri ile ayrı ayrı öpüşüp koklaşarak vedâ ederken **Şâir Mehmed Akif**, onu bir kenara çekti. Takdirkâr bakışları ile uzun uzun yanaklarını okşadığı muhatabının alnından öperken:

"-Ne mutlu sana şeyhim!.. dedi. "Kurtuluş Savaşçılarına yaptığın bu büyük hizmetler inan ki, hiç bir zaman unutulmıyacak ve milleti istiklâle kavuşturacak yıldızlar arasında, **Şeyh Atâ** adı da dâima hürmetle anılacak. İmreniyorum bu mazhariyetine ve seni bekleyen şerefli istikbaline."[211]

Şimdi de, din adamlarını, "V u r u n K a h p e y e" isimli eseriyle, Kurtuluş Savaşı'nın karşısında gösteren **Halide Edib**'in hatarından şu satırları nakledersek "Ö z b e k l e r T e k k e s i" nin gerçek hizmeti üstelik din adamlarının aleyhinde bir şâhidin ifâdesiyle de bir kere daha anlaşılmış olur;

---

211 - **Râzi TALKIN**: Tarih Hazinesi, C. 5, sh.218-İstanbul 1951

Ankara halkı her vesile ile namazgâh denilen meydanda toplanıyor ve Cenâb-ı Hak'dan zafer istiyordu. Bu resim Bursa'nın istirdadını müteâkiben yapılan böyle bir duayı tespit ediyor.

"...Sultantepesi'ne, oraya giden küçük ve dar yokuştan çıktık. Orada yalnız İngiliz polisi değil, hırsız da bulunur. Elele vererek, yolunu kaybetmiş iki çocuk gibi yürüyorduk. Ekseri, bohçayı o taşıdığı gibi, elimi de O tutuyordu. Çünkü, yokuş çıkmak, tâ o günlerden beri dâima kalbime dokunur.

Baba evinin çam ormanını ve orada geçen çocukluğumu düşünmek ne garip idi. Nihâyet en yüksekte olan Tekke'ye vardık.

Kapının önüne gelince, ipi çekip çıngırağı çaldık. Yukarıdan biri seslendi:

"Kim o?"

"Bizi **İsa** yolladı."

Yukarıdan ip çektiler, kapı açıldı. Bizi, bir derviş karşıladı. Elindeki feneri indirerek yüzüme baktı. Bu çocuklarımın adını koymuş olan ihtiyar Şeyhin Damadı **Kahraman** idi. Dedi ki:

"Ah **Dr. Adnan,** şükür geldin. O kadar fenâ bir hazımsızlık çekiyorum ki..."

Ne garipti! Âdetâ bir doktor sıfatıyla gelmiş gibiydik. **Adnan, Kahraman**'ın omuzunu okşadı:

"Haydi yukarıya gidelim de, hastalığına orada bakarım" dedi.

Merdivenlerden çıkarken, şeyhin damadı diyordu ki:

"Sizi salıdan beri bekliyoruz. Dün, adetâ yakalanmış olduğunuza hükmettik."

Bu aralık Şeyh de koşarak gelip bizi karşıladı.

Orada, Anadolu'ya gitmek isteyen dört tâne daha meb'us vardı. Şeyh bizi, Boğaziçi'nin parlak manzarasına bakan bir odasına götürdü. Hemen hareket etmemiz gerektiğini söylüyordu. **Celaleddin Ârif**, bir gün önce, **Miralay İsmet Bey** de iki gün önce birkaç zâbitle birlikte hareket etmişti. **İsmet** adı, bize büyük bir sevinç verdi. Karekteri ve zekâsı gelecek için herhangi bir mücâdelede insana ümit ışığı veriyordu.

Artık **Dr. Adnan**'ı bu tarafa geçirdikten sonra, ertesi gün tekrar

İstanbul'a giderek birkaç kişi daha beraberimize almaya karar verdim.

Şeyh, bizim adımızı kadınlardan sakladı. Sadece **Kahraman** ile Şeyhin Küçük kardeşi **Necmeddin** biliyordu.

Aynı gün, bütün şehirde İngilizve ve Türkçe olarak, herhangi milliyetçiye yardım edenin ölüme mahkûm edileceğini ilân eden afişler asılmıştı. İstasyonda, bu afişlerin birinde "Ölüm" kelimesinin muazzam harflerle yazılmış olduğnu gördüm. Buna, **General Wilson** imza atmıştı. Eğer, sırf bize yardım edecekler ölümle tehdid ediliyor-

Birinci Büyük Millet Meclisine halk nazarında
en çok kredi sağlayan din adamlarından:
Konya Meb'usu **ABDÜLHALİM ÇELEBİ HAZRETLERİ**

sa, acaba bizlere ne cezâ vereceklerdi?

Biraz sonra dört mülteci yanımıza geldi. Bunlardan biri meşhur **Çerkes Ethem**'in kardeşi **Binbaşı Reşid** idi. Kendisi, Anadolu'da millî hareketin en kudretli şeflerinden biri olduğu gibi, aynı zamanda Saruhan Mebu'su idi. Mavi gözlü, çok zeki ve iyi tavırlı bir adamdı. Dedi ki:

"Bize şimdi lâzım olan şey, adamakıllı bir harita, bir de kılavuz."

Ben kendi kendime: "İşte aklı başında bir adam" dedim.

İkincisi, Kayseri'ye yakın olan Keskin Meb'usu **Rıza Bey**'di. Tam oranın şivesiyle konuşuyordu:

"Bende beş bomba, üç tabanca var. Çantamın içinde, harbe hazırız." dedi.

Ben de kendi kendime: "Bu o kadar zeki değil" dedim. Bu silâhla koca bir orduya karşı gelmek imkânı olmasa gerek. Ama, bu uzun boylu ve esmer adam o kadar saf ve iyi yürekli bir adamdı ki, ona karşı bir yakınlık hissetmekten kendimi alamadım.

Biz konuşurken, kapının çıngırağı çalındı ve çok geçmeden odaya, kısa boylu, zayıf, sinirli halli bir adam girdi. Şeyh onu "**Manavoğlu Nevres**" diye tanıttı bize.

Eğer aramıza bir bomba düşmüş olsaydı, bundan daha çok şaşırmazdık. Bu adam hakkında bütün duyduklarım bir bir aklımdan geçti. O'nun, Kıbrıs'ta bir İngiliz ajanı olduğunu ve Mısır'da Türkler aleyhine yayında bulunduğu söyleniyordu. Acaba doğru muydu? **Kemaleddin Sâmi** de şöyle demişti: "Kısmen kaçık, kısmen bir evliyâ, kısmen de kanlı bir adamdır. Bir an olur ki, memleketi için ölmeğe hazırdır. Başka bir an, memleketi beş para için satar. Morfinmandır. Şimdi bize katılmağa çalışıyor. O'nun fikrince, İttihatçılar ortadan kalkmadan Türkiye kurtulmaz. Vaktiyle de garplıların adâletine çok inanırdı. Şimdi, hayal kırıklığına uğramış. Her şeyi yapmaya hazır görünüyordu. Fakat insan aramıza girip, sırlarımızı satmıyacağından emin olamı yor."

İşte, bütün bunlar zihnimden geçerken, **Rıza** ve **Reşid Rey**'lerin O'na büyük bir hınçla baktıklarını gördüm. **Manavoğlu Nevres**, şaşır-

dı ve bana O'nun bu durumu çok dokundu. Hele onların ellerini uzatıp da elini sıkmamaları bütün bütün beni üzdü. Elleri birdenbire yanına düştü.

Ben içimden ona karşı duyduğum acımayı saklıyarak elimi uzattım. O da bana garip bir minnetle bakarken yüzündeki üzüntü biraz geçti.

"Nasılsınız **Nevres Bey!**"

"Ben Anadolu'ya kaçmak istiyorum, **Atâ Efendi!..**" diye şeyhe hitabetti.

"Gel beni yarın gör, bir çâresine bakarız".

Zavallı şeyh, o adamın samimiyetine inanıyor ve ötekilerin aldığı vaziyetten fenâ halde sıkılıyordu. Gerçi, o evden çıkınca, benim de içim rahat etmedi ama, bu ruhen acı çeken bir adamla bir bağ kurmuş olmakla beraber, bütün selâmet ve emniyetimizin onun durumuna bağlandığını düşünmekten de kendimi alamıyordum.

Şeyhin odasına **Adnan**'la bana yere yatak serdiler. Ötekiler hemen çekildi. O gece hareket ettiklerini haber aldım. Ben kendim İstanbul'da bir gece daha kalmak tehlikesini göze alıyordum..."[212]

"Ö z b e k l e r T e k k e s i" ve oranın muhterem **Şeyhi Atâ Efendi**'nin Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki rolünü başka görgü şahidlerinin de belirttiklerini biliyoruz. Bunlardan birini diğer bir çok emsaliyle birlikte "Şahâdetler" kısmında dercettik. Bu müşâhidler, umûmiyetle işgâl altındaki İstanbul'da vazife gören gizli teşkilât mensuplarıdır.

Zaferden sonra, kelle bahasına ifâ edilen bu hizmet nasıl mükâfatlandırılmıştır, biliyor musunuz? Tekeyi kapatmak ve târihi kitâbesini çimento ile sıvamak sûretiyle!.. **İkinci Sultan Mahmud** zamanından kalma bu târihî kitâbe öyle sıvanmıştır ki, bugün bile sökü-

---

212 - **Halide Edip ADIVAR**: Türkün Ateşle İmtihanı-İstanbul 1962,sh.64 ve devamı ·

lemiyor. Söklemk için uğraşılsa yazılar bozulacak... İsteyenler gidip görebilirler!..

Bu Tekkenin kuruluşu şöyle olmuştur: "Ö z b e k i s t a n"dan kalkıp hacca gitmek üzere yola çıkan birkaç Türkistan'lı, Halife'yi görmek için İstanbul'a gelmişler. Çünkü eskiden hacca gidecekler "izn-i sultan" almak maksadıyla böyle İstanbul'a gelirler, "cuma selâmlığı"nda Halife'yi görürlerdi. Bu, bir nevi izin almaktı. Bunlar da ilk cuma selâmlığında Halife'yi görmek üzere Sultantepe'sinde bir çadır kurup yerleşmişler.

Bir gün mâiyyetiyle oradan geçen **Sultan Mahmud,** çadırların şeklinden onların yabancı olduğunu anlayarak kim olduklarını merak eder. Önce bir adamını göndererek durumu öğrenir; sonra da atını sürerek yanlarına gider. Durumlarını anladıktan sonra:

"Halife emretse burada kalır mısınız?" deyince hepsi birden:

"Hay, hay, emrûferman Padişahımız Efendimiz Hazretlerinindir" derler.

Bunun üzerine:

"Öyleyse ben Hâlifeyim, emrediyorum. Hacdan sonra dönünüz ve burada kalınız. Size münâsip bir tekke yapıla ve siz de gelecek hemşehri lacılarımızın hizmetini ifâ edesiniz" diyerek onların el etek öpmesine meydan vermeden atını sürüp gider.

Hac dönüşüne kadar, tekke ve iki odalı bir ev yapılır. O günden itibaren "Ö z b e k l e r T e k k e s i" diye anılan bu tekke böylece ortaya çıkarak Türkistan'lı hacıların hizmetlerinde kullanılmıştır. Fakat bugün maalesef çok harap ve bakımsız bir haldedir. Bırakınız tâ **Sultan Mahmud** devrinden kalma bir hâtıra olmasını da hiç olmazsa Kurtuluş Savaşı'ndaki muazzam rolünü düşünerek, burasını tâmir edecek bir erbâb-ı hamiyyet yok mudur? Vakıflar İdâresi'nin dikkatini celbetmek isteriz. "Z a f e r" için en hayatî hizmetlerden birini ifa eden bu tekkenin böylesine harabîye terkolunması cidden çok üzücüdür.

HÂTUNÎYE DERGÂGI

Kurtuluş Savaş'ında birçok tekke ve zâviyenin en tehlikeli hizmetleri ifâ ettiklerini ve buraların mütevekkil, inanmış ve kâmil müntesiplerinin nasıl canla başla çalıştıklarını evvelki bahislerde yeri geldikçe umumî bir mülahâza ile beyan etmiştik. Bunlara bir misal olmak üzere Üsküdar Özbekler Tekkesi'ni anlattık. Hakikatte pek çok başka örnekleri de bulunan bu hizmet ve faaliyetlere merkezlik eden tekke ve zâviyelerin hepsinden gereği veçhile bahseylemeye imkân yoktur. Bu itibarla en büyük ve tehlikeli hizmet ve faaliyetleri ifâ etmiş olan "E y y û b H â t u n î y e D e r g â h ı" ndan da bir nebze bahsetmek suretiyle bu bahse nihayet vereceğiz.

Silâh ve cephâne depolarına gâyet yakın bir mıntıkada, Eyüb sırtlarında bulunan "H â t u n î y e D e r g â h ı", Türk Kurtuluş Savaşı'na silâh ve cephâne kaçırmak suretiyle en ziyade hizmet eden merkezlerden biri olmuştur. Bu dergâhın dindar ve vatansever müntesipleri, merhum **Şeyh Saâdeddin Ceylan Efendi**'nin sevk ve idâresi altında, ecnebi askerlerin kontrolündeki silâh depolarını boşaltarak İnebolu'ya nakle muvaffak olmuşlardır.

Saâdeddin Ceylan Efendi aslında "K â d i r î T e k k e s i" Şeyhi idi. Fakat bu sırada "H â t u n î y e D e r g â h ı" şeyhliğine de vekâleten bakıyordu.

Bu faaliyete bilfiil, iştirak etmiş ve **Şeyh Saâdeddin Ceylan Efendi**'nin, halen hayatta bulunan oğlu **Nazmi Ceylan Efendi,** vâki ısrarlı taleplerimizi kırmıyarak -son derece mahfiyetkâr olmasına rağmen- bize aşağıda hulâsa edeceğimiz malûmatı vermek lütfunda bulunmuşlardır.[213]

Merhum pederim **Saâdeddin Ceylan Efendi,** Kadirî şeyhi oldu-

213 - **Nazmi Ceylân Efendi**'nin kendi sesiyle tesbit, ayrıca, kısmen de el yazısı ile tevsik edilen bu mâlûmat husûsî arşivmizde mahfuz bulunmaktadır.

ğu gibi, bütün ecdadı da bu tarikatın şayhliğini yapmış bulunan bir ailenin mensubu idi. "K â d i r î   T a r i k a t ı" içinde **Mustafa Ahî Hazretleri**'nden gelen bir kolun son muktedir mümessillerindendir. Bu sebeple, pederimin temsil ettiği tarikata Kadirî'nin "A h î   K o l u" ismi verilir.

Sultan Selîm-i Sâlis devrinde "H â t u n i y e   D e r g â h ı"nın şeyhliğini yapmış bulunan **Selim Efendi,** mûsikiye gâyet âşina olduğundan o zaman Sultan da oraya gelir ve mûsikî âlemleri yapılırmış. Orada gâyet berrak ve iyi evsaflı bir su vardır. **Şeyh Efendi,** bu suyun başında semâveri kurar, **Sultan Selim-i Sâlis** de hazır bulunduğu halde dinî mûsikî parçaları icrâ edilirmiş.

İşgâl zamanında buranın idâresi, uldesinde bulunan merhum pederim **Şeyh Saâdeddin Ceylan Efendi,** bu hizmet ve fedakârlıkların yazılıp çizilmesine, herkese ilân edilmesine hiç bir zaman taraftar olmamıştır. Hakikaten ben de, O'nun bu arzu ve hissiyatına uyarak bu faaliyetten şimdiye kadar hiç kimseye bahsetmedim. Bazı gazete ve yazarların müracatlarını da is'af etmedim. Fakat sizin buraya kadar birkaç defa teşrif ederek ısrar etmeniz karşısında bugüne kadar hassasiyetle tâkip ettiğim bu prensipten ayrılmağa mecbur kaldım.

Merhum pederim, zaferden sonra tekkemiz mensuplarının düşman tehdidi altındaki hizmetlerinin tesbit ve yazılmasına ve hatta bunlardan birçoğunun "İ s t i k l â l   M a d a l y a s ı" almasına da şiddetle muhâlefet etmişti. Zaferden sonra bir gün, İstiklâl Madalyası'na hak kazananları tâyin ve tesbit maksadıyla, böyle bizim gibi gizli çalışanları arayıp bularak kaydeden Bahriye Kaymakamı (Yarbay) Tefik Bey, **ziyaretimize gelerek bazı sualler sordu. Kendisine verdiğim cevapları yazmakta bulunduğu bir sırada, içerdeki odadan konuşmalarımızı duyan merhum pederim yanımıza geldi. İkindi namazına gitmek üzere abdest almış, kollarını kuruluyordu. "Oğlum! Bu yaptığınız nedir, ne yazıyorsunuz?"**

diye sordu. Ona durumu anlattık. Bunun üzerine "Oğlum biz bu işi, madalya almak için yapmadık. Biz derviş adamlarız. Bize, din ve vatan yolunda vâcib olan, bir hizmetin karşılığı olarak madalya almak yakışmaz. Lütfen o yazdıklarınızı yırtınız," dedi. Tevfik Bey'in ısrarlı ricâlarına rağmen, kararından dönmedi!. Notları gözünün önünde yırttırdı. İşte bu vak'a dolayısiyle bu güne kadar Eyüb'deki Kuvva-yı Millîye çalışmalarının bir çok noktaları sır halinde kalmıştır. Esasen aradan çok zaman geçti. Artık bu işleri bilen de kalmadı. Hepsi bir bir Hakk'ın rahmetine kavuştular. Ben de bu yıl yetmiş yaşına bastım. Bu sebeble o fedakârâne hizmetlerin artık bir çoğunu hatırlamama imkân kalmadı.

Biz Eyüp gurubunda çalıştık. O zaman İstanbul'da bu silâh kaçırma işini, idâre etmek üzere "M i m M i m g r u p u" adiyle gizli bir cemiyet vardı. Bizim tekke ile bu gizli teşkilât arasında irtibat sağlayan ve Eyüb'deki faaliyetin reisliğini yapan edebiyat muâllimi Hâfız Kemal Bey'di.[214] Bu zat sonradan Bilecik meb'usu olmuştur. Bayezid'de şimdi yıkılmış bulunan bir kahvehânede herhangi bir müşteri gibi oturur ve teşkilâtı idâre ederdi. Ben de gazete satmak bahanesiyle, o kahvehaneye girer, kendisine istediği bir gazeteyi verirken içine iliştirilmiş veya ber kenarına şifreli olarak not edilmiş bulunan haberi böylece O'na ulaştırırdım. Gazete satarak bir müddet dolaştıktan sonra tekrar yanına geldiğimde: "Al oğlum, bu gazeteyi okudum. Sen bunu tekrar satarsın" diyerek bana iâde ederdi. Bu iâde edilen gazetenin iç sahifelerinin münâsib bir yerine cevabını veya yeni emirlerini not etmiş bulunurdu.

"H a t u n i y e D e r g â h ı" dört, beş dönümlük geniş bir arazinin içinde idi. Bu saha, aşağıda dere içinden başla

---

214- Bak. Kemal KOÇER, a.g.e. sh. 131

Kurtuluş Savaşı'nın meçhul kahramanlarından biri.
Hâtuniye dergâhının Şeyhi **SÂDEDDİN EFENDİ** merhum.

yıp, yukarıda Piyerloti'ye kadar devam ederdi. Bu sebeple orası etrafında ev vesâire olmayan ıssız bir yerdi. Bu yüzden size hikâye etmeye çalıştığım hizmetler burada nisbeten kolaylıkla ifa edilebilmiştir. Ne hazindir ki, Kurtuluş Savaşı'nda bu kadar büyük hizmet ve fedakârlıklara sahne olan bu Dergâh, bugün bakımsızlık yüzünden, birçok emsali gibi harab ve yıkılmış bir durumdadır. Arazisi tekkenin ilk kurucusunun vârislerine âid bulunduğundan burasını parça parça satmışlardır. Şimdi ise gördüğünüz gibi etraf tamamen bina dolmuştur. İstanbul'un birçok semtlerinde olduğuğu gibi burada da binaların bir kısmı, mezarlıklara tecâvüz edilerek birçok meşhur ülemâ ve meşâyih kabirleri üzerine kurulmuştur.

Civar sırtlardaki silâh depolarından kaçırdığımız silâh ve cephâneleri önce dergâhın bitişiğindeki küçük câminin minâresine doldurup saklardık. Aşağıda Haliç kenarında ise "İplikhâne Askerî Kışlası" vardı. Oradan İsmail Çavuş adında bir asker dergâha gelerek bize silâh kullanmasını ve bomba atmasını öğretirdi. Bu silâhları etrafı gözetleyerek tenha bir zamanda ve ekseriya geceleyin arka tepeye geçip "Kâşgarî Tekkesi" nden aşağıya doğru indirdik. O zaman orada İplikhâne Hastanesi vardı. Pederim Saâdeddin Ceylan Efendi, ayni zamanda oranın da imamıydı. Onun bu vazifesi işimize çok yarıyordu. Esasen ben de Harbi Umûmîde tabur imamı olarak vazife görmüştüm. Bu hastahaneden temin ettiğmiz tabutlar içine silâhlar yerleştirir, gûyâ birisinin cenâzesini taşıyormuş gibi tekkenin bitişiğindeki câmiye getirirdik. O zaman oranın Reksek Recep adında bir muhtarı vardı ki; evi yol kenarındaydı. Bu evin Hakkı Efendi adında bir bekçisi vardı. Bu zâtın arab asıllı olan Şeniha Hanım adındaki ailesini gözcü olarak kullanmak, suretiyle, hastahaneden aldığımız silâhları tabut içinde

[illegible]

NAZMİ CEYLÂN EFENDİ'nin Hâtûnîye Dergâhı mensuplarının hizmetlerini anlatan ve husûsi arşivimizde bulunan notlarından bir sahife

önce bu eve getirir, sonra da Reşâdiye Mektebi'ne taşırdık. Orada sandalcı Osman Ağa vardı. O gelir Bostan İskelesi'nden bu silâhları kayık veya motora yükletirdi. Hemen bitişikte bir de imâret vardı. Bu imaretin ambarından alınan mısır v.s. gibi zahireyi dökmek suretiyle silâhların üzeri örtülürdü.

Silâhları depolardan çalabilmek için tatbik ettiğimiz çeşitli usûller vardı. Bunlardan biri de o zaman boş olan bu tepelerde çobanlık yapmaktı. Şimdi "T a ş l ı t a r l a" denilen yerde "K a n l ı ç ı n a r" adında büyük bir çınar ağacı vardı. Mahallenin çobanı Kel Şükrü ile orada buluşuyordum. Bu zât gâyet fakirdi. Yegâne azığım olan katıksız ekmeğimi onunla bölüşüyordum. Bu suretle kısa zamanda O'nunla ahbaplığı ilerleterek; kendisinden istifade emkânını sağladım. Kel Şükrü, gâyet güzel kaval çalardı. Kaval çala çala hayvanları otlatmak bahanesiyle silâh depolarına yaklaşıyorduk. Kel Şükrü'de bir Bulgar kasaturası vardı. Silâh depolarının kerpiç duvarlarını bu kasa tura ile delerek içerdeki silâh ve cephâneyi boşaltmaya başlardık. Bir de merkep tedârik etmiştik. Depolardan aşırdığımız silâhları çuvallara doldurarak bu merkebe yüklerdik. İçinde silâh bulunduğunun anlaşılmaması için de tırnav kökü çıkararak çuvalların üzerine sarardık. Bu kök odun gibi yakmak için kullanmaya yarardı. Bu suretle civardan odun toplamış gibi bir tavar alarak Tekke'nin yolunu tutardık. Bu depoların başında ekseriya "H i n t l i" askerler bulunurdu. Bazen çamaşır v.s. yıkamak için dereye inerlerdi. Bu vaziyette onların şüphelerini celbetmeden yanlarından geçebiliyorduk. Bir müddet sonra işi geliştirerek merkep yerine bir atla taşımaya başladık. Bir gün bu depoda açtığımız gedik çöktü. Şükrü, bir akşam depoda mahsur kaldı. Ertesi gün binbir korku içinde Şükrü'yü çıkardık. Buna rağmen "K e ç e s u y u" denen yerdeki bu cephânede ne var ne yoksa hepsini çıkardık.

Bir defasında da Ramazan münâsebetiyle, ramazan davulu çalıyormuş gibi bir mânâ vererek davulun içinde el bombalarını kaçırdım.

Bu faaliyeti bir hayli divam ettirdikten sonra fiilen cephede çalışmak üzere, silâh kaçıran motorlardan biriyle Anadolu'ya geçmeye teşebbüs ettik. Fakat yakalanarak Arabyan Han'a götürülüp hapsedildik. Burada husûsi suretle feryadımızın dışarıdan duyulmasını önleyecek bir tertibat alarak günlerce kırbaç altında indetildik. Teşkilâtın binbir güçlükle temin edebildiği hususi bir tavsiye ile buradan kurtulduksa da bu suretle Anadolu'ya geçememiş olduk. Fakat kurtulur kurtulmaz, eski vazifeme daha hırslı olarak yeniden başladım.

Bu hizmeti sevk ve idâre ettiğ için merhum Sâdeddin Ceylân Efendi'**yi vazifesinden attılar. Zaferden sonra aslen Eyüblü olan Ankara vâlisi** Yahya Gâlib'**in Tavassutu ve İlk Diyânet İşleri Reisi** Rifat Hoca'**nın delâleti ile tekrar vazifesine dönebilmiştir. Epey bir müddet açıkta kaldığı için bir hayli sıkıntı çektik. Fakat hamdolsun hizmeti aksatmadan yürütebildik.**

Zaferden sonra tekke ve zâviyelerin seddine dâir kanun çıkınca birçoklarıyla birlikte "H â t u n i y e D e r g â h ı" nı da mühürlediler. Bitişiğindeki câmii ileri süreek burasının tekke olmadığını iddia ettikse de dinletemedik. Gerek bu hususta ve gerekse tekke mensuplarının ifâ ettikleri hizmetlere müteâllik elimizde pek çok vesâik vardı. Fakat zaferden sonra en normal dini faaliyetlerimiz esnasında dahi dehşetli bir takib ve tazyike mâruz kaldığımızdan birçok dinî kitaplarla birlikte bunları tavan aralarında saklamaya mecbur olduğumuzdan hepsi de zâyi olup gitmiştir.

Merhum Saadeddin Ceylân Efendi **1931 yılında İrtihâl-i dar-i bekâ eyleyerek Eyüb'de defnolunmuştur.**

EN BÜYÜK MÂNEVÎ DESTEK

FETEVÂ-YI ŞERÎFE

Anadolu'da başlayan "M i l l i   K ı y a m" İstanbul'daki işgâl kuvvetlerini rahatsız ediyordu. Bu yüzden ellerindeki bütün tazyik unsur ve imkânlarını harekete getirmek suretiyle, İstanbul Hükûmeti'ni sıkıştırıyorlardı. Ta ki; en büyük dinî makam olan Şeyhülislâm'dan Ankara'dakileri kötüleyen bir fetvâ alarak Anadolu'ya dağıtsınlar ve halkın onlara itimadını sarssınlar. Çünkü müsülan Türk Milleti asırların yerleştirdiği itikad ve an'aneleri icâbı Makam-ı Hilâfet ve Saltanata son derece bağlı ve her meseleyi dinen izâh edilmedikçe kabul etmeyecek bir hissiyat içinde bulunuyordu. Her vesile ile belirttik ki; Ankara'da toplanan Millî Mecliste, müftü, vâiz ve müderris gibi din adamları büyük bir yekûn teşkil ettiklerinden, halk onların tesiriyle kısa zamanda Ankara'ya büyük bir teveccüh göstererek bağlanmış ve millî gâye etrafında birleşmişlerdi. İşte bu birliği parçalamak isteyen düşman kuvvetleri, halkın dinî hislerine hitab eden şaşırtıcı bir vesika elde etmek arzusuna kapıldılar. Bunun için bir taraftan, Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'a diğer taraftanda Hükûmet'e çeşitli yollardan tazyikte bulunmaya başladılar. İstanbul'daki bütün idarecilerin Halife de dâhil olmak üzere tam mânâsiyle kendi irâdesiyle hareket etmek imkânından mahrup olup, işgâl kuvvetlerinin ceberutî tazyikine mâruz bulunduğnu yukarıda **Fevzi Paşa (Çakmak)**'ın Meclisteki beyânatı dolayısiyle belirtmiştik. Bu yüzden işgâl kuvvetlerinin arzu ve israriyle mecburiyet altında birçok hareketler vukû bulmuştur. Bunlardan biri de, İstanbul'da Şeyhülislâmlık Makamı'nı işgâl eden **Dürrizâde Abdullah Efendi** tarafından Anadolu harekâtına girişenlerin katli vâcip olduğuna dâir bir fetvâ verilmiş olmasıdır. Şurasını belirtmek gerekir ki, bu kolay olmamış **Dürrîzâde'**nin selefi olan **Haydarîzâde İbrahim Efendi** çetin bir mukavemetten sonra bu fetvayı vermemek için Şeyhülislâmlık Makamı'nı terke mecbur olmuştur. O'nun yerine

bu iş için **Dürrîzâde** bulunup getirilmişti. Esasen bu durumda o da, istenilen bu fetvâyı vermekte bir dereceye kadar mazurdur. Zira aksine hareket ettiği takdirde işgâl kuvvetlerinin zaten haddi aşmış bulunan zulûm ve baskıları daha da artabilirdi. Bu sebeple zamanın hükûmeti'nin de tasvibi alınarak tanzim edilen bu fetvâdan dolayı **Dürrizâde**'nin de ittihamı pek öyle sanıldığı kadar haklı bir görüş değildir.

Dürrîzâde'nin fetvasını eline geçiren işgâl kuvvetleri bunu teksir ederek Anadolu dâhilinde dağıttılar. Bu sûretle Millî Mücâdele'yi arkadan vurmağa kalkıştılar. Bu tehlikeli durumu düzeltmenin ehemmiyetini kavramakta gecikmeyen vatansever din adamları, mukabil bir fetvâ tanzimi için harekete geçtiler. Bunların başında Ankara Kuvvayı Millîye'sinin Reisi, **Ankara Müftüsü Hoca Rifat Efendi** bulunuyordu.

Bir tek imzalı "D ü r r î z â d e F e t v â s ı" na mukabil yüzü aşan müftünün imzasını taşıyan bu yeni "f e t v â - y ı ş e r i f" bütün Anadolu'ya yayılarak millî birlik ve beraberliğin korunup kurtarılmasında en büyük rolü oynamıştır. Şöyle ki; esbâb-ı mûcibe olarak İstanbul mahreçli fetvânın ikrah yâni cebir altında ve düşmanın zoruyla kaleme alınmış olduğu cihetle hiç bir hükmü bulunmayacağı, buna mukabil, Anadolu Millî Mücâdelesi'ni dînen bir "C i h a d - ı M u k a d d e s" sayılmak lâzım geldiği izhar ve ifâde ediliyordu. Memleketin o buhranlı günlerinde bütün millet muvacehesinde böyle bir fetvâ tanzim eden muhterem din adamlarımızın bir çoğu zaferden sonra teessüs eden, yeni zihniyetin haknâşinaslığına uğrayarak hayatlarını sefalet içinde nihayete erdirmişlerdir. Artık belki de hiç biri yaşamayan bu din adamlarının hizmetleri gereği vechile takdir edilmemiş ve bugüne kadar millî mücâdelenin târihini yazanlar tarafından da bu büyük hizmet hakkıyle belirtilip değerlendirilmemiştir.

Halbuki eğer bu fetvâ, böylesine geniş bir âlimler kitlesi tarafından yazılıp imzâ edilmemiş olsaydı, halkın bu harekete inandırılması

mümkün olmıyacakt ve tabiatiyle zafer de kazanılamayacaktı.

Kurtuluş Savaşı'nı zafere ulaştıran güç, bu fetvâ ile temin edilmiştir. Düşman elinde esir Şeyhülislâm'ın fetvâsı Anadolu'da heyecan uyandırmış iken halkın tereddüd ve heyecanını bu vesika bertaraf edebilmiştir. Bu bakımdan "Sarıklı Mücâhidler" in imzalarını taşıyan bu şerefli vesika, vatanın kurtuluşunda bir numaralı âmil olmuştur. İşte bu târihî vesika şudur:

FETEVÂ-YÎ ŞERİFE

Sebeb-i nizam-ı Âlem olan Halife-i Müslimîn, edâmullahû hilâfetehu ve şevketehû ilâyevmiddin Hazretleri'nin Makam-ı Hilâfet ve Makarr-ı Saltanatı olan İstanbul; Emîrülmü'mininin hilâf-ı marazisi olarak âdâ-yı müslimîn olan düvel-i muhasama tarafından fiilen işgâl edilerek asâkir-i islâmiye eslihasından tecrid ve bazıları bîgayri hak katl ve Makarri Hilâfet'in muhafazısını kâfil bilcümle istihkâmat ve kılâ ve vesâit-i sâire-i harbiyeyi zapt ve muâmelâtı resmiyeyi tedvire, cüyûş-i müslimîni teçhize memur olan Babıâli ve Harbiye Nezâretine vaz-ı yed edilerek Halifeyi, menâfi-i hakkiye-i milleti zâmim tedâbir ittihazından fiîlen men ve idâreyi örfiye ilân ve divanı harpler teşkili ile İngiliz kavânini tatbikan muhakeme ve tecziye etmek suretiyle Halifenin hakk-ı kazasına müdâhale ve kezâlik hilâfı marazai-i Hilâfetpenâhi olarak eczâ-i memâlik-i Osmaniye'den İzmir ve Adana ve Maraş ve Antep ve Urfa ve havâlisine düşmanlar tarafından tecâvüz edilerek tebea-i gayri müslime ile biliştirak katliam ve mallarını nehbü gâred ve mukadderatına tecâvüz mukaddesat-ı müslimîni tahkir eder olduklarında berveçhi meşruh mâruz-i hakaret ve esâret olan Halife-i müslimînnin istihlâsı hususunda kudreti mümkinelerini sarfetmek bilûmum müs-

limîne farz olur mu?! Beyan buyurula!...

Elcevap Allahü Teâlâ â'lem: Olur!..

Bu surette hukuk-i meşruasını ve Halife'nin kudret-i mâneviyesini istirdat ve bilfiîl mâruz-u tecâcüz olan "memâlik-i mezbureyi düşmandan tathîr için mücâdele ve mücâhede eden cumhur-i müslimîn şer'an bağî olurlar mı?! Beyan Buyrula!...

Elcevap Allahü Teâlâ â'lem: olmazlar!...

Bu suretle düşmanlara karşı açılan mücâdelede vefat edenler şehid ve berhayat olanlar gâzi olurlar mı? Beyan buyurula!...

Elcevap Allahü Teâlâ â'lem: olurlar!...

Bu surette mücâhede ve vazife-i diniyesini ifâ eden cumhuru müslimîne karşı düşman tarafını bililtizam müslimîn beyninde ika-ı fitne ederek istimal-i silâh eden müslimîn şer'an ekber-i kebâiri mürtekip ve sahibilfesat olurlar mı? Beyan buyrula!...

Elcevap Allahü Teâlâ â'lem: olurlar!...

Bu sûrette düveli muhasamanın ikrah ve iğfali ile vâkıa ve harikate gâyrı muvâfık olarak sâdır olan fetvalar cumhur-u müslimîn için şer'an mutâ' ve ma'mûlün aleyhâ olur mu? Beyan buyrula!...

Elcevap Allahü Teâlâ â'lem: olmaz!...

İMZALAR:

Vekilimüfti bimedineti Samsun (Samsun Müfti vekili) **Bahri**

Elmüfti bimedineti Kütahya (Kütahya Müftüsü): **Fevzi**

Elmüfti bimedineti Sinop: **Salih**

Elmüfti bimedineti Eskişehir: **Mehmed Salih**

Elmüfti bimedineti Gümüşhâne: **Mehmed Fehmi**

Elmüfti bimedineti Bursa: **Ahmed Hamdi**
Elmüfti bimedineti Bilecik: **Mehmed Nûri**
Eddâilmüfti bimedineti Ankara: **Mehmed Rifat**
Elmüfti bimedineti Denizli: **Ahmed Hulûsî**
Elmüfti bimedineti Tokat: **Elhac Ömer**
Elmüfti bimedineti Diyarbekir: **Elhac İbrahim**
Elmüfti bimedineti Çerkes: **Mustafa**
Elmüfti bimedineti Taşköprü: **Mehmed Emin**
Elmüfti bimedineti Ayancık: **İsmail Hakkı**
Elmüfti bimedineti İnebol: **Ahmed Hamdi**
Elmüfti bimedineti Boyabat: **Ahmed Şükrü**
Elmüfti bimedineti Daday: **Rüştü**
Elmüfti bimedineti Tosya: **Bahâeddin**
Elmüfti bimedineti Araç: **Hasan Tahsin**
Elmüfti bimedineti Tirebolu: **Ahmed Necmeddin**
Elmüfti bimedineti Bünyan: **İbharim Hakkı**
Elmüfti bimedineti İnegöl: **Fehmi**
Elmüfti bimedineti Yenişehir: **Hüseyin Hüsnü**
Elmüfti bimedineti Narman: **İsmail Hakkı**
Elmüfti bimedineti İspir: **Ahmed**
Elmüfti bimedineti Akdağ: **Mehmed Edip**
Elmüfti bimedineti İskilip: **İsmâil**
Elmüfti bimedineti Urfa: **Hasan**
Elmüfti bimedineti Hizan: **Mustafa Sırrı**
Elmüfti bimedineti Maçka: **Kâmil**
Elmüfti bimedineti Gemlik: **Ahmed Vasfî**
Elmüfti bimedineti Mihalıççık: **Abdülgafür**
Elmüfti bimedineti Kirmasti: **Osman**
Elmüfti bimedineti Söğüt: **Mustafa**
Elmüfti bimedineti Tortum: **Elhac Ali**

Türk Kurtuluş Savaşının temeli olan « F e t e v â - y ı Ş e r i f e »nin altındaki ulema imzaları... Bütün din adamları ve hatta bütün Müslümanlar için gerçek bir iftihar vesikası.

Elmüfti bimedineti Gümüşhacıköy: **Ali Rıza**

Elmüfti bimedineti Merzifon: **Vehbi**

Elmüfti bimedineti Yusufeli: **Ahmed**

Elmüfti bimedineti Hınıs: **Şeyh Bahâeddin**

Elmüfti bimedineti Bayezid: **Abdülhâdi**

Elmüfti bimedineti Diyadin: **Ömer**

Elmüfti bimedineti Sivrihisar: **Mehmed Ali Niyazi**

Elmüfti bimedineti Orhaneli: **Yusuf Ziya**

Elmüfti bimedineti Yenice: **Ahmed**

Elmüfti bimedineti Erbaa: **Abdullah Fehmi**

Elmüfti bimedineti Yozgat: **Mehmed Hulûsi**

Elmüfti bimedineti Gürün: **İsmail Vehbi**

Elmüfti bimedineti Boğazlayan: **Abdullah**

Elmüfti bimedineti Bayburt: **Fahreddin**

Elmüfti bimedineti Havza: **İsmail**

Elmüfti bimedineti Bünyan: **Mehmed Tevfik**

Elmüfti bimedineti Siverek: **Osman**

Elmüfti bimedineti Devrek: **İskender Kâzım**

Vekilülmüfti bimedineti Çaymane: **Ahmed Vehbi**

Elmüfti bimedineti Devrek: **Abdullah Sabri**

Elmüfti bimedineti Devrek: **Abdullah Sabri**

Elmüfti bimedineti Bozdoğan: **Hasan Tâhir**

Elmüfti bimedineti Mudanya: **Mehmed Niyazi**

Elmüfti bimedineti Simav: **Mehmed Ârif**

Elmüfti bimedineti Karacusu: **Mustafa Hulûsî**

Elmüfti bimedineti Kedus: **Süleyman**

Elmüfti bimedineti Demirci: **İbrahim Hakkı**

Elmüfti bimedineti Kayseri: **Nuh**

Elmüfti bimedineti Maraş: **Hacı Mehmed**

Elmüfti bimedineti Bahçe: **Mehmed Salim**

بروجه بالا فتاوای شریفه شرع شریفه مو[illegible]

Vatansever ulemanın bahsi geçen fetvadaki şerefli imzalarının devamı.

Elmüfti bimedineti İncesu: **Mahmud**
Elmüfti bimedineti Bitlis: **Abdûlmecid**
Elmüfti bimedineti Uşak: **Ali Rıza**
Elmüfti bimedineti Eşme: **Nazif**
Elmüfti bimedineti Diyarbekir-Silvan: **Abdurrahman**
Elmüfti bimedineti Hizan: **Abdülmecid**
Elmüfti bimedineti Van: **Rıza**
Elmüfti bimedineti Acıpayan: **Hikmet Hulûsi**
Elmüfti bimedineti Baliye: **Hüseyin**
Müderrisin'den: **Abdülaziz**
Elmüfti bimedineti Niksar: **Mustafa Fehmi**
Müderrisin'den: **Hacı Süleyman**
Müderrisin'den: **Halil**
Çal Müftüsü: **Ahmed İzzet**
Çine'de Dumlu Müftüsü: **Cümülcineli Esad**
Çine Müftüsü: **Ahmed Hâdi**
Yozgat Müftü vekili: **Şükrû**
Elmüfti bilmedineti Viranşehir: **İbrahim**

Bu fetvâyı tasdik eden diğen ulemânın isimleri:

BERVEÇHİ BÂLÂ FETEVÂ-YI ŞERİFE ŞER'İ ŞERİFE MUVAFIKTIR

Meclis-i Millî âzâsından İsparta Müfti-i Sâbıkı: **Hüseyin Hüsnü**
Karahisar-ı Sahip Meb'usu, Müderris: **Mehmed Şükrü**
Sıvas Meb'usu Ulemâdan: **Mustafa Takî**
İsparta Meb'usu Ulemâdan: **Hâfız İbrahim**
Karahisarı Sahip Meb'usu Ulemâdan: **Nebil**
Silifke Meb'usu Kuzattan: **Hacı Ali**
Kırşehir Meb'usu ve Müfti-i Sâbıkı: **Müfid**
Bursa Meb'usu Karacabey Müfti-i Sâbıkı: **Mustafa Fehmi**

Bursa Meb'usu Ulemâdan: **Abdullahad Servet**

Kayseri Meb'usu Müfti-i Sâbıkı: **Ahbed Remzi**

Kayseri Meb'usu Ulemâdan: **Mehmed Âlim**

Ankara Ulemâsından Kocabey Medresesi Müderrisi: **Beynâmeli Elhac Mustafa**

Hacı Bayram Medresesi Müderrisi Müsevvid: **Hacı Süleyman**

Molla Büyük Medresesi Müderrisi: **İsmail**

Şahabiye Medresesi Müderrisi: **Sadullah**

Sariyye Medresesi Müderrisi: **Mehmed Şevki**

Haneka Medresesi Müderrisi: **Ahmed Şefik**

Zeynel Âbidin Medresesi Müderrisi: **Hamza**

Yeşil Ahî Medresesi Müderrisi: **Âbidin**

Sarı Kadı Medresesi Müderrisi: **Abdullah Hilmî**

Bayezit dersiamlarından: **Rıfat**

Reisülkurra: **Hüseyin Hilmî**

Bursa Ulemasından Reis-ül Müderrisin: **Hacı Yusuf**

Bursa Müfti-i Sâbıkı ve Çelebi Sultan Medresesi Müderrisi: **Ömer Kâmil**

Murad-ı Sanî Medresesi Müderrisi: **Elhac Sâdık**

Cami-i Kebir Mahallesi Şeyhi: **Elhac Ahmed Efendi**

Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi: **Mehmed Kâmil**

Havz Paşa Medresesi Müderrisi: **Sâdık**

Mektebi Sultani Ulûm-u Diniyye Muâllimi: **Celâleddin**

Müderrisin'den ve Medrese Muavinlerinden: **Mustafa Rıfat**

Kurşunîzâde Medrese Müderrisi: **Ali Rıza**

Dersiâm ve Medrese Muâllimlerinden: **Mehmed Hayatî**

Ulumâdan: **Tayyar**

Kazan Ulumasından: **Elhac Yahya**

Ulemâdan: **Abdurrahman**

Da-rül Hilâfet-ül Ulya Medresesi Muâllimlerinden: **Hâfız Mahmud**

Dâr-ı Mezkûr Muâllimlerinden: **Ahmed**

Dersiâmdan: **İlyas**

Müderrisin'den Muâllim: **Mehmed Nâci**

Müderrisin'den: **Mehmed**

Müderrisin'den: **Abdülaziz**

Müderrisin'den: **Hâfız Hüseyin**

Müderrisin'den: **Ahmed Hamdi**

Dar-ül Hilâfet-ül Ulya Medresesi Muâllimlerinden: **Elhac Ziya**

Müderrisinden, Muâllim: **Ahmed Şükrü**

Esâtize-i Ulemâdan ve Meşâyih-i Sa'diyeden Erzurumlu: **İsmail Hakkı**

Bursa Müftüsü Müsevvidi: **Ahmed İzzet**

Da-ül Hilâfet-ül Ulya Medresesi Muâllimlerinden: **İbrahim Hakkı**

Mut Kadı-i Sâbıkı: **Mustafa Kasım**

Burhaniye Müfti-i Sâbıkı: **Hoca Mehmed**

Hamzabey Medresesi Müderrisi: **Abdurrahman Zühtü**

Müderrisin'den: **Ahmed Rüştü**

Gümüşhâne Ulemâsından: **Azmi**

Gümüşhâne Ulemâsından: **İmam Mustafa**

Cisman Ulemâsından: **Osman Nuri**

Cisman Ulemâsından: **Osman Şemseddin**

Balıkesir Kadısı: **Mehmed Şükrü**

Balıkesir Kadı-i Sâbıkı: **Âlim**

Bu fetva ve imzalar,zamanında "H â k i m i y e t - i M i l l î y e" gazetesi ile bir çok taşra gazetesinde yayınlanmıştı. Lâtin harfleri nesilleri için ilk defa Haziran 1948 tarihli ve üç sayılı Sebilürreşad'da tekrarlanınca Seydişehir Müftüsü **İsmail Hakkı Efendi** bir mektup göndermiş ve adı geçen mecmûanın on numaralı nüshasında yayınlanmıştır.

Bu mektupla, kendisinin de bu fetvayı imza edenler arasında bulunduğunu bildirmekte ve Ankara müftüsü **Rifat Efendi** tarafından nakilsiz olarak verilmiş olan fetvâ suretlerinin nakillerini yirmi dört saat içinde kütüb-i mûteberenin tetkikiyle bizzat yazdığını bildirmiştir.

BEDİÜZZEMAN SAİD NURSÎ

Bediüzzeman Said Nursî'nin vatan müdâfaasında fiîlen silâhlı olarak hizmete koşması Birinci Cihan Harbi devrelerinde başlamıştır. O zaman Van'da ilimle meşgul olmaktaydı. Van ulemâsının ileri gelenlerinin hemen hepsi fiilî mücâdeleye katılmışlardı. Ulemâdan **Abdülhakîm Efendi** (Arvasî), **Taha Efendi** (Eski Diyânet İşleri Müşavere Hey'etinden), **Van Müftüsü Sıddîk Efendi, Gevar Müftüsü Kasım Efendi** gibi ulemâ ve meşâyihten olan kimseler bu mücaâdelenin içindeydiler. Hattâ bunlardan **Müftü Sıddîk Efendi** şehid olmuştur. Bu meyanda **Said Nursî** de okutmakta olduğu talebelerden bir çete kurarak başlarına geçmişti. Bu çete, "H a m i d i y e A l a y l a r ı" ile birlikte Rus ve Ermenilere karşı kahramanca çarpışmıştı. Hattâ bu savaşların birinde **Said Nursî** yaralanarak Ruslara esir düşmüş ve Rusya'ya götürülmüştür. Daha sonra da imkânsız denecek şartlar içinde kaçmaya muvaffak olarak İstanbul'a gelmişti. Maksadımız İstiklâl Savaşı devresini anlatmak olduğu için bu mücâdelenin teferruatına girişmiyoruz.[215]

Kurtuluş Savaşı başladığı zaman **Said Nursî** İstanbu l'da bulunuyordu. **Mareşal Fevzi Çakmak** tarafından ısrarla Ankara'ya çağrıldığını **Millî Müdafaa İmamı Osman Nuri Efendi** teyid etmektedir.[216] Yalnız **Fevzi Çakmak** değil, **M. Kemal Paşa** da bu ısrarlı dâvete iştirak ile kendisine bir şifreli davetnâme göndermiştir. **Bediüzzeman** buna şu cevabı vermiştir: "Ben tehlikeli yerde mücâdele etmek istiyorum. Siper arkasında mücâdele hoşuma gitmiyor. Anadolu'dan ziyâde burayı daha tehlikeli görüyorum."[217]

Bu dâvet şifre ile üç kere tekrar olunduğu ve eski Van Vâlisi

215 - Fazla bilgi için bkz. Bediüzzaman Said Nursi-Tarihçe-i Hayatı, Eserleri, Meslek ve Meşrebi-Ankara 1958, sh. 60 ve devamı.

216 - **Mehmed Süleyman TEYMUROĞLU**: Muhterem Said Nursî'nin Doldurduğu Boşluk- Hilâl Dergisi, Sayı 13, Şubat 1960

217 - Bediüzzaman Said Nursî-a.g.e.sh.90

meb'us **Tahsin Bey** araya girdiği için kalkıp Ankara'ya gitmiş, Meclisce kendisine resmen hoşâmedi ifâ edilmiştir. 9 Teşrinisâni 1338 perşembe gününe aid in'ikadın zaptında şu satırlara rastlıyoruz: "Ulemâdan **Bediüzzeman Said Efendi Hazretleri**'ne beyan-ı hoşâmedi:

Refis-Efendim, Bitlis Mebusu Arif Bey'le rüfekâsının takriri var.

RİYASET-İ CELİLİYE

Vilâyat-ı şarkıyye ulemâ-yı benâmından olup Anadolu gâzilerini ve Meclis-i Âli'yi ziyaret etmek üzere İstanbul'dan buraya gelerek samiin locasında bulunan **Bediüzzaman Molla Said Efendi Hazretleri**'ne beyan-ı hoşâmedi edilmesini teklif eyleriz

Bitlis	Bitlis	Muş	Muş
Arif	Derviş	Kasım	Okunamadı
Siirt	Bitlis	Ergânî	
Salih	Resul	Hakkı	

(Alkışlar...)

Râsih Efendi (Antalya)-Kürsüye, teşriflerini ve duâ etmelerini rica ederiz.."[218]

Bu celsenin zabıt hülâsasında beyan-ı hoşâmedi'nin ifâ edilmiş olduğu bildirilmektedir. Zabıtlarda bir kayıt olmamakla beraber Meclisin hâlen sağ olan âzâları **Said Nursî**'nin kürsüye gelerek dua ettiğini bildirmektedirler.

Bu samimî ve candan karşılamaya rağmen **Bediüzzaman** Ankara'da umduğunu bulamamıştır. Meb'usların büyük çoğunluğunun namaz gibi en önemli bir farz ile alâkasızlığını görmek O'nu

218 - Zabıt Ceridesi: Cild 24, sh. 457

ziyâdesiyle üzmüştür. Bu yüzden onları ikâz ve irşad mâhiyetinde olmak üzere derhal bir beyânnâme tanzim ederek neşretmiştir. O beyânnâme şudur:

Ya eyyühel meb'ûsûn inneküm lemeb'ûsûne liyevmin azîm.

Ey mücahidîn-i İslâm ey ehl-i hall velakd!...

Bu fakirin bir mes'elede on sözünü birkaç nasilatını dinlemenizi rica ediyorum:

<u>Evvelen</u>: Şu muzafferiyetteki hârikul'âde ni'met-i ilâhîye bir şükür ister ki, devam etsin ve ziyâde olsun. Yoksa ni'met şükrü görmezse gider. Madem ki; Kur'an'ı Allah'ın tevfikiyle düşmanın hücûmundan kurtardınız, Kur'an-ın en sarih ve en kat'î emri olan salât ferâizine imtisal etmeniz lâzımdır. Tâ onun feyzi böyle hârika suretinde üstünüze tevâli ve devam etsin.

<u>Sâniyen</u>: Âlem-i İslâm'ı mesrûr ettiniz, muhabbet ve muhabbetin idâmesi şeâir-i islâmiyeyi iltizam ile olur. Zirâ müslümanlar İslâmiyet hesâbına sizi severler.

<u>Sâlisen</u>: Bu âlemde evliyaullâh hükmünde olan gâzi ve şehidlere kumandanlık ettiniz. Kur'ân-ın evâmir-i kat'îsine imtisal etmekle, öteki âlemde de o nûranî gürûha refik olmaya çalışmak sizin gibi âli himmetlilerin şânıdır. Yoksa burada kumandan iken orada bir neferden istimdad-ı nûr etmeğe muztar kalacaksınız. Bu dünya-yı deniyye şan ve şerefiyle öyle bir meta değil ki, aklı başındaki insanları işbâ etsin, tatmin etsin ve maksûd-un bizzat olsun.

<u>Râbian</u>: Bu millet-i islâmın cemaatları içinden bir cemaat namazsız kalsa, fâsık da olsa yine başlarındakini mütedeyyin görmek ister. Hattâ umûm Kürdistanda umûm memurlara dâir en evvel sordukları sual bu imiş: Acaba namaz

kılıyorlar mı derler. Namazı kılarsa mutlak emniyet ederler. Kılmazsa ne kadar muktedir olsa nazarlarında müttehemdir. Bir zaman "Beyt-üşşebap" aşâirinde isyan var idi. Ben gittim sordum: Sebep nedir? Dediler ki: Kaymakamımız namaz kılmıyordu, hem de eşkiya idiler.

Hâmisen: Enbiyanın ekseri Şarkta ve hükemânın ağlebi Garbda gelmesi kader-i ezelînin bir remzidir ki; Şark'ı ayağa kaldıracak din ve kalptir, akıl ve felsefe değil. Madem Şark'ı intibaha getirdiniz, fıtratına muvafık bir cereyan veriniz. Yoksa sa'yiniz ya hebâen gider veya muvakkat sathî kalır.

Sâdisen: Hasmınız ve İslâmiyyet düşmanı olan İngiliz'i lâin dindeki kayıtsızlığınızdan pek fazla istifade etti ve ediyor. Hattâ diyebilirim ki, Yunan kadar İslâm'a zarar veren dinde ihmalinizden istifade eden insanlardır. Maslahat-ı islâmiye ve selâmet-i millet nâmına bu ihmali âmele tebdil gerekir. Görülmüyor mu ki; İttihatçıların o kadar harika azm, sebat ve fedakârlıklarıyla, hattâ İslâm'ın şu intibahına da sebep oldukları halde bir derece lâübâlilik tavrını gösterdikleri için dahildeki milletten nefret ve tezyif gördüler. Hariçdeki islâmlar dindeki ihmallerini görmedikleri için onlara lâyık olan hürmeti verdiler ve veriyorlar.

Sâbian: Âlemi küfür, bütün vesâitiyle, medeniyetiyle, felsefesiyle fünûnu ile, misyonerleriyle, Âlem-i İslâm'a hücum ve maddeten uzun zamandan beri galebe ettiği hald Âlem-i İslâm'a dinen galebe etmedi ve dâhilî bütün fırak islâmiyye birer kemmiyeti kelile-i muzirra suretin mahkûm kaldığı ve islâmiyyet metânetini ve salâbetini sü net ve cemaatla muhafaza eylediği bir zamanda lâübaliyа Avrupa medeniyyeti habisesinden bir ceraya bid'atkârâne sinesinde yer tutamaz: Demek Âlem-i İs

Birinci devrenin Sarıklı Meb'uslarından:
Siirt Meb'usu **MUSTAFA SABRİ EFENDİ** (sağda) ve
İzmit Meb'usu **HÂFIZ ABDULLAH EFENDİ**

çinde mühim ve inkılâpvâri bir iş görmek İslâmiyetin lesâtirine inkıyad ile olabilir. Başka olamaz, hem olmamış. Olmuş ise de, çabuk ölüp sönmüş.

Sâminen: Za'fu dine sebep olan Avrupa medeniyet-i sefihânesi yırtılmaya yüz tutuğu bir zamanda ve medeniyyet-i Kur'ân-ın zaman-ı zuhuru geldiği bir anda lâkaydâne ve ihmalkârâne müsbet bir iş görülmez. Menfice tahripkârâne iş ise,bu kadar rahnelere ma'ruz kalan İslâm zaten muhtaç

değildir.

Tâsinen: Sizin muzafferiyetinizi ve âli hizmetinizi takdir eden ve sizi cân-u dilden seven cumhur-u mü'minîndir. Ve bilhassa tabaka-ı avamdır, sağlam müslümandırlar. Sizi ciddî sever ve sizi tutar ve size minnettardır. Ve fedakârlığı takdir ederler. ve intibaha gelmiş en cesîm bir kuvveti size takdim ederler. Siz dahi evâmir-i Kur'ân'a imtisal ile onlara ittisal ve istinad etmeniz maslahat-ı İslâm namına zarurîdir. Yoksa İslâmiyet'ten tecerrüd eden bedbaht milliyetsiz Avrupa meftunu firenk mukallidlerini, avâm-ı müslimîne tercih etmek maslahat-ı İslâm'a münâfi olduğundan Âlem-i İslâm nazarını başka tarafa çevirecek ve başkasından istimdad edecektir.

Âşiren: Bir yolda dokuz ihtimal helâket, bir ihtimal necat varsa hayatından vaz geçmiş mecnun bir resul lâzım ki, o yola sülük etsin, şimdi yirmidört saattan bir saatı işgâl eden namaz gibi zaruriyatı dinniyyenin imtisalinde yüzde doksandokuz ihtimal necat var. Yalnız gaflet, tembellik haysiyetiyle bir ihtimali zarar-ı dünyevî olabilir. Halbuki ferâizin terkinde doksan dokuz ihtimal var, yalnız gaflete istinad eden bir ihtimal necat olabilir. Acaba dine ve Dünya'ya zarar olan ihmal ve ferâizin terkine ne bahâne bulunabilir. Hamiyet nasıl müsaade eder. Bahusus bu güruhu mücâhidin, kumandanlar ve bu büyük Meclis'in ef'ali taklid edilir. Kusurlarını millet ya taklid veya tenkid edecek, ikisi de zarardır. Demek onlarda hukukullah, hukuk-i ibadı tazammun ediyor, Sırr-ı tevâtür ve icmaı tazammun eden hadsiz ihbârâtı ve delâili dinlemeyen ve safsata-i nefis, vesvese-i şeytanından gelen bir vehmî kabul eden adamlarla hakikî ve ciddî iş görülmez Şu inkılâb-ı azîmin temel taşları sağlam gerek, Meclis-i âlinin şahsiyeti mâneviyesi sahip olduğu kuvvet cihetiyle man'â-yı saltanatı deruhte etmiştir. Eğer

Zaferden sonraki menfi tutumların eseri olan iman buhranına karşı
âzimli çalışmaları ile zamanın
icabına göre mücâdelenin en iyi örneğini veren
merhum **SÂİD NURSÎ** son günlerinde

şerâir-i İslâmiyyeyi bizzat emtisal etmek ve unutmayan milletin hâcât-ı diniyyesini Meclis tatmin etmezse hayat için dört şeye muhtaç, fakat an'ane-i müstemirre ile günde lâ'akal beş defa dine muhtaç olan şu fıtratı bozulmayan ve lehviyatı ile ihtiyacât-ı ruhiyyesini unutmayan milletin hâcât-ı diniyyesini Meclis tatmin etmezse bilmecburiye ma'nâ-yı Hilâfet'i tamamen kabul ettiğiniz ism ve lafz verecek o ma'nâyı idame etmek için kuvveti dahi verecek, halbuki meclis elinde bulunmayan ve Meclis tarikiyle olmayan böyle bir kuvvet inşikak-ı asâya sebebiyet verecektir. İnşikak-ı asâ ise "Va'tesimû bihablilâhî cemiân" âyetine zıddır. Zaman cemaat zamanıdır. Cemaatın ruhu olan şahs-ı mâ'nevî daha metindir. Ve tenfiz-i ahkâm-ı şer'iyyeye daha ziyâde muktedirdir. Halife-i şahsî ancak ona istinad ile vezâifi deruhte edebilir. Cemaatın ruhu olan şahs-ı manevî eğer müstakîm olsa, ziyade parlak ve kâmil olur. Eğer fena olsa pek çok fena olur. Ferdin iyiliği de fenalığı da mahduddur. Cemaatın ise gayri mahdudur. Harice karşı kazandığınız iyiliği dâhildeki fenalıkla bozmayınız.

Bilirsiniz ki, ebedî düşmanlarınız ve zıtlarınız ve hasımlarınız İslâm'ın şeârini tahrip ediyorlar: Öyle ise zaruri vazifeniz şeâiri ihya ve muhafaza etmektir. Yoksa şuursuz olarak şuurlu düşmana yardımdır. Şeâirde tehavün, za'f-ı milliyeti gösterir. Zaaf ise düşmanı tevkif etmez, teşcî eder." [219]

Hasbunellahu veni'mel vekil!...

Bu beyannâmeden sonra namaz kılan meb'usların adedi 50-60 kişi kadar artmıştır. Hattâ bu yüzden mevcud mescid kâfi gelmediği

---

219- Bediüzzaman **Said NURSÎ:** Hübbâb-Ankara, Ali Şükrü Matbaası, 1939, sh. 17

için başka bir odaya nakledilmiştir.

Fakat bu beyannâme yüzünden **M. Kemal Paşa** ile arasında sert bir münakaşa geçmiştir. Bu yüzde **M. Kemal Paşa,** kendisine Muş Meb'usluğu ve hattâ **Şeyh Sunûsi Hazretleri** gibi bir nev'î umûmî vâizlik teklif etmişse de, her ikisini de kabul etmiyerek Van'a gitmiştir. Bundan sonra "Erek Dağı" eteğinde "Zernebat Suyu" başında bir mağarada ikâmete başlamıştır. Şark isyanından sonra elemli sürgün ve mücâdeleleri başlayıncaya kadar da burada kalmıştır.

ABDÜLHAKÎM ARVÂSÎ

Son devirde yetişen ulemâ ve meşâyihin en büyüklerinden biridir. "Seyyid" olan ve bir dağ adına izâfetle "Arvâsî" diye adlandırılan bir âileye mensuptur. Bu âile, zâhiri ve bâtınî ilimlerde yükselmiş pek çok büyük şahsiyyet yetiştirmiştir. **Abdülhakîm Arvâsî,** bu ilim ve hal ehli zevâtın en sonuncusu olmuştur.

Halen Van vilâyetine bağlı "Başkale" Kasabası'nda doğmuş ve bu muhitte yetişmiştir. İran tesiriyle umûmîyetle "Şia"ya kayan Van'ın doğu kısımlarında "Sünnî" itikadını takviye için talebe yetiştirmekle meşgûlken "Harb-i Umûmî" denilen o meş'um bâdire gelip çatmıştı. Kendi parasiyle yaptırdığı bir medrese her türlü ihtiyaçlarını da bizzat deruhte etmek üzere yüzlerce güzîde talebe yetiştiriyordu.

Cihan ve İslâm Târihi'nin en büyük devleti olan "Osmanlı İmparatorluğu"nun idâresi, bir avuç "Makedonya Sergerdesi"nin eline geçmişti. Bunlar, milleti ~tam mânâsiyle bir macerâ mantığı içinde- harbe sokarak helâke sürüklemişler ve milyonlarca "mehmetcik"in mübârek kanı pahasına kurulup yaşatılan azîz devletimizi, yine O'nun milyonlarca evlâdının kanını hesapsız bir şekilde harcayarak ciddî bir inkiraz tehlikesiyle karşı karşıya getirmişlerdi. Bu hesapsızlıklardan biri olan "Sarıkamış Harekâtı" yetmişbeş bin mehmetciğin, daha düşmanın yüzünü bile görmeden soğuktan donmak, açlıktan kıvranarak ölmek gibi

tahammül edilmez ezâ ve cefâlarla şehid edilmesi, ezelî düşmanımız "M o s k o f" a Doğu Anadolu'nun müdafaasız kalan mamur şehir ve kasabalarını birer birer işgâl etmek fırsatını vermişti. Bu sebeple 15-16 Şubat 1916 tarihinde Serhad şehrimiz "E r z u r u m" a giren Ruslar, sür'atle Kuzey ve Güneye sarkarak "V a n G ö l ü" nün güneyinden, Kuzeyde Karadeniz'e dökülen "H a r ş i t" ırmağına kadar geniş bir bölgeyi işgâlleri altına almışlardı. Bu moskof harekâtı asırlarca bu vatanın nimetleriyle beslenen Ermeniler'in teşkil ettikleri "G ö n ü l l ü A l a y l a r ı" sâyesinde gerçekleşmişti. Hele o Ermeniler'in masum sivil halka, bunların çocuk, kadın ve ihtiyarlarına karşı irtikâb ettikleri akıllara durgunluk verecek mezâlimin tasviri imkânsızdı.

Bu müşterek "M o s k o f - E r m e n i M e z â l i m i" nin tüyleri ürpertecek fecî sahnelerine şâhid olanlar, meslek itibariyle asker olmasalar bile, bu hunhar düşmana karşı hiç olmazsa "M i l i s T e ş k i l â t ı" kurarak elden geleni yapmak ihtiyacını ruhlarının tâ derinliklerinde hissediyorlardı.

İşte bu sebepledir ki; birçok yerlerde olduğu gibi Van'da da "**Tekke**" ve "**Medrese**" mensupları, silâhlı çeteler teşkil ederek düşmana karşı müessir bir müdafaa imkânı aramışlardır. Bunlar Van Müftüsü **Sıddîk Efendi**, Gevar Müftüsü **Kasım Efendi, Bediüzzaman Said Nursî, Seyyid Abdülhakim Efendi** ile O'nun kardeşi **Seyyid Hacı Baba Şeyh** ve diğer kardeşi Seyyid **Tâhâ Efendi** ve emsâli kimselerdi. Talebelerini kendi paraları ile teslih ederek düşmanla fiîlen çarpışmış vatan müdafaasında büyük hizmetler ifâ etmişlerdir. Hattâ bu milis harekâtı esnasında Müftü **Sıddık Efendi** şehid olmuş, **Said Nursî Efendi** de Ruslar'a esir düşmüştü. Bu "S a r ı k l ı M ü c a h i d l e r" den Seyyid **Abdülhakîm** ile kardeşi **Seyyid Hacı Baba Şeyh'in** vatan yolundaki gayret ve fedakârlıklarını tevsik eden iki resmi telgraf, husûsî arşivimizde mahfuzdur:

BİRİNCİ TELGRAF:

ŞEYHÜLİSLÂM MUSA KÂZIM EFENDİ HAZRETLERİNE!

İran'daki mücâhede-i islâmiyeleriyle temâyüz eden Van muteber meşâyih-i Nakşîbendiyesinden olup nüfuz-i mâneviyeleriyle emr-i cihadda bilfiil hizmetleri sebkeden Zeynel Şeyhi Seyyid Abdülhâkim ile biraderi Seyyid Hacı Baba Şeyh'in ilmiye tertibinden birer maaş ve birer rütbe-i âliyye ile taltifleri taraf-ı sâmi-i meşihatpenâhilerinden niyaz ederim.

Gurup Kumandanı Vekili

Ömer Nâci

İKİNCİ TELGRAF:

ŞEYHÜLİSLÂM MUSA KÂZIM EFENDİ

Zeynel Tekkesi Postnişini **Seyyid Abdülhakim** ve birâderi mücâhid-i muhterem **Hacı Baba** Şeyh Hazretleri hakkında sebkeden istirhamımı teyid ve tekrar ederim.

Gurup Kumandan Vekili

Ömer Nâci

Bu **Ömer Nâci,** İttihadcılarını sakallı ve şâir olan bir kumandanıydı. Bu sırada Süleymaniye Grup Kumandan Vekiliydi. Van'ın doğusunda İran ve Irak arasındaki sahada Ruslar'la yapılan muharebelerde bulunmuş ve **Seyyid Abdülhakîm Efendi**'nin hizmetlerine bizzat şahid olmuştu. Bu telgrafları alan Şeyhülislâm **Musa Kâzım Efendi, "Baş Kitâbet"** vasıtasıyla Padişaha müracaat ederek **Abdülhakîm Efendi** ile birâderinin taltiflerini "İrâde-yi Seniyye"ye arz etmiştir. O müracaat da şudur:

Atûfetlû Efendim Hazretleri

İran'daki mücahedeleriyle temâyüz eden Van muteber meşâyih-i nakşibendiyyesinden olup emr-i cihadda hizmetleri sebkeyleyen Zeynel Şeyhi Seyyid Abdülhakim Efendiyle **biraderi** Seyyid Hacı Baba **Şeyhin taltifleri beynelaşâir**

Birinci Telgrafın Aslı

İkinci Telgrafın Aslı

hüsn-i te'sir edeceği Süleymaniye Grup Kumandanı vekâletinden çekilen *telgrafnâmede* işar olunmuş ve mumaileyhima'nın "İzmir" pâye-i mücerrediyle taltifleri, şan-ı mekârim-nişan-ı âliye muvafık görülerek tanzim edilen irâde-i seniyye lâyihası leffen arz ve takdim edilmiş ise de emr-u fermân-ı hümâyun-ı hazret-i penâhî ne veçhile şeref müteâllik buyrulur ise hükm-i âlisinin infazına müsareat olunacağı derkârdır efendim. (Tarih)

Şeyhülislâm

Musa Kâzım

Bu müracaat üzerine takdîm edilen İrâde-i Seniyye lâyihası **Sultan Reşad** tarafından imza edilerek "M a k a m - ı M e ş i h a t" a iâde edilmiştir. Bu irâde de şöyledir:

Zeynel Şeyhi Seyyid Abdülhakim Arvâsi ile biraderi Seyyid Hacı Baba Şeyh'e İzmir Pâye-i mücerredi tevcih olunmuştur.

Bu irâde-i seniyyenin icrasına Makam-ı Meşihat me'murdur. (Tarih)

Mehmed Reşad

Seyyid Abdülhakîm Arvasî, Rusya'da "B o l ş e v i k İ h t i l â l i" çıkıp da Ruslar, kendi başlarının derdine düşünce bu bölgeden çekilmeleri üzerine çileli bir yolculuktan sonra 1919 yılında İstanbul'a gelmişlerdi. Eyüb sırtlarındaki "K â ş g â r i D e r g â h ı" şeyhliğine tâyin olan merhûm "H a r b - i U m û m î" musibetlerinden mânen ve madden yorgun düşmüş olduğundan ve yavaş yavaş ahvalin menfiye gittiğini gördüğünden burada yıllarca münzeviyâne bir hayat geçirmiştir.

Seyyid Abdülhakim Arvâsî ile biraderi Seyyid Hacı Baba Şeyh'in «İzmir» pâye-i mücerredi ile taltifleri için Padişah'ın «Başkitabet»ine yazılan tezkerenin aslı

Seyyid Abdülhakim Arvâsî ile biraderi Seyyid Hacı Baba Şeyh'in «İzmir» pâye-i mücerredi ile taltiflerini gösterir İrade-i seniyyenin aslı

1943 yılında hiç bir suç isnad edilmeden bir "hükm-i karakûşi" halinde örfî idâre karariyle İzmir'e sürgün edilmiş, sonra oradan Ankara'ya nakledilmiş ve orada vefât ederek merkeze bağlı "B a ğ l u m" köyüne defnedilmiştir.

NURŞİNLİ ŞEYH ZİYÂÜDDİN EFENDİ

Birinci Cihan Harbi esnasında, aziz vatanımızın doğu bölgesinde gayet bol olan şeyh ve âlimlerin hemen hepsi, milletçe mâruz kalınan elim fâciaları görünce "t e k k e" ve "m e d r e s e"lerini bırakarak dersi kesip talebeleriyle birlikte fiilî mücadeleye atılmışlar ve pek çok muharebelere iştirak etmişlerdir. Bunların hepsine böyle bir kitapta yer vermeye imkân olmadığından, bunlardan birinden daha kısaca bahsederek bu bahse son vereceğiz. Bu muhterem zat da **Şeyh Ziyaeddin Efendi**'dir.

Bu muhterem şeyh ve âlim, öteden beri uyanık din âlimi yetiştirmekde şöhret yapmış olan "**Nurşin**"lidir. Bütün Harb-i Umûmî boyunca silâhı elden bırakmamış, talebeleri ve akrabalarıyla birlikte Ruslar ve Ermenilere karşı muharebeden bir an geri durmamıştır. Bu mücadelelerde bir çok talebesiyle birlikte **Muhammed Said** ve **Muhammed Eşref** adındaki iki kardeşi şehid olmuş, kendisi de bir mermi isabeti sonunda bir kolunu kaybetmiştir. Mahallî kumandanlarca yakınen bilinen hizmetleri fevkalâde takdir olunarak kendisine İstanbul'dan hükûmetçe bir "t a k m a k o l" gönderilmiştir. Bununla da iktifa olunmayarak, mahallî kumandanlığın müracaatı uygun görülerek **Sultan Reşad** tarafından bir madalya ile de taltif edilmiştir ki, bunun beratı husûsî arşivimizdedir.

Şeyh Ziyaeddin Efendi, topladığı milis askerleri bizzat teslih ediyordu. Esasen O, öteden beri resmî salnâmelere [220] kadar geçmiş olan hayrat ve hasenâtıyla mâruftu.

---

220 - Bkz: 1310 tarihli Bitlis Vilâyeti Salnâmesi.

NURŞİNLİ ŞEYH ZİYÂÜDDİN EFENDİ

Bediüzzaman Sâid Nursî'nin eserlerinde birkaç yerde kerâmet ve fâziletlerine temas olunan [221] bu mübarek mücâhid'in hizmetleri **M. Kemal Paşa**'nın kendisine gönderdiği ve O'nun mâhud nutkunda yer alan bir mektupta da ifâde edilmiş bulunmaktadır:

NURŞİNLİ MEŞÂYİH-İ İZAMDAN ŞEYH ZİYÂÜDDİN EFENDİ HAZRETLERİNE

Zat-ı fâzilânelerinizin Harb-i Umûmî'nin imtidadınca Osmanlı Ordusu'na ifâ eylemiş olduğunuz hıdemât-ı bergüzidelerine ve Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Saltanat'a göster-

---

221 - Bkz: Mektubat, sh. 533 - Emirdağ Lâhikası. sh. 53

miş olduğunuz revâbıt-ı kalbiyelerine yakından muttali bulunuyorum. Bu sebeple zât-ı âlinize kalben pek büyük hürmetim vardır.

Bugün Makam-ı Hilâfet'in, Saltanat-ı Osmaniye'nin ve vatan-ı mukaddesemizin düşmanlarımız tarafından nasıl rencide edilmekte ve vilâyat-ı şarkıyyemizin Ermeniler'e hediye edilmesinde ısrar olunmakta olduğu mâlum-u ârifâneleridir. Millete istinad etmeyen İstanbul'daki Hükümet-i Merkeziye bütün bu düşman taaddileri karşısında âciz ve nâçiz kalarak hukuk-ı millet ve memleketi müdafaa edememekte olduğu tahakkuk etmiştir. Bu sebeple Milletimizin mevcûdiyetini ve vahdetini bütün cihana göstermek ve hukukumuzun indî ve şahsî kararla imhasına müsaade edemiyeceğimizi anlatmak maksadıyla senâverleri resmî makam ve sıfatımdan tecerrüd ederek Millet'in içinde ve Millet'le beraber çalışmaktan başka çâre görmedim ve derhal askerlikten istifa ettim.

Vekâyi-yi elime tesiriyle her tarafta teşekkül eden millî ve vatani cemiyetlerin murahhaslarından mürekkeb olmak üzere Erzurum'da in'ikad eden bir kongre ile "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" teşekkül etti. Ve vahdet-i milliyemizi dâhil ve hârice karşı temsil eylemek üzere bir "Hey'et-i Temsiliye" kabul edildi. Bu hususa dâir beyannâme ve nizamnâmelerden zât-ı âlinize takdim ediyorum. Zât-ı fazilâneleri cemiyetimizin en muhterem âzasından bulunduğunuz cihetle istihsal-i maksad-ı mukaddes için cümleye müsellem olan hamiyyet ve gayretlerinin teşkilâtımızın o havâlide tesri'i husûlüne ve muzır düşman telkinatının izâlesine masruf olacağına mutmainim. Bir kaç güne kadar Garbî Anadolu ve Rumeli'nin bilcümle vilâyatından gelmekte olan murahhaslarla da umûmî bir kongre Sivas'ta akdolunacaktır. Cenab-ı Hakkın avn-ü inâyeti ve Peygamber-i

zişânımızın feyz ve şefaati ile umum Milletimizin bir noktada müttehid olduğunu ve hukukunu muhafaza ve müdafaaya kaadir bulunduğunu cihana göstereceğiz.

Kariben Meclis-i Meb'usan'ımızı açtırmak ve Millet'e müstenid kuvvetli bir hükümeti mevki-i iktidara geçirerek selâmet-i vatanı te'min eylemek müyesser olacaktır.

Muhabbet ve hürmetlerimin kabulünü rica ve o havâlideki bilcümle vatandaşlarıma selâmlar ithaf eylerim. Efendim Hazretleri.

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi

Mustafa Kemal [222]

MEHMED ÂKİF ERSOY

Kurtuluş Savaşı'nda halkın dinî hislerini galeyâna getirerek bunu zafer için en müessir bir vasıta olarak kullanabilen mücâhidlerin hepsi de "s a r ı k l ı" yani ilmiye mensublarından değildi. Bu meslekten olmadığı halde ulemânın bütün husûsîyetlerini hâiz öyle insanlar vardı ki, bunlardan bazıları ilmiyeden olanlardan daha fazla dinî heyecanı harekete getiren hizmetler ifâ edebilmişlerdir. Balıkesir Meb'usu **Hasan Basri Efendi** (Çantay) gibi bir çok emsâli olan bu insanların başında "vatan ve istiklâl şâiri" **Mehmed Âkif Bey**'i zikretmek gerekir. Gerçekten asıl mesleği "b a y t a r l ı k" olan **Mehmed Âkif Bey,** aynı zamanda ilmiyenin bütün meziyetlerini sinesinde toplamış nâdir vatanseverlerden biriydi.

O, daha Balkan Harbi'nden itibaren bir yanardağ indifâının âfâkı sarsan ihtişamlı gürültüsünü andıran mısralarıyla bu yola girmiş bulunuyordu. Yazık ki, vatanın mâruz bulunduğu felâket "B a l k a n H a r b i" merhalesinde kalmıyarak her perdede biraz daha hâileleşen bir geliş-

222 - Bkz: Nutuk (vesikalar kısmı) Ankara 1927 sh. 38

me kaydetti. Böylece 15 Mayıs 1919 dan itibaren de Yunan işgâliyle vatanın harîmî ismetine girilmiş olması, bıçağı kemiğe dayamıştı. İşte o zaman bu müthiş hâdisenin sızlattığı vatansever vicdanlar bir araya gelerek kurtuluş için ilk adımı attılar. Bu safhayı Şarkta Erzurum, Garpta da Balıkesir Kongreleri'nin teşkil ve temsil ettiğini yukarıda anlatmıştık. İşte bu kongrelerin akdi sırasında **Mehmed Âkif Bey** İstanbul'da "**Dâr-ül Hikmet-ül İslâmiye**" âzâlığında bulunmakta idi.

Şarktan ve Egeden gelen bu mesud haberler O'nu heyecanlandırdı. Sebilürreşad Mecmuası sâhibi **Eşref Edip Bey**'i yanına alarak derhal Balıkesir'e koştu. [223] Oradaki mücâhidleri tebrik etti. Halkın gösterdiği azmi, takviye için, "**Zağnos Paşa**" Câmiinde heyecanlı bir vaaz verdi. Yer yer en tesirli şiirleriyle süslediği heyecanlı vaaz halkın azmini bir kat daha arttırdı. [224] Bu vaaz O'nun millî kurtuluş yolunda ilk adımı oldu. Kısa zamanda hâdiseler gelişti. İstanbul'a dönünce böyle faaliyetleri dikkatle takibeden İngilizlerin korkusuyla Hükûmet, kendisini sıkıştırdı. [225] Bu yüzden "**Dâr-ül Hikmet-ül İslâmiye**" âzâlığından istifa etti.

Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olarak Ankara belirmeye başlamıştı. İstanbul Meclis-i Mebusânı'nın meb' usları birer birer oraya gidiyorlardı. İşgâl altındaki İstanbul'da ciddî bir iş yapmaya imkân yoktu. Bunu gören **Mehmed Âkif Bey** İstanbul'dan Ankara'ya kaçmaya karar verdi. Kendisinin kaçmasına tavassut eden evvelce temas edilmiş olduğu üzere "**Üsküdar Özbekler Tekkesi**" şeyhi, **Şeyh Atâ Efendi** idi. Hattâ O'nun kaçacağı gece Üsküdar'ı işgâlleri altında bulunduran İtalyanlar tarafından Tekke basılmış, fakat şeyhin aldığı tedbir sayesinde kimse yakalanmamış olduğu evvelce nakledilmişti. [226]

---

223 - **Eşref EDİP**: Mehmed Âkif, Hayatı ve Eserleri - İstanbul 1962, sh. 129

224 - Bu vaazın tam metni için bkz: Sebilürreşad 1336, Sayı 458 ve **Ömer Rıza DOĞRUL**: Kur'an'dan âyetler - İstanbul 1943, sh. 193.

225 - **Eşref EDİP**: a.g.e. sh. 130

226 - **Râzi YALKIM**: Tarih Hazinesi - Sayı 5, istanbul 1951

MEHMED ÂKİF BEY
Burdur Meb'usu iken

Bir kış günü sırtında eski bir palto bile mevcud olmadığı halde yanında aziz dostu Türk Kurtuluş Savaşının en büyük şehidi **Ali Şükrü Bey** [227] ile birlikte uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Ankara'ya vasıl olmuştur.

Ankara'da "**Taceddin Dergâhı**"na yerleşen **Mehmed Âkif,** Erzurum Meb'usu **Gözübüyükzâde Ziya Hoca,** Ankara Meb'usu **Abdülgâfur Hoca** ve **Hasan Basri Bey** gibi sevenlerinin yardımıyla Tâceddin Dergâhı'nda yeni bir düzene kavuşmuştu. Buraya yerleştikten sonra da halkı cepheye ve birliğe dâvet için henüz işgâl edilmemiş bulunan vatan parçalarında seyahatlere çıkmıştı. Her gittiği yerde hey-

227 - **Emin Âkif ERSOY**: Safahat Şâirini Oğlundan Dinleyiniz - Millet Mecmuası, Sayı 106. İstnbul 1948.

ecanlı vaazlarıyla halkı irşad eden merhum, bu seyahatlerin ilkinde Eskişehir'e kadar gidip dönmüştür.

Ankara'da 15 gün kadar kaldıktan sonra Meb'us seçildiği "**Burdur**"a gitmek üzere tekrar yola çıkmıştı. Burdur'lular kendisini görmek için ısrarla davet edip durmaktaydılar. Bu seyahatta, Antalya Meb'usu **Hacı Süleyman Efendi** de kendisine refakat etmiştir.

Burdur ahâlisi O'nu hasret ve muhabbetle bağrına bastı. Eşraf kendisini paylaşamıyorlardı. Burada da vaaz ve irşadlarına devam etti. Dinleyiciler arasında bulunan oğlu **Emin Akif,** O'nun Burdur'lulara hitâbesini şöyle nakletmektedir: "...Babamı ilk defa Burdur'da Hükûmet Konağı'nda gördüm. Fazla bağırdığı zaman sertleşen gür sesiyle konuşuyor. Çok heyecanlı olduğu, bütün hareketlerinden belli oluyordu. İzmir havâlisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakâretleri, mülevves çizmeler altında çiğnenen tarihî ve ilâhî mâbedlerimizi öyle yanık bir dille ifâde ediyor, bu fecâyiin yürekler acısı avâkıbını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki... Ben de dinleyiciler arasına sıkışmıştım.

O muazzam kalabalık derin bir sükûta dalmıştı. Lâkin bu öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, kasırgalar kopacak, ruhların, kellesini koltuğa almaya niyetlenen başların son ve kat'i kararından doğuyordu. Bir de şurada burada hissiyatına mâlik olamıyarak hıçkırıklarını tutamıyan vatanseverlerin iniltileri duyuluyordu." [228]

Buradan hareketle "**Dinar**"a gitti. Orada da yatsı namazındna sonra halka vaaz etti. [229] Yoluna devamla Antalya'ya varan merhum, orada Antalya Meb'usu **Hacı Süleyman Efendi**'nin evinde misafir kaldı. İtalyanlar Antalya Bölgesi'ni 5 Temmuz 1337 (1921) de boşaltarak çekilmişlerdi. Burada da gerekli vaaz ve irşadlardan başka **Hacı Süleyman Efendi**'nin başkanlığında bir komite kurularak faaliyete geçirildi. Silâh ve cephâne nakli ve gönüllüler toplamak için bir teş-

---

228 - Millet Mecmuası, Nu. 107 a.g. tefrika

229 - Millet Mecmuası, Nu. 108 a.g. tefrika

kilât vücûda getirildi.[230]

Ankara'ya geldikten birkaç gün sonra **"Birinci İnönü Zâferi"** vukû buldu. **Mehmed Âkif** merhum bir çocuk gibi seviniyordu.

Ankara'da on-onbeş gün dinlenmeden tekrar seyahate çıktı. Bu sefer Konya'ya gidiyordu. Afyon'da meşhur **Şükrü Hoca** (Çelikalay) kendisini zorla trenden indirerek evinde misâfir etti. Afyon'da da irşadla geçen dört günden sonra yoluna devam ederek **"Konya"**ya geldi.

Burada gündüzleri câmilerde vaaz etmek, geceleri evlerde toplananlarla hasbihalde bulunmak suretiyle hizmetlerine devam etti. Bunlar hep aynı heyecanlı konuşmalardı. Bu sohbet ve vaazlarda beraberinde getirdiği dostu veteriner Hekim **Mahmud Karındaş** Üstad'ın ruhlara bir kat daha heyecan veren konuşmalarından sonra şu kasideyi güzel sesiyle okuyordu:

İlâhi! Din için, feryad eden bir ah için olsun,
Bu dinin gurbetiyçûn yükselen "Eyvah!..." için olsun.
Gazâsında seni tekbîr eden "efvah" için olsun.
Uyandır sen bizleri, bundan gerû, âgâh için olsun!...
Gözet nâmusu Kur'an'ı Resulullah için olsun!...

Revâ mı şan-ı imanı sefâhetle hebâ kılmak,
Revâ mı mümine böyle hakâretle sefil olmak,
Revâ mı bağ-ı tevhide, hazân-ı küfr ile solmak,
Uyan ey Alem-i İslâm!... Uyan!... Allah için olsun!...
Gözet nâmusu Kur'an'ı Resulullah için olsun!...

Revâ mı hetkedilsin zulm ile nâmusu İslâm'ın
Revâ mı yitursûn o kâfir, ridâ-yı bikr-u erhâmu
Revâ mı hilye-i akdes yerinde görmek esnâmı,
Revâ mı mâbed-i dinin tebdil eylesûn nâmı
Uyan ey Alem-i İslâm!... Uyan!... Allah için olsun!...
Gözet nâmusu Kur'an'ı resulullah için olsun!...

---

230 - Millet Mecmuası, Nu. 109 a.g. tefrika

Revâ mı râyet-i küfrü takınsın kal'a-yı îman
Revâ mı kardaşın, oğlun, kerimen ola der zindan
Revâ mı Sırb ile Bulgar, Karadağ kâfiri, Yunan
Kese sübyân-i nisvânı, ede masumları püryan
Uyan ey Alem-i İslâm!...Uyan!...Allah için olsun!...
Gözet nâmusu Kur'an'ı Resulullah için olsun!...

Revâ mı bunca mescidler olâ küffâra meyhâne
Revâ mı türbe-û tekke olâ umum hâne
Reva mı kızlar oğlanlar ola teslim Yunâne
Revâ mı bunca İslâmlar sükût etsin mehînâne
Uyan ey Alem-i İslâm!...Uyan!...Allah için olsun!...
Gözet nâmusu Kur'an'ı Resulullah için olsun!...

Revâ mı ak sakallı, ehl-i tevhîd ihtiyar bir pir,
Tutulsun pençe-i zulme, urulsun boynuna zincir...
Gelini dest-i düşmende, hem oğlu tu'me-i şimşir
Edildi ehl-i tevhidin harîm-i ismeti tahkir,
Uyan ey Alem-i İslam!...Uyan!...Allah için olsun!...
Gözet nâmusu Kur'an'ı Resulullah için olsun!...

Revâ mı mescide dolmuş nice bin ehl-i îmanı,
Zebâniler gibi yaksın, kül etsün kâvmi Yunanı
Revâ mı mahv olup gitsin bu dinin gül-i gülistanı
Revâ mı şâd edip durduk bugün biz kâfiristanı
Uyan ey Alem-i İslâm!...Uyan!...Allah için olsun!...
Gözet nâmusu Kur'an'ı Resulullah için olsun!...

Revâ mı pây-i tahtın bâbını düşman gelip ursun,
Hilâfet mülkünü küffâr mülevves eyleyüp dursun,
Gözetsin Fâtih'in rûhu bu bahsi bizlere sorsun.
Mezârından çıkıp şimdi anı Sultan Selim görsün,
Uyan ey Alem-i İslâm!...Uyan!...Allah için olsun!...
Gözet nâmusu Kur'an'ı Resulullah için olsun!...

Revâ mı bu Şeriat haşredek bâki iken böyle
Bize bir söyliyen var mı Kitâbullahı terk eyle
Hisar eylerken o kâfir temelsiz dinini şöyle,
Neden fahr-i cihana biz tevessül etmedik söyle?
Uyan ey Alem-i İslâm!...Uyan!...Allah için olsun!...
Gözet namusu İslâm'ı, Resulullah için olsun!...

Bu miskinlikle bizi ecdâdımız tel'in eder sonra,
Hüdâ hıfz eyleye küffar, bizi tedfin eder sonra,
Mezarda bizleri kimler acep telkineder sonra,
Mezemmetle bize ahfadımız nefrin eder sonra.,
Uyan ey Alem-i İslâm!...Uyan!...Allah için olsun!...
Gözet namus-u İslâm'ı, Resulullah için olsun!...[231]

Günlerce süren vaaz, irşad ve nasihatlardan sonra Ankara'ya döndü. Ailesi İstanbul'da kalmıştı. **Halil Ağa** adındaki eski bir adamlarını göndererek onları getirmeğe teşebbüs etti. Onbeş gün sonra âile efradını da karşılamak üzere "**İnebolu**"ya gitti. Fırtınadan yolcularını karaya çıkaramayan "**Bahr-i Cedid**" vapuru Sinopa doğru yoluna devam etti.[232] Akif de "**İnebolu**"dan ayrılarak "**Kastamonu**"ya geldi.

İşte Kurtuluş Savaşına gönüllü alaylar kazandıran ve tabedilerek

231 - **Mustafa Fevzi Bin Numan** - Şumus - us - sefa fi Evsaf-il - Mustafa - Dersaadet 1331 sh. 65 ve müt.

232 - O gün fırtınadan yolcularını karaya çıkarmayan bu gemiden sadece meşhur casus **Mustafa Sagir** inebilmiştir. Bu vesile ile belirtelim ki, Ankara'da **Mehmed Âkif Bey**'in ikamet etmekte olduğu Taceddin Dergahını adres göstererek muhabere eden bu hindli İngiliz casusunun yakalanmasını **Mehmed Âkif Bey** temin etmişti. (Bkz: Millet Mecmuası, Sayı 112, a.g. tefrika) Fakat hakikatte ingilizler de O'nun yakalanıp itiraf ettirilmesini istiyorlardı. Zira hiç bir casusa açık mektup gelmez. Ancak bunun izahı uzun olup burası yeri değildir.

orduya dağıtılan en kudretli konuşmalarını burada "**Nasrullah Camii**" ile civar kasabalarda yaptı. Bunlardan birini (kısaltarak) naklediyoruz:

"...Ey müslümanlar, sizin için bu âyet-i celileye ittibadan başka selâmet yolu yoktur. Takip edilecek hattı hareket, düstur-u siyâset tamamiyle bu âyet-i celilede mündemiçdir. Binaenaleyh meâl-i ulvisini bir kere de toplayıp ifâde edelim. Cenab-ı Hak buyuruyor ki:

-Ey müminler, size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiç bir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı kimseleri kendinize mahremi esrar dost, arkadaş, ittihaz etmeyiniz. Bunların sûreti hakdan görünerek size güler yüz göstermelerine, hayırınızı ister gibi tavırlar takınmalarıa asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları sizin felâketinizden, izmihlâlinizden, esâretinizden başka bir şey değildir. Baksanıza size karşı kalplerinde besledikleri düşmanlık o kadar dehşetli ki bir türlü zaptedemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar. Halbuki yüreklerinde kök salmış olan husumet, ağızlarından taşan ile kabili kıyas değildir, ondan çok fazladır, çok şiddetlidir.

İşte bütün hakikatleri, âyât-ı celilemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer aklı başında insanlarsanız, eğer dâreynde (Dünya ve Ahirette) zelil olmak, hüsranda kalmak istemezseniz âyât-ı celilemizin gereğince hareket ederek felâh bulursunuz.

Bu âyet-i celile Süre-i Âli İmran'dadır. Süre-i Tevbe'de de "Ey Müslümanlar, Cenab-ı Hak içinizden hak yolunda mücahedede bulunanları, Allah ile O'nun Resul-ü muhtereminden bir de mü'minlerden kendisine dost ittihaz etmeyenleri görmedikçe sizler öyle başı boş bırakılacak mısınız, zannediyorsunuz?" Bu iki âyet-i celileden başka diğer âyât-ı kerime daha vardır ki, hep aynı ruhtadır.

Ey cemaatı müslimin! İnsan için kendi aleyhine bile çıksa hakkı, hakikatı söylemek lâzımdır. Ben de bir zamanlar Kitabullahı tilâvet ederken bu gibi âyât-ı celileye geldikçe "acaba sâir milletlere karşı biraz şiddetli davranılmıyor mu? Yabancılar hakkında daha merhametli olmak icabetmez mi idi." gibi düşüncelere dalardım. Vâkıa bu hâtıraların sırf şeytani vesveselerden başka bir şey olmadığını bilirdim. Lâkin velev şeytani olsun, o düşünceleri içimden söküp atıncaya kadar hayli mücahedelere mecbur kalırdım. Acaba bu vesvesenin menşei ne idi

Burasını araştıracak olursak işi biraz tabii görürüz. Öyle ya, gözümüzü açtık, Avrupa medeniyeti, Avrupa irfanı, Avrupa adâleti, Avrupa efkâr-ı umumiyesi nakaratından başka bir şey işitmedik. Kiminin adâleti kiminin hamiyyeti, kiminin terakkiyatı kulaklarımızı doldurdu. Lisan bilenlerimiz doğrudan doğruya bu heriflerin eserlerini, bilmeyenlerimiz, tercümelerini okuduk, edebiyatları, hele edebiyatlarının ahlâkî, insanî, içtimaî mevzuları pek hoşumuza gitti. Müelliflerin kıymet-i ahlâki ye ve insaniyelerini, eserleriyle ölçmeye kalkıştık. İşte bu mukayeseden itibaren aldanmaya, hatadan hataya düşmeye başladık. Bu adamların sözleriyle özleri arasında asla münâsebet, müşâbehet olamıyacağını bir türlü düşünmedik. İşte okuyup yazanlarımızın çoğuna ârız olan bu hâta bir zamanlar bana da oldu. **Bereket versin ki, yaşım ilerledi, tecrübem arttı. Hususiyle Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı dolaşarak Avrupalı dediğimiz milletlerin esâret altına tahakküm altına aldıkları biçâre insanlara karşı revâ gördükleri zulmü, gadrı, hareketi gözümle görünce artık aklımı başıma aldım. Demin söylediğim şeytanî vesveselere kapılmış olduğumdan dolayı, Cenab-ı Hakk'a tövbeler ettim...**

..Bunların bütün insanlara, bilhassa müslümanlara

karşı öyle kinleri, öyle husûmetleri vardır ki, hiç bir surette teskin edilmek imkânı yoktur. Sûreta dinsiz geçinirler. "h ü r r i y e t - i v i c d â n" diye Kâinatı aldatıp dururlar. Hele biz müslümanları, biz şarklıları taassubla itham eder dururlar! Heyhat. Dünya'da bir müteassıb millet varsa, Avrupalılar'dır, Amerika'lılardır. Taassubdan hiç haberi olmayan bir millet isteseniz o da bizleriz.

Harp esnasında bilirsiniz ki, Almanya İmparatoru İstanbul'a gelmişti. Biz safderûn müslümanlar Halife'nin müttefiki sıfatıyla o misâfire karşı nasıl hürmette, nasıl ikramda bulunacağımızı şaşırdık. Bu şaşkınlıkta o kadar ileri gittik ki; Darülhilâfe'nin yani İstanbul'un minârelerini kandil gecesi imiş gibi kandillerle donattık. Alman dostluk yurdu binası kurulacak denildi, bol keseden bir kaç câmimizi heriflere peşkeş çektik. Hâl. Gelelim bizim bu gibi fedakârlıklarımıza karşı gördüğümüz mukabeleye! Düşmanlar "Kudüsü" bizim elimizden gasbettikleri zaman bu felâket, Harbi Umumi üzerine büyük bir tesir ikâ etmişti. Yani "F i l i s t i n C e p h e s i" nin bozulması muharebe terâzisini düşmanlarımızın tarafına epeyce eğdirmişti. Binaenaleyh müttefikimiz olan Almanlar'a yine Alman'dan başka bir şey olmayan Avusturyalılar'ın bu işten bizim kadar müteessir olmaları icabederdi. Ey cemâati müslimin! İşe bakın ki; Kudüs, velevki İngilizler'in eline geçmiş olsun, velev ki, bu memleketin düşman eline geçmesi, bu cephenin bozulması yüzünden muhabere bizim hesabımıza kaybolsun, tek Müslümanlar'ın elinde Türkler'in elinde kalmasın, hasmımız da olsa dindaşımız olan İngilizlerin eline geçsin, diyerek Viyana'lılar şehrâyin yaptılar. Evlerini donattılar. Bu maskaralığı menedip yakılan elektrik fenerlerini söndürünceye kadar Avusturya Hükûmeti'nin göbeği çatladı. Artık taassubun hangi tarafta, hürriyet, müsamahakârlığın hangi tarafta ol

İstiklâl Marşının yazıldığı **Tâceddin Dergâhı**'nın bugünkü durumu. Şimdi müze haline getirilmiştir.

duğunu bu misallerle de anlamazsanız kıyamete kadar anlayacağınız yoktur!...

...Bu heriflere karşı olan duygumuzu hiç bir vakit onların ilimlerine, san'atlarına sıçratmamalıyız. Çünkü medeniyetin bu kısımlarında onlara uymazsak yaşamamıza, milletimizi yaşatmamıza imkân yok.

Biz müslümanlar, bin tarihinden itibaren çalışmayı, bıraktık. adâlete, ahlâksızlığa, döküldük. Avrupa'lılar ise gözlerini açtılar, alabildiğine terakki ettiler. Görüyorsunuz ki denizlerin dibinde gemi yüzdürüyorlar. Havalarda ordular

dolaştırıyorlar. Mademki vatanın müdafaası farzı ayındır, bu farzın mütevakkıf olduğu esbâbı elde etmek farzdır. O halde onların kuvvet namına neleri varsa hepsini elde etmek için çalışmak hepimize farzı ayndır. Ne hacet! "D ü ş - m a n l a r a k a r ş ı n e k a d a r k u v v e t t e d â r i k e t m e y e , h a z ı r l a m a y a i m k â n b u l u r s a n ı z d e r h a l h a z ı r l a y ı n ı z !" emr-i ilâhisi sarihdir. Şüpheye, düşünmeye, taşınmaya mahal yoktur. O halde ne yapacağız? Aramıza sokulan fitneleri, fesadları, fırkacılıkları, komitecilikleri, daha bin türlü ayrılık gayrılık sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele, başbaşa vereceğiz. Hep birden çalışacağız. Çünkü bugün Dünya'nın, Dünya'daki hayatın tarzı büsbütün değişmiş. Yalnız başına çalışmakla bir şey yapamazsın. Toplar, tüfekler, zırhlılar, şimendüferler, limanlar, yollar, tayyareler, vapurlar, elhasıl düşmanları bize üstün çıkaran, yarım milyar müslümanın bir kaç milyon frenge esir olmasını temin eden esbab-ı vesâit ancak cemiyetler, şirketler tarafından meydana getirilebilir. Demek, müslümanlar Allah'ın, Kitabullah'ın, Resulullah'ın, emrettiği, tavsif ettiği vahdete, birliğe, cemaate sarılmadıkça âhiretlerini olduğu gibi dünyalarını da kurtaramazlar. Herşeyden evvel vahdet, cemaat, teavün...Bir kere bunu elde edelim, alt tarafı Allah'ın inâyetiyle kolaylaşır...

Bununla beraber icabında Avrupalılarla birleşebiliriz. Ancak bu birleşmek bize hiç bir vakit onların iç yüzünü unutturmamalıdır. Yani vatanımızın, dinimizin menfaati, ticaretimizin, servetimizin, refahımızın terakkisi namına icap ederse mümkün olursa mütekabil, müşterek menfaatler üzerine bunlarla çekişe çekişe pazarlık ederek ittifak ederiz. Ancak bu pazarlıklarda son derecede açık gözlü bulunmamız lâzım gelir...

Her yerde hocalar öne çıkıyor ve Cenâb-ı Hak'tan zafer niyaz ediliyordu.
Yukardaki resim bunların binlercesinden birini gösteriyor.

..Âyât-ı kerime var, nâmütenahî ehâdis-i şerife var. Bunlara göre: Müslümanlar'dan biri diğer dindaşlarını kendi öz kardeşi bilmedikçe, onların meserretiyle mesrûr, musibetiyle, matemiyle mahzun olmadıkça tam müslüman olamaz. İmanın kemali cemaat-i müslimine sımsıkı sarılmakla kâimdir. "Müslümanların derdini, kendine dert etmeyen müslüman değildir!..." buyuran Resûl-i Hakîm Sallallahü Aleyhi Vesellem Efendimiz Hazretleri diğer bir hadisi şeriflerinde buyuruyor ki: "Dünya'nın öbür ucundaki bir müslümanın ayağına bir diken batacak olsa ben onun acısını kendimde duyarım. Bütün müslümanlar bir araya gelerek tek bir vücudu meydana getiren muhtelif uzuvlara benzerler, insanın bir uzvuna bir hastalık, bir acı isabet etse, diğer uzuvların kâffesi o hasta uzvun elemine ortak oldukları gibi bir müslüman da diğer dindaşlarının acısına musibetine mâtemine kâbil değil bigâne kalamaz. Kalabiliyorsa demek ki; müslüman değil..."

...Ey cemaat-i müslimin! Milletler topla, tüfekle, zırhlı ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor ve yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki râbıtalar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi havasına, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır.

Atalarımızın "kale içinden alınır.." sözü kadar büyük söz söylenmemiştir. Evet dünyada bu kadar sağlam, bu kadar şaşmaz bir düstur yoktur. İslâm tarihini şöyle bir gözümüzden geçirecek olursak, cenupta, şarkta, şimalde, garpta yetişen ne kadar, müslüman hükümetleri varsa hepsinin tefrika yüzünde aralarında hâdis olan fitneler, fesadlar, nifaklar, şikaklar yüzünden istiklâllerine veda ettilerini, başka milletlerin esareti altına girdiklerini görürüz. Emeviler, Abbasiler, Fâtimiler, Endülüsler, Gazneliler, Moğollar, Selçuklular, Mağribiler, İraniler, Faslılar, Tunuslular, Cezayirliler... hep bu ayrılık

gayrılık hislerine kapıldıkları için saltanatlarını kaybettiler. Biz Türkiye müslümanları Dünya'nın üç büyük kıt'asına hâkimdik. Koca Akdeniz ,koca Karadeniz hükmümüz altında bulunan cesîm cesîm memleketlerin ortasında birer göl gibi kalmıştı. Ordularımız Viyana önlerinde gezerdi. Donanmalarımız Hind Okyanuslar'ında yüzerdi. Müslümanlık rabıtası ırkı, iklimi, lisânı, âdatı, ahlâkı büsbütün başka olan bir çok milletleri yekdiğerine sımsıkı bağlamıştı. "boşnak" **islâvlığını,** "arnavut" **lâtinliğini,** "pomak" **bulgarlığını, elhasıl her kavim kendi kavmiyetini bir tarafa atarak** "İslâm Câmiası" **etrafında toplanmış, Kelimetullahı i'lâ için canını, bütün varını güle güle, koşa koşa fedâ etmişti. Fakat sonraları aramıza Avrupalılar tarafından türlü türlü şekiller, türlü türlü isimler altında ekilen fitne, tefrika tohumları bizim haberimiz olmadan filizlenmeğe, dallanmağa, budaklanmağa başladı. O demin söylediğim râbıta gevşedi. Artık eski kuvveti, eski tesiri kalmadı. Kalemizin içinden sarsılmaya yüz tuttuğunu gören düşmanlar kendi aralarında birleşerek, yani biz müslümanların memur olduğumuz vahdeti onlar vücuda getirerek birer hücumda yurdumuzun birer büyük parçasını elimizden alıverdiler. Bugün bizi Asya'nın bir ufak parçasında bile yaşayamayacak hâle getirdiler...**

...Ey Cemaat-i müslimin! Gözünüzü açınız, ibret alınız. Bizim hani senelerdenberi kanımızı, iliğimizi kurutan dahili meseleler yok mu, "Havran Meselesi", "Yemen Meselesi", "Şam Meselesi", "Arnavutluk Meselesi", **bilmem ne meselesi...Bunların hepsi düşman parmağiyle çıkarılmış meselelerdir. Onlar öyle olduğu gibi bugünkü** "Adapazarı", "Düzce", "Yozgat", "Bozkır", "Biga", "Gönen, "Konya" **isyanları da hep o mel'un düşmanların işidir. Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlağına sarıldığımızı anlamak zamanı zannediyorum ki, gelmiştir. Allah rızası için olsun aklımızı başımıza toplayalım. Çünkü böyle düşman hesabına çalışarak elimiz-**

de kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak, çekilip gitmek için arka tarafta bir karış yerimiz yoktur. Şimdiye kadar düşmana kaptırdığımız koca koca memleketin halkı hicret edecek yer bulabibilmişlerdi. Neuzübillah biz öyle bir akıbete mahkûm olursak başımızı sokacak bir delik bulamayız.

SEVR MUÂHEDESİ

Zaten düşmanlarımızın tertip ettikleri sulh şartları, bizim için Dünya yüzünde hayat hakkı, hayat imkânı bırakmıyor. Bu sefer Anadolunun bir hayli kısmını yeniden dolaştım, halkın fikrini yokladım. Baktım ki; zavallıların bir şeyden haberi yok. Vâkıa nisbeten havas geçinen takım, bu şartların pek ağır olduğunu biliyor, lâkin ilimleri son derece icmalî. Avam ise hiç bir şeyden haberdar değil. Zannediyorlar ki, memleketin kenarı, yani "Hicaz" gibi "Bağdat" gibi, bir iki yer elimizden çıkmakla iş olup bitecek; "Rumeli", "İstanbul", "Anadolu", "Suriye" yine bizde kalacak, artık çiftçi çiftiyle çubuğuyle; esnaf san'atiyle dükkanıyle, ulemâ medresesiyle, mektebiyle; tüccar alışiyle, verişiyle meşgul olacak! Heyhat! Düşmanlarımız bizi ne hale getirmek için geceli gündüzlü çalışıyorlar, biz ise, hâlâ ne gibi hülyalarla kendimizi avutuyoruz!...Allah rızası için olsun,şu muâhedenâmenin bizim hakkımızdaki maddelerini okuyunuz. Okumak bilmiyorsanız birisine okutunuz da dinleyiniz.

...Bizi mahv için tertip edilen muâhede-i sulhiye paçavrasını mücâhidlerimiz şark tarafından yırtmaya başladılar. Şimdi beri taraftaki dindaşlarımıza, kardeşlerimize düşen vazife Anadolumuzun diğer cihetlerindeki düşmanları denize dökerek o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır. Zira o parçalanmadıkça İslâm için, Türk için bu diyarda bekâ imkânı yoktur.

Ey cemaat-i müslimîn! Hepiniz bilirsiniz ki, buhranlar

içinde çırpınıp duran bu din-i mübin, bu mübârek yurt bizlere vediatullahtır. (Allahın emânetidir.) Kahraman ecdadımız bu sübhânî vediayı siyânet uğrunda canlarını fedâ etmişler, kanlarını seller gibi akıtmışlar, muharebe meydanlarında şehid düşmüşler; Rayet-i İslâm'ı yerlere düşürmemişler. Mübârek naaşlarını, çiğnetmişler; yurdun harimi pâkine yabancı ayak bastırmamışlar. Babadan evlâda, asırdan asıra intikal ede ede bize kadar gelen bu emânet-i kübraya hiyânet kadar zillet tasavvur olunabilir mi? Yoksa bizler o muazzam ecdadın ahfadı değil miyiz?

Ağyar eline geçen Müslüman yurtlarının hali bizim için en müessir bir levha-i ibrettir. "Endülüs Diyârı"nı gözünüzün önüne getirin. Cihanın en mamur, en medenî, en mütefennin iklimi vaktiyle sinesinde on milyon müslüman barındırırken bugün baştan başa dolaşsanız, tek dindaşımıza rast gelemezsiniz. Allah'ın vahdaniyetini garbın âfakına yetiştiren o binlerce minârenin yerlerindeki çan kulelerinden bugün teslis velveleleri aksediyor. Şevketi, medeniyetin, irfanın, ümranın müntehasına varmışken birbirlerine düşerek vatanlarını üç buçuk İspanyol'a karşı müdafaadan âciz kalan bu zavallı dindaşlarımızdan olsun ibret alalım da İslâm'ın son mültecâsı olan bu güzel toprakları düşman istilâsı altında bırakmayalım. Yeisi, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atalım, azme, mücahedeye, vahdete sarılalım. Cenab-ı Kibriyâ hak yolunda mücâhede için meydana atılan azim ve iman sahipleriyle beraberdir.

Ya ilâhî bize tevfikini gönder!
- Amin!
Doğru yol hangisidir, millete göster!
- Amin!
Ruh-i İslâmı şedâid sıkıyor, öldürecek.
Zulm-u tedib ise, maksud-i mehibin gerçek,

Nâre yansın mı beraber bu kadar mazlumîn?
Bîgünâhız çoğumuz, yakma ilâhi!
- Amin!
Boğuyor Alem-i İslâmı bir azgın fitne;
Kıt'alar kaynayarak gitti o girdap içine,
Mahvolan âileler bir sürü mâsumundur;
Kalan âvârelerin hâli de malûmundur.
Nasıl olmaz ki, tezelzül veriyor arşa emin?
Dinsin artık bu hazin velvele yarab!
- Amin!
Müslüman yurdunu her yerde felâket vurdu;
Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu.
O da çiğnendi mi, çiğnendi demek dîn-i mü bîn.
Hâkisar eyleme yarab onu olsun!
- Amin!
Velhamdü lillahi Rabbilâlemin [233]

Âile efradını Kastamonu'da ev kiralıyarak yerleştiren **Mehmed Âkif Bey**, kendisi yalnız olarak Ankara'ya döndü. Çünkü Ankara'da çoluğu çocuğu için ev temin etmesi zordu. Üstelik sık sık vaaz ve nasihat maksadıyla seyahate çıktığından Ankara'da pek oturamıyordu.

Kastamonu'dan Ankara'ya döndüğünde "Bursa'nın Yunan sürüleri tarafından işgâli" haberini alarak derinden sarsılmıştı. Gelen haberler hakikaten yürek parçalayıcıydı. Bursa'ya giren işgâl kuvvetleri kumandanı **Sofokles, Osman Gâzi'**nin sandukasına tekme ile vurarak [234] "Kalk da milletini kurtar!" diye küstahça hakaret etmişti. [235]

Bu acı haberlerin paraladığı hassas kalbinin sızılarını karargâh hâline getirdiği "Tâceddin Dergâhı"nda "B ü l b ü l" şiiriyle ifade etmiştir.

---

233 - **Ömer Rıza DOĞRUL**: Kur'an'dan Âyetler. İstanbul 1943 sh. 204 ve devamı.

234-Bkz: **Kadir MISIROĞLU** :Yunan Mezalimi-İstanbul 1968, sh.209

235 - Türk Milletinin af ve müsamahasını ahmaklık ve hiyânetleriyle havsalaya sığmaz şekillere sokan bazı idareciler zaferden sonra Osman Gazi'nin mezarında Türk Milletine bu hakareti reva gören ve aynı zamanda **Venizelos**'un oğlu olan bu Yunan palikaryası **Sofokles**'e üstelik de hiçbir mecburiyet mevcud olmadığı halde parlak bir istikbal ile diplomasi misafiri kabul ederek kollarını açmışlardır.

ŞEYH AHMED EŞ-ŞERİF ES-SÜNÛSİ

Kuzey Afrika'nın İtalyan ve Fransız istilâ hareketlerine karşı müdâfaasındaki çetin mücâdelelerle şöhret yapmış olan "**Sünûsîlik**" hareketinin büyük mücâhid liderlerinden biridir. Birinci Dünya Harbi içinde kendi aslî vatanı olan "**Trablusgarb**" (Libya) da düşman taarruzuna uğradığı halde Türk Milleti'nin yardımına koşmak suretiyle "**Makam-ı Hilâfet**"e bağlılık ve İslâm birlik ve kardeşliğinin en mükemmel örneğini vermiştir.

"**Sünûsîlik**"; İslam Dünyası'nın yeni bir uyanışla işgâl ve istilâlardan kurtularak kendine gelmesini gerçekleştirmeyi gâye edinen bir tarikattır. Kurucusu **Ahmed Es-Sünûsî**'nin ceddi **Sidi Muhammed İbni Ali Es-Sünûsî**'dir. 1787 yılında "**Cezayir**"de çevrenin en asîl âilesinin çocuğu olarak doğmuştur. Tahsilini Fas Üniversitesi'nde yapmış ve daha sonra da genç yaşta "**Mekke**"ye gitmiştir. Bu tarihte "**Hicaz Bölgesi**" bir başka inkılâp hareketi olan "**Vehhâbi**"lerin hakimiyeti altında idi. **Sidi Muhammed** Vehhâbi hareketinin inkılâpçıları

ile olduğu kadar Hac dolayısiyle İslâm Dünyası'nın her tarafından gelmiş olan müslümanlarla da görüştükten sonra İslâmiyet'i menşeindeki safiyete çevirmek ve müslüman memleketlerin içine düştükleri esâretin batağından kurtarmak için bir tarikat kurmaya karar verdi. Bu kararla 1848 yılında Cezâyir'e döndü. O sırada Fransa silâh zoru ile Cezâyir'e yerleşmek için faaliyete başlamıştı. **Sidi Muhammed "Derne"** civarında dağlık bir arazide **Zâviye-i Beyza** adını verdiği ilk tekkesini tesis etti. Ateşli telkinlerle kısa zamanda muhitinde geniş bir alâka topladı, her taraf "**Sünûsî Tekkeleri**" ile doldu. Harekete intisâp edenler evvelâ şahsi ahlâk ve inançları bakımından mükemmel bir seviyeye getirilir, sonra da aynı üstünlüğü etraflarına yaymak üzere faaliyete geçirilirlerdi. Fakat Sünûsilik hareketinin hedefi yalnız Kuzey Afrika değil, bütün İslâm Dünyası'ydı. Müslüman milletlerin içtimaî, iktisadî ve ilmî seviyelerinde muazzam bir inkılâp vücuda getirerek, İslâm Dünyası'nı uyandırıp kalkındırmak ve birleştirmek istiyorlardı.

1895 yılında kurucusu ölünce yerine onun oğlu **Muhammed Mehdî-es-Sünûsî** geçti. Hareket alabildiğine genişliyordu. Bütün sahra kontrol altına alındı. Kısa zamanda bütün Afrika'da milyonlarca zencinin sistemli bir şekilde müslüman olmasını sağladılar. Arabistan'a, Malezya'ya ve hattâ Hindistan'a tarikatlarının mümessillerini dağıtarak, İslâm Dünyası çapında bir uyanış sağlamağa çalıştılar. Sünûsî tarikatı âdeta hakikî bir devlet haline gelmişti.

Her tarafa yayılan "**ihvan**" (kardeş) ler örnek iktisadî teşkilâtlara girişerek müşterek zirai, sınaî ve ticarî teşebbüsler kuruyorlardı. Her yerde mektepler açarak metin bir ahlâkın yenilmez imânlı fertlerini yetiştiriyorlardı.

1902 de Muhammed el Mehdî'nin yerine geçen Ahmed-es-Sünûsî Hazretleri daha büyük bir azimle dâvâyı eline aldı.

AT ÜSTÜNDE BİR VELİ

1911 yılında İtalyanların Trablusgarb'ı ele geçirmek için giriştikleri büyük askerî harekâta kadar Sünûsîlik tamamen gayrı askerî bir hareket olarak sulhçu metodlarla çalışmaktaydı. Fakat bu sırada "T r a b l u s g a r b" ı müdâfaa etmek mevkiinde bulunan Türk Kuvvetlerinin kifâyetsizliği sebebiyle Sünûsîler vatanlarını müdâfaa mecburiyeti dolayisiyle askerî ve siyasî bir mâhiyet iktisap ettiler. Türk askerlerinin gerilemeğe mecbur olmasından sonra da memleketlerini dağlık mıntıkaya çekilerek azimle müdâfaa ettiler. Bu mücâdelelerde kuvvetleri düşman kuvvetine asla kıyaslanamıyacak bir durumda olduğu halde Cihan tarihinin en büyük kahramanlık örneklerini verdiler. Birinci Dünya Harbinde, İtalya müttefikleriyle harbe girince, Sünûsîler mecburî olarak onun karşısında yer aldılar. Harb bitip de müttefikler gâlip gelince Sünûsîlik hareketinin büyük lideri İslâm Dünyası'nın kaderi bakımından daha ehemmiyetli saydığı Türkiye'de faydalı olması için İstanbul'da bulunuyordu. Son derece bağlı bu-lunduğu "O s m a n o ğ u l l a r ı" na ve Türk Milleti'ne, İslâm Dünyası üzerindeki nüfuz ve itibârından istifâde ederek faydalı olmak istiyordu. Fakat bir müddet sonra "M o n d r o s M ü t â r e k e n â m e s i" nin imzalanmasiyle son müstakil İslâm devleti olan Türkiye'nin de Garp emperyalistlerinin taksimine marûz kaldığını elem ve dehşetle gördü.

Ondokuzuncu Asır, Müslümanlar'ın en ümitsiz ve bitkin oldukları bir devredir. Birçok müslüman memleketleri düşman istilâsına uğramış, hayat ve kültür seviyeleri hemen her yerde çok geri ve basit bir seviyede kalmıştı.

Asırlarca Hristiyan Garp Dünyasına karşı İslâm Dünyasını, Türk Milleti temsil etmişti. Bu sebeple onlara gâlib gelindiği zaman bu galebe Türklük adına değil, Müslümanlık adına olduğu gibi onların galebesi de Türk'ün şahsında İslâm'a karşı idi. Bu yüzden bütün İslâm Dünyası, İslâm'ın son ve en büyük müstakil devleti olan Osmanlı Türk Devleti, Garbın taarruzuna uğrayınca derin aksülameller gösterm-

lerdir.

Birinci Dünya Harbinde İngilizler, İslâm Dünyası'nı parçalayıp yutmak için çok kesif bir casusluk ve propaganda faaliyetine girişmişlerdi. Bu çalışmalar neticesinde, Hind Müslümanları'nın aşırı dostluk ve bağlılıklarına mukabil Arap Dünyası'nda bazı çözülmeler başlamıştı. Birçok Arap liderlerine Osmanlı Devletinin yıkılmasiyle kurulacak devletlerden "**tâc**"lar vâdedilerek ayrılık telkin edilmekteydi.

Bu yüzden sarsılan İslâm Birliğini "**Hilâfet'i haiz olan Türkler**" etrafında yeniden tesis ve takviye için **Şeyh Sünûsî Hazretleri** 1918 senesi başında İstanbul'a dâvet edildi. Müslüman Alemini dolaşarak Hilâfet etrafında bozulan birliği yeniden kurması isteniyordu. Gerçekten o devirde Müslümanlar'ın en fazla sözünü dinleyecekleri şahsiyet gayet haklı bir şöhrete mâlik olan **Şeyh Sünûsî** idi. O sırada kendi aslî vatanı olan Kuzey Afrika'da İtalyan ve Fransızlarla boğuşmakta olan bu mübârek mücâhid, İslâm âlim ve kumandanı,Türkiye'nin yardımına koşmayı daha lüzumlu sayarak emrine tahsis edilen Alman denizaltısı ile İstanbul'a geldi. Kendisine mesele anlatılınca derhal müvâfakat ederek Türk Milleti'nin hizmetine âmâde bulunduğunu bildirdi. Tam İslâm Dünyası'nı dolaşmağa çıkacağı sırada kendisini dâvet eden **Sultan Reşad** vefat etti.

Sultan Vahideddin'in cülûs merâsiminde bulunmak üzere seyahat ertelendi. İmparatorluk devrinde, padişahların tahta çıkışlarında "**cülûs merâsimi**" denilen bir merâsim yapılır ve bu merâsimde devrin mânen en değerli şahsı tarafından **Ebâ Eyyüb El-Ensarî Hazretleri**'nin türbesinde yeni padişaha umûmiyetle **Hazret-i Ömer**'in kılıcı kuşatılırdı. **Sultan Vahideddin**'in cülûs merâsiminde ona bu kılıç **Şeyh Ahmed-es Sünûsî** tarafından kuşatılmıştır. Şeyh Hazretleri, kılıcı padişaha takarken de: "Cenâb-ı Haktan zât-ı şâhânelerine ömrü tavil, (uzun ömür) ecr-i cemil (sevap) niyâz ederim, efendimiz!..." diye duâ etmişti.

Daha sonra yeni Padişah **Sultan Vahideddin** ile Başkumandan

ŞEYH AHMED EŞ-ŞERİF ES-SÜNUSİ

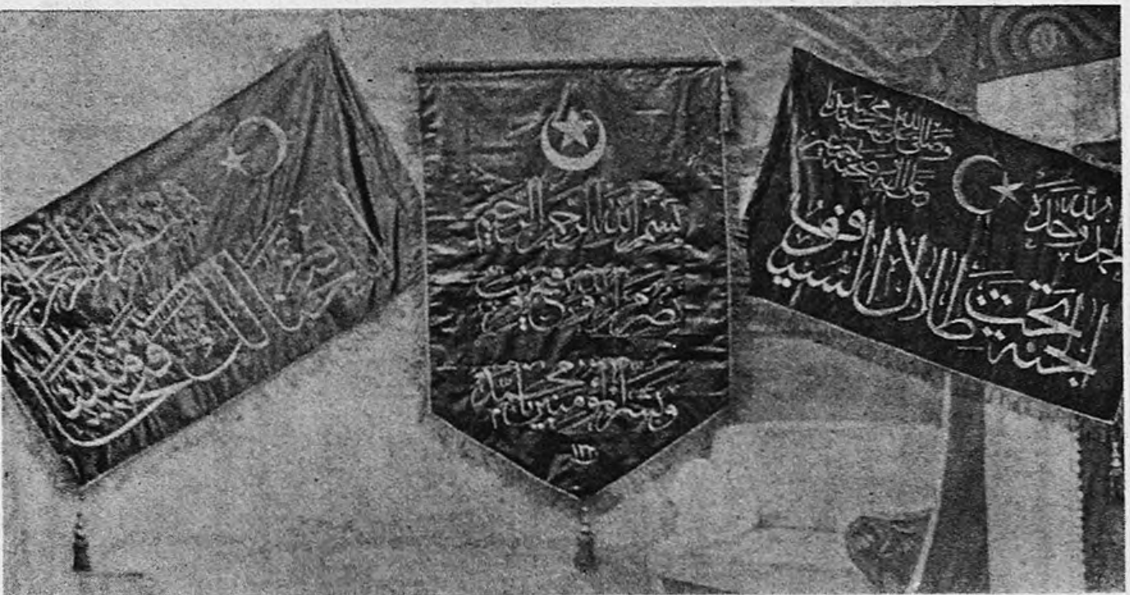
Vekili **Enver Paşa** arasında **Şeyh Sûnûsî Hazretleri**'ne tevdi edilecek vazife, anlaşmazlık mevzuu olmuş, Padişah kat'î olarak bundan sarfınazar etmişti.

Daha sonra Ankara'da kurulan Hükûmet ile İstanbul Hükûmeti'nin daha doğrusu Halife'nin arasını bulmak için Ankara'ya gitmişlerdir. Bu eserin giriş kısmında anlatıldığı üzere, Kurtuluş Savaşı'nı son derece tervic eden ve yâverliği zamanında tanıdığı **M. Kemal Paşa**'yı sun'î bir memuriyetle müttefiklerin gözü önünde Anadolu'ya göndermiş olan **Sultan Vahideddin,** daha sonra bu harekette Saltanat ve Hilâfet aleyhtarlığı sezince durumu düzeltmek için birçok teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüslerden biri de **M. Kemal Paşa**'yı böyle

fikirlerden vaz geçirtmek için **Şeyh Ahmed Es-Sünûsî Hazretleri'**ni Ankara'ya göndermek olmuştur.

Şeyh Sünûsî Hazretleri, biraz da bu maksadı temin için zafere kadar Türkiye'de kalmış ve Türk Kurtuluş Savaşı için canla başla çalışmıştır. Bir nevî "**umûmî vaiz**" mevkiindeydi. Anadolu'yu, daha ziyade Şark ve güney vilâyetlerimizi bir bir dolaşarak halkı Ankara'ya bağlamaya çalıştı. Her gittiği yerde beyazlara sarılmış olarak "**mahallî kıyafetiyle**" kürsüye veya minbere çıkıyor, heyecanlı vaaz ve irşadlarıyla ordumuza gönüllüler kazandırıyordu. Kalabalık bir grup halinde seyahat ediyordu. Hizmetinde bulunan bu zatlarla gittiği her yerde müstesnâ bir hürmet ve alâka ile karşılanıyordu. Her tarafta arabların bize isyan ettikleri şâyi olmuşken böyle asîl bir arabın dâvâmızı desteklemesi çok müspet tesirler hâsıl ediyordu.

Gerçekten **Şeyh Ahmed Es-Sünûsî Hazretleri'**nin pek çok meziyeti vardı. Seyyidliğinden başka, zâhirî ilimlerde üstün bir mevkî sahibi olduğu gibi, mânevî bakımdan da velâyeti hususunda ittifak vardı. Üstelik bütün bu meziyetleri yanında içinde bulunduğu zamanın icabını kavrayarak eline kılıcını almış ve atına atlamış bulunmaktaydı. "**At üstünde bir velî**" hakikaten efsanevî tesirler hasıl etmekteydi. Üstelik kendi aslî vatanı olan Libya'yı müdâfaa ederken Makâm-ı Hilâfet ve Saltanat için çalışmayı daha zarurî görerek, orayı bırakıp Türkiye'ye gelmişti. O'nun Kurtuluş Savaşındaki vaaz ve irşadlariyle halkı birliğe dâvet edişi yalnız Anadolu'da değil bütün İslâm Dünyası'nda da çok derin akisler uyandırıyordu. Bu maksatla rastladığı gazetecilere, Türk Milleti'nin mücâdelesinin meşruluğunu ve bütün müslümanların kendilerini desteklemelerini dinen vâcip olduğunu ifâde eden kat'î beyânatlar vermekteydi. Bu suretle Türk Milleti'ne böylesine nâzik bir zamanda çok hayatî hizmetler ifâ etmiştir. Bu beyanatların bilhassa "**Hind Müslümanları**" üzerinde meydana getirdiği tesir muazzamdı. Yunan eşkiyalarını desteklemiş olduklarından dolayı İngiliz Hükûmeti'ne karşı ayaklanan Hind Müslümanlar'ının tâ Londra'ya kadar giderek mitingler tertib eylediklerini ve millî mücadeleye milyarlarca nakdî yardımlar sağladıklarını düşünürsek gerçekten **Şeyh Sünûsî**

Şeyh Ahmet Eş-Şerif es-Sünûsi Hazretleri'ne hediye edilen sancaklar.

Hazretleri'nin bu beyanatlarının İslâm Dünyası'nda lehimize büyük ölçüde müsbet tesirler vücuda getirdiğini daha iyi kavrarız.

Halife Sultan Vahideddin ile **Mustafa Kemal** arasında başlamış bulunan burukluğu bütün gayretine rağmen halledemiyen **Şeyh Sünûsî Hazretleri,** münkesir bir kalb ile Ankara'dan ayrılarak Arap memleketlerine gitmek üzere yola koyulmuştu. Hilâfet müessesesini, inandığı "**İslâm Birliği**" için son derece zarurî ve ehemmiyetli bir istinadgâh kabul eden **Şeyh Sûnûsî Hazretleri** bu müesseseye karşı ortaya çıkmaya başlayan menfi tavırlardan son derece müteessir olmuştu. Kat'î olarak ifâde edilebilir ki, O'nun Türkiye'yi terkedişi bu yüzdendir. Henüz Türkiye'den ayrılmadan bu mevzudaki münâkaşalar başlamış bulunmakta idi. **Afyon Mebusu Şükrü Hoca**'nın (Çelikalay) Hilâfeti müdâfaa eden ve yukarıda bahsi geçen Risâlesi üzerine bütün ilerici (!...) kalemler tarafından yaylım ateşi açılmıştı. Bunların makalelerini bir araya toplayan "**Hilâfet ve Millî Hâkimiyet**"' isimli eserde **Şeyh Sûnûsî Hazretleri**'nin "**Yeni Gün**" gazetesinden iktibas edilmiş bir beyanatına rastlıyoruz.[236] Bu kitap Hilâfet aleyhinde muhtelif makaleleri ihtiva etmekte ve resmen neşredilmiş bulunmaktadır. Afyon Meb'usu **Şükrü Hoca**'nın münakaşa edilen risâlesi dolayısiyle fikrini soran Gelibolu Meb'usu **Celâl Nuri Bey**'e **Şeyh Sünûsî Hazretleri**'nin buradaki beyânâtı hükûmetin tutumunu destekler mahiyettedir. Bu O'nun aslî fikirlerine aykırı olmakla beraber düşmandan henüz kurtulmuş bulunan Türkiye'de idârecilerin ikiye ayrılarak birbirleriyle mücâdeleye girişmemeleri ve mevcud nisbî beraberliğin devamı içindir. Belki de böyle söylemiş değildir.

Bahsi geçen beyânat şöyledir:

ŞEYH SÜNUSİ HAZRETLERİ'NİN

BEYANATLARI

"Cum'a günkü nüshamızda yazdığımız veçhile Şeyh Ahmed Es-Sünûsî Hazretleri evvelsi gün El-Cezire mıntıkasın

---

236 - Hilâfet ve Milli Hâkimiyet - Ankara 1939, sh. 239.

Tarsus'un Yenice İstasyonunda Türkiye'yi terketmek üzere bulunan ŞEYH, SÜNÜSİ'nin, M. KEMAL'le karşılaşması.

da seyahat etmek üzere Tarsus tarikiyle Diyarbekir'e müteveccihen şehrimizden müfârakat etmişlerdi. Şeyh Hazretleri, İstasyonda bir Bando-Mızıka ve bir müfreze-i askeriye tarafından selâmlanmış ve heyet-i vekile reisi Rauf Bey, Müdâfaa-yı Millîye Vekili Kâzım Paşa, Afgan Sefiri Sultan Ahmed Han, Mısır Murahhaslarından Abdülheyâli Bey ve diğer birçok zevât tarafından teşyi edilmiştir.

Şükrü Hoca Efendi'nin mahud "Hilâfet-i İslâmiye ve Türkiye Büyük Millet Mecilisi" adındaki risâlesinin münderecât-ı şahsiyesi malûmdur.

Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Bey, bu risâle üzerine eâzım-ı islâmiyeden Şeyh Seyyid Ahmed Eş-Şerif Es-Sünûsî Hazretleri'ne müracaatla bu hususta ne düşündüklerini istifsar etmiştir.

Sünûsî Hazretleri cevaben demişlerdir ki:

-Ehemm-i ferâiz-i şer'iyye namazdan sonra cihaddır. Hüküm, sâhib-i kuvvet olanındır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, âdâ-yı muhtelifeye karşı müdâfaada bulunup mülkü İslâmı istilâdan kurtardığından meşruiyeti her türlü şâibenin fevkindedir. Bütün hukuk ve vezâif meclisindir. (Yeni Gün gazetesinde okunmuştur).

Hatırlatmak gerekir ki, bu beyânât Hilâfet'in ilgâsı değil, saltanattan ayrılmasının doğru olup olmıyacağı hususundaki münâkaşalar üzerine verilmiştir. Çünkü **Şükrü Hoca**'nın adı geçen broşürü "**Hilâfet, saltanatsız olmaz!...**" tezini müdâfaa etmekteydi. Hattâ daha sonra ortaya çıkan Hilâfet'in ilgâsına âid şekil bile bazı ileri gelen müslümanlarca onun tamamen ilgâsı şeklinde değil de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce icrâ edileceği tarzında anlaşılmıştır. Meselâ bizi bütün kuvvetiyle desteklemiş olan Pakistan'ın kurucularından meşhur

---

237 - Bkz: **Muhammed İkbal** - İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü - İstanbul 1964, sh. 176

Ankara'da Bursa yurdunun ayetlerle süslü bayrağı. Esas sancaklardan başka böyle flama mahiyetindeki bayraklar bile zafer ayetleriyle donatılıyordu.

İkbal [237] buna iyi bir misâldir. Ona göre Hilâfet bir şahıstan alınmış, bir heyete verilmiştir. Bu heyet, Türkiye Büyük Millet Mecilisi'dir. Gerçekten Hilâfeti ilgâ eden kanunun bu tarzda anlaşılmaya müsâid bulunduğunu ifâde etmek gerekir. [238] Fakat arkadan gelecek "**lâisizm**" ile lâik kanunlar külliyatı, adı geçen kanunun böyle anlaşılıp tatbikini imkânsız kılmıştır.

Her hâlükârda **Şeyh Sünûsî Hazretleri**'nin Hilfet mes'elesindeki menfi tutum yüzünden Türkiye'yi terketmiş bulunduğu ve ayrılırken de Türk Milleti'nin millî birliği endişesi ile hareket ettiği muhakkatır.

Ankara'dan ayrılacakları zaman şereflerine verilen ziyafette **M. Kemal Paşa,** uzun bir nutuk irâd ederek Sünûsîliğin târihini ve **Şeyh Sünûsî**'nin hizmetlerini nakil ve hikâye etmiştir.

Şeyh Hazretleri de bu nutka mukabele ederek teşekkür ve teveccühlerini ifade etmîşlerdir.

Şeyh Sünûsî Hazretleri Türkiye'den ayrıldıktan sonra, önce "**Şam**"a gitti. Yaygın şöhreti ve hududsuz ziyaretçileri yüzünden, kendisinden korkan Fransızlar, O'nu Şam'ı terke zorladılar. Buradan "**Filistin**"e geçti. Orada da İngilizler kendisinden kuşkulanıp, korktular. İngiliz baskısı yüzünden "**Mekke**"ye geçti ise de **İbni Suud**'la anlaşamadı. O da tahtından endişe etti ve kendisine rahat vermedi. "**Yemen İmamlığı**" ile "**Suud Krallığı**" arasında tampon bir devlet olan "Asir"e çekildi. Burada Sünûsîlerin "**aziz**"lerinden **İdris El-Sûnûsî**'nin torunu olan bir başka **İdris El-Sünûsî** hükümdardı. Ancak "**Asir**"de lâyık olduğu hüsnü kabulü görebilen **Şeyh Ahmed Es-Sünûsî** vefatına kadar burada kaldı.

1951 yılında âilesinin diğer fertleri "**Libya İslâm Devleti**"ni kur-

---

238 - Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Hâricine çıkarılmasına Dâir Kanun (Kanun Nu. 431). Madde 1 - Halife hal edilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda mündemiç olduğundan Hilâfet Makamı mülgadır...

mağa muvaffak oldular. Nihayet **Kaddâfi**'nin gerçekleştirdiği bir ihtilâl sonunda **Nâsır**'ın paralelinde sosyalist (!) bir cumhuriyet (!) haline gelen Libya'nın bugün, kendini kurtarmak üzere bir arayış devrini yaşadığı görülmektedir. Bu kurtuluş er veya geç mutlâka gerçekleşecektir. Çünkü bu beldenin halkı, "**Sünûsîlik Hareketi**" sâyesinde gayet imanlı fertlerden teşekkül eden uyanık ve mücâdeleci bir topluluktur.

Türk Milleti'ni, İslâm'a yaptığı hizmetler dolayısiyle yürekten seven **Şeyh Sünûsî Hazretleri** gibi diğer Sünûsîler de; her şeye rağmen İslâm Dünyası'nın kurtuluşunu yine Türklerden beklemekte olduklarını her vesile ile ifade etmişlerdir:

"Artık anlaşılmış oluyor ki; Müslümanlar bugün; her ne kadar parça -parça bölgeler ve ayrı ayrı âileler halinde dağınık bir vaziyette iseler de, bunların fırsat tamamen elden kaçmadan bir vahdet halinde toplanmaları zarûrîdir. Çünkü imân cephesinin kuvvetlenmesi ve şevket-i islâmiyenin yeniden kemal bulması, ancak bu muhteşem vahdeti beklemektedir.

Yeri gelmişken, şunu tam bir gerçek olarak arz ve itiraf etmemiz lâzımdır ki, bugün, islâm milletleri arasında en kuvvetli ve haşmetlisi ve dinî vahdet ve idâre yönünden en ümit vericisi TÜRK MİLLETİ'dir. Binaenaleyh, bütün islâmî harekât ve dayanışmanın kuvvet merkezi Türkiye olmalıdır. Kahraman Türk Milleti'ni bu yakın alâka ve müzâherete ve bu çok mühim vazifeye ehil kılan birçok tarihî ve stratejik imtiyazlar vardır. Hilâfet'i temsil etmiş olması, bütün İslâm Âlemi'nin kalbgâhı olan Haremeyn ve civarının hâdim ve hâmisi olmak şerefine sahip bulunması ve bütün emânât-ı mukaddeseyi hâlâ uhdesinde mahfuz bulundurması,asırlar boyunca İslâmın alemdarlığını yapması ve onu, Rabbânî bir lütufla her türlü tehlike ve saldırıştan koruması ve nihayet

hali hazırdaki tutumunun hâlâ ümid verici olması gibi sebepler, bu büyük milleti bugün de İslâmî hareket ve dayanışmanın ve İslâm Âlemi için düşünüp çırpındığımız topyekûn bir kurtuluşun yegâne kuvveti, rehberi ve lideri olmaya sevk etmektedir.

Türkiye'nin ve İslâm Âlemi'nin kurtuluşu Allah'ın izniyle, ancak Müslüman Türk Milleti sâyesinde mümkün olabilir ve böyle olacaktır!.."[239]

KURTULUŞ SAVAŞI VE İSLÂM ÂLEMİ

Şeyh Sünûsî Hazretleri'nin Türkiye'deki faaliyet ve beyânâtlarının Dünya müslümanları üzerinde çok derin akisler vücûda getirdiğini söylemiştik. Bu vesile ile İslâm Dünyası'nda Türk Milleti'nin mukadderâtına karşı gösterilen hassasiyetten de bir parça bahsetmeden geçmeyelim. O zaman İslâm Dünyası, Türk'ün, şan ve şereflerle bin yıl devam ettirdiği İslâm temsilciliğinin unutulmaz hatıralariyle doluydu. Bu yüzden Türk Kurtuluş Savaşı, İslâm Dünyası'nın her tarafından büyük bir alâka ve hassasiyetle takib edilmiştir.

Burada şu noktayı da belirtmek gerekir ki: Birinci Cihan Harbi sırasında ilân edilen "**Cihâd-ı Mukaddes**" in gereken alâkayı görmediği ve hattâ müslüman unsurlardan bir kısmının (Arapların) bizi kendi silâhlarımızla arkadan hançerlemiş oldukları hususundaki bir ifâde ile her zaman karşılaşırız. Aslında pek geniş olan ve asıl mevzuumuzun biraz da dışında kalan bu mes'eleyi gereği kadar tafsil etmeğe burada imkân yok ise de öteden beri her yerde karşılanan bu fikre dâir kısa bir izâhât vermek istiyoruz:

Evvelâ şunu belirtelim ki; "**Cihâd-ı Mukaddes**" azâmetli Osmanlı Devleti'ni maceradan maceraya sürükleyen ittihatçıların iş başında bulundukları bir sırada ilân edilmişti. Bu itibarla ilk nazarda ta-

239 - **Şeyh İbrahim Bin İdris Es-sünûsi:** Parıldayan Nur (terc. **Ali Ulvi Kurucu**) - Orhun Basımevi 1963, sh. 110

mamen bir Alman tertibi idi. Cihâd-ı Mukaddes ilânı da Cihan Harbi'ne girişimiz gibi Alman menfaat ve tesirlerinin ortaya çıkardığı bir hâdiseydi. Gerçi böyle bile olsa ihânet gerekmezdi. Fakat unutmamak gerekir ki, bize isyan etmiş olanlar, iddia edildiği gibi "**Arablar**" değil, sâdece "**taht**" vaadi almış bir âile, yani "**Şerifler**"di. Bunda da İngilizler'in döktükleri paraların ve Entellicense Servisinin çalışmalarının rolünü hesaba katmak gerektir.

Lavrens gibi çevirdiği fırıldaklar efsâneleşmiş bir İngiliz ajanının faaliyetlerini unutmamak lâzımdır. Sâlim düşünülürse, bu mes'elede bütün Araplığı suçlamaya imkân olmadığı görülür. Şerifler, İngiliz menfaatlerine tâbi olmanın semeresini "**Hicaz**" "**Irak**" ve "**Ürdün**" Krallıklarına âid üç "**Tâc**"a nâiliyetle elde etmişlerdir. Kendileri hesabına bu kadar büyük bir menfaat için bize karşı çıkmışlardır. Şüphesiz bu, yaptıklarını mazur göstermez. Ancak insâf ile düşünürsek görürüz ki, isyan edenler arasında hâlis Türk olan yerler de vardır. Meselâ Bolu, meselâ Düzce...v.s. Bunları kolayca unutan bizler, Arablar'ın hareketlerini hâlâ unutamıyoruz. Çünkü düşman böyle istiyor ve bizi bu tarzda bir düşünceye sevketmek için telkin yağmuruna tutuyor. Maksad Türkler'le İslâm Dünyası'nın arasını açık tutabilmektir. Oysa ki, bu isyanların Arabistandakileriyle Anadolu'dakileri arasında hiç bir fark yoktur. Hepsi de kısmen şahısların menfaati ve kısmen de içtihad farklarının eseridir.

Herşeye rağmen, ilân edilmiş bulunan,"**Cihâd-ı Mukaddes**"in bütün İslâm Dünyası tarafından yekvücud bir halde desteklenmesi gerekirdi. Fakat yukarıda beyân edilen sebepler yüzünden bu destek kısmî olmuştur. Yâni Cihâd-ı Mukaddes ilânının şimdiye kadar iddia edildiği gibi hiç bir akis uyandırmamış olduğu doğru değildir.

Bir kere İslâm Dünyası, Araplardan ibâret değildi.

Kaldı ki, Araplar'da dahi çeşitli karışıklıklar meydana gelmiş ve

İngilizler bilhassa "Mısır"da asayiş ve hâkimiyetleri için büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır. Fakat Cihâd-ı Mukaddes ilânının en muazzam tesiri, yüz milyonluk "Hind Müslümanları" üzerinde görülmüştü. Bize, Şerefli tarihimiz ve İslâm'a yaptığımız büyük hizmetlerin tesiriyle candan bağlı bulunan bu muazzam kitlenin, "Cihâd-ı Mukaddes" sebebiyle İngiliz Müstemleke İdâresine çıkardığı güçlükler, müstâkil bir eseri teşkil edecek kadar geniş bir mevzudur. O kadar ki; İngiltere, Hind Müslümanları'nın idâresinde acze düşmüş ve yerleşmiş usûl ve an'anelerine rağmen müstemleke impartorluğunun yıkılmasına sebep olacak ilk ciddî mânialarla karşılaşmıştır. Hind kıt'asını baştanbaşa isyan ve ihtilâllere sahne kılan bu dalgalanmalar, Birinci Cihan Harbi'nden sonra da devam ederek Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Londra'ya kadar sirâyet etmiştir.

Gerçekten Hind Müslümanları, Yunan palikaryalarını destekleyen İngiliz idaresini protesto maksadıyla Hind Kıt'asındaki nümâyişlerle yetinmiyerek Londra'da dahi bir miting tertipetmiş, Türkiye'ye karşı bu tavrın müstemleke camiâsı hesabına ne derin ihtilâflara sebep olacağını göstermiştir. **Mevlâna Mehmed Ali Han** adında bir büyük Türk dostu Hindli müslümanın riyâseti altında kurulan "**Hind Hilâfet Komitesi**"nin çalışmaları, Türk Kurtuluş Savaşı devresinde bize son derece müessir ve hayatî bir destek sağlamıştır. Millî Kuvvetlere tam techizatıyla bir tümen kazandıran milyonlarca liralık nakdi pardımlardan maada İngiliz Devleti üzerindeki baskıları sebebiyle de Yunan palikaryalarının İngiliz desteğinden mahrûm kalmalarını temin etmişlerdir. Bütün bu hizmet ve faaliyetlerin teferruatı bu eserin hacmi ile kabili telif değildir. Bu yüzden, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Hindistan'a kadar uzanan bir seyahatle oralarda bize ve giriştiğimiz mücâdeleye karşı mevcud olan hissiyatı yerinde tespit eden bir Türk Gazetecisinin röportajından örnek olarak bir kaç satır nakletmek istiyoruz:

"...Ağustosun birinci günüydü. Hindistan'ın her tarafında o günkü nümayişe iştirak için ahâli hazırlanmıştı. Bütün

halk sokaklarda toplanıyor, İngiliz emtiasını yırtıyor, İngiliz elbiselerini tahkir ediyor, "Yaşasın Hilâfet!..." diye bağırıyorlardı.

Nümayişi hazırlayan komitenin merkezi "Bombay"da bulunduğu sebeple Bombay'daki nümayiş pek büyük mikyasla yapılıyor, ahâli bilâ tefrik-i İslâm ve Hindu, "Türk Bayrakları" içtima ediliyor. Büyük meydanlarda İngiliz mamûâtından bulunan elbiseleri meydanlara yığıyor, gaz dökerek yakıyorlardı. Bombay'ın önündeki o günkü hal görülmeğe değerdi. Nümâyişe iştirak eden bütün otomobilller Türk Bayraklariyle tezyin edilmiş, halk heyecanlı tezahüratta bulunuyordu. Cemiyetin maksadı ne idi. Malûm olduğu üzere ekseriyeti teşkil eden hindular, Hind istiklâli için 60 milyonu mütecâviz müslümanların muavenetine müracaat ettiklerinden müslümanlar, "Hilâfet Meselesi"nde kendilerine muâvenet edilmek şartlarını ileri sürmüş ve bu hususta hindularla ittifak-ı tam hasıl olmuştur. Hindistan'da bulunan müslümanlar birkaç büyük sîmanın irşâdâtı ile şiî ile sünnî meselelerini bertaraf ederek ve hindularla bilittifak aşağıdaki iki maddeyi İngiltere Hükûmeti'nden istiyorlardı;

1- Hilâfet mes'elesinin Türkler lehinde faslı,

2- Anadolu arazisinde İngiltere'nin bîtaraflık ihtiyar etmesi.

Hind Müslümanlar'ında nifak ve ittihadın tesisi için 20 milyondan mütecâviz şiîlerin muhterem müçtehidi Sıkatülislâm Mirza Abdürrahim Hazretleri Hindistan'ın bir çok merâkizinde seyahatler ederek konferanslar vermiş, vaazlarda bulunmuş Şevket Ali ve Mehmed Ali vesâir rüesânın muaveneti ile ittihadı tam husûle gelmişti.

İslâm rüesâsı hinduların millî reisi meşhur Gandi ile ittifak ederek balâdaki iki maddeyi tespit ve İngiltere

Hükûmeti'ne matluplarının adem-ı is'afı neticesinde Ağustos'un Birinci günü bütün Hindistan'da nümayişlere karar ve icraya teşebbüs ediyorlardı. Bombay'ın zenginlerinden olup "Hilafet Meclisi"nin (*) kâtibi umûmisi bulunan Hacı Ahmed Sâdık Efendi Kühteri Cenapları tarafından açılan fabrikalarında (**) millî elbise için millî kumaşlar yapılıyordu. Mirza Abdürrahim Hazretleri ile mülâkatlarında diyorlardı ki: "Cenabı Hakkın derya-yı adâleti temevvüç ediyor ve yakında etrafı ihâta edecek. Bütün itikadatımla **Mustafa Kemal Paşa'nın mağlupolamıyacağına eminim. Artık bundan fazla mezellete Cenab-ı Hak razı olmaz!**"

Şevket Ali ile görüşürken diyorlardı ki: "Biz Dünya veya şahsiyet için cihad etmiyoruz. Bizim cihadımız hakikat içindir. Bize İngilizler diyor ki: Türkler, Hindli değildir. Bu hâtâ-yı mahzdır. Bence hak ve adâlet âleminden başka bir âlem yoktur. Bugün de o âlem bir merkezde içtima etmiş: Ankara...Ben ölünceye kadar bu uğurda çalışmaktan sarfınazar etmem."

Bir öğle üstü idi. Ağustosun sonlarına doğru Hilâfet Meclisi'ne gittim. Azadan bazıları ağlıyordu. Cemiyetin kâtibi umûmîsi Ahmed Sıddık Kühteri ile görüştüm. Yunan Ordusu'nun Ankara'ya girdiğini söyledi. Muhterem muhata-

---

(*) - Bu mesele ile uğraşmak ve bütün Hindistan'ı bir merkeze cem etmek için **"Hilafet meclisi"** namında Bombay'da bir cemiyet teşekkül etmiş, Roma'daki **Câmi Bey** vasıtası ile mücâhidine muâvenette bulunuyorlardı.

(**) - Hacı **Ahmed Sadık Efendi** Bombay'ın en büyük eshab-ı emlâkinden olduktan başka Avrupa ile büyük mikyasta muamelede bulunur bir boya fabrikasının mâlikidir. Bu zaf'ı muhterem Türk esirlerine ve muhacir Türkler'e pek büyük muâvenetlerde ve cihad-ı ahirede fedakârlıklarda bulunmuştur.

bımın kederi pek büyüktü. Bu haberin İngiliz ajansının verdiğini ilâve etti. Ne yapacaksınız diye sordum: "Yapacağımız malûm dedi. Sonuna kadar uğraşmak." O gün Şevket Ali Efendi Hazretleri ile mülâkatımda diyordu ki: "Ben İngiltere'yi yakında amana getireceğim. Biz İngiltere'yi silâhla değil belki Aleme medenî olduğumuzu ve haklarını müsalemet ve iktisat ile istihsale muktedir bulunduğumuzu ispat edeceğim."

Eylülden birkaç gün geçmişti. Ankara'nın istilâsı haberinin bir sania olduğu anlaşılmıştır. Hacı Ahmed Sâdık'ın Hindistan'da kalmamdaki ısrarına rağmen Şevket Ali ile vedâ için görüştüm. Bu muhterem zat artık son saatlerin yaklaştığını söylüyordu. Eylülün sonlarına doğru 15 günlük bir yolculuktan sonra "Süveyş"e çıkmış ve Mısır matbuatından Hindistan ihtilâlinin başladığını öğrenmiştim.

Teşrinievvelde İstanbul'da idim. Şevket Ali ile kardeşi Mehmed Ali'nin tevkif edildiklerini Avrupa gazeteleri yazıyordu. [240]

Burada yeri gelmişken bir başka Hindli müslümanın hizmet ve yardımından da birkaç cümle ile bahsetmek isteriz. Bu **Abbas Han** adında bir mücâhiddir. Tâ Kuvva-yı Milliye safhasından itibaren fiilen Türk Mücahidleri arasında bulunuyor ve düşmana karşı onlarla birlikte savaşıyordu. Ayrıca ordu dahilinde bir gazete de çıkararak askerlerimizin mâneviyatını yükseltiyordu. Hattâ bu gazetenin imkânsızlıklara rağmen İngilizce nüshasını dahi tabetmek suretiyle Hindistan'a kadar gönderiyordu. Bu suretle Yunan vahşet ve mezâlimini Hind müslümanlarına duyuruyor ve Yunanlılara en büyük desteği sağlamış bulunan İngilizler'e karşı orada umûmî feverânı körüklüyordu.

Bu Hindli müslüman, Türk askerleri üzerinde son derece tesir hasıl eden bir beyânnâme de neşretmişti. [241]

---

240 - **Nâci KASIM**: Zafer Kitabevleri - İstanbul 1341, sh. 161 ve devamı.

241 - Albay **Hüsameddin ERTÜRK**: a.g.e. sh. 435

ESAD (İLERİ) HOCA

Aslen Gümülcinelidir. Fiilî mücâdeleye önce orada girişmiştir. Daha sonra Türkiye'ye hicret etmiştir. Vatan yolundaki hizmetine Kurtuluş Savaşı'ndan çok önce başlamıştır. Birinci Cihan Harbinde Cihâd-ı Mukaddes ilân edilince halkı irşad için "**Cihâd-ı Ekber**" adında bir broşür çıkarmıştır. Burada cihad hakkındaki âyet ve hadislerin zikir ve izahından sonra:

"...Ey din kardeşler! Cümlenin malûmudur ki, Moskof, Müslümanlığın kadîm düşmanıdır. İngiliz ve Fransızlar da son zamanlarda Müslümanlık âlemine karşı bir cellât kesildiler. İngiliz ve Fransızlar, Rusya gibi gaddar ve müstebit bir hükûmetle elele vererek idareleri altında bulunan müslüman kardeşlerimize yapmadık fenalık bırakmadılar. Geçen sene "**Rumeli fecâyii**" de onların zâlimâne ve hâinane tertibleri neticesinde idi. İşte onların mezâlimi bugün saha-i cihanda ve üçyüz milyon ehli islâm'ın uyanmasını ve ayağa kalkmasını mucip oldu. Hâzâ min fazli Rabbenâ.

Bugün Rus, İngiliz, Fransız ahâlisi bir araya gelse, toplansa, hüküm ve esaretleri altında bulundurdukları ehlî islâm'ın yarısından azdır. İşte bugün Âlem-i İslâm' ın en müthiş ve melanetkâr düşmanlarıyle muhârebemiz var. Öyle düşmanlar ki; idaresi altında din kardeşlerimiz envaı mezâlime düçar oluyorlar. Lâkin avn-i Hâk'la o din kardeşlerimizin göz yaşları Hükûmet-i Muazzama'mızın ve şanlı ordumuzun tedâbir-i hakîmânesiyle ve Âlem-i İslâm'ın harekât vatanperverânesiyle silinecektir.

Ehlî İslâm'ın düşmanı ne kadar çok olursa olsun, Âlem-i İslâm'ı mahvedemezler. Muhafaza-i din ve ve vatana âid şer'an mükellef olduğumuz vazifeyi lâyıkı ile ifâ edersek âkıbet galebe ve nüsrat bizimdir. Envâr-ı Din-i Muhammedî sönmez. Zâlim düşmanlar Din-i İslâm'ı mahvetmek için itilâf edip, bütün mevcudiyetleriyle meydana çıkıyorlar. Halbuki diğer taraftan bir ittifak çıkıyor. Âlem-i İslâm'a müfid ve muîn oluyorlar. Bunlar hep tecelliyât-ı Haktır. Din-i Mübin-i İslâm

ESAD HOCA

kıyamete kadar pâyidar olacaktır. Din-i Celil-i İslâm'ın hâmisi, Allahü Teâlâ ve Şefii Resûl-i Müçteba Efendimiz hazretleridir.

Allahü Azimüşşanın ve Resûlü Müçtebâ'nın emirleri mucibince hareket ve böyle cihâd zamanında malımızı ve canımızı fedâya gayret edelim. Zira gördüğümüz felâketler, dûçar olduğumuz musibetler artık cana dayandı. Lehülhamd Dünya yüzündeki Âlem-i İslâm uyandı. Malûmdur ki; Dünya yüzünde üçyüz milyon müslüman kardeşlerimiz var. Makâm-ı Muallâ-yı Hilâfet'in şefkatli, merhametli sancağı altında mes'ud ve bahtiyar imrar-ı hayat eden yirmi milyon nüfus-i müslime bulunuyor. İran ve Efgân Hükûmetleri'nin idarelerindeki onaltı mily-

ondan maâda, ikiyüz altmışdört milyonu ecnebilerin, düşmanların boyunduruğu, idaresi altındadır. Yazık değil mi? Allahü Teâlâyı bir, Peygâmberân-ı İzâmı hak tanıyan din kardeşlerimiz, hakkı yıkmağa çalışanların esareti altında bulunuyor, inliyor.

İslâm memleketlerini birçok zamanlardan beri kaplayan felâketleri düşünelim. Koca "Endülüs" Devlet-i İslâmiyesi ne oldu? Bir fert kalmayıncaya kadar İslâmlar mahvoldu. Yüzü mütecâviz vilâyeti hâvi Makarr-ı Saltanat-ı İslâmiye olan o koca müslüman memleketi ne için İslâmlar'ın elinden çıktı? Üçyüz bin câmii şerifi olan ve üçyüz bin minberde hutbe okunan o kıt'a-i cesîmenin İspanyalıların eline düşmesi acaba nedendir? Hindistan Müslümanları neden esâret altına girdi. Neden her kabza-i hâkinde ecdadımızın kanlarını dökerek aldıkları memleketler düşmanlar eline geçti. Neden olacak "Kişiye zulmeder mi hiç mevlâsı, kişinin çektiği kendi cezası..." Kur'an-ı Kerim'de... buyurulmuştur. Meâli şerifi: "Bir millete, bir kavme ihsan olunmuş memleketi, nimeti Cenâbı Hak ellerinden almaz, tağyir eylemez. Hattâ ki; o millet, o kavim, o niâm-ı ilâhiyenin kadrini bilmez kıymet-i hakikiyesini takdir etmez, sefahata gider, nefsini tağyir ederse, Hazreti Allah ellerinden alır. İşte şu sırr-ı celil-i ilâhi müslümanlar hakkında zuhur etmiştir.

Allahü Azimüşşan bize tarik-i necâtı göstermiştir. Kur'an Azimüşşanda......." diyerek uzun uzun âyet ve hadisler zikredip halkı birliğe ve cepheye koşmağa davet etmekteydi. [242]

Esad Hoca "Zafer İslâmındır!..." sözüyle tarih düşürüp zafer beklerken Cihan Harbi'nin feci bir surette nihayetlenmesi hâdisesine şâhid oldu. İşte o zaman böyle vaaz etmek veya broşür neşretmekle iktifa edilmiyeceğini gören **Esad Hoca,** silâha sarılarak tâ Gümülcine'den beri tıynetlerini çok iyi tanıdığı Yunan palikaryalarının karşısına geçti. Aydın havâlisinde çarpışan Kuvva-yı Millîyeciler içinde

242 - **Gümülcineli Esad Hoca**: Cihad-ı Ekber. İzmir 1332

"CİHÂD-I EKBER" broşürünün kapağı

cidden çok mümtaz hizmetler ifâ etti. Muntazam ordu teşekkül ettikten sonra da millî ordunun "**fahrî müftü**"sü sıfatıyla zafere kadar hitâbeti ve silâhıyla din ve vatan uğrunda fedâkarâne çalıştı. **Esat Hoca'**nın bu devredeki uzun ve teferruatlı mücâdelesinin bir kısmını aydınlatan, millî mücadele, Aydın cephesi kumandanı ve Harekâtı Harbiye Reisi **Tahir Özbek Bey'**in mektubunu nakledelim:

"...Milli Mücadelede, Aydın ve Ödemiş cepheleri harekât-ı harbiye reisi bulunduğum cihetle pek muhterem diğer bir hocamızdan da bahsetmek vâcibedir. O da birinci Büyük Millet Meclisi'nde Aydın mebusu olarak bulunmuş olan Hoca Esad Efendi'dir. Aydın'da sultanî mektebinde muallim ve Aydın Hilâli Ahmer (Kızılay) reisi iken işgâl üzerine silâha sarılarak cephemize gelmiş, suretini çıkartıp, takdim eylediğim fotoğrafda görüldüğü üzere hakikî bir muharip olarak bizimle muharebelere iştirak etmiştir.

Yunan, Ödemiş'in Mendegüme üstündeki bayıra açık ordugâh kurmuştu. Biz de Koçak Deresi ağzında yüz elli mevcudlu bir piyâde taburu ve bu taburun sağında kırk kadar zeybek kızaniyle Mendegümeli Hasan Hüseyin Efe, sol cenahdaki tepede bir kudretli cebel topu ve benim maiyetimde yedi süvari (Muhterem Hoca Esad Efendi de dahil), buna mukabil düşman bir alay piyade ve dört toplu bir cebel bataryasından mürekkep idi. Fecirle beraber savaş başladı. Her neye mal olursa olsun Mendegüme Havzasını düşmandan geri almamız esas gâyemiz idi. Bunu da taarruz emirlerimizde bildirmiştik.

Fecrin o ıssızlığı sırasında ordu müftümüz muhterem hocamız Esad Efendi kendisi ve topçu askerleri tekbirler getirerek ilk mermiyi biricik topumuzun namlusuna yerleştirtti. Harp kızıştı. Açıkça mevzi alan düşman topçusu Koçakderesi ağzına doğru dört mermi attı. İşaretimiz üzerine

Vatanın kurtuluşundaki iki aslî müessir:
"Sarık" ve" Silâh"
ESAD HOCA muharip kıyafetiyle

bizim topumuzu açıkta bulunan düşman topçusuna tekbirlerle endaht etti. Tekbirlerle yerleştirilen bu mermi tam düşman topunun bir tanesinin ağzına isabet etti. Bunu müteakip de bizim top düşman topları üzerine beş mermi daha yolladı. Düşman topları susup yalnız bizim topumuzun patlaması Yunanlıları sarstı, düşman topçusu mühim zayiatla perişan bir halde geriye kaçtı, bozuldular, yüzlerce ölü bırakarak kaçtılar. Bizim zayiatımız, biri mülâzım olmak üzere üç yaralıdan ibaret idi. İki buçuk saat sonra Başören, Küçükören, Mahmudlu köyleri tamamen düşmandan geri alındı. Biz de muzafferen cephe karargâhı olan Köşk'e döndük.

Muhterem hocamızın gerek muharebe ve gerek siyaset sahalarında büyük hizmetleri vardır. Aydın muharebesinden sonra Yunan mezâlimini İstanbul Hükûmeti'ne ve İ'tilâf Devletleri mümessillerine anlatmak üzere umum halkın mümessili olarak Aydın Belediye Reisi Reşad Bey'le birlikte Rodos tarıkiyle İstanbul'a gitmesi ve beynelmilel bir tahkik heyetinin gelmesine ve lehimizde rapor verilmesine dâir büyük hizmetlerine paha biçilmez, takdir ve tebcili vecibedir.

Millî Mücâdele Aydın Çephesi Kumandanı
ve Harekâtı Harbiye Reisi
Tahir Özer [243]

Esad Hoca, Birinci Millet Mecilisi'ne "**Aydın Meb'usu**" olarak katıldığı zaman otuzüç yaşında idi. İkinci devrede Menteşe (Muğla) Meb'usu oldu. Harb esnasıda cephelerde "**Millî Ordu Fahrî Müftüsü**" sıfatıyla silâhı ve hitabetiyle bir nefer gibi her yerde yetişerek hey-

243 - Sebilürreşad C. III, Sayı 71, sh. 334

ESAD HOCA'nın muharip kıyafetiyle başka bir pozu

ecanlı vaazlar ve veciz irşadlarla askerin mâneviyatını yükseltmek su-

retiyle çok mühim vazifeler ifâ eden **Esad Hoca**, Meclis içinde de

son derece faal idi.

Tahakkuku için üç sene milletçe yekvücud birhalde ve fedakârca çalışılan Misak-ı Milliyeyi tescil ettiremiyen **"Lozan Muahedenâmesi"**ne karşı en haklı ve mukni tenkidi o yapmıştı. Bu muahedeye kırmızı rey veren ondört muhaliften biri de **Esad Hoca** idi. Bilhassa Yunan eşkiyalarının tıynetlerini çok iyi tanıyan bir insan olması dolayısiyle savaş meydanında elde edilen başarının sulh masasında harcandığını meclis kürsüsünden en beliğ bir surette ifâde eden oydu.

"Ben Yunan palikaryalarını bilirim. Onlara teslim ettiğiniz Türkler'den bir gün gelecek ki; bir torba kemik bile alamıyacaksınız" diyor ve **"Mora"**, **"Girid"** gibi bunun çeşitli misâllerini zikretmek suretiyle **"Batı Trakya"** Türkleri'nin mukadderatı üzerindeki tavizkâr siyaseti kınıyordu. Meğer Batı Trakya fâciasına aradan otuz sene geçtikten sonra bir yenisi eklenecekmiş: **"Kıbrıs"**. **Esad Hoca'**nın, mukadderatı Yunan eşkiyasına teslim edilmiş bulunan Türkler hakkındaki endişesini bugün bir de Kıbrıs için dikkate almalı ve tevâli eden bu gafletten sıyrılarak artık Yunan **"Megalo-İdea"**sı karşısında kendimize gelmeliyiz. Yoksa O'nun Batı Trakya kaybedildiği zamanki acı tenkidiyle sıcak göz yaşlarını unutursak, yarın Kıbrıs karşısında bir başka vatanseverin aynı tenkid ve göz yaşına şâhid oluruz.

Esad Hoca, Kurtuluş Savaşı devresinde yukarıda bahsi geçen broşüründen başka birkaç küçük kitab, daha çıkarmıştır. Bunlar **"Ah!! Aydın"** (Şiir halinde beyânname) **"Verin Zavallılara"**, **"Hilâl-i Ahmer"** gibi çeşitli risâlelerdir. Türk Milletin'in Kuvvâ-yı Millî devri gibi buhranlı bir zamanında halkı birliğe ve birbirine yardıma teşvik eden bu broşürler son derece faydalı olmuştur.

Soyadı kanunundan sonra **"İleri"** soyadını alan **Esad Hoca**

1921 Lozan Sulh Anlaşmasının üzerinden henüz altı sene geçtikten sonra 1930 Türk-Yunan Andlaşmasıyla hayalperest Yunan palikaryalarına yeniden tâviz üstüne tâviz verildiğini de görmek bedbahtlığına uğramaktan kurtulamamıştır. Ömrünün son yıllarını, "**İzmir**"in, "**Torbalı**" kazasında münzeviyâne geçiren **Esad Hoca**, 15 Nisan 1957 tarihinde vukû bulan fecî bir trafik kazasında hayata gözlerini yummuştur. O gün Torbalı'dan otobüse binmiş, İzmir "**Kestâne Pazarı**" Câmiinde vaaz vermeye gidiyordu. "**Necip Baba**" mevkiinde vukûbulan trafik kazası, hayatının sonu oldu. Mevlâ Rahmet eyleye. Uzun seneler yaşıyarak, her gelen Türk idâresinin "**Yunan**"a daha fazla tâviz verdiğini elemle gördü. İnşallah bizler, yakın zamanda Yunan palikaryalarına yeni tâvizler verildiğini görmiyecek ve Kıbrıs hadiselerinin uyandırmasıyla Türk'ün varlığına suikast hazırlayan Yunan Megalo-İdeası'nın gerçek mânâsının kavrandığına şâhid olacağız.

ALİ RIZA (ACARA) EFENDİ

Birinci Devre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde"**Batum Meb'usu**" olarak vazife gören **Ali Rıza Efendi,** aslen Batum'a bağlı "**Acara**"lı olduğundan soyadı kanunundan sonra bu adı almıştır. Halen Türkiye Büyük Millet Meclisinin hayatta bulunan birkaç âzâsından biridir.[244]

Büyük Millet Meclisi'ne iltihakından önce Batum havâlisinde çeşitli düşmanlarla, mücâdele etmekte idi.

Bu bölgede Ruslar ve İngilizler'e karşı Batum'un, Türklük ve Müslümanlığını kurtarıp, garantilemek için girişilmiş bulunan bu mücâdelenin teferruatına girmiyoruz. Talihsiz vatan parçalarından biri

244 - Bu eserin ilk tabı sırasında hayatta olan **Ali Rıza Efendi'ye** maalesef ikinci tab'ı bile görmek nasib olmamış, 1969 Ağustos'unda Ankara'da rahmet-i Rahmana kavuşmuştur.

olan "Batum"daki bu faaliyetlere dâir birkaç kelime ile iktifa ediyoruz. Burada Ruslar ve İngilizler'e karşı girişilen mücâdele ile ün salan Temur Paşa, Rus idâresi zamanında Jandarma Albayı idi. Batum'un bize geçmesinden sonra Bâb-ı âlice kendisine "Mîr-i Mîran"lık rütbesi verilmiş ve İstanbul'a davet edilmişti. Buna dair bir hadiseyi Sultan Vahideddin meselesi dolayısiyle birinci bölümde zikretmiştik. Temur Paşa Saray'ın dâveti üzerine İstanbul'a geldiği zaman kendisine her türlü resmî işlerde rehberlik eden Ali Rıza Efendi'nin hizmetlerinden son derece memnun olduğu için Batum'a döndüğünde O'nu her tarafta methü senâ etmiş ve itibarını yükseltmiştir.

Ali Rıza Efendi 1332 de "**Mekteb-i Kuzat**"tan mezun olunca Batum'a gitmiş ve **Temur Paşa**'nın medhü senâsı sebebiyle muazzam bir iltifat ve alâka görmüştü. O zaman mütâreke olmuş ve "**Cenubî Garbî Kafkas Hükûmeti**" kurulmuştu. Bu hükûmetin kurucu müte

şebbisleri arasında bulunan **Ali Rıza Efendi** oradaki mücadelelerde büyük ve şerefli hizmetler ifâ etmiştir. Hareketi, 1334-1336 seneleri arasında bizzat idare etmiş ve karşılarındaki onsekiz komiteye kârşı parlak zaferler elde etmiştir. Tamamen mahallî "**Acara**" elbisesi giydirilmiş bulunan milis askerlerle büyük muvaffakiyetler elde etmiştir. Gerçekten **Ali Rıza Efendi** kumandasındaki kuvvetler, bir savaşta sekiz bin esir ve birçok da silâh almışlardır. **Kâzım Karabekir Paşa** ile vakî muhabereleri üzerine, esirler serbest bırakılmış, malzeme de **Karabekir Paşa** emrindeki kuvvetlere intikâl ettirilmek üzere "**Hopa**"ya kaçırılmıştır. Bu sırada artan İngiliz baskı ve sıkıştırması üzerine **Ali Rıza Efendi** buradan kaçmaya mecbur olmuştur. Esasen Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Batum Meb'usu seçildiğinden çağrılmaktaydı. Fakat Batum'daki mücadele dolayısiyle Meclise dört ay geç iltihak etmiştir. Başından sarığını, sırtından cübbesini çıkararak kendine bir sarhoş tavrı verip paytonla Batum'dan kaçmıştır. İlk olarak güzergâhta Trabzon'a uğramış ve burada Müdafaai Hukuk Cemiyeti

Birinci devre meb'uslarından Erzurum Meb'usu

NUSRET EFENDİ

Reisi **Barutçuzâde Ahmed** ve ulemâdan **İbrahim Cudî Efendi**'lerle görüşüp konuşmuş ve halka vaaz ve konferanslar vererek, onları Millî Mücâdeleye ve birliğe teşvik etmiştir.

Bu vaaz ve konferanslarda Trabzon halkının Ankara'ya karşı itimad ve bağlılığını takviye eden Ali Rıza Efendi Meclis çalışmalarında da çok müspet hizmetler ifâ etmiştir. Ezcümle ilk "Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu"na Devletin resmî dininin "İslâm" olduğuna dair

mârûf maddenin girmesini temin eden takriri **Ali Rıza Efendi** imzalayıp vermiştir.

Hem meclis dahilinde parlâmento faaliyetlerine iştirâk etmek ve hem de cephede silâhlı mücâdeleye katılmak suretiyle din ve vatan uğrunda fedakarâne çalışan **Ali Rıza Efendi,** Türk Kurtuluş Savaşının büyük sarıklı mücâhidlerinden biridir. "**deli**" namıyla maruf **Halid Paşa'**nın kuvvetleri meyanında gerek silâhı ve gerekse hitabetiyle emsalsiz hizmetler ifâ etmiştir. Yalova'dan Kars'a kadar "**tekâlif-i harbiye**" için dolaşıp şehir şehir, câmi câmi vaaz ve konferanslarla halkın Kurtuluş Savaşı'na teşviki istikâmetinde, teşbihte hata olmazsa bir nevî **Piyer Lermit** gibi azim ve sebatla çalışmıştır. Onaltı ay fiîlen silâhı elinde cephede döğüşmüş ve bir defasında "**Gemlik**" dağlarında yaralanmıştır.

Cephede bulunduğu bir sırada İkdam Gazetesi'nin muhabiri kendisine birkaç sual sormuştu. Bu suallere verdiği cevaplar O'nun Cenâbıhakkın lütfu ihsaniyle tahakkuk edecek zafere ümit ve inancını belirtmektedir:

-İleriyi nasıl görüyorsunuz?

-Çok iyi olacak.

-İngilizler İstanbul'dan giderler mi?

-Mecburen.

-Pek güç, bak Mısır'dan gitmediler.

-Mısır'ın arkası Sudan, İstanbul'un arkası ise Anadolu'dur. Anadolu'daki azim ve iman, İngiliz'i İstanbul'dan kovacak bir kudrettedir.

-Bunu nasıl anlıyorsunuz?

-Bu bir histir, böyle şeyler aklî hesaplara uymaz. Bu millet ilâ-yı kelimetullah dâvâsına bin yıl fedakârâne hizmet etmiş büyük ve emsalsiz zaferler kazanmıştır. Biz de o şehid ve gâzilerin evlâdlarıyız. Cenâbıhak bizi onların hizmetleri hürmetine yardı-

ALİ RIZA ACARA
Birinci devre Batum Meb'usu iken

mından mahrum etmiyecektir. Benimle birlikte bütün Anadolu halkı, bu inancı taşımaktadır. İnanıyoruz, o halde zafer bizimdir."

"İznik"ile **"Mekece"** arasında **Halid Paşa** emrindeki bu kuvvetlere at üstünde vaaz eden **Ali Rıza Efendi,** burada vaaz ve irşadlarıyla erlerin mâneviyatlarını yükseltmek sûretiyle zaferin en müessir âmili olmuştur. O sırada bindiği at gayet aksi idi. Bir türlü zaptedilemiyordu. Kumandan **Halid Paşa,** O'na kendi atını gönderdi. Evvelâ yoklama yapıldı. Bütün efrad oradaydı. **Ali Rıza Efendi,** efradı bir

baştan bir başa at üstünde dolaşmak sûretiyle heyecanlı bir nutuk irâd etti. O zaman gayet genç ve gür sesli idi. Heybetli siyah sakalı ve ilim ve fazilet sembolü sarığıyla ruhlara mehâbet ve heyecan veriyor, erleri coşturuyordu:

"-Askerler! Mübârek dinimizin ana şartlarından biri de hacdır. Hacılar hac maksadiyle mübârek Kâbe'ye gittikleri zaman orada "**Hacer-ül Esved**"e yüzlerini, gözlerini sürmek suretiyle onu öperler. Çünkü, Hacer-ül Esved Cenâb-ı Rabbülâlemin tarafından Cennetten gönderilmiş mübârek bir taştır. Siz de bugün öyle şerefli bir mücadele ve hizmet üzerindesiniz ki; Cenâbı Hakkın yardımıyla muvaffak olup, zafer müyesser olunca, bütün millet, ihtiyar analarımız, güngörmüş babalarımız, genç kızlar, çocuklar, hasılı bütün arkada bıraktıklarımız Hacer-ül Esved'i öpen hacıların heyecan ve iştiyâkiyle sizi sarılıp öpecek ve bağrına basacaktır. Siz bu mücâdelede ölürseniz "**şehid**" kalırsanız "**gâzi**" olmak suretiyle Cenneti Alâ'dan gönderilmiş bulunan Hacer-ül Esved gibi bu mazlûm milletin mukaddesatına dahil olacaksınız. Cenab-ı Hak, nurlu ve açık alınlarınız gibi bahtınızı da açık eylesin ve yarın rûz-u mahşerde Peygâmber Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimizin iltifât ve şefaatlerine mazhar kılacak zaferi lütfu ihsan buyursun. Sizleri, İslâm'ın bin yıllık vatanı olan bu topraklarda ezan seslerini devam ettirecek bu savaşın galibiyetiyle şereflendirsin."

Ali Rıza Efendi'nin böylece devam eden heyecanlı vaazı sonunda erlerden yedi kişi fart-ı heyecan sebebiyle bayılmıştır.

Bundan sonra taarruz başladı. Erler, kükremiş arslanlar gibi, düşmana saldırıyorlardı. **Ali Rıza Efendi** de elinde silâhı olduğu halde onların arasında idi. Cenâbı Hakkın yardımı ile düşman püskürtüldü.

Esir vatan parçalarından biri olan "**Batum**" Kurtuluş Savaşı'nda Ruslar'dan alınan bir parça hileli yardım karşılığında onlara terkedildi.

---

245 - Hamdolsun bu eser neşredilmiş ve kısa zamanda tükenerek bir kaç kere yeniden basılmıştır.

Büyük ekseriyeti Türk ve müslüman olan bu belde de emsali gibi çabucak unutuldu.

Yakında yayınlanacak olan "**Moskof Mezâlimi**" [245] isimli eserimizde tafsilâtiyle anlatılmış olduğu üzere asılsız bir efsane olan "**Rus yardımı**"nın yegâne kurbanı Batum değildir. Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti de bu yardım bahânesiyle, Rus boyunduruğuna yeniden havâle edilmiştir. Üstelik "**Rus yardımı**" adiyle verilen paralar da Rus parası değildir. [246]

HÂFIZ ŞEVKET (ÖZALP) EFENDİ

1288 yılında doğduğu Erğiri'de İbtidaî tahsilini gördükten sonra İstanbul'a gelerek Fatih Medresesini bitirmiş ve ilk olarak "**Geyve**"de dinî irşad vazifesine başlamıştır. Bu sırada Yunanlıların "**Geyve Boğazı**"na dayanmaları üzerine kurulan mahallî Müdafaa-i Hukuk heyetine dâhil olarak milis teşkilâtına girmiş ve daha sonra da bu teşkilâtın kumandanlığını yapmıştır.

Adapazarı'nda ve İzmit Çuhahâne semtinde emrindeki milis kuvvetleriyle Yunanlılar'la çarpışarak büyük muvaffakiyet elde etmiştir. **Mareşal Fevzi Çakmak** Meclis Kürsüsün'den bu hizmeti şöyle ifade etmişti:

"Türkiye'nin kaderi Nazifpaşa'da çözülecekti.**Halil Nuri,** 9 Temmuzda Pazarcık'a geldi. Kuvvetlerini, **Nazif Paşa** hattında mevzie soktu.

Geyveli Hafız Şevket, tekbirler getiriyor, zafer âyetleri okuyor; mehter takımı cenk havaları çalıyor, vatan fedâilerini yüz binler önünde destanlar yaratmaya dâvet ediyordu.

---

246 - Bkz: **Kadir Mısıroğlu** - Moskof Mezalimi C. I. İstanbul 1672 sh. 317

247 - **Sadi BORAK**: Kurtuluş Savaşından Bir Sayfa - Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul Temmuz 1967

GEYVELİ HÂFIZ ŞEVKET EFENDİ

Böylece, bu vatan için başını koymuş olanlar, misli görülmemiş bir inatla, düşman selini üç gün durdurdular ve Türk ordusunun, İnönü hattına ulaşmasını sağladılar.

Neticede memleketin düşmana teslim olmasına engel oldular." [247]

Hattâ **Mustafa Kemal Paşa** bile "...Mâlum-i âliniz, kuvvetlerimizi İnönü havâlisinde toplamaya başladık, düşman, oraya kadar geldi. Fakat, Nazif Paşa mevkiinde ve sonra Pazarcık mevkiinde daima

---

248 - Zabıt Ceridesi, C. 7, sh. 339

bir taburdan ibaret olan gayet küçük kuvvetler, bütün bu düşman ordusuna iki üç gün kadar vakit zâyi ettirdi" [248] diye ifade etmek suretiyle bu hizmeti takdir etmiştir.Yakınlarının kendisinden dinlediklerini nakletttiklerine göre elli kişilik bir milis kuvvetiyle bir kaç bin düşman askerini teslim almıştır. Esir düşman askerlerine sorulduğunda karşılarında elli kişilik bir kuvvetin bulunduğunu ve bu kadar az silâh ve cephânesi olan bir kuvvete teslim olduklarını kabul etmemişlerdir.

İkinci defa olarak İzmit dolaylarında Çuhahâne üstü mevkiinde Tabur Kumandanı olarak düşmanla fiîlen çarpışmıştır. Düşman kuvvetiyle yaptığı müsademede zahire dolu bir treni baskına uğratmaktan kurtararak Karaçan'a (Doğan Çay) ulaşmasını temin etmişti. Merhumun anlattığına göre bu savaşlarda açlık ve cephânesizlikten o hale gelmişlerdi ki bütün efrad tarlalardaki henüz olgunlaşmamış çiğ mısırları yiyerek yaşıyabilmişlerdir. Fiîlen harb hattında hizmet görenlere mahsus olmak üzere verilen kırmızı kurdelalı istiklâl madalyasının 4352 numaralısı ile taltif edilen merhum, 1945 yılında dâr-ı bekâya intikal eylemiştir.

DİĞERLERİ

Bu bölümü bitirirken bir kere daha belirtmek isteriz ki, Türk Kurtuluş Savaşında hizmet ve fedakârlıkları görülen din adamları bizim nakil ve hikâye ettiklerimizden ibâret değildir. Bilhassa Kuvva-yı Milliye devri dediğimiz devrede kurulmuş bulunan Ödemiş, Ayvalık, Alaşehir, Bergama, Soma, Akhisar, Salihli, Bozdağ, Karadeniz, Zonguldak, Toros, Kilis v.s. gibi çeşitli cephelerde hizmeti geçmiş din adamlarının tam kadro halinde değil hizmetlerini hikâye etmek, isimlerini eksiksiz olarak sıralamak bile imkânsızdır. Bütün bu cephelerin hemen hemen hepsinin kurucusu ve yürütücülerinin din adamları olduğu hesaba katılırsa bunların hepsinin hizmetlerini nakletmek cildlerle eser telifini icabettirir. Şunu da belirtmek gerektir ki, zaferden sonra dine ve din adamlarına karşı takınılan menfi tavır yüzünden sarıklı

Sarıklı meb'uslardan
Karahisâr-ı Sâhip Meb'usu **MUSTAFA HULUSİ EFENDİ** (sağda)
ile Karahisâr-ı Sâhip Meb'usu **NEBİL EFENDİ** (solda)

mücâhidlerin pek çoğu bir kenarda münzeviyâne bir sûrette ömürlerini tüketmişler, bu suretle onların hizmet ve kahramanlıkları da unutulup gitmiştir: Bu itibarla hepsinin zikir ve tâdadına imkan yoktur. Bununla beraber birkaç isim daha vermekle bu bahsi kapıyoruz.

MUSTAFA FEHMİ (GERÇEKLER) EFENDİ

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde "**Bursa Meb'usu**" olarak bulunmuştur. 1284 tarihinde Mihalıççıkta (Karacabey) doğmuştur. Klâsik medrese tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1313 yılında **Alasonyalı Hoca Ali Efendi'**den icâzet almıştır. 1326 da Karacabey

Ulemâdan meb'uslar
Kütahya meb'usu **ŞEYH SEYFİ EFENDİ** (sağda),
İçel Meb'usu **NÂİM EFENDİ** (solda)

Müftüsü olmuştur. Bu vazifede bulunurken Kuvva-yı Milliye için o derece müessir bir çalışma göstermiştir ki; İstanbul'daki Birinci Örfi İdare Divanı, idamına karar vermiştir. İstanbul, o zaman sûretâ muahedeye sadık görünmek ve millî mücadeleye zaman kazandırmak mecburiyetinde idi. Bu sebeple böyle tatbik kabiliyeti olmayan kararlarla işgâl orduları mensuplarının gözleri boyanmaya çalışılıyordu. **Mustafa Fehmi Efendi,** Bursa Meb'usu olarak vazife gördüğü Büyük Millet Meclisi'nde 1 Mayıs 1336 tarihinde **"Şer'iye ve Evkaf Vekili"** seçilmiştir. 1921 de **Mareşal Fevzi Çakmak'ın** cepheye gitmesi üzerine onun yerine hey'eti vekileye reislik de etmiştir. Meclis önündeki

duâlı merâsimlerde öne o sürülür ve duâ O'na yaptırılırdı. Âlim ve Şâir bir zattı. 1944 de **"Hilye-i Fahr-i Alem"** adında bir şiir kitabı çıkmıştır. 1950 yılında Ankara'da vefat etmiştir.

KUMBASARZÂDE SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ

Ayan Reisi **Âsım Efendi'** den icâzet almış bulunan **Süleyman Sırrı Efendi**, Kurtuluş Savaşı boyunca cepheden cepheye koşmuş ve emsalsiz hizmetler ifâ etmiştir. Ulemâ kisvesini çıkararak, Karadeniz Millî kıyafetine girmiş ve lâlettayin bir nefer gibi zafere kadar canla başla çalışmıştır.

1296 tarihinde **"Hemşin"**e bağlı **"Cimil"** Nâhiyesin'de doğmuş-

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ ile birlikte çete savaşına katılan Lâzistân Meb'usu **HOCA NECÂTİ EFENDİ**

tur. Bu nahiyeye bağlı bulunan Başköy'den **Hacı Kadir Ağa**'nın oğludur. Önce Erzurumlu meşhur **Yetim Hoca**'dan okumuş, sonra ruus imtihanına girerek İstanbul'a gelmiş, **Âsım Efendi**'den okumuş ve dersiâm olmuştur. Bir ara son şeyhülislâmlardan **Mustafa Sabri Efendi**'den de muhtelif islâmî ilimler okumuştur.Bilhassa Doğu Karadeniz ve Erzurum havâlisindeki Rus işgâli ve Ermeni harekâtı sırasında emsalsiz hizmetler ifâ etmiştir.Birinci devre Lâzistan meb'usu **Necati Efendi** ile kurdukları çete, bölgeye ün salmış ve düşmana aman dedirtmiştir. Hele bir defasında Ruslar'ı dar bir boğazda, adamakıllı sıkıptırıp, hırpalayarak çekilmeğe mecbur etmiştir. Halbuki 800 piyade 200 süvari ve dört toptan ibaret düşman kuvvetine karşılık kendisinin sadece otuz arkadaşı vardı. 1960 yılında kulak kanserinden vefat etmiştir.

YOZGAT MÜFTÜSÜ MEHMED HULÛSİ EFENDİ

Birinci M.M. Meclisinde Yozgat Meb'usu idi. Fakat büyük vatansever **Ali Şükrü Bey**'in câniyâne bir surette şehid edilmesi üzerine meb'usluktan nefretle, istifa eylemiştir. Buna rağmen zafer için köy köy dolaşarak halkın cepheye koşmasını temin edecek vaazlar vermiştir. Ankara'da tanzim edilen meşhur fetvayı imza edenlerdendir. Meclisin açılışında Hacı Bayram'dan, Meclis'e kadar baş üstünde taşınan "**lihye-i saâdet**"i bir müddet de taşımıştı.

1961 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Müşâvere Heyeti âzâsı iken vefat etmiştir.

MÜFTÜ HÂFIZ İBRAHİM (AKGÜN) EFENDİ

1885 tarihinde Kütahya'da doğmuştur. İlk tahsilini Kütahya medreselerinde okuduktan sonra İstanbul'a gelerek, Medreset-ül-Kuzat'a (Hukuk Fakültesi'ne) girmiştir. Birinci Dünya Harbi çıkınca tahsili bırakarak ihtiyat zabiti olmak üzere Harbiye'ye girmiş ve kısa bir müd-

det sonra cepheye gönderilmiştir.

Birinci Dünya Harbi'ne iştirak eden **Hâfız İbrahim Efendi,** bu hizmet ve faaliyetlerine, Kurtuluş Savaşı esnasında da devam etmiştir. Temmuz 1920 de Kütahya Millî Alayı'na katılmış, daha sonra bu alayın lâğvı üzerine Birinci Ordu Dinar Menzil Mıntıkası'nda bulunarak Zafere kadar fiilen çarpışmış ve İstiklâl madalyasıyla taltif olunmuştur.

Zaferden sonra sırasiyle Dâr-ül Hilâfe Medresesi müderrisliği, Kütahya İmam Hatip Mektebi muâllimliği Kütahya Müftülüğü gibi vazifelerde bulunarak 1959 yılında tekâüde ayrılmıştır. 17 Nisan 1966 tarihinde Kütahyada irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. [249]

REFAHİYE MÜFTÜSÜ ŞEVKİ (YURTBAŞI) EFENDİ

1296 tarihinde Refahiye'de doğmuştur. İlk medrese tahsilini doğduğu şehirde ikmal ettikten sonra, önce Kayseri'ye giden ve sonra da İstanbul'a geçen **Şevki Efendi** Süleymaniye Medresesini "**Aliyyül alâ**" derecesiyle bitirerek icazetnâme almıştır.

Önce Refahiye'de açtığı bir medresede ders okutmaya başlamış, sonra Kuruçay Müftülüğüne tâyin edilmiştir.

Millî Mücâde devrinde Sivas Kongresine dâvet edilmiş ve bizzat iştirak ettiği bu kongreden sonra Refahiye'ye gelerek kadılığa başlamıştır. Bilâhare ortaya çıkan "**Koçgiri İsyanı**"nda Refahiye kaymakam vekili sıfatiyle çok faydalı hizmetler ifâ ederek isyancıların yatışıp dağılmalarrını temin etmiştir. Bundan sonra muhtelif yerlerde kadılık, hâkimlik ve müftülük vazifeleri ifâ eden **Şevki Efendi** 1949 yılında Hakkın rahmetine kavuşmuştur. [250]

---

249 - Fazla bilgi için bkz: Diyanet İşleri Reisliği Dergisi, Ankara, Hazian 1966 tarihli sayı.

250 - Fazla bilgi için bkz: Diyanet İşleri Reisliği Dergisi, Ankara Haziran 1966 tarihli sayı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZAFER VE SONRASI

I- ARAYIŞ VE TEREDDÜDLER DEVRİ:

İLK TAVIRLAR

Yukarıdan beri hikâye edilenler, Türk Kurtuluş Savaşı'nda zaferin bir numaralı âmilinin din olduğunu göstermiştir. Toptan tüfekten ziyade, halkın imanı sayesinde çetin bir mücâdele, muvaffakiyetle neticelenmiş ve düşman, Ege sahillerinden denize dökülmüştür.[251] O

251 - Burada Yunan askerleri için bizim de meşhura itibar ederek kullandığımız "d e n i z e d ö k ü l m e" tabiri yerinde değildir. Hakikatte Anadolu ortalarına kadar sokulan Yunan askerine karşı ciddi bir imha muharebesi yapmaya muvaffak olunamamıştır. Meselâ Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin bir imha muharebesi halinde gerçekleştirilmemesi şa-

kapanış konuşmaları tetkik edilince sözlerin daima Cenab-ı Hakka niyaz ile bitmekte olduğu görülmektedir. Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi açılış ve kapanış konuşmalarıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında **M. Kemal Paşa** tarafından yapılmış olan ilk konuşmanın sathî bir surette tahlili bu hakikati ortaya koyar.

Zaferden sonra bu hava çok kısa bir müddet daha devam etmiştir. Filhakika Büyük Millet Meclisi'nin bünyesinde muhâfazakâr tutumlu insanların **M. Kemal Paşa**'dan şüphe ettiklerini ve fiilen onun karşısında bir grup teşkil eylediklerini biliyoruz. Fakat **M. Kemal Paşa** da sırasında onlardan daha muhâfazakâr ve dindar gözükmekte idi.

Dinin, zaferden sonra günümüze kadar mâruz kaldığı muamelenin hikâyesi bu eserin hacmini çok aşacağı gibi bugünkü mevzuat mu-

---

yan-ı dikkattir. Bunun askerî olmaktan ziyade siyasî olan sebebleri üzerine eğilmek mevzuumuz haricidir. Fakat şu kadarını söyleyelim ki, kaçırılan ve imha edilemeyen bu düşman askerleri, Lozan Sulhu boyunca bize karşı bir tehdid vasıtası olarak kullanılmak üzere Trakya hududumuzda bekletilmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın bugüne kadar kiralık kalemler tarafından yürütülen meddah edebiyatını bir tarafa bırakarak yeniden değerlendirilmesinde geç kalınmıştır. Büyük Türk tarihi içinde Kurtuluş Savaşının iddia edildiği gibi çok ehemmiyetli bir yeri yoktur. Kuvvetlerin aşağı yukarı müsâvi bulunmasına, arazi ahali ve ikmal şartlarının düşmanın aleyhine bizim lehimize olmasına rahmen harbin üç sene sürmesi bu hükmümüzü doğrulayan fiilî vâkıalardır. Buna rağmen Kurtuluş Savaşı'ndan yılda beş on bayram çıkaran inkilabçılar, on bin şehid ve otuz bin yaralıya mal olan Kurtuluş Savaşı'na mukabil iki yüz elli bin şehid ve yüz elli bin yaralıya mal olan Çanakkale'yi hatırlamak lüzumunu hissetmemektedir. O Çanakkale ki; Kurtuluş Savaşı gibi dört yüz sene bir vilayetiniz olarak yaşamış küçük bir devlet olan Yunanistan'a karşı değil, Dünyanın en büyük devletlerine karşı muvaffakiyetle neticelendirilmiş ve Kurtuluş Savaşı'ndaki gibi Anadolu'nun en mâmur şehir ve kasabalarının yakılıp yıkılmasına ve ahalinin hunharca katledilmesine sebebiyet

vacchesinde hakkiyle belirtilmesi de imkânsız bir keyfiyettir. Çünkü zaferden hemen sonra dine ve din adamlarına karşı değişen bakış, Türkiye'de çok partili hayata geçinceye kadar gitgide şiddetlenen bir menfilik kazanmış ve bu tutum kanunlar ve cezaî müeyyidelerle de takviye olunmuştur. Fakat, Kurtuluş Savaşındaki dinî atmosferin aynen devam ettiği kısa devre içinde denilebilir ki, savaş esnasında olduğundan daha ziyâde ve hattâ ifratkâr dindarlık tezahürleri görülmüştür. Bunun sebebini anlamak gerçekten kolay değildir. Çünkü çok kısa zaman fasılalarıyla öyle zikzaklar çizilmiştir ki, bunları **M. Kemal Paşa**'nın ard düşünce ve plânlı hareket edişiyle dahi izah mümkün değildir. Gerçi inkılâpçılar hep böyle iddia edegelmişlerdir.

Saltanat'ın ortadan kaldırılması bahis mevzu edildiği zamanlarda bile dinle alâka yönünden saltanata kabil-i kıyas olmıyan Hilâfet müessesesi aksine şiddetli bir surette müdâfaa edilmiştir. Bu sırada umûmîyetle telkin ve tesis edilen nokta-i nazar Erzurum Kongresi'nden itibâren ortaya çıkmış bulunan "**Hâkimiyet-i Milliye**" fikri ile Hilâfet'i telif etmekti. Yani Saltanat mefhumunda mündemiç olan siyasî iktidarı Millet'e ve O'nun vekilleri bulunan Meclis'e maletmek suretiyle Hilâfet ve Saltanat'ı birbirinden ayırmak ve Hilâfet'i devam ettirmekti. Bu sırada "**Meşrutî**" bir idareyi tervic eden birçok kimse de mevcuttur. Kuvvetli şahsiyetiyle, İstanbul Baro Reisi **Lütfi Fikri Bey** bunların başındaydı. Bununla beraber bu grup, böyle bir düşünceyi de şiddetle reddedecek kadar kesin bir muhalefetle karşıla

---

verilmeden başarılabilmiştir.

Kurtuluş Savaşının tarihimizde binlerce büyük ve cihanşümul muharebelerden daha büyük ve şerefli gösterilmesi için girişilen sunî ve resmî gayreter, bilâhare yapılacak olan inkıiapların âmillerine mitolojik bir şahsiyet ve otorite sağlamak içindi.

Kanaatimizce **M. Kemal Paşa**'nın şuur altı da Kurtuluş Savaşı'na âid bu gerçekle dolu bulunduğundan hilâfetin ilgası, laiklik ve harf inkılabı gibi - müsbet veya menfi - çapı askerî vak'aları çok aşan bir takım teşebbüslere girişmiştir.

Bursa'nın düşmandan temizlendiği gün kurbanlar kesilirken bir din adamı heyecan ve sevincini ifâde ediyor.

Hocaların arasında ve aynı kıyafette M.Kemâl Paşa, üzerinde de O'nun eliyle yazılmış "Mefkûre Hâtırası" yazısı

mak lüzumunu duymamışlardır. Nihayet Osmanoğulları "**Halife**" sıfatiyle Meclis'in de üstünde ve İslâm Âlemi'ne şâmil bir iktidara sahip bulunacaklar, Meclis de eskisi gibi vazifesini ifâ edip gidecek diye düşünülmüştü. Filhakika **Rauf Bey** gibi "Ben Hânedan-ı Âl-i Osman'ın nan-ü nimetiyle perverde olmuş bir âilenin evlâdıyım" diyen bir kimse bile nihayet bu mülâhazalara inanıp saltanatın ilgâsını hükûmet teklifi olarak Meclis'e getirmiştir. Filhakika muhâfazakâr meb'usların böyle düşünmeleri ve ortaya atılan fikre inanıp güvenmeleri çok normaldi. Çünkü en çok korktukları **M. Kemal Paşa,** kâh iyilikle kâh da tehdidle bu fikri, tamamen yayıp yerleştirmişti: **"...Burada toplanmış olanlar, Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse fikrimce muvafık**

olur. Aksi takdirde yine hakikât usûlü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir." [252] gibi ifadeleriyle **M. Kemal Paşa** etrafı her istediğinde sindirecek bir metod takip etmekteydi.

Bir taraftan da saltanatı ilgâ etmekle beraber, Hilâfeti muhâfazakârlardan daha mutaassıbâne bir surette müdâfaa ediyordu. O'nun bu mevzuda söyledikleri ortadoğunun hâlâ yegâne büyük devleti olan bu günkü Türkiye bakımından tekrar hatırlanmağa değer bir vasıf taşımaktadır.

"...Arkadaşlar! Yine malûmdur ki: Dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların asyaî kısmı Ceziretülârabda mütekâsif olarak arz-ı mevcudiyet eder.

Mazhar-ı nübüvvet ve risâlet olan Fahriâlem Efendimiz bu Kütle-i Arab içinde, Mekke'de Dünya'ya gelmiş bir vücudu mübârek idi.

Ey Arkadaşlar! Tanrı birdir, Büyüktür. Âdât-ı ilâhiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki; insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sabavet ve şebâbet devridir. İkinci devir, beşeriyetin tıpkı bir genç gibi yakından ve maddî vasıtalarla kendisiyle iştigâl edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan nokta-i tekemmüle vüsûlüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla iştigâli lâzime-i ulûhiyetten addeylemiştir. Onlara Hazret-i Adem Aleyhisselâmdan itibaren mazbut ve gayri mazbut nâmütenahi denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat; Peygamberimiz vasıtasıyla en son hakayık-ı diniye ve medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmağa lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrâk, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhâmât-ı ilâhiyye ile

252 - **Mustafa Kemal** - Nutuk - Ankara 1927, sh. 421

temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki, Cenab-ı Peygâmber, Hatemülenbiyâ olmuştur ve kitabı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammed Mustafa (Sallâllahü Aleyhi Vesellem) 1394 sene evvel rumî Nisan içinde Rebiülevvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu, gün doğmadan...

Bugün o gündür, İnşaallah büyük tesâdüftür (İnşallah! sesleri) Filhakika arabî tarihiyle bu akşam yevmi velâdetin sene-i devriyesine tesâdüf ediyor. Hazret-i Muhammed eyyâm-ı sabâvet ve şebâbeti geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nuranî, sözü ruhânî, rüşt ve reviyette bîbedel, sözünde sâdık ve halim ve mürüvvetçe sâire fâik olan Muhammed Mustafa, evvelâ bu evsaf-ı mahsusa ve mütemâyizesiyle kabilesi içinde "Muhammed-ül-Emîn"oldu.

Muhammed Mustafa, Peygâmber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırk üç yaşında risalet geldi. Fahriâlem Efendimiz namütenâhî tehlikeler için, bîpayan mihnetler ve meşakketler karşısında yirmi sene çalıştı ve Dini İslâm'ı tesise âid vazife-i peygâmberiyesini ifâya muvaffak olduktan sonra vâsıl-i alâ-yi illiyîn oldu. Kendisinin mazhar-ı irşadatı olan bütün müslîmin ve bilhassa Ashabı güzin bir çok göz yaşları döktüler. Fakat muktez-a-yı beşeriyet olan bu hal-i teessürün bîfâide olduğunu derhal idrak eden erbâb-ı fetânet, Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesâlih-i ümmeti bir an evvel hüsnü temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resûlü Ekreme halife olacak bir emîr intihabı mevzuu bahis edildi. Zât-ı Risaletpenâhi, yârigârı olan Hazret-i Ebubekir'den şahsen hoşlanırdı ve enfas-ı vâpesini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran topla-

nıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilir.

Halbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilâkis mesele çok müzâkerelere, çok münâkaşalara ve çok esaslı ihtilâflara mâruz kaldı. Emr-i intihapta mühim olarak, üç muhtelif nokta-i nazar tebârüz etti. Bu nokta-i nazarlardan birisi Makam-ı Hilâfet'e istihkak, mesalih-i ümmete rüyet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifâyetin kâide ittihazı idi. Buna nazaran Makam-ı Hilâfet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu nokta-i nazar cumhuru sahâbenin idi.

İkinci nokta-i nazar; o güne kadar nusret-i İslâm'a hizmet eden kavmin Hilâfet'e müstahak addelilmesiydi. Bu, ensarın nokta-i nazarıydı.

Üçüncü fikir ise kuvvet-i karabeti iltizam etti. Bu da Haşimîler'in nokta-i nazarı idi. Bu üç nokta-i nazardan ittifak-ı ârâ ile birini tercih etmek ve emri intihabı intaç eylemek mümkün olmadı. En nihayet teşettü ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna kani olan Hazret-i Ömer'in tesiriyle Hazret-i Ebubekir'e bîat olundu. Görülüyor ki, ilk halifenin intihabına temâyülât-ı umûmîyenin tabiî temerküzünden ziyâde şahsî tesir, teşbit-i şekletmiştir.

Efendiler! Bu muhalefet ve münakaşâtın nâbemahal olduğunu zannetmeyelim. Hakikatte emr-i Hilâfet-i nebeviye, İslâm arasında bir râbıta olan bir emârettir. Ve ehl-i İslâm'ın kelime-i vâhide üzere içtimalarını temin eden bir emârettir. Emâret ise, Cenab-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü, daima satvet ve kuvvetle meşruttur. Ve andan maksadı aslî de defi fesat ve hıfz-u asayiş-i bilâd ve tanzim-i umur-u cihad ile mesâlih-i âmmeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete me-

Şer'iye Vekili
MUSTAFA FEHMİ EFENDİ

nuttur. Adetullah bu veçhile câri ola gelmiştir.

Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif nokta-i nazardan birincisinin -ki kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin vâris-i Hilâfet olması noktasıydı- diğer mukat-ı nazara müreccah ve gâlip olması tabiîdir ve Hazret-i Ebubekir'in bittesir Makâm-ı Hilâfet'i işgâl etmesi isabet oldu. İşte bu suretle Zaman-ı Saâdetten sonra Hilâfet ünvaniyle bu emâret-i İslâmiye teşekkül etti.

Fakat efendiler, Peygâmberin vefâtiyle derhal her tarafta irtidat başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazret-i Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tevsi-i hudud-u emâret-i islâmiyeyeye tevessül eyledi.

Ebubekir son demlerine yaklaşınca, kendi intihabındaki müşkülâtı tahattur etti ve Hazret-i Ömer'i vasiyetnâme ile bizzat intihap ve millete takdim eyledi.

Hazret-i Ömer'in zaman-ı hilâfetinde memâlik-i islâmiye fevkalâde denecek derecede sür'atle tevessü etti. Servet çoğaldı. Halbuki; bir milletin içinde servet ve gına husulü beynennâs ağraz-ı dünyeviyenin hudusunu ve bu da ihtilâl ve fitnenin zuhurunu bâis olmak bu âlem-i kevn-ü fesâdın mukteza-yı ahvalindendir. İşte bu nokta; Hazret-i Ömer'in zihnini tahdiş ediyordu. Bir de Hazret-i Ömer tahattur ediyordu ki; Resulü Ekrem, mahrem-i esrarı olan havassı ashabına şunu demişti: "Ümmetim, düşmanlarına galebe edecek. Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kisra ve Kayserin hazinelerini taksim eyliyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsaniyetler hâdis olarak mülûk-i sâlife mesleğine gireceklerdir."

Hazret-i Ömer, birgün Huzeyfe İbni Yeman (Radiyallahüanh) Hazretleri'ne deniz gibi temevvüç edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta: "Senin için andan beis yok, senin zamanında anın arasında kapalı bir kapı vardır." dedi. Hazret-i Ömer sordu:

-Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?

Huzeyfe: "Kırılacak!" dedi.

Hazret-i Ömer: "Öyle ise artık kapanmaz" dedi. Ve izhar-ı teessüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü memâlik-i islâmiye vüs'at bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekl-i emâret ve bu tarzı idare ile her yerde adâlet-i kâmile icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer, bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allahına yalvararak diyordu ki:

-Yarap! Ruhumu kabzet!

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu: "Nasıl ağlamayım ki, Fırat kenarında bir oğlak zâyi olsa korkarım ki Ömer'den sorulur." diye cevap verdi. Evet; Hazret-i Ömer (Radiyallahüanh) artık, Hilâfet unvanı altındaki tarz-ı emâretin bir devlet idaresine nâkâfi olduğunu, bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hattâ kendi mehâbetinde olsa dahi bir devletin idaresine nâkâfi olduğunu bütün mânâ-yi şâmiliyle idrak eylemişti. Hattâ, bu endişe ile idi ki; Ömer, kendisinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman "Bir hâneden bir kurban yetişir" dedi. Abdurrahman bin Avf"ı çağırdı.

"Ben, seni veliahd eylemek istiyorum." dedi. O da: "Bana kabul et, deyû rey ve nasihat eyler misin?" dedikte Ömer: "Edemem yâ Avf!" dedi.

Abdurrahman, "Vallahi ben de ebediyen bu işe giremem" dedi. En nihayet Ömer, en mâkul noktaya temas etti. Emânet, devlet ve millet işini meşverete havâle etti. Ömer'den sonra eshab-ı şûra ve bütün halk, mescidi lebâlep doldurmuştu. Ve orada bazı şayan-ı dikkat vaziyetlerle yine idare-i ümmeti intihab ettikleri bir halîfeye tevdi ettiler.

Hazret-i Osman, halife oldu. Fakat kırılmağa mahkûm olan kapı artık kırılmıştı. Memâlik-i İslâmiye'nin her tarafında bin türlü kıyl-u kal ve adem-i hoşnudî başladı. Zavallı Osman, âciz ve nâciz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Vâlisi Muâviye, O'nun hayatını muhafaza etmek için nezdi himâyekârisine davet etti. Buna muvafakat edemiyen Hazret-i Osman, taraf-ı velâyetpenâhîden, muhafaza-i nefs için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiç birisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntıkalar halkı Medine'de evinin içinde Hazret-i Osman'ı taht-ı muhsaraya aldı. Ve zevce-i muhteremesinin yanında şehid oldu. Birçok

gürültü ve kanlı vekâyiden sonra Hazreti Ali (Kerremallahüveçhe) Makam-ı Hilâfet'e getirildi. Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı.

Aynı ırktan olmakla beraber, Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hıtta-i Hicaziye de bambaşka bir şeydi. Hicaz'da bir halife, Suriye'de kuvvete istinaden bir vâli ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeğe mecbur oldu. Muâviye, Hazret-i Ali (Kerremallahüveçhe) nin hilâfetini tanımıyor ve bilâkis O'nu hun-i Osman ile itham ediyordu..." [253]

. Bundan sonra Hilâfet'in tarihî seyrini uzun uzun anlatan M. Kemal Paşa, nihayet bu meselede asıl üzerinde durmak istediği noktaya gelmiştir:

"... Beyânâtıma mukaddeme olarak izah etmiştim ki; bundan 1500 sene evvel, yani Hicret-i Nebevîden iki buçuk asır evvel, Orta Asyada muazzam bir Türkiye Devleti mevcuddu. Kablelislâm mevcud olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan bin sene evvel İslâm-ı kabul ettiler. Evvelâ şarka doğru tevsi-i memâlik ederek Çin hududuna kadar icra-yı nüfuz eylediler. Hulefa-yı Abbasiyenin taht-ı idaresinde bulunan yerlerde iktisab-ı nüfuz ettiler. En yüksek idâre ve emr-i kumanda makamâtına irtika eylediler. Dördüncü asr-ı hicrîde idi ki, "Selçuk Hükûmeti" **nâmı altında muazzam bir Türk Devleti teşekkül etti. Bu devletin nâmı altında icra-yi faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan cenubî İran ve Irak'a ve Suriye'ye ve Garba, Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan Hulefa-yi Abbasiye, bu Türk Devlet-i Muazzaması'nın dâire-i nüfuzuna girmişti. Filhakika bu Türk devleti beşinci asır evâsıtında Mâveraünnehr ve**

---

253 - **Atatürk**'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, İstanbul 1945, sh. 261 ve devamı.

Sarıklı Meb'uslardan :
Sivas Meb'usu **MUSTAFA TÂKİ EFENDİ** (solda)
ve Adana Meb'usu **MEHMED HAMDİ EFENDİ**

Harezmi, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memâliki zapt ile hududunu Kâşgardan ve Seyhun Mecrası'ndan Akdeniz ve Bahri Ahmer'e ve Bahri Umman'a kadar tevsi etti ve Bağdat'ta bulunan Hulefa-yi Abbasiye'yi, yed-i ihtiyar ve idâresine aldı.

Bağdat'ta, aynı merkezde Melikşâh namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zatla halife namını taşıyan Muktedibillah yan yana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk Devleti'nin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, yanında bir Hilâfet Makamı'nın ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yed-i idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama aid sıfat ve salâhiyatı kendi makamında memzuç bulundurmak mümkündü. Hazret-i Selim' **in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşâh, daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.**

Müşârünileyhin belki yanlış düşündüğü bir şey var idiyse, o da Türkiye Selçuk Devleti'ne daha sâdık ve Makam-ı Hilâfet'e elyak diğer birinin Halife Muktedibillâh'a halef olmasını temindi.

Filhakika Muktedibillâh'ın veliahdı olan oğlunu azil ve O'nun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti. Melikşâh ölmeseydi bu, böyle olacaktı.

Şimdi efendiler, Makâm-ı Hilâfet mahfuz olarak O'nun yanında hâkimiyet ve saltanatı milliye makamı ki, -Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvvasiyle o Makam-ı Hilâfet'in istinadgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız ve dinî bir vazife olarak taahhüd ve tekeffül ediyor..."[254]

Bundan sonra **Sultan Vahideddin'e** ve Makâm-ı Saltanat'a tarizkâr beyanlarda bulunarak tekrar din ve Hilâfet'e avdet ediliyor:

"Efendiler! Hulefa-yı Abbasiye devrinde Bağdatta ve ondan sonra Mısır'da Hilâfet Makamı'nın, asırlarca müddet Saltanat Makamı'yla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bu gün dahi saltanat ve hâkimiyet makamiyle Makâm-ı Hilâfet'in yan yana bulunabilmesi en tabiî

254 - a.g.e. sh. 266 ve devamı.

Diyarbekir Meb'usu **HAMDİ EFENDİ** (solda)
ile Koçgiri (Çankırı) Meb'usu **TEVFİK EFENDİ** (sağda)

hâlâttandır. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'da Saltanat Makamı'nda bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Makâm-ı Hilâfette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bîkudret veya mülteci bir şahs-ı âciz değil, istinadgâhı Türkiye Devleti olan bir şahsı âli oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asrî bir devlet-i mütemeddine halinde hergün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhasın himâyeti tehlikesine kendisini

mârûz bulundurmayacak ve diğer taraftan Makâm-ı Hilâfet de bütün Âlemi İslâm'ın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-i râbıtası, kulûb-i islâmiyenin bâdi-i inşirahı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler! Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve O'nun hükümeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyzi halâsı saadet vâdettiğini izaha lüzum görmem. Üç senelik tecârib-i fiiliye ve bunun semerât-ı mes'udesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra Makam-ı Hilâfet'in dahi Türkiye Devleti için bütün Alemi İslâm için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhiyle gösterecektir. (İnşallah sadaları)

Türk ve İslâm Türkiye Devleti iki saadetin, tecelli ve tezâhürüne memba ve menşe olmakla Dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır." (İnşallah sadaları). [255]

M. Kemal Paşa bununla da iktifa etmiyerek daha da ileri gitmiştir. Bunu Balıkesir **"Paşa Camii"** minberinden halka hitaben yaptığı konuşmadan aldığımız şu satırlar, daha bariz bir surette göstermektedir:

"Ey millet, Allah birdir! Şanı büyüktür! Allahın selâmeti, âtıfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygâmberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenabıhak tarafından insanlara hakâyık-i dinîyeyi tebliğe memur ve Resûl olmuştur. Kanunu esasisi, cümlemizce malûmdur ki, Kur'an-ı azimüşşandaki nusustur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tevâfuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavânin-i tabiiye-i ilâhiye beyninde tezat olması icabederdi. Çünkü bilcümle kavanin-i kevniyeyi yapan Cenâb-ı Haktır." [256]

---

255 - a.g.e. sh. 270
256 - a.g.e. Cilt 2, sh. 94

Acaba **M. Kemal Paşa,** Saltanat'ı kötülerken, Hilâfet'i neden bu kadar şiddetle müdafaa ediyordu. Bu üzerinde durulup değerlendirilmesi lâzım gelen bir noktadır. Çok kısa bir zaman önce Meclis'te Müdafa-i Hukuk Grupunu kurduğu zaman Erzurumlular kendisine cephe alarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Ankara'dan ayırıp, yeni bir şekle sokmak istemişlerdi. Cemiyetin ünvanına **"Muhafaza-i Mukaddesat"** ünvânını ilâve ederek, Ankara'ya cephe alıyor ve Erzurum'u tamamen Erzurumlulara mahsus bir idare altında yürütmek istikâmetinde bir arzu ortaya koymuş bulunuyorlardı. Bu teşebbüsün başında bulunan **Kadı Raif Efendi,** bir beyannâme neşrederek Ankara'daki kadronun Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne zıd istikâmetlere doğru gitmelerinden dolayı kendilerinden ayrıldığını beyân ediyordu. Bu beyannâmenin ana fikirlerini hülâsa etmek suretiyle bir yazıya ekleyip Ankara'ya bildirmiş olan **Kâzım Karabekir'e M. Kemal Paşa**'nın gönderdiği cevapta:

"Hilâfet ve Saltanat mesele-yi esâsiye olarak mevcud değildir. Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir hükümdar sultan bulunacaktır. Mevzubahis olan mes'ele, hükümdarın hukuku olup, tâyin ve tahdidi için son birkaç asrın tecrübe ve devlet mefhumundaki millet hukukunun mânâ-yi hakikisi âmil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'î bir düsturumuz yoktur." [257] diyordu. **Kadı Raif Efendi**'nin beyannâmesinde ise "Büyük Millet Meclisinde teşekkül eden mezkûr grupun maksad ve gâyesi, Devlet'in şekl-i idâresini büsbütün değiştiren siyasî bir gâyeyi istihdaf etmekte ve Sivas Kongresi'nin tesbit ettiği esasâta nazaran Hilâfet ve Padişaha âid hiçbir kaydı mevzubahis etmeyen Teşkilât-ı Esasiye Kanununu, rehber-i faaliyet olarak kabul eylemektedir. "**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupu**" ismini takınan bu fırkanın şahsiyet-i maneviye ve hukukiyesi mezkûr cemiyet ünvânının sahibi hakikisi olan Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtlarının vaziyet-i umûmiyeleri ile bir tezat teşkil eder. Bu itibarla

257 - **Kâzım KARABEKİR**: a.g.e. - sh. 984

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'nın mensupları kendilerinin hiçbir reyi, muvâfakati alınmadan Ankara'da vücuda getirilen bir heyet-i idârenin mukarreratına adem-i ittibâda mâzurdur.

Velhasıl bu islâhatı halk idaresinin hâkimiyet ve inkişafına müsâid sûrette Kanun-i Esasî'de yapılacak tâdilât ile temin ve hukuk-i padişahîyi tahdid edecek tarzda yaparak, memleket ve Alemi İslâm'ın hayat-ı hâzıra ve müstâkbelesi için azim teşeddüd ve mahzurlar dâvet edecek Cumhuriyet şeklinden kat'iyyen sakınmak lâzımdır." [258]

Buna cevap olarak **M. Kemal Paşa'**nın, **Kazım Karabekir Paşa'**ya gönderdiği yukarıda bahsi geçen yazıda:

"...Bu kanunda mânâ-yi cumhuriyet ifâde eden hiç bir şey mevcud olmadığı gibi Müdafaa-i Hukuk grupunun maksad-ı esâsîsinde de kat'iyyen böyle bir netice mevcud değildir.

Binaenaleyh Raif Efendi'nin Saltanat şeklinin Cumhuriyetçiliğe kalbi mahsus olduğu hakkındaki fikri bir vehm-i mahzdan başka bir şey olamaz...." [259] deniliyordu.

Kısa zamanda bu değişikliğin sebebi ne idi? Bu mesele üzerinde imâli fikretmeden önce bu düğümün çözülmesine yarıyacağı için zaferden sonra İstanbul ahâlisine karşı "**Şer'iye Vekâleti**" tarafından neşredilen beyânnameyi de nazarlarınıza takdim etmek isterim:

İstanbul ahâlisine karşı Şer'iye Vekâletinin beyânnâmesi:

"İstanbul'da âdâb-ı milliye ve şiar-ı İslâmiye ile hiç bir zaman telif edilmiyecek bir takım hareketlerin meydan aldığını ve son zamanlarda o mübâlatsızlığın pek çirkin bir şekle girdiğini Büyük Millet Meclisi kemâl-i esefle işitiyor. Müslüman nâmını taşıyan bazı kadınlar namus ve iffet nâmı altında takdis ettiğimiz iki muazzam vazifeye karşı tama

258 - **Kâzım KARABEKİR:** a.g.e. sh. 980-81
259 - **Kâzım KARABEKİR:** a.g.e. sh. 983

"Kurtuluş Savaşının temeli Erzurum Kongresi" nin toplanmasına sebeb olan ve mukeddesatçı beyânlarıyla Ankara'yı titretip sigaya çeken ulemâdan **KADI RAİF EFENDİ**

miyle lâkayt kalarak fezâletlerini kendilerine yabancı erkeklerle husûsî ve umûmî yerlerde dans etmek derecesine kadar ileriye götürüyorlarmış. Büyük Millet Meclisi yakinen bilir ki, bu şenâatleri bîperva irtikâb eden alçak fitneler pek küçük bir ekalliyetden ibarettir. Yoksa o mübârek memleketin ekseriyet-i kâhiresi diyânetine, milliyetine has olan seceyây-ı bergüzedeyi tamamiyle muhafaza etmektedir. Ve ahlâk-ı kerimânesine ve an'anat-ı mukaddesesine vuku bulan bu tecâvüzlerin de vâkıfı olmak itibariyle bizlerden ziyâde müteessirdir. Fakat emri bilmaruf nehyi anilmünker farizasiyle bütün müslümanların mükellef bulundukları hiçbir zaman hatırdan çıkmamalıdır. Bilhassa oradaki ahâlimize mürşidlik vazifesini deruhte eden havas tarafından umur-i millete bu derecelerde müsamahakârlık gösterilmesi elbette mazur görülemez. Bütün Anadolu halkı çoluğuyle, çocuğuyle, kadıniyle, erkeğiyle, malıyle, canıyle, dişiyle, tırnağiyle düşmanlara karşı mücâdele ediyorken İstanbul'daki halkın hiç olmazsa bu mukaddes cihada kalben iştirâk etmesi icab etmez mi?

Milletimizin istikbali olan gençler ve istikbali kurtarmak için hayırlı evlâtlar yetiştirecek kız ve kadınlar düşünmelidir ki; bu gün kendilerinin Anadolu'daki dindaşları onların hayatını, namusunu, şerefini, istiklâlini kurtarmak azmiyle uğraşıyorlar. Karların altında, çamurların üstünde, sarp dağların tepesinde, engin ovaların içerisinde, mübârek kanlarını döküyorlar. Bu mukaddes gâye uğrunda canlarını fedâ ediyorlar. Namusunu şerefini her şeyden üstün selâbet-i imanına azamet-i vicdanına Dünya'ları hayran eden milletimiz arasında bu fezâhetler ve bu fezâhati irtikâb edecek kadar sefil fıtratlar acaba nasıl oluyor da bulunuyor. Hiç şüphe yoktur ki; bu şenaatler bizim ruh-i milliyetimizden bizim terbiye-yi millimizden doğmamış, bunlarda yabancı bir ruh, zehirnâk bir terbiye âmil olmuştur. Bu yabancı ruhu ve zehirnâk terbiyeyi öldürmek büsbütün vücudunu kaldır-

mak için bütün millet rehberlerinin bütün millet matbuatının el birliğiyle çalışmaları en mukaddes vazifeleridir. Zira ahlâksız bir millet için imkân-ı hayat tasavvur olunamaz. Ahlâkın sukutu bünyan-ı milliyenin inhizamıdır. Millet şahıslar gibi türlü türlü ukbelere uğrar.

Lâkin bütün bu ıstırapları, bütün bu ukbeleri muvaffakiyetle atlayanlar ancak ahlâkını sukutdan muhafaza edenlerdir. Binaenaleyh mekârimî ahlâkı itmam için gönderilmiş bir dinin muhafaza-i esâsiyesini kendilerinde umde ittihaz eden, bu hisle İstanbul'daki sukut-i ahlâkîden son derece müteessir bulunan Büyük Millet Meclisi bütün ruhuyle temenni eder ki; inâyet-i Hak'la İstanbul'u tahlis ettiği zaman orada velev pek küçük bir ekâlliyet tarafından irtikâb edilmiş olsun bütün bir ekseriyetin namusunu lekeliyebilecek bu kabil fezahatleri görmesin, bilâkis necâbet-i milliye ve islâmiyemimizin her türlü ilcaatı mühacemata rağmen saffet-i ezeliyesiyle pâyidar olduğunu müşahade etsin.

Bununla beraber Büyük Millet Meclisi İstanbul'un namuslu, hamiyetli, faziletli evlâdına iştiyaklarını iblâğ ederken şunu da ilâve ederiz ki; kadın olsun erkek olsun milletin mukaddesatını hiçe sayan namusunu lekeleyen nefsi hevâsına esir bir takım erâzil emin olsunlar yakında hareketlerinin hesabını vermekten kurtulamıyacaklardır. Veyl o kimselere ki, mevcudiyet-i milliyede elîm rahneler açarak cezâ-yı sezâlarını Dünya'da, ezlan-ı ukbada sermedî bir hüsran suretinde görürler. Febeşşürühüm ibâdellezine yesmeûnel ükûl feyettebiûne ahsenehû.

Büyük Millet Meclisi Namına

Umuru Şer'iye Vekili

Mustafa Fehmi [260]

---

260 - **Kâzım KARABEKİR**: a.g.e. sh. 105 8

Kısa fasılalarla ortaya çıkan bu beyân ve hareketlerin mânâsı nedir? Acaba **M. Kemal Paşa,** Saltanat ve Hilâfet meselesinde nasıl bir tavır alması lâzım geldiğinde tereddüd mü etmektedir? Veyahud da adım adım bir plân üzerinde mi yürümektedir. Bizce birinci tez daha kuvvetlidir. Filhakika Saltanat'ın ilgâsını temin eden başlıca âmil Hilâfet'in muhafaza edileceği zannı olmuştur. Fakat sonradan şiddetle aleyhe geçmek hesapta olsaydı, sırf muvakkad bir zan hasıl etmek için, Hilâfeti mutaassıbane müdafaa mevkiine geçmezdi. Bunun mantıken böyle olması gecekir. Şu halde Hilâfet'e dâir bu devredeki müdafaaları, samimî telâkki etmek lâzımdır. Şu şartla ki: Hilâfet'in "**Hânedân-ı Al-i Osman**" da değil kendinde devam etmesi bahis mevzuudur. Çünkü yukarıda mevzubahis ettiğimiz **Kâzım Karabekir Paşa**'ya gönderilmiş bulunan cevapta: "**Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir Hükümdar Sultan bulunacaktır**" diyor. Fakat bu sıfatların veya hiç olmazsa sırf Hilâfet'in Al-i Osmanda devam edeceğini söylemiyordu. Bu meseleye zihni takılan **Kâzım Karabekir Paşa:**

"**Mustafa Kemal Paşa**'nın cevabındaki "Cumhuriyet olmayacak, Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir Hükümdar Sultan bulunacaktır" kaydı beni düşündürdü. İstanbul Cumhuriyet yapıyorlar diye endişe ederek, propaganda yapıyordu. Padişah ve taraftarları bundan ürküyordu. Benim bugün anladığım ise, daha korkunçtu. O da **Mustafa Kemal**'in bir muzafferiyet neticesi Hilâfet ve Saltanat'ı alması idi. Bu ibâreyi bir kaç kere okudum. Hânedân-ı Osmandan bahis yok. (Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir Hükümdar Sultan bulunacak) diyor. Herhalde yeni fikirden Cumhuriyet tesisi daha az korkuludur. Bakalım istikbal ne gösterecektir." [261] diyor.

Bu hususu **Kâzım Karabekir Paşa** yukarıda dercettiğimiz beyânnameyi naklettikten sonra ayrıca şu iki dipnotla da tavzih etmektedir:

---

261 - **Kazım KARABEKİR**: a.g.e. sh. 978

"1. Mustafa Kemal Paşa'nın Hilâfet'in lüzumu hakkındaki Balıkesir'deki hutbesi ve Meclisdeki nutku ve bu beyânnâme bir araya getirilir ve başlarına da mefkûre hatıratı hocalar grupu ortasında ve aynı kisvede Mustafa Kemal Paşa'nın resmi konursa vaziyet daha iyi anlaşılır. Gâzi'nin büyük bir taassupla Hilâfet ve Saltanatı şahsına almak istediği görülür. Buna muvaffak olamayınca da 180 derece aksine yürüdüğü müthiş garâbetdir. İfrat ve tefritten bir türlü kurtulamıyoruz. Bu tamim ne kadar lüzumsuz ve hattâ zararlı ise sulhden sonra mütezâyiden giden içtimaî tahribat da o kadar felâketdir. İhtarnâmeyi yazan Mustafa Fehmi Efendi'nin de reyi ile melon şapka ve lâtin hurufatiyle İstanbul'un asrî plâjlarında medeniyet yolunun yolcularını ara sıra seyrederek bu sâbık yazılarına mı yoksa hâle mi acır acaba? Bilmem pek meraklı bir şeydir." [262]

2-"Gâzinin vakit vakit yaptığı emrivâkileri de kabul ile İstiklâl Harbi pek şanlı ve şerefli kabuledildi. Fakat sonrası hiç de böyle olmadı. Mustafa Kemal Paşa bir zaman hocalardan mutaassıp bir halde hutbe ve nutuklarla Hilâfet ve Saltanat'ı almağa uğraştı. Muvaffak olamayınca müthiş sola kaydı. Dinî ve an'anevî varlıkları kanla yıktı.Terakki ve tekâmül taraftarı olan arkadaşları bu sağa sola hareketlerde artık birlikte yürümediler, hattâ muhâlefete geçtiler. Bunları kaybetmekle sukût da başladı ve devam ediyor. " [263]

Gerçekten **M. Kemal Paşa** ve etrafındakiler bu devrede Saltanat'ı kötülemişlerse de Hilâfet'i var kuvvetleriyle müdâfaa etmişlerdir. Saltanatın ilgâsı kararından sonra hakkında Ankara'nın iyi düşünmediğini anlayan **Sultan Vahideddin,** Türkiye'den ayrılınca yerine **Veliahd Abdülmecid Efendi**'yi Halife seçtiler. Bununla Meclis daha doğrusu **M. Kemal Paşa** arasındaki yazışmalar hayli câlib-i dikkattir. Bunlar da Hilâfet'in muhafaza edilmek istendiğine delil teşkil edecek bir üslûp taşımakta idi. Fakat...

262 - a.g.e. sh. 978
263 - a.g.e. sh. 978

LOZANIN GETİRDİĞİ DAR GEÇİT

Bütün tavırlar ve beyânlar Hilâfet'in muhafazası istikâmetinde gelişirken "**Lozan Konferansı**" açıldı. Bu konferansın başarısızlığa uğrayarak kesilmesine kadar süren birinci devresinde de bu hissiyat devam etti. Hattâ Lozan zabıtlarında açıkça görüldüğü üzere **İnönü** bile, mesele Hilâfet'e taallûk ettikçe celâdetle müdafaalarda bulunuyordu. Ve hele "**Muslim Standart Gazetesi**"nin muhabiri **Abdülkerim Efendi'**ye verdiği cevapta:

"**...Türkiye'de Hilâfet masundur ve iktidara sahiptir.**" demiş ve yukarıda Saltanat'ın ilgâsı dolayısiyle naklettiğimiz **M.Kemal Paşa'**nın müdafaasına eş bir ifâde kullanmıştır. Fakat konferans çıkmaza girip isteklerimiz reddedilince, başka bir eserimizde [264] tafsilâtını verdiğimiz üzere meşhur Yahudi Hahambaşı **Hayim Naum Efendi** sahneye çıkmıştır. O'nun aracılığı ile Türkiye'nin başta Hilâfet olmak üzere birçok tavizler vermesine sebep olan Lozan anlaşmasının meşhur yirmidört maddelik gizli kısmı tanzim edilmiştir.

Hayim Naum Efendi, ötedenberi Hilâfeti yıkmağa uğraşan "**İngilizler**" ve hattâ "**Papalık**" ile "**Ankara**" arasında mekik dokumaya başlayınca **M. Kemal Paşa,** Hilâfeti almak kadar, yıkmanın da bir kuvvet gösterisi olabileceğini düşünmüş ve bu suretle yurt gezilerinde Hilâfet'in aleyhinde konuşmaya başlamıştır. Gerçekten Hilâfet'i kaldırmak bahasına başarılı bir sûlh muâhedesi ortaya çıkarılabilseydi bu da önemli bir nüfuz gösterisi imkânı sağlayabilirdi. Fakat henüz muahede imza edilmeden Türk Ordusu'nun büyük bir kısmını terhis etmek ve açıkça Makâm-ı Hilâfet aleyhine konuşmak sûretiyle tâvizler peşin verilmiş olduğundan, hiç olmazsa buna mukabil olarak her hangi birtâviz de ne yazık ki, alınamamıştır! **İnönü,** muârızlarından bir tâviz koparmak şöyle dursun kendisi tâviz üstüne tâviz vermek suretiyle ortaya "M i s a k -ı M i l l î" den bir çok noktalarda ferâgatı ifâde eden çarpık bir sulh muâhedesi çıkarmıştır. Çünkü batılıların bizim İs-

---

264- **Kadir MISIROĞLU**: Lozan Zafer mi, Hezimet mi? C. I. İstanbul 1971 VE C.III, İstanbul 1977

Dine ve Din Müesseselerine karşı tutumuyla
şöhret yapan bir sarıklı meb'us :
Antalya Meb'usu **RASİH HOCA (KAPLAN)**

tiklâl hakkımızı dahi tanımıyacakları zannına kapılarak iki de bir Türkiye'nin İstiklâlinden söz açmak suretiyle bütün zaafını açığa vurmuştur.

Bu konferansın uzun ve teferruatlı hikâyesine girmiyoruz. Yalnız Kuvva-yı Milliye ruhundan dönüşün burada başladığına işaretle iktifa ediyoruz. O derece ki, **İsmet Paşa,** Lozan'ın getirdiği şartlar muvâcehesinde ve gizli muâhedenin taahhüdleri istikâmetinde yeni bir Türkiye vücuda getirmek için kendisi baş mimar olmak üzere hamarat bir surette Başvekillik Makamı'na oturmuştur. **M. Kemal Paşa** da kendisini Lozan'a şahsen göndermiş olmak dolayısiyle O'nu ve getir-

diği kötü neticeleri müdafaa mevkiinde kalmıştır. Fakat Nutkun Lozan'ı müdafaa eden sayfalarında bu müdafaanın ancak ölü doğmuş bulunan **"Sevr Sulh Projesi"**ne kıyasen yapılabildiği dikkatten kaçmamaktadır. Burada **M. Kemal Paşa,** diğer bir çok müdâfiler gibi Lozan Muahedenâmesi'nin ancak Sevr'e nazaran üstün olduğunu söyleyebilmektedir. Halbuki bu kıyas batıldır. Sevr Sulh projesi tanzim edilirken kimse bize fikrimizi sormamış, Lozan ise karşılıklı uzun münakaşalardan sonra ortaya çıkmıştır. Üstelik bir de Sevr hukuken tekemmül etmemiş gayri muteber bir "**muâhede projesi**" dir. [265] Onu sadece Yunanistan tasdik etmiştir. Sevr'le Lozan'ın kıyası bir kelimeyle söylemek gerekirse "**câiz**" değildir. İhtimal bu yüzden , **İnönü** de vâki tenkidlere hiç bir zaman cevap vermemiş, sadece Lozan yıldönümlerinde birtakım nümayişli toplantılarla yetinmiştir. Müstakbel Türk çocuklarının iki ayağımızı bir papuca sokan Lozan Muâhedenâmesi'ni bir gün reddecekleri muhakkaktır. Türk Millî Şuuru, artık, kayıp topraklarını Musul, Batı Trakya, Adalar v.s.'yi yâd ellerde esir, mahkûm ve zillet içinde bırakmıyacak bir uyanıklık göstermek üzere dine ve millî tarihine dönüş devresine gelmiştir!...

II - INKILÂBLAR DEVRİ

Lozan Muâhedenâmesi'nin imzalanmasından sonra başlayacak olan bu yeni devrin, Türkiye'yi kurtarmış ve ekseriyeti dindar meb'uslardan müteşekkil bulunan Birinci Meclis'in kadrosuyla yürütülmesine imkân görülmüyordu. Bu yüzden **M. Kemal Paşa,** önce Meclisi yenilemek hususunda bir karar istihsaline muvaffak oldu. Çünkü Birinci Meclis'in Lozan'ı tasvib etmesine fiîlen ve mantıken imkân yoktu. İkinci Meclis, yeni kurulan "**Halk Fırkası**" mensupları arasından **M. Kemal Paşa'**nın şahsen tayini ile seçilmiş meb'uslardan

265 - Bkz: **Dr. Charles CROZAT:** devletler Umumi Hukuku, istanbul 1950, I. sh. 399

teşekkül etti. Bu meclisin Hilâfet'in ilgâsından şapkaya ve lâtin harflerine kadar bütün inkılâplar etrafındaki faaliyetleri mevzuumuzun dışındadır. Fakat sadece bu yeni devir ve inkılâpçıların kısa bir tahliliyle iktifa etmek istiyoruz.

Lozan'dan sonra, Hilâfet'in ilgâsından başlamak suretiyle yavaş yavaş dinle alâkalı her mes'elede ondan uzaklaşıp kaçmayı ifâde eden tavır ve hareketlere tevessül edilmiş ve bu durum, Türkiye'de çok partili hayatın başladığı devre kadar devam etmiştir. Şâyân-ı teessürdür ki; din şuuruna zıd olan inkılâp hareketlerinin baş mürevvici olan bazı adamlar maalesef Sarıklı Hoca Efendiler arasından çıkmıştır. Bunlara bir iki misâl vermek gerekirse Hilâfetin ilgâsını teklif eden sözüm ona, ulemâdan Urfa Meb'usu **Şeyh Saffet Efendi** olmuştur. Eskişehir Meb'usu **Abdullah Azmi Efendi** ile Konya Meb'usu **Musa Kâzım Efendi**'ler de Şeriye Vekâleti yani din hükümlerini yürütmekle mükellef vekâlet kaldırılırken teklifin baş müdafii kesildiler. Dini, hükûmet ve idâre hayatından tardeden bu kararı ona karşı çıkması gereken kimseler destekliyordu.

Esasen kanun lâyihasının altında da bir sarıklının imzası vardı: Siirt Meb'usu **Halil Hulki Efendi. Bu menfi tutumlu hocalar içinde en** ileri gidenlerden birisi de Antalya Meb'usu **Rasih Hoca** (Kaplan) idi. Buna muhâfazakâr meb'uslar alay için "**Parsik Efendi**" diyorlardı. Bunlar Siirt Meb'usu **Halil Hulki Efendi**'ye "**Hayik Efendi**" derlerdi. Bu kadroya bir de Şebinkarahisar Meb'usu **Sururî Efendi'yi ilâve etmek lâzımdır. Buna mukabil Hilâfetin ilgâsında celâdetle müdafaada bulunan ve aslâ bükülmeyen Gümüşhane Meb'usu Zeki Bey,** ulemâdan değildi. Galatasaray Lisesi mezunu idi. Hattâ Meclise dahil olmadığı halde Hilâfeti cesurâne bir surette müdafaa etmiş ve bu yüzden bir hayli ezâ ve cefâya uğramış bulunan Baro Reisi **Lütfi Fikri Bey** de ulemâdan sayılmazdı. Paris'te okumuştu.

Dini müdafaa etmesi lâzım geldiği halde,onu söndürmeye mâtuf kararların baş mürevvici kesilen sarıklılar bunlardan ibaret değildir.

Fakat hepsinin zikrine de lüzum yoktur. Ancak 1928 senesinde camilere org ve sıralar koymağa kadar varan reform lâyihasını imza edenler arasında da ulemâdan bazı zatlar vardı. Çok acı bir dalâlet ve hiyânet vesikası olan bu reform lâyihası ile onu imza edenleri de ibret için takdim etmeden geçemiyoruz:

1928 yılında İlâhiyat Fakültesi profesörlerinden bir grupun neşrettiği, İslâmiyeti ıslah (!) proje ve beyannâmesi:

"1- Demokrasi sahasında tecelli eden muazzam Türk inkılâbı; lisanî, ahlâkî, hukukî, iktisadî bütün içtimaî müesseleriyle başlıca iki manzara gösteriyor. Birincisi; Bütün içtimaî müesseselerin ilmîleşmesi: ikincisi: Bütün içtimaî müesseselerin millîleşmesi....Binaenaleyh cemiyetimizin hayatında ilme ve makulâta âid olan bütün mevzular aklın ve ilmin salâhiyeti ile idare edildiği gibi millî hayata âid olan bütün faaliyetler de infiratçılıktan kurtulmakta ve millî tesânüde dahil olmaktadır.

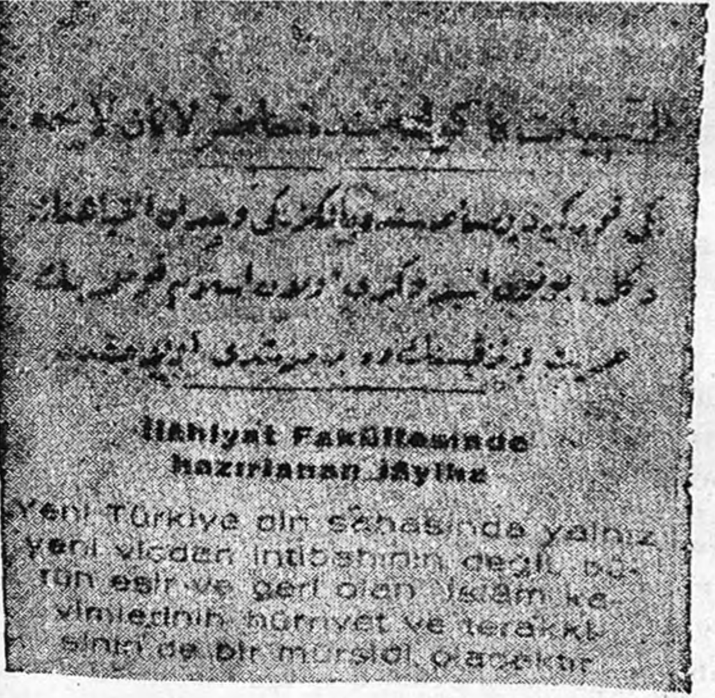
Türk inkılâbı lisanda, ahlâkta, hukukta, iktisatta, sanatta yaptığı bütün tahavvüllerin mebdeini ilmin mâkuliyetinden ve millî hayatın feyzinden almıştır.

2- Din de içtimaî bir müessesedir. Diğer içtimaî müesseseler gibi hayatın zaruretlerine katlanmak, tekâmülün seyrini kovalamak mecburiyetindedir.

Bu tekâmül gerçi dinimizin tabiat-ı esâsiyesi hâricinde olmayacaktır. Fakat bununla her ne olursa olsun, bütün eski şekillere ve eski örflere merbut ve tekâmül kudretinden mahrum kalacağını düşünmek hatadır. Binaenaleyh Türk demokrasisinde din de muhtaç olduğu inkişafı ve hayatiyeti göstermelidir.

3- Böyle bir ıslâhat imkânı mevcud olmakla beraber bunu sırrîlerin lâaklî ve fevrî olan teessürlerinden beklemek bugünkü cemiyetlerin şartlarına göre bir imkânsızlıktır. Dinî hayat da ahlâkî ve iktisadi hayat gibi ancak ilmî tefekkürler ve ilmî usûllerle hemâhenk bir surette hususî ve şahsî feyzini verebilsin. Bu ıslâhat için encümenimizin tasavvur ettiği tedbirler şunlardır:

İbâdetin şeklinde:

İlâhiyat Fakültesinde hazırlanan lâyiha

Yeni Türkiye din sahasında yalnız yeni vicdan intibahının değil, bütün esir ve geri olan İslâm kavimlerinin hürriyet ve terakkisinin de bir mürşidi olacaktır

Adı geçen raporun serlevhası

Mâbedlerimiz temiz,muntazam, kabil-i ziyaret ve kabil-i iskân bir hale getirilmelidir. Mâbedlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mabetlere girilmesi tercih edilmelidir. Bu, dinî ıslâhatın ibâdete aid olan sıhhî şartıdır.

İbâdet dilinde:

İbâdet lisanı Türkçe olmalıdır. Âyetlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir. Bunlar, yalnız hâfızanın sermâyesi olarak değil, mektup ve muharrer olarak dahi istimal edilmelidir ve mâbedlerde bu esasta teşkilât yapmalıdır.

İbâdet sıfatında:

İbâdetlerin son derece bediî,müheyyiç bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usûl dairesinde teganniye müsâid müezzinler, imamlar yetiştirmek lâzımdır. Ayrıca mâbetlere musikî âletlerin kabulü dahi lâzım gelir. Mâbedlerde ilâhî mahiyetinde asrî ve (enstrümantal) musikiye kat'î ihtiyaç vardır.

İbâdetin fikriyatında.

Hutbelerin matbû şekilleri kâfi değildir.Hitabet kıraatten ayrı bir şeydir. Hutbelerde mühim olan mahiyet doğrudan doğruya ilmî, yahud iktisadi fikirler değil, doğrudan doğruya dinî olan kıymetler ve muakaledir.

Bunu verebilecek olan insanlar, hitabete muktedir din filozoflarıdır. Bu mertebede hatiplerimiz İlâhiyat Fakültesi vasıtasiyle kâfi miktarda yetişinceye kadar hariçte mevcud olan din mütefekkirlerinden ve din filozoflarından istifade etmek lâzımdır. Bunlar haricinde yapılacak hizmet, din edebiyatının ve din felsefesinin tesisidir.

Bu maksadı eski şekli ile ne doğrudan doğruya ilm-i kelâm, ne doğrudan doğruya tasavvuf temin edemez. Asıl

mühim olan şey ne Kur'an-ı Kerim'in Türkçesi ne de bu Türkçenin tasnif ve tensik edilmiş şeklidir. Mühim olan şey Kur'an'ın ve İslâm Dini'nin beşerî ve mutlak mâhiyetini gösteren felsefi bir rûyettir. Şimdiye kadar bu yapılmamıştır. Kur'an-ı Kerim bu gözle görülüp kuvvetli bir zekâ ile anlaşılmadıkça aklı mahz ve mantıkı mücerret ile anlaşılamaz.

Bütün ıslâhatın tahakkuku için ilmî bir merkez tarafından vücûde getirilecek olan tatbikat projesinin ihzarı lâzım gelir. Bu ilim merkezi İlâhiyat Fakültesidir.

Türk inkılâbı bu Fakülteyi vücûde getirmekle bu ihtiyacı tesbit etmiş oluyor. Fakültemiz, üç senelik ilmî tedris tecrübeleri neticesinde Türk Cemiyeti için hayırlı veşerefli olacağına kani bulunduğu bu ıslâhat kanaatine vâsıl olmuştur.

Ezcümle âyinlerin sıhhîleşmesi, türkçeleşmesi, bediîleşmesi, felsefileşmesi hususundaki tekliflerin cihet-i tatbikiyesini ve ameliyesini tafsil edeceğiz.

Bu surette yeni Türkiye, din sahasında yalnız yeni bir vicdan intihabının değil, bütün esir ve geri olan İslâm kavimlerinin hürriyet ve terakkisinin de bir mürşidi olabilecektir.

İmzalar
Prof. Köprülüzâde Fuad,
Prof. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu)
Prof. İzmirli İsmail Hakkı
Prof. Halil Halid
Prof. Halil Nimetullah
Prof. Mehmet Ali Aynî
Prof. Şerafeddin (Yaltkaya)
Prof. Arapkirli Hüseyin Avnî
Prof. Hilmi Ömer
Prof. Yusuf Ziya

(Bâbânzâde Naim Bey'le Ferid Kam imzadan istinkâf etmiş ve hey'eti terketmişlerdir).

Lozan sonrası idaresinin İslâmiyet'e bakışının en aldatmaz delili olan bu vesikaya bir kelime dahi ilâve etmeye lüzum görmüyoruz.

"Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile medreselerin kaldırılmasını ve bunu takiben de dinî bir atmosferin devâmına medar olacak herşeyin değiştirilmesine aid teferruattan kat'annazar inkılâbın ruhî ve fikrî istikametine dair birkaç söz söylemek suretiyle bu bahsi kapamak istiyoruz: Zira inkılâbın kronolojik muhtevası bilinen bir şeydir.

Türk inkılâbı serbest düşünceye ve tenkide imkân vermediği için bugüne kadar sağlam bir tenkidi yapılabilmiş değildir. İlk defa bu mevzu üzerinde eğilen merhum **Peyâmi Safa**'nın **"Türk İnkılâbına Bakışlar"** isimli eseri de maalesef çok eksik ve yanlışlıklarla birlikte mevzuata rüşvet olmak üzere ilâve edildiği daha ilk bakışta farkedilen bir hayli mütenâkız beyân ihtiva etmektedir. Çünkü aradan yarım asra yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, bugün bile gerek **M. Kemal Paşa** ve gerekse inkılâplar üzerindeki taassup devam etmektedir.

Bir kere **M. Kemal Paşa**'yı, her türlü tenkid ve tarizden korumak için 25.7.1951 tarih ve 5816 numaralı husûsî bir kanun çıkarılmıştır. Bu da yetmiyormuş gibi 1961 Anayasasına, inkılâplarla alâkalı kanunların Anayasaya mugâyereti iddia olunamaz diye bir madde ilâve edilmiştir. Gerçekten mezkûr kanunun 153. maddesi inkılâplarla alâkalı kanunları sıralamak suretiyle bunların Anayasaya mugâyeretinin iddia edilemiyeceğini bildirmektedir. Bu beyân kanun vazıı tarafından, bu kanunların anayasaya mugâyir olduğunu tescil demektir. Böylesine peşin bir tedbir bundan başka bir mânâ taşımaz.

Halbuki orada zikrolunan kanunlardan bazılarını yeni kânunlar değil, hayatın kendisi ilgâ etmiştir. Buna misâl vermek gerekirse mezkûr maddenin yedinci fıkrasını teşkil eden:

"26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi lâkab ve ünvanların kaldırıldığına dâir kanun "u zikredebiliriz. Ne dersiniz, bu kanun kabul edildiği zaman başvekil olan **İsmet İnönü**'ye bugün sözümona mer'iyette bulunan bu kanun

müvâcehesinde "**Paşa**" demek suç mudur? Fakat her halde, kendisine **İsmet Paşa** yerine "**İsmet General**" dense, isminin bir yarımı frenkleşmiş olacağı için daha memnun kalacağı muhakkaktır.

Türk Kanunu Medenisi Esbab-ı Mucibesinde, Türk Milleti'nin mutekid bulunduğu İslâmiyet'e açıkça hakaret edildiği gibi bugüne kadar birçok resmî ve husûsî beyânlar da bu istikâmette, İslâmı rencide edegelmiştir. Hattâ, daha dün, Allaha ve Peygâmbere küfredenler hakkında cezalar derpiş eden bir kanunla, Allah ve Peygamber'e inanıp muhabbetle bağlı bulunanların vicdanlarını dinsizlerin taarruzundan korumak istikametinde ortaya atılmış olan temenniler -esefle belirtmek gerekir ki- Türk Parlamentosunda makes bulamamıştır. Buna rağmen **M. Kemal Paşa**'nın da bir gün her fâni gib imutlaka afâkî olarak tahlil edilecek olan şahsiyetini kanunla zırhlandırmaktan içtinap etmeyen Parlamento, Müslüman halkın inançlarını korumak hususunda her nedense kıskanç davranmıştır.

Cumhuriyet tarihinin objektif bir tahlili yapılmadıkça bugün ve hattâ yarını anlamaya ve hatâsız bir sûrette istikâmetlendirmeye imkân yoktur. Fakat resmî otorite bugüne kadar böyle bir tahlile imkân vermeyecek bir görünüş arzetmiştir. Ancak bundan böyle aynı sakum yolda devam edemeyecektir.

Bütün kaanunî engellere rağmen yakın bir gelecekte **M.Kemâl** ve inkılapların hakiki bir tahlilini "**Müslüman Türk Gençliği**"ne yine İnşaalah biz arz edeceğiz."**Truva'nın Yeni Atı**" adıyla bu kangrene neşteri vuracak olan eserimiz - ümid ve temenni ederiz ki - çok gecikmeyecektir.

Şimdi **Mehmed Kaplan**'ın bahsi geçen "**Nesillerin Ruhu**" [266]

266 - **Mehmed Kaplan**'ın eski makalelerini ihtiva eden bu eserdeki bir çok fikir ne yazık ki, O'nun daha sonra neşredilen "Büyük Türkiye Rüyası" isimli yeni eserinde tamamen nakzedilmiştir. Eskiyi de az çok takdir etmekle beramer "Tanzimat" tan itibaren bizi "biz" olmaktan çıkaan inkılab hamlelerinin âmillerini göklere çıkaran bu yeni ve şaşıtıcı eseriyle **Kaplan** -her ne tesirle ise- bütün bu eski söylediklerini geri almış gibidir.

adlı eserinden alınmış şu satırlarla sizi başbaşa bırakarak bu esere nihayet veriyoruz:

"...Ölmek üzere olan bir adama bakarak, bu adam bütün hayatınca böyle hasta ve bitkindi demek ne kadar yanlış ise, imparatorluğun çökme anını görerek, işte sizin mâzi dediğiniz budur, demek de o kadar yanlış olur. Her millet gibi bizim mazimizin de iyi ve kötü tarafları vardır. Her millet gibi, bizim de asırlarca yaşanmış hayatımızın bir mânâsı ve değeri olmak icap eder. O ana has tarihî şartlar, Cumhuriyet neslinin bu basit hakikati görmesine mâni oluyordu.

Düz ve çıplak sahada yeni bir yapı kurulmak isteniyordu."**Issız bozkırlar ortasında küçük bir Amerikan şehri gibi yükselen Ankara**" bu zihniyeti çok güzel temsil eder. Ankara, sun'i bir şehirdir. Değil harap köy ve köylülerden ibaret Anadolu ile, kendi dar tabiî muhiti ile bile münâsebeti yoktur. Bu şehir, tarihî, coğrafî ve içtimaî şartların dışında, bir tasvvurun sembolü gibidir. Bunda kahramanca bir şey olduğu inkâr olunamaz. Tarihe, coğrafyaya ve içtimaî şartlara meydan okumak, onların empoze ettiği zaruretler dışında bir âlem kurmağa çalışmak, eşine ancak masallarda rastlanan bir tahayyül ve iradenin ifadesidir. Bu zaman zarfında Türkiye'de yapılan hareketler,derinlik ve genişlik bakımından ölçülürse, hayâl edilen ve istenilenin yanında çok dar ve sığ kalır.

Bütün hareketleri, mâziye karşı toptan bir reaksiyon olan Cumhuriyet nesli'nin yaşama, düşünme ve duyma tarzlarında derin tezadlar bulunur. İlk Cumhuriyet nesli, "**İstibdât ve Meşrûtiyet**" devrinde yetişmiş insanlardan mürekkepti. Mâziye aid kıymetler, onların şahsiyetlerinin temelini teşkilediyordu. Şimdi onlar inkılâp yapmak için bu kıymetleri inkâr etmek ve yıkmak mecburiyetinde idiler. Bu ancak zorla olabilirdi. Fakat zorlamanın da bir hududu vardı. Bu hududa gelince, alınan yeni istikâmetten dönülmek istenilmezse kendi kendini mahvetmek veya aldatmaktan başka çâre yoktur.

İçtimaî hayatta ve bizzat inkılâpçı neslin bünyesinde yaşaıyan

mâziye aid kıymetlerse, kurulmak istenilen yeni hayata âid kıymetler, zorlama neticesi, gizli veya açık bir çatışma vücuda getirdi. Bu çatışmanın neticelerini siyaset ve kültür sahasında sivrilmiş şahsiyetlerimizin en küçük hareketlerinde dahi görebilirsiniz. **Atatürk** alaturka musikiyi sever, fakat alafranga musikiyi yerleştirmek için kendini, radyo ve mektepleri zorlar. **Atatürk,** Osmanlı tarihini çok iyi bilir, eski kahramanlarımızdan bir çoğuna hayrandır; fakat saraya karşı nefreti dolayısiyle ve yakın tarihin milleti geriye çekeceğinden korkarak, Sümerler devrine aid çok eski bir mâzi hayali yaratır. **Eski harflerle dokuz asırlık bir Türk edebiyatı vardır; fakat bunların hepsi mâziye aid kıymetleri ihtiva ettiği için, harf inkılâbı ile araya kalın bir perde çekilir. Boşalan millî kütüphâne tercüme eserlerle doldurulur. Daha ileriye gidilir: Asırların mahsulü olan Türkçe beğenilmez, yepyeni bir dil vücûda getirilmek istenilir. Mâziye karşı bu kadar şiddetli ve bu kadar cesaretli bir teşebbüse başka yerlerde rastlanmaz.**

Millî hayatımız için çok mühim olan bu merhale, bu zaman hakkında serbest surette düşünmenin zamanı gelmiştir. Birkaç yıldanberi, 1918'den önceki kıymet hükümlerinden yavaş yavaş ayrıldığımızı kimse inkâr edemez. Eğer tuttuğumuz yeni istikâmette esaslı adımlar atmak istiyorsak, şimdiye kadar yapılanları tarafsız ve dikkatli bir gözle tetkik etmemiz lâzımdır. Nesiller arasında mevcud olduğunu söylediğimiz reaksiyon prensibi, zarurî olarak bizi gün geçtikçe önceki nesillere karşı bir tavır almağa zorlayacaktır. İtiraf edilsin, edilmesin bu hareket şimdiden başlamıştır.

Tenkitsiz devirler yaşadık. Bunu tenkid devrinin takip etmesi gayet tabiîdir. Unutmayalım ki, dâima bir ideal olarak öne sürdüğümüz Batı medeniyeti, tenkid sayesinde gelişmiştir. Descartes "En bedihî olan şeylerden dahi, prensip itibariyle şüphe etmek ve onları dikkatle yoklamak lâzımdır" der.

İçinde yaşadığımız devrin tezatlarını belirtmek maksadı ile, büyük Fransız tarihçisi, mütefekkiri **Andre Siegrifd**'in Garp medeniyetin esaslarına dâir ortaya koyduğu çok vâzıh düşünceleri ölçü olarak ele alacağım.

Andre Siegfrid, Garp medeniyetini üç temel üzerine istinat ettiriyor: 1- Eski Yunan'dan intikal eden akıl (serbest tenkid), 2- Hrıstiyanlık'tan gelen insan şahsına hürmet duygusu (Roma bunu hukukîleştiriyor; Fransız ihtilâli siyasî umdeler haline getiriyor), 3- Onsekizinci ve Ondokuzuncu asırda gelişen büyük sanayi.

Bu prensiplere dayanarak yirmi beş senelik garplılaşma hareketimize bakarsak, Cumhuriyet nesillerinin Garbı, asla garplıların anladığı şekilde anlamadıklarını görürüz.

Fransız mütefekkirinin Garb'ın temellerinden biri saydığı akıl, ki; serbest tenkidi icap ettirir ve ancak serbest tenkid sayesinde yaşar, bu devirde hiç de yüksek bir değer olarak tanınmamış ve sevilmemiştir. **Bilâkis aklın inkişâfına engel olan kuvvetli bir sansür bu devri karakterize eder.** İtiraf etmek lazımdır ki, Meşrutiyet devri, bu bakımdan Cumhuriyet devrine nazaran çok ileridir. Serbest tenkid olmayan yerde aklın hâkim olduğunu kim iddia edebilir? Her şeyi yoklayan **Sokrat**'ı ortadan kaldırın, eski Yunan medeniyetinden değerli olarak ne kalır? Dikkat edilirse, **Cumhuriyet devrinde gerçekten mütefekkir adını alacak hiç bir büyük şahsiyet yetişmemiştir.**

Andre Siegfrid'in Hristiyanlıktan geldiğini söylediği insan şahsiyetine hürmet duygusu, eskiden halis İslâmiyeti'n hâkim olduğu çağlarda, bizim cemiyetimizde de vardı. İslâmiyet'e göre insan şahsiyetine hürmet duygusunun ne olduğunu öğrenmek isteyenler, **Yunus Emre**'nin şiirlerini okusunlar. Orada Tanrı'nın bir parçası olarak görülen insanın ulviyetini bulacaklardır. Fakat, İran ve Bizans'tan gelen istibdat an'anesi, İslâmiyetin cevherinde olan bu asil ışığı karatmış ve bu nur sadece gerçekten dindar olan kalplerde kalmıştır.

Cumhuriyet devrinde, dinî duygular, yine tarihî zaruretler

dolayısiyle ihmâl edildiği ve bilhassa Garb'ı taklid ederken bu fikre değer verilmediği için, insan şahsına hürmet duygusu, çok zaafa uğramış, içtimaî hayatımızda otoriteler hakikî şahsiyetler olmaktan ziyade, hiç bir şahsiyeti olmayan köle ve dalkavuklar bulmaktan hoşlanmışlardır. Bu devirde, korkunç bir "aydınlar ihâneti**"ne rastlarız. Kalbini ve kafasını yitiren,etten robotlar etrafı sarar.**

Garb medeniyetinin temellerinden üçüncüsü olan büyük sanayi meselesi üzerinde fazla durmağa lüzum görmüyoruz. Zira henüz yollarını yaptırmamış, iptidaî ziraat tekniğinden kurtulmamış bir milletin böyle bir davâya kalkması gülünç olur.

Bütün bu tezatların en feciî şüphesiz, yaptıklarımızı serbest bir şekilde tenkid etmekten korkarak kendi kendimizi aldatmaya çalışmamızdır. Garplı asla bunu yapmaz. Zira bu bir milleti hayal kırıklığına doğru götüren en kısa yoldur. Serbest tenkid olmıyan bir memlekette işlerin iyi gittiğinden yüzde yüz şüphe edebilirsiniz." [267]

---

267 - **Mehmed KAPLAN**: Nesillerin Ruhu - İstanbul 1967. sh. 15 ve devamı.